

Digitaliseret af | Digitised by

**DET KGL.
BIBLIOTEK**

Royal Danish Library

Forfatter(e) Author(s):	Rousseau, Jean Jacques.; J.J. Rousseau ; [oversat af J. Werfel].
Titel Title:	<u>Emil eller om Opdragelsen : oversat af Fransk og udgiven med Tydslands Opdragelsesrevisorers og en Deel Danske oplysende, bestemmende og rettende Anmærkninger</u>
Bindbetegnelse Volume Statement:	Vol. 2
Udgivet år og sted Publication time and place:	Kjøbenhavn : Sebastian Popp, 1796-99
Fysiske størrelse Physical extent:	6 bd.

DK

Materialet er fri af ophavsret. Du kan kopiere, ændre, distribuere eller fremføre værket, også til kommercielle formål, uden at bede om tilladelse. Husk altid at kreditere ophavsmanden.

UK

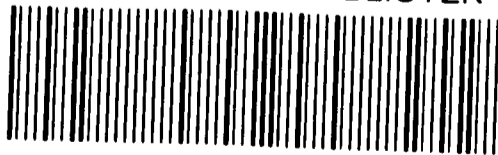
The work is free of copyright. You can copy, change, distribute or present the work, even for commercial purposes, without asking for permission. Always remember to credit the author.

DET KONGELIGE BIBLIOTEK

130021391019

15-22-8

at

E m i l

eller

o m O p d r a g e l s e n .

A f

J. J. Rousseau,

Borger i Genf.

U n d e n D e e l .

O v e r s a t a f F r a n k e

og udgiven med

Eydsklands Opdragelsesrevisorers og en Deel Danske oplys-
sende, bestemmende og rettende Anmærkninger.

Kjøbenhavn, 1797.

Trykt og forlagt af Sebastian Dørr

Subscribenter.

Hans Majestæt Kongen.

Hendes Majestæt Enkedronning Juliana Maria.

Hans Kongelige Høihed Kronprindsen.

Hans Kongelige Høihed Arveprinds Frederik.

Hendes Kongl. Høih. Hertuginde Lovisa Augusta.

A.

Hr. Aagaard, Knud.
- Aal, Jacob, Cand.
Theol.
- Ament, Inspecteur.
- Arentz, Student.
- Arentzen, Fuldmægtig.

B.

Hr. Balckw.
Hru Bang.
Hr. Barfoed, Præst.

Hr. Beaufin, Controleur
i Helsingør.
- Beck, Garnisons-Au-
diteur.
- Beckmann, Iffens-
fræmmer.
- Bendtsen, Candid.
Theol.
- Bentzon, L., Rjeb,
mand i Helsingør.
v. Bergen, Fuldmægtig
i Helsingør.
- Bergmann.

Hr.

Hr. Berner, Capitain og
Feldinspæcteur i Hel-
singøer.

- Bertelsen, Forval-
ter.
- Bierring, M. C.
- Bilsted, Cancellie-
raad.
- Birkeland, Student.
- Biornsen, Justice-
raad og Byfoged i
Helsingøer.
- Borchsenius, L.
- Borup.
- Borup, Stud. Theol.
- Brammer, Lærer ved
Friderichsborgs Latin-
ske Skole.
- Brandt, Uhrmager.
- Braunbehrs, Kjøbmand i Helsing-
øer.
- Brochdorff, Lieu-
tenant.
- Brererson, C., Præst.
- Brøg, Fuldmægtig.
- Brønlund, Procus-
rator.
- Brückner, M. J.
- Busch, Bogholder.
- Budtz, Copiist.
- Bülow, Kammerjuns-
ker.
- Böttcher.

C.

Hr. Carlsen.

- Christensen, Kjøb-
mand.

Hr. Christophersen,
Grossmedmester.

- Claesen, J., Grose-
rer i Helsingøer.
- Clausen, Andr. Su-
percharge.
- Cold, Prof. og Po-
litiemester.
- Collet, Assessor.
- Collin, Peter, Fuld-
mægtig.
- Cortsen.
- Corvinus, Bog-
holder.
- Curtz.

D.

Hr. Damkier, Lotto-Ad-
vocat.

- Deichmann, H.
- Didrichsen, D., Sec-
retair.
- Dons, Litteratus ved
Arendahl.

E.

Hr. Eggers, D.

Enigheds-Selskabet.

Frø. Erichsen, A. M.

- Erichsen, S.

Hr. Erichsen, L.

F.

Hr. Faje, Fuldmægtig.

- Feilberg, A. J.
- Feilberg, H. J.

- Hr. Feilberg, Fuldmægtig.
- Foatmann, Byfoged i Garde.
  - Frelsen, Justiceraad.
  - Friderici, Krigsraad.
  - Friis, Lærer paa Tegneacademiet.

G.

- Hr. Gamst, Procurator i Helsingør.
- Garde, Forvalter.
  - Gede, Copiist.
  - Gether, Fuldmægtig i Helsingør.
  - Giesing, Fuldmægtig.
  - Gjør, Rector ved Christiansands latinske Skole.
  - Glerup, Cand. Th.
  - Glørfeldt, General Consul i Helsingør.
  - Gottschalk, David.
  - Grüner, Præst i Helsingør.
  - Grønbeck.
  - Gyldendal, Agent.
  - Gyldenpalm.

H.

Hr. Hagerup, Student.
Mad. Hallander.

- Hr. Hammer, G. W.
- Hardung, Copiist.
  - Hausbild.
  - Hegelund, Boghandler.
  - Heiberg, Conrector i Ribe.
  - Heide, Jens.
  - Heierdahl.
  - Henrichsen.
  - Hentze.
  - Herfordt, Iffenkrammer.
  - Hertel, Sognepræst til Ferslew og Soelberg i Sjælland.
  - Hessel, Cantor i Helsingør.
  - Hjorth, Student.
  - Holm, P.
  - Holmer.
  - Holst, Skriver.
  - Holten, Controlleur i Helsingør.
  - Holst.
  - Hopp, J. C., Lieutenant.
  - Hornemann, J. W.
  - Hvidberg.
  - Høngaard, Rodemester.

I.

- Hr. Ibsen, Fuldmægtig.
- Jeger, Skolelærer i Helsingør.
  - Jensen, Administrator.

Hr.

Hr. Juhl, Skædermester.
- Jørgensen, K., Præst
i Helsingør.

Læseselskabet i Meerløse
Herred.

Læseselskabet i Nibersliff.

K.

- Kierulf, Secretair.
- Kirkerup, Tømmers-
mester.
- Kock, C.
Hr. Kock.
- Kock, F.
- Kornerup, K. Stu-
dent.
- Kornerup, C.
- Kragh, H. J.
- Krossing, Boghol-
der.
- Kuhl, J.
- Købke, Præst.

L.

Hr. Lang,
- Lange.
- Langberg, Dispa-
cheur.
- Lassen, P.
- Lassen, C. F., Stu-
dent.
- Leining, Copiist.
- Lindenblad, Skole-
lærer,
- Lose, Kartemager.
- Lund, L., B. Student,
- Lund, P., i Stege paa
Nøen.
- Lund, Secretair.
- Lunding.

M.

Hr. Martensen.
- Melchior, H. B.,
Student.
- Mesch, W. L.
- Michelsen, Chr.
- Maus, Rentekriver.
Hr. Müller.
Hr. Müller.
- Møller, Bærtshuus-
holder i Helsingør.

N.

Hr. Nissen, Doc. Philo-
sophiæ.
Hr. Nissen, i Nøeskilde.
Hr. Nissen, Stud. The-
ologiæ.
- Norman, N., Stu-
dent.
- Nyegaard, S.
- Næsted, Cancellie-
raad.
- Nørager, Toldcasse-
rer.

O.

Hr. Ohlsen.
- Orlif, Forstander i
Helsingør.
- Ortved, Auditeur i
Helsingør.

P.

P.

Hr. Paludann, C.

- Petersen, Krigsraad og Fuldcontrollleur i Helsingør.
- Petri, C. F.
- Pontoppidan, Com. Capitain.
- Pontoppidan, N.
- Poulsen, Boghandler.
- Preen, Justiceraad.
- Proft, Boghandler.

R.

Hr. Raffnsøe, Student.

- Rawert, Professor.
  - Reiersen, Amtsforvalter.
  - Reistrup, Boghandler.
  - Rick, Bogholder.
  - Rose.
  - Rørbye, G.
- Mad. Røtting.

S.

Hr. Scheel Plejsen, Geheimeraad.

- Schimmelmann, Greve.
- Schjøtt, Mægler.
- Schmidt, C., Justiceraad.
- Schmidt, J.

- Schneider, Cand. Theolog.

- Schnitter, Lieutenant.

- Schwalbe, Assistent.

- Schytz, Fuldmægtig.

- Seidelin.

- Siøsted, P., Bogmester i Helsingør.

- Smith.

- Schrøder, Provst i Helsingør.

- Spendrup, Distilateur.

- Sprunck, Traducteur i Helsingør.

- Sprunck, J. G. B., i Helsingør.

- Stabel.

- Starenskye.

- Steenberg, Apotheker i Helsingør.

- Stephensen, Copiist.

- Strøm, L.

- Stub.

- Strøtt, Doct. Med. i Helsingør.

- v. Støcken, Fuldmægtig.

- Søbøtke, Capitain.

- Søbøtke, J.

- Sørensen, Præst paa Strømsøe.

T.

Hr. Thoring, Student.

- Thygesen, Student.
Hr.

Hr. Liedemann, J. Co-
piist.

- Thonboe, Cand. Th.
- Topsøe.
- Truclev.

W.

Hr. Wassar, Kjøbmand.

- Wasserfall, J.
- Wedersøe.
- Wedege, Studiosus
Juris.
- Weisvoigt, Agent.

Hr. Weibel, Urtekræm-
mer.

- Weise, Assessor og Cas-
serer i Helsingør.
- Wiborg, Forvalter.
- Wigant, Comm. Ca-
pit.
- Willadsen, Hospi-
talsforstander i Næn-
ders.
- Winther, O.
- Wismer, Hans H.
- Wulfsberg, Byfo-
ged i Tønsberg.

——————

Det er en uimodsigelig Grundsetning, at Natu-
rens første Bevægelser stedse ere feilfrie, at der in-
gen oprindelig Fordærvelse finder Sted i det men-
neskelige Hjerter 1). Ikke en eneste Last støder
man paa i samme, uden at man er i Stand til at
sige, hvorledes og hvorved den er kommen der.
Den eneste Lidenstkaab, Mennesket fødes med, er
Kjerlighed til sig selv, eller, taget i en udvidet
Forstand, Egenkjerligheden. Denne Egenkjerlig-
hed er, i og for sig selv eller med Hensyn til os
selv, god og nyttig; og da den ikke staaer i noget
nødvendigt Forhold til andre, saa er den i denne
Betragtning ligegyldig af Naturen: den bliver god
eller ond ene ved den Anvendelse, man gjør der-
af, og de Forhold, man giver den. Det er altsaa
maatpaaliggende, at et Barn, saalænge Egen-
kjerlighedens Ledsaager, Fornustten, ikke har ind-
fundet sig 2), aldrig gjør nogen Ting, fordi
det

1) Forfatteren af den meget originale Bog: Lebens-
läufe in aufsteigender Linie, siger saare passende:
Den første slette Opdrager, der gaves, var Opfinderen
af Lærdommen om Arvesynden. Cramer.

2) Men i det Forhold, den viser sig, maa den ogsaa
saa begynde at indtage sit Herredømme over Egen-
kjerligheden. Ehlers.

det bliver seet eller hørt; at det intet foretager sig med Hensyn til andre 3); at det, med eet Ord, indskrænkes allene til det, Naturen kræver af det: da vil det intet gjøre, uden hvad der er godt.

Jeg forstaaer ingenlunde herved, at det aldrig skal fordærve noget, aldrig tilføie sig selv nogen Skade, aldrig sønderslaae nogen Ting af Værdi, naar den falder det i Hænderne. Det kan gjøre megen Skade uden at handle ondt, thi Hensigten at ville skade maa forudsættes, naar en Handling skal være ond 4), og denne Hensigt skal det aldrig have. Dersom det havde endog kun en eneste Gang denne Hensigt, saa vilde alt være tabt: det vilde være ondt næsten uden al Rædning.

Mange Ting gives der, som ere onde i Gjerlighedens Dine, men ikke ere det i Fornuftens Dine. Ved at lade Børnene med en fuldkommen Frihed gjøre sig saa overgivne, som de ville, udpræves der kun, at vi rødde alt det af Veien, hvorved deres Overgiveness kunde blive os bekostelig, at vi ikke lade dem støde paa noget af Værdi, eller som kan sønderslaaes. Det Bærelse, der gives dem, maa være forsynet med stærke og varige Meubler; ingen Speile, intet Porcelain og ingen Gjenstande for Luxus maae findes deri 5). Hvad min Emil,
som

3) Men det træder allerede i Forbindelse med andre.
Ehlers.

4) Subjectivt moralsk ond.
Ehlers.

5) Og det ikke blot, fordi de ei skulde kunne sønderslaae eller beskadige noget af Værdi, men fornemmeligen ogsaa, fordi det er baade deres Sjæl og Legem til Gavn,
at

som jeg opdrager paa Landet, angaaer, da skal der i hans Kammer intet forefindes, som kunde adskille det fra en Bondestue 6). Hvortil skulde det tjene at pynte det med megen Omhyggelighed, da

U 2

han

at de blive holdte i den største muelige Afstand fra alle de Gjenstande og Nydelser, der have deres Oprindelse fra Moden og Uppigheden. Campe.

Er denne Frastand vel muelig i den nærværende finere Verden? Om vi end formaade at skjule disse Gjenstande for dem hos os selv, ville de dog faae dem at see hos andre; og naturligviis opvække de ogsaa der behagelige sandselige Følelser. Resewig.

Desværre er dette alt for sandt! Smidlertid troer jeg, at det, Børnene see i fremmede Huse og hos fremmede Mennesker, er langt mindre skadeligt, end det de see i det Fædrenehuus og hos de Personer, som have den nærmeste og meest umiddelbare Indflydelse paa dem. Campe.

Desuden, skulde det ikke ogsaa være mueligt lige saavel at holde dem fra at see saadanne Ting hos andre, som det er mueligt at holde dem fra Omgang med de Mennesker, som man frygter for at kunne fordærve dem? Det kommer i dette Tilfælde ene an paa at ville. Dansk Anmærkning.

6) Og naar han nu fra denne Bondestue kommer ind i den store Verden, hvor han dog engang nødvendig maa komme: vil ikke da det mere Glimrende gjøre des stærkere og dybere Indtryk paa ham? Resewig.

Man kunde maaskee svare: at man forud, først udenfor det Fædrenehuus, maatte vise ham Verden, saaledes som den er, og at man foregaaende en Tidlang maatte vænne ham til at agte Tingene i Verden efter deres sande eller falske Værdi. Campe.

Hvortil vel endnu og vilde komme, at hans modne og styrkefulde Sjæl bedre vilde formaae at imodstaae de sandselige Indtryk end Barnets umodne og svage Sjæl. Dansk Anmærkning.

han kun skal opholde sig saare lidet deri? Men jeg tager Feil: han skal pynne det selv, og hvormed, skal man strax faae at høre.

Unretter Barnet, Eders Forsigtighed uagtet, nogen Worden, sander slaaer det noget nyttigt Synke: saa straffer det ikke derfor, skjender ikke paa det for Eders Esterladenhed, lader det ikke høre et eneste bebreidende Ord, lader det eiengang mærke, at det har gjort Eder fortrædelige, men forholder Eder, ligesom om det var gaaet i Synker af sig selv 7);
fort,

7) Man maa ikke lade et Barn fatte den Tanke, at man er eenfoldig nok til ikke at have mærket saadanne Ting. Det vilde derved blive bragt paa den Idee, i Fremtiden forsætliggen at føre os bag Lyset. Ogsaa er det ikke allene naturligt, at man yttreer Mishag over det, der opvækker Mishag, fordi det er overensstemmende med Tingenes Natur, men en saadan Yttring er endogsaa fordeelig for Barnet. Det bliver ogsaa derved ledet rigtigen i Henseende til Tingenes Bedømmelse og sin egen dermed overensstemmende Udfærd, og det bør tidligen lære at tænke med Mishag paa ethvert Onde, der er en Virkning af een eller anden Vilkaarlighed.
Ehlers.

Det maa ogsaa lære at tage sig i Agt for uforsætliggen at gjøre Skade, uanseet at det ikke maa bringes dertil ved Nøvselse eller Bebreidelse.

Kesewig. Campe.

* Altsaa er denne anbefaling af Rousseau aldeles urigtig? Anmærkeren troer nei. Naar man stedse uden at tale derom, overseer, hvad Skade et Barn gjør, saa faaer det ingen Anledning til at troe, man er saaeenfoldig, ikke at mærke det: enten gjør det sig ingen Forestilling derom, eller og troer det, man ikke bryder sig derom; følgerigen bringes det ikke paa den Idee en anden Gang forsætliggen at føre os bag Lyset.
For

Port, forestiller Eder, at J have gjort meget, naar J bringe det dertil, at J sige intet.

Skulde jeg her vove at fremsætte den største, den vigtigste, den nyttigste Regel for den hele Opdragelse? — Den bestaaer ikke i at vinde Tid, den bestaaer i at tabe den 8). Forlader mig, Hvers Dagslæsere! mine Paradoxyer: man er nødsaget til at gjøre dem, naar man tænker 9); og J
 A 3 maae

Fordelen, et Barn har af den Mishag, man yttreer, naar det er kommet til Skade med en Ting, er ikke betydelig, da det vil blive en let Sag for det uden saadan Yttrelse at komme efter den Kjøbmandsklogskab, at sætte Værdi paa Tingene, en Klogskab, som det endog var at ønske, det ikke opnaaede. Og endeligen vil man og, ved at oversee den Skade, det gjør paa det Gode, man har givet det til Brug, og som bør være det eneste, man lader komme i det's Hænder, give det Leilighed nok til at blive forsigtig, naar man en Tidlang lader det mangle det, det har ødelagt.

Dansk Anmærkning.

8) Denne Grundsetning er i en vis Forstand meget rigtig; Skade kun, at man, for at lægge almindelige Læsere Begrebet deraf for Dine, maatte tilføie en Mængde nærmere Bestemmelser, hvilke disse Læsere umuelig kunne beholde i Hukommelsen, og ligesaa umuelig formaae at overskue paa een Gang.

Camp. Resewitz.

9) Meget sandt! Eiheller har Verden havt noget tænkende Hoved, som ikke for mange — for de fleste Mennesker, — har været paradox. Camp.

Rigtig nok maa man gjøre dem, naar man tænker; men at man gjør dem, derpaa maa man ikke tænke. — Dette være for dem, der indbilde sig, at de ere Rousseauer, naar de foredrage Paradoxyer.

Crapp.

maae sige, hvad I ville, saa vil jeg dog hellere være en Mand af Paradoxer, end en Mand af Fordomme 10). Det farligste Tidsrum i det menneskelige Liv rækker fra Fødselen af til det tolvte Aar; dette er det Tidsrum, i hvilket Bildfarelserne og Lasterne opspire, uden at man har noget Redskab til at udrydde dem ved 11); og naar Redskabet kommer, saa have de allerede naaet saa dybe Rodder, at det ikke længere er Tid til at oprykke dem 12). Dersom Børnene sprang med eet lige fra Moderens Bryst til Fornuftens Alder: saa kunde den Opdragelse, man giver dem, være passelig for dem; men efter de naturlige Fremskridt. ^{gøre,}
ber

10) Ganste godt, kjere Rousseau! naar det blot er Manden af Fordomme, og ikke den Tingene rigtig, overskuende Mand, der seer dine Paradoxer i Paradoxiens Lys.
Men — — — Ehlers.

11) For det tolvte Aar skulde man ikke have noget Redskab til at udrydde Lasterne og Bildfarelserne ved? Hvor langt hen i Tiden udsætter Rousseau da den Tidspunct, i hvilken Ungdommens Fornuft lader sig øve og bruge?
Resewig. Campe.

Til den Alder, hvori Sjælens Evner have opnaaet Kræfter til uden Fare at anstrænges, og hos mange kommer dog denne Alder ikke førend med det tolvte Aar.
Dansk Anmærkning.

12) Ogsaa dette er overdrevet og stridende mod Erfaringen. Just fra det tolvte til det attende Aar lader Mennesket sig lettest omdanne.
Resewig.

Danne vel, naar der hensees blot til Forstanden og det Herredømme, denne har over Lasterne, men omdanne fra lastefuld til dydig, kun overhaands sjældent.

Dansk Anmærkning.

behøve de en ganske modsat Opdragelse. De burde intet foretage sig med deres Sjæl, førend den havde opnaaet alle sine Kræfter 13); thi det er umueligt, at den, saalænge den er blind, kan see den Fakkell, I holde for den, at den i Ideernes uendelige Drogen kan forfølge den Gudssti, som Fornuften, selv endog for de bedste Dine, kun saa løseligen betegner.

U 4

Den

13) Man seer vel, at det er den Hensigt, at tilveiebringe en velklingende Modsatning mellem intet og alt, der atter her har ført vor Forfatter paa den urigtige Vej. Hvad forstaaes der ved at foretage noget med Sjælen? Allerede i Modersliv foretage Børnene noget med deres Sjæl; thi de have dunkle Forestillinger. Og hvad foretager da ikke Sjælen sig hos et Barn, der allerede er kommet til Verden? Videre: Naar kan man sige, at Sjælen har opnaaet alle sine Kræfter? Man seer vel, at dette aldrig kan finde Sted med nogen menneskelig Sjæl her paa Jorden. Selv Methusalems Sjæl kunde i det 969 Aar af hans Liv udviklet et eller andet af sine i det Uendelige gaende Anlæg, og derved opnaaet en Kraft, som den til den Tid endnu aldrig havde følt hos sig. Det er altsaa klart, at Sætningen fra alle Sider betragtet er ubestemt og vaklende. Det Sande, som derved ligger til Grund, synes at bestaae i følgende: Man kræve ikke af Sjælekræfterne hos et Barn nogen Anstrængelse, til hvilken de ikke forholdsstemmende endnu have udviklet sig; det vil sige: man kræve ikke, f. E., et sex, otte eller ti Aars Barns Sjæl med methaphysiske, logiske eller grammaticalske Abstractioner, da Børnene dertil sædvanlig og naturligtviis i denne Alder endnu ikke have udviklet sig.

Campe. Trapp. Stuve. Zeusinger.

Kesewig.

Den første Opdragelse maa altsaa blot være negativ 14); den maa ikke bestaae i at bibringe Dyr den

14) Men de Børnene meddeelte Kræfter ere ikke blot negative; de medføre væsentligen en Drivt til een eller anden Virksomhedsmodification.

Ehlers. Trapp.

Jeg har allerede i det andet Bind af Revisionen, S. 236 og D. 5, S. 37 og følg., viist, at ogsaa denne Grundfærning er overdreven; at man i tusinde Tilfælde ikke kan undgaae ved Opdragelsen ogsaa at gjøre noget Positivt, og at Rousseau selv i det følgende fortæller nogle pædagogiske Maneuvres, ved hvilke han for Barnet vel forblev bag Dækket, men ikke desmindre havde en meget positiv Indflydelse paa det, der foregik med samme. Sætningen burde altsaa staae saaledes: Man maa ved den første Opdragelse i mange Tilfælde handle mere negativ end positiv; selv endog naar man ikke kan undgaae at tage det paa en positiv Maade, selv da maa man vide at forholde sig, som om man intet foretog sig. At Rousseau her udtrykkelig taler om den første Opdragelse, synes ikke at give hans Paastand nogen mere Bægt; thi for det første lader han uafgjort, hvor langt denne første Opdragelse gaaer, og hvor den anden egentlig begynder; og for det andet synes vor positive Medvirkning til den unge Menneskeplantes Udvikling og Vedligeholdelse endog at være mere uundværlig i den første Periode af Barndommen end i de følgende.

Campe. Trapp. Stuve. Heusinger. Resewitz.

Naar Barndommen skal inddeles i Perioder, saa synes det, at Rousseau i Begyndelsen af denne anden Bog af Emil, ikke har efterladt at vise, hvor langt han holder for, den første Periode gaaer, nemlig til Barnet kan udtrykke sig ved Ord, men den første Opdragelse maa nødvendig gaae længere, thi ved denne Tidspunct var det dog vel for tidligt at overgaae fra den

den eller Sandheden, men i at bevare Hjertet fra Laster og Forstanden fra Bildfarelser. Dersom J formaade: ei at gjøre noget, ei at lade gjøre noget, dersom J kunde henbringe Eders Skolar sund og stærk til det tolvte Aar 15), uden at han vidste at gjøre Forskjel paa høire og venstre Haand 16): saa vilde

U 5

vilde

den negative til den positive Opdragelse. Rousseau gjør Forskjel paa Behandling og Opdragelse, men de Herrer Pædagoger synes ikke at gjøre den: Opdragelse er Virkning paa Barnet, Behandling er blot Omsorg for det, hiin kan være negativ, naar denne nødvendigvis maa være positiv. Dansk Anmærkning.

15) Indtil det tolvte Aar? Det kunde have meget slemme Følger: thi da vilde mange skadelige og overdrevne Driivter allerede have rodfæstet sig. Dette er een af de urigtige og ved Udvælsen meget fordærvelige Lærdomme, Rousseau har udspreidt i Verden, og som, desværre! af mange Ubefindige, der ei formaae at tænke, til Skade for Menneskenes Dannelse ere blevne anvendte. Resewitz.

Det tolvte Aar er her ikke nogen fast bestemt Alder; thi modnes Sjeleævrerne til at modtage Dannelse førend denne Alder, saa er det ogsaa Pligt før at sætte dem i Virksomhed. Desuden har Rousseau ikke heller krævet, at al Opdragelse skulde udeblive til denne Alder; Legemets Dannelse, der ogsaa er en Deel af Opdragelsen, kan og bør foregaae, foregaae just inden denne Fornuftens Alder. Lader man Børnene hengaae saa lang en Tid i Orkesløshed: saa er det ikke Rousseaus Skyld. Dansk Anmærkning.

16) Dette skal dog vel hverken være noget Raad eller nogen Forskrift, thi Rousseau maa dog selv have følt Umueligheden derved. Han vil vel altsaa blot sige dermed: Kunde J, som dog ikke er gjørligt, indtil det tolvte Aar afvende, at Børnene opnaaede nogen Kund-

vilde hans Forstands Dine, ved Eders første Underviisning, aabne sig for Fornuften 17); saa vilde han, fri for Bane og Fordom, ikke være behestet med

Kundskab, det være hvilken det end vilde, og kunde I derhos holde dem sunde paa Legem og Sjæl: saa vilde der af saadanne Subjecter siden lade sig danne bedre Mennesker end af de Modebørn, I ved allehaande alt for tidlig Underviisning pleie at fordærve baade paa Legem og Sjæl. Campe.

17) Naar Forstand og Fornuft skulde uddannes til at erholde en sand Styrke: saa maatte vel Udviklingen af den videre og videre gaaende Virksomhed ogsaa efterhaanden foregaae. Men denne Virksomhed vilde ligesaa let og paa en langt farligere Maade kunne antage en urigtig Retning. Den voldsomme Virksomhedsdrift hos en stærkbleven forhen tilbageholdt Kraft, vilde letteligen overspringe Mellemttrin, som dog burde været kjendte og betraadte, og med vild Rasenhed styrte hen paa farlige Afveje. Rousseau, der taler saa meget om Naturens Veie, burde dog her have overveiet, at den Virksomhedens Udviklingsgang, der Skridt for Skridt følger Kræfternes efterhaanden stigende Forøgelse, selv er at henregne til Naturens visse Indretninger. Lader os altsaa ikke være saa daarlige at ønske noget, som Forsynet viseligen har nægtet os

Ehlers. Trapp. Resewitz. Campe.

Rousseau har talet conditionel paa dette Sted, han har sagt: dersom et Barn ufordærvet kunde naae sit tolvte Aar, uden at have den mindste Opdragelse: saa vilde man i søie Tid kunne danne det viseste Menneske af det, og dette er jo lige saa lidet et Quæstion som en uforvarlig Uttring. Havde Rousseau sagt: dersom man vilde drage Omhu for, at et Barn ufordærvet naaede sit tolvte Aar uden 20. saa kunde Uttringen maaskee have fortjent at kaldes daarlige, men naar man

med noget, som kunde modsætte sig Virkningen af Eders Omfarg. Under Eders Hænder vilde han hastigen blive det viseste Menneske, og J, J vilde, just ved at begynde med at gjøre intet, frembringe et Underværk af Opdragelsen 18).

Gjører det Modsatte, af hvad der er almindeligt 19), da vil det, J gjøre, næsten stedse blive godt.

man tillægger ham dette Prædicat for en Brøde, som han ikke har begaaet: saa fortjener man det selv.

Dansk Anmærkning.

18) Dette Underværk efter denne Methode gad jeg seet! Resewig.

Harde Herr Resewig læst Rousseau rigtig, saa vilde han fundet, at Rousseau aldrig har paastaet, det kunde blive til, og da havde han sparet sig for dette, dette virkelig daarlige, Onske.

Dansk Anmærkning.

19) J det Hele et meget ondt Raad. J de saa kaldede høiere Stænder kan det vel paa dette eller hiint Sted hos en Hob Mennesker med deres Afvigelser fra Naturens Veie undertiden komme saa vidt, at man kan følge hiint Raad. Ogsaa kunne vel snedige og magtige jesuitiske Mennesker i lang Tid udbrede store Mangler i at tænke og handle blandt deres Medmennesker. Men det angaaer dog sædvanligen blot en forholdsstemmende lille Deel af al Tænken og Handlen. Ogsaa løsriver, enten seent eller tidlig, den sunde Fornufts Kraft sig igjen af de Lænker, den falske Forestilling har smeddet den i. Ehlers. Resewig.

Det Raad, Rousseau her giver, er intet absolut Raad; han føler, hvor feilfuldt man almindeligen handler ved Opdragelsen, og siger derfor: tager det ikke paa den almindelige men paa den modsatte Fod, det er: opdrager Barnet først til at være Barn, istedet for J opdrage det til at være Lærd. Mon dette er et ondt Raad?

Dansk Anmærkning.

godt 20). Men da man af et Barn ikke vil gjøre et Barn, men en Lærd: saa kunne Fædrene og Lærerne aldrig tidligen nok begynde med at udfjelde det, rette det, irettesætte det, smigre det, true det, gjøre det Løfter, undervise det, holde Fornuftspræken for det, o. s. v. — Gjører det bedre, værer fornuftige og raisonnerer ikke med Eders Skolar 21), mindst for at bringe ham til at billige det, der mishager ham; thi stedse at ville tvinge Fornuft ind i det, der er ham ubehageligt, saadant tjener ikkun til at gjøre ham fjed af den, til at sætte den i Misansæelse hos en Mand, som endnu ikke er i Stand til at fatte den. Over hans Legeme, hans Organer, hans Sandser, hans Kræfter, men lader hans Sjel 22), saalænge det er mueligt, forblive
 Ors

20) Rigtigt nok er dette Raad udtrykt meget for almindeligt, og unegteligen behøver dette stedse mangen en Indskrænkning. Men Rousseau havde uden Tvivl ogsaa her, ligesom overalt, for Dine den fjelne, ængstelige, blodagtige og alt overdrevne Opdragelsesomsorg, som forødes paa mange Riges og Stores Børn, og da turde vel hans Regel nitten af tyve Gange være fuldkommen anvendelig. Campe.

Og var det saa: havde dog vel Rousseau udtrykt sig indskrænket nok, naar han siger: næsten stedse.

Dansk Anmærkning.

21) Man eftersee de herved fornødne Indskrænkninger i adskillige foregaaende Anmærkninger. Campe.

22) Atter en Sætning, som man, for dens Ubestemtheds Skyld, kan vende om, uden at den derfor skulde have mindre sandsynligt Udseende. Man kan nemlig sige: sætter hans Sjel, saa meget mueligt er, i Virksomhed! Men hvorledes? Dette er Puncten, som

erkesløs 23). Bøtter Eder for at bibringe ham Meninger, førend han har opnaaet Dømmekraft til at erkjende, hvad Værdi de have 24). Tilbageholder og hemmer alle fremmede Indtrykke 25), og overriler Eder ikke med at gjøre det Gode, for at

som her aldeles g'ør Udslaget. Sysselsætter man Børnens Sjæle med beskuennde Erkjendelse af de Gjenstande, som ligge inden for deres Sphære: saa kan man derved ikke letteligen sætte dem for meget i Virksomhed. Men forstaaer man, som Rousseau her formodentligen har forstaaet, ved Ordet Sjæl, den høiere Fornuft- og Forstandsevne, Abstractionsævnerne: saa maa man rigtig nok tilraade ei for tidligen og for meget at øve den. Campe.

23) Ligesom om Naturen ved sine Indretninger i Hensigt til den menneskelige Sjæl havde gjort sig skyldig i en Hovedforseelse. Enhver Kraft er til at øve forholdsstemmende med dens Evner og dens naturlige Forøgelse. Ehlers. Resewitz.

Men fordærves ogsaa, naar det skeer for tidlig. En smal og ung Green udholder ikke den forholdsstemmende Byrde som en ældre og tykkere Green; naar hiin knækkes, saa bøies eiengang denne.

Dansk Anmærkning.

24) Denne Regel er mere bestemt end de foregaaende, er unegtelig af stor Bigtighed. Alt, hvad Barnet i enhver Alder, det er i, endnu ikke selv kan erkjende, fatte og begribe, og som altsaa indgydes det blot som Mening af andre Mennesker, det er ikke allene unyttigt for det, men det er det endog skadeligt, efterdi det derved bliver fravænt selv at iagttage, og anført til tankeløs at sige, hvad andre have sagt for det.

Campe.

25) Udvalger snarere fremmede Indtrykke med Wiisdom, og hemmer hos de skadelige Indtrykke, som I ikke kunne

at forhindre det. Oude fra at indsnige sig; thi der gives intet godt, naar ikke Fornuften opklarer det 26). Anseer alle Forhalinger som Fordele; lader Barndommen modnes i Børnene 27): thi der

kunne forhindre, dog i det mindste, saa vidt J kunne, de skadelige Virkninger, der flyde deraf.

Ehlers. Resewitz.

Tilmed da ingen Opdragelse kan udelukke fremmede Indtrykke.

Resewitz.

Ved de fremmede Indtrykke, som man skal søge at holde tilbage, forstaaer Rousseau vel her ikke andet, end Meningerne af andre Mennesker om Ting, som ikke bestueligen kunne blive bemærkede; og efter denne Forklaring, som Sammenhængen synes at retfærdiggjøre, er dog det Raad, han her giver, meget grundet.

Campe.

26) Ligesom om Fornuften hos et Barn paa ti eller tolv Aar ikke ogsaa allerede formaaede at opklare!

Resewitz.

Hvo har sagt Herr Resewitz, at Alderen ti eller tolv Aar her netop er bestemt? Men desuden: mon Fornuftens Lyst stedse brænder klart i denne Alder?

Dansk Anmærkning.

27) Det er: man overile sig ikke i Henseende til den Underviisning, Børnene skulle gives; man attraae ikke for Tiden at gjøre dem til Lærde, at proppe alle Kundskaber i dem; man give Træet Tid til at vore og skyde Grene og Qviste, førend man ved drivende Midler tvinger det til at bære Frugter, som det, efter Naturens Hensigt, endnu ikke skulde bære. Skade, at Rousseau, istedet for nærmere at bestemme dette saa fornuftige og nødvendige Raad, af Lyst til at sige noget Sindrigt, ved den følgende Periode mere for dunkler end oplyser og fatteliggjør dets Begreb for de fleste Læsere!

Campe.

For

der er vundet meget, naar man nærmer sig Maalet, uden at tabe noget. Kort, naar det gjøres nødvendigt at meddele Børnene nogen Underviisning: saa vogter Eder for at give dem den i Dag 28), dersom I uden Fare kunne udsætte det til i Morgen.

Nht.

Forklaringen her af Herr Campe kan ikke andet end være rigtig, men at den Yttring, at Rousseau ved den følgende Periode uforstaaeliggjør den foregaaende, er ugrundet, det skal blive vist i næste Anmærkning.

Dansk Anmærkning.

28) Giv den almindeligen hellere i Dag, og udsæt det ikke til i Morgen, med mindre den ikke kan finde Indgang i Dag. Og naar Læreren viser sig for sin Skolar i Benskabet's Lys: saa indtræffer det sidste kun sieldent.

Ehlers. Resewitz.

Rousseaus hele Raisonnement er eensidigt, stridende mod Naturen og, saaledes som det her er hensat, ikke allene uanvendeligt men endog skadeligt i Menneskets Opdragelse.

Resewitz.

Naar der intet tabes ved, at Underviisningen udsættes, saa bør man ikke haste med at give den: dette er tydeligen Rousseaus Mening, og dette stemmer jo fuldkommen overeens med Herr Campes Forklaring over den foregaaende Periode. Hvad Føle har altsaa Herr Campe havt til at beskylde Rousseau for Dunkelhed? De Herrer Ehlers og Resewitz raade til at give Underviisning, saasnart den kan finde Indgang hos Børn, men er dette ikke at paastaae, at man bør drive et Træ til at bære Krugter, saasnart det lader sig gjøre, ubekymret over enten det skades eller ikke ved at blive podet saa tidligen? At en Lærdom i det fjerde eller femte Aar kan finde Indgang hos et Barn, det beviser ikke, at dets Sjeleævnere ere saa modne til at modtage den, som de ville være, naar det er blevet dobbelt saa gammelt.

Dansk Anmærkning.

Nytten af denne Methode bestyrkes end mere, naar man betragter det Hensyn, der maa tages paa Barnets særegne Landsbestaaenhed; thi denne maa man kjende nøie, for at kunne vide, hvilken moralsk Regjeringsform der er passelig for det. Enhver Land har sin egen Form, efter hvilken den maa regjeres; og vigtigt for Folgerne af den Omhu, man anvender, er det, at den regjeres efter denne og ikke efter nogen anden Form. Udforsø, forstandige Mand! udforsø saare længe Naturen; giv nøie Aag paa Din Skolar, førend Du siger ham det første Ord 29); lad Evnen til hans Caracteer i Begyndelsen have fuldkommen Frihed til at vise sig, og paalæg den ingen Tvang, det være hvilken det end vil, paa det Du med desmere Tryghed kan komme efter den 30). Troer Du, at denne Frihedstid er tabt for ham? Nei tværtimod, den vil være anvendt paa det allerbedste; thi dette er Midlet for
Dig

29) Det gjøres vel ikke nødvendigt. Men rigtig nok maa jeg studere Barnet nøie, førend jeg kan bestemme, hvorledes jeg skal finde Indgang med Fornuftens og Moralens Indtrykke i dets Sjæl.

Resewitz.

At dette ikke skulde forståes bogstaveligen, det vilde vel enhver bearbejde uden denne Klage og, naar man læser det paafølgende hos Rousseau, unyttige Anmærkning.

Dansk Anmærkning.

30) Dette er unægteligen meget viseligen handlet af den Opdrager, der faaer en Skolar, som tilforn har været under andres Hænder. End ikke den største Menneskekjender maa indbilde sig, at han ganske kan igjennemskue ethvert Barn i de første Dage af sit Bekjendskab med det.

Campe. Resewitz.

Dig til at lære: ei at tabe et eneste Dieblif af en kostbarere Tid, istedet for at Du, naar Du begynder at handle, lærend Du ved, hvad der bør gøres, vil handle paa rolke og Fromme, udsætte Dig for at tage fejl, at brænde for fra iagen, og endeligen komme længere fra Maalet, end om Du forhen havde ilet mindre med at uare det. Gjør altsaa ikke som den Gjerrige, der taber meget, fordi hun ikke vil tabe lidet. See ikke i den tidligere Alder paa Tabet af en Tid, som Du i den sildigere vil vinde tilbage med Naar! Den vise Læge er ikke saa ubesindig at anordne Lægemidler ved første Gang at see Patienten; han studerer hans Natur, før end han foreskriver ham noget; han begynder sildig at behandle ham, men han helbreder ham og, naar derimod den alt for uilsærdige Læge dræber ham 31).

Men

31) Den hele Affætning er fortræffelig. Hvor beklageligt er det, at Rousseau ikke har sagt og bestemt alt med saa megen Indsigt og — jeg tør vel sige — med saa megen sund Forstand som dette! Smidlertid maa man ikke forundre sig over, at en Mand, der i Indretningen af sit eget Levnet saa ofte og saa meget har afvejet fra den sunde Forstands Bane, ogsaa som Skribent ofte har forladt denne Bane.

Ehlers. Travp. Resewitz. Campe.

Hvortil denne Anmærkning her? Efterlader man maaskee at hjemsege ham med Debreidelser paa de Steder, hvor man troer, han ikke bruger Fornakten? Det synes, næsten, som det falder de Herrer Pædagoger tungt at sfaane Rousseau endog ved de Steder, de intet vide at udsætte paa.

Dank Anmærkning.

Anden Bog, 2ten Del. B

Men hvor skulde vi hense dette Barn, for at opdrage det som et indtrykssnit Bæsen, som en Automat 32)? Skulde vi henflytte det til Maanen, til en ubebygget De? Skulde vi udelukke det fra alt menneskeligt Selskab? Vil det ikke i Verden uafsladeligen have Exemplet af andres Lidenskaber for Dine? Vil det ikke faae at see andre Børn i lige Alder omtrent med det? Vil det ikke see sine Forældre, sine Naboer, sin Almie, sin Hovmesterinde, sin Tjener, ja endog sin Hovmester, hvilken dog vel eiheller kan være nogen Engel?

Denne Indsending er stærk og vægtig. Men har jeg sagt Eder, at en naturlig Opdragelse var noget let Foretagende? O, Mennesker! er det min Skyld, om I have vanskeliggjort alt, hvad der er godt? Jeg føler disse Vanskeligheder, det tilstaaer jeg: maaskee de endog ere uovervindelige. Men vist er det dog altid, at man ved at beslutte sig paa at afvende dem, idet mindste i nogen Maade forebygger dem. Jeg viser det Maal, man maa foresætte sig at naae: jeg siger ikke, at man kan naae det; men jeg siger, at det bedst vil lykkes den, der er kommen det nærmest 33).

Erin.

32) Automat kaldes den, der lærer noget af sig selv og uden Undervisning. Oversætter.

54) Men til det af Rousseau afstukne Maal maa man overhovedet ikke virke. Ehlers.

Denne noget haardt ladende Dom vilde jeg ikke underskrive. Thi hvad var dog det endelige Maal, til hvilket Rousseau i hele denne Bog hensigtede? Unegteligen var det at danne en Mand, sund og stærk paa Legem og Sjæl, og befriet fra Fornødenhedernes

Erindrer Eder, at man, førend man foretager sig at danne et Menneske, først maa have dannet

B 2

sig

og Fordommene's Herredomme. Bisseligen et stort og værdigt Maal, der ikke har tabt det allermindste af sit udførlige Værd, om end Rousseau, ved at affrikke Veien dertil, ofte har gjort nogle Genispring. Lader os aldrig tabe dette store Maal af Synne, og lader os ikkun afvige fra Rousseau deri, at vi ikke blot see paa det isolerede Individuum, vi ville danne, men ogsaa paa den verdslige Forfatning og de borgerlige Forhold, hvori dette Individuum engang med Tiden vil blive sat.

Campe.

Men med alt dette kan Rousseau dog hverken rigtig have fattet dette sande Maal i Sigte, eller ved de valgte Midler nogentid komme til at naae det. Alt, hvad han seer i det menneskelige Selskab, forekommer ham oudt og forkasteligt; han vil ikke opdrage for Selskabet, han vil danne blotte Naturmennesker: hiint er i det Hele taget urigtigt; dette strider imod Menneskets Bestemmelse. Han er altsaa vildfarende endog i Opdragelsens første Grundsætninger; og iblandt de Midler, han vil anvende, ere mange baade uduelige og hensigtstridende: hvor kan han altsaa være nogen sikker Lærer og Vejviser for den Opdragelse, hvorved Mennesket skal dannes til det, det skal blive og være i Selskabet? Blandt de Veie, han betræder, gives der vel mange, som ere fortræffelige; men, der gives ogsaa dem, som blot ere behagelige for Phantasten, men ikke ere tilgængelige; der gives endog mange, der ere urigtige og ubestemte, og der i Udøvelsen forstemme Menneskene. Den, der ikke cum grano salis veed at udsøge det Rigtige og Bestemte, det, der er overensstemmende med Hensigten, den der netop her følger den Plan, Rousseau har lagt, og som i Grunden kun er Planen til en Roman, i hvilken han har villet sætte sine avindsyge Meninger, det menneskelige Selskab angaaende, i Kraft, den vil fordærve sin Dis-

scipel

sin selv til Menneske, maa finde i sig selv det Exempel, som dette skal dannes efter 34). Imidlertid Børnet er uden Tøve til at kjende Gjenstandene, har man Tid til saaledes at berede alt, hvad der nærmer sig det, at dets første Dristelse ikke skulle møde andre Gjenstande end dem, der passe sig for det at beskue 35). Erhverver Eder Uuelse af enhver, begynder med at gjøre Eder saaledes elskede, at enhver søger at behage Eder. I ville ikke

scipel for Verden; og det er skeet allerede mere end een Gang.

Resewitz.

Skammelige Ytring! Rousseau skulde have skrevet sin Emil, blot for at bringe sin Egenindighed til at triumfere? Emil skulde være en Roman? Den, der fulgte hans Methode, skulde fordærve sin Skolar? Hvorfor have da Tydslands store Pædagoger optaget den blandt Opdragelseskrivterne? Have de villet fordærve det hele menneskelige Kjøn? Ky! — Naar en Resewitz er glemt, i det han nedsænkes i Jorden, saa lever en Rousseau endnu i sin Emil, naar Lyset er udbredt over den hele Klode; saa er Rousseau sikkert blandt de faa af sine Samtidige, der endda beundres og tilbedes.

Dansk Anmærkning.

34) En gylden Regel! Hvor denne bliver udøvet, der behøves næsten ingen anden Opdragelsesregel; hvor den ikke bliver udøvet, der blive alle andre Opdragelsesregler næsten forgjeves anvendte.

Campe. Trapp.

35) Hvorledes bringes det dertil i Verden, da man jo der ikke kan henstille Gjenstandene, hvor man finder for godt? Eller skal man drage til en Ørken med sin Discipel?

Resewitz.

Man skal gjøre, hvad man kan, mere fordres der ikke; og naat man gjør, hvad der kan gøres, kommer man ogsaa Maalet saa nær, som det lader sig komme.

Dansk Anmærkning.

ikke blive Herre over Barnet, naar J ikke ere det over alt det 36), der omgiver det 37); og endda vil denne Anseelse ikke være tilstrækkelig, dersom den ikke er grundet paa den Høiaatelse, Dyden afkræver 38). Det kommer her ikke an paa, at man aabner sin Pung og udsæter Penge med sulde Hænder; thi jeg har aldrig seet, at nogen har gjort sig elsket ved Penge. Vel maa man hverken være haard og karrig, eller lade det blive ved at beklage den Glendighed, som man kan lindre; men J maae aabne Eders Kasser, saa meget som J ville, saa forblive dog Eders Medmenneskers Hjerter stedse tillukkede for Eder, naar J ikke med Eders Pung tillige aabne Eders Hjerter for dem. Det er Eders Tid, Eders Omfarg, Eders Tilbøielighed, det er

B 3

36) Atter en Rousseauff Overdrivelse, foranlediget ved den Lyst, han har, til at skrive frapant. Han vil sige: J ville ikke sætte Eder i den fornødne Anseelse hos Barnet, ikke kunne opnaae den fornødne Indflydelse paa dets moralske Dannelse, naar J ikke ere virkelig agtværdige Mennesker, naar Barnet ikke mærker, at J selv, for Eders Dyds og Retfærdigheds Skyld, blive agtede og elskede af gode og forstandige Mennesker. Og hvor høiligen har han ikke Ret deri!

Campe.

37) Herre over alt, hvad der omgiver Barnet, kan Opdrageren ikke blive, og ligesaa lidet vil han, hvor særlig og agtværdig han end er i sit Væsen, kunne erhverve sig alles Kjerlighed.

K. sewitz.

Og en Umuelighed skulde det være at gjøre sig elsket, yndet og agtet af enhver? Anmærkeren vil sige Herr Resewitz i at troe det, men kun allene, naar man er saa avindsyg, som Herr Resewitz paa en Tid allevegne har viist sig i Emil.

38) Fortræffeligt!

Danck Anmærkning.
Campe. Trapp.

er Eder selv, I maae bortgive; thi I kunne gjøre hvad I gjøre ville, saa føler man dog' altid, at Eders Penge ikke ere Eder selv 39). Der gives Deeltagelses- og Belvillighedstrytninger, som have en større Virkning og ere gavnligere i sig selv end alle Gaver. Hvor mangfoldige Ulykkelige, hvor mange Enge gives der ikke, som ere mere trængende til Trøst end til Almisse! Hvor mangen en Undertrykt er ikke bedre tjent med Beskyttelse end med Penge! — Forener dem, der ere uenige; forekommer Processer; bringer Børnene til at opfylde deres Skyldighed, Fædrene til at være overbærende; beforder lykkelige Egteskaber; forhindrer Blodsvær; bruger, anvender den Næseelse, Eders Skolars Forældre staae i, til Fordeel for den Svage, som man nægter Retten, og som den Mægtige træder under Fødder! Erklærer Eder indeligen for den Ulykkeliges Beskytter! Været retfærdige, menneskelige, velgjørende! Giver ikke allene Almisser, udøver ogsaa christelig Kiærlighed: Barmhertighedsgjæringer lindrer flere Under end Penge. Elsker andre: saa ville de elske Eder igjen; tjener dem: saa ville de tjene Eder

39) En meget rigtig Sagttagelse! Man kan ikke ofte nok iagttage, at Dyd og Menneskekjærlighed ikke blot bestaae i at give Penge, og at der gives mange andre Trytninger deraf, som ofte ere meget nødvendigere, meget mere velgjørende, meget mere fortienestefulde. Man læse, hvad Rousseau i det følgende saa skjønt og rigtigensdesangende har sagt!

Campe.

Eder igjen; værere Brødre for dem: saa vilde de være Børn for Eder 40)!

Heri ligger endnu en Aarsag, hvorfor jeg vil opdrage Emil paa Bondet langt fra Tjenerpæns-
 blen, den fletteste Menneſkeclasse næst efter deres
 Herrer; langt fra de sorte Sæder, der herske i
 Stæderne, og som ved den Fernis, hvormed man
 overtrækker dem, blive forførte og smitsomme for
 Børnene: thi Bøndernes Laster, uden Sminke
 og saa grove som de ere, ville snarere opvække

B 4

Mod-

40) Denne hele Afſætning synes Wiisdom og Dyd selv
 at have dicteret Forfatteren i Pennen.

Campe. Trapp.

Sandt er dette vel; men meget af det, som her
 med Føie anpriser til at opvække Riidighed, kan
 den Nietskafne, hvor gjerne han end vil, dog ikke altid
 gjøre, snart fordi han mangler Anſeelse dertil, snart
 fordi han ikke bliver hørt, snart fordi der gives mange,
 som hellere aabne Haanden for Penge end Hjertet for
 Trøst, som hellere ville see deres Lidenskaber under-
 støttede, end være lykkelige efter fremmede Dine,
 hvor rigtigheden de endog see. Rousseau har her for-
 glemt den Uergrelse, han er bleven betagen af,
 fordi Menneſkene ikke have villet følge hans velmeente
 Anviisninger.

Resewitz.

Dette maa vist være et fortræffeligt Sted, siden
 eiengang Herr Resewitz tør driste sig til at negte det
 denne Noes. Men hvorfor mon ellers denne unyttige
 Anmærkning her har fundet Sted? Uden al Tvivl,
 fordi det har smerttet Herr Resewitz, at der i Emil
 dog ſkulde findes et Sted uden Pletter.

Danſk Anmærkning.

Modbøndelighed, end formaae at forsøge, naar man ingen Fordeel har af at efterligne dem 41).

Paa Landet vil en Hovmester langt mere være Herre over de Gjenstande, han attraaer at vise Børnet 42): hans Rygte, hans Samtaler, hans Exempel, alt hos ham vil der have en Anseelse, som det ikke kan opnaae i Staden. Naar han gavner enhver: saa vil man ogsaa beslutte sig paa at tjene ham, at erhverve sig hans Natelse, at vise sig saaledes for Skolaren, som Læreren bør ønske, man virkelig maatte være 43); og om man endog ikke aflægger sine Udbyr, vil man

41) Bøndernes Sæder og Tænkemaade kunne ogsaa paa mange Steder blive farlige for Børnets Hjerte; og isolerer man det end ganske fra Mennesker, saa vil der dog engang komme en Tid, da det maa leve og være blandt Mennesker: Faren vil blive dobbelt, naar Nyhedens og Sandfælsighedens Indtryk forene sig med Indtrykkene af Menneskenes Omgang og Sæder. Resewitz.

Den Omgang, Børnet nyder, maa det nyde i Overværelse af sin Hovmester, og da vil Sædernes og Tænkemaadens Smitte ikke kunne være farlig.

Dansk Anmærkning.

42) Dette er een af de uimodsigeligste Fordele, som Opdragelsen paa Landet, caeteris paribus, har forud for Kjøbstædsopdragelsen. Campe.

43) Hertil hører vist og borgerlig Anseelse og Indflydelse paa Landboerne; ellers bliver det hele Forslag en trøstløs Skyggespejling. Resewitz.

Denne Anseelse følger af sig selv, uden at den betragtes; alle Omstændigheder vil bidrage naturligen dertil. Indflydelse kan derimod vil ikke være saa let at faae; sjældent den nødvendige: saa bliver Ladefogeden maaskee den bedste Hovmester. Ikke sandt, Herr Resewitz?

Dansk Anmærkning.

man dog vogte sig for at give Forargelse derved. Dette er alt, hvad der udkræves til vort Formaal.

Ophører med at laste andre for de Feil, I selv have: det Onde, Børnene see, fordærver dem mindre, end det, I lære dem. For ethvert Begreb, som af Eder, I evige Prædikantere, I evige Sædelærere, I evige Pedanter! i den Tanke, at det er godt, bibringes dem, meddele I dem tillige syv andre, som ikke due: opfyldte af det, der forregaaer i Eders Hoved, see I ikke den Virkning, I frembringe i deres Hoveder. Troe I, at der blandt den uhyre Orddynge, I uophørligen overøse dem med, ikke maa gives manget et Ord, som de tage i et vrangt Begreb 44)? Troe I, at de undlade paa deres egen Maade at fortolke Eders vidtløftige Forklaringer, og at de ikke deri finde Materialier nok til at opføre sig en Lærebog, som de, naar Leilighed gives, efter deres Indsigt ville vide at gjendrive Eder selv med?

Laaner kun engang Dret til en saadan lille Krabat, som man nyeligen har havt en Samtale med; lader ham sladdre, spørge, fritte, saameget som han lyst: da ville I falde i Forundring over den fremmede Bending, som Eders Fornuftsflutninger have taget i hans Forstand. Han blander det ene med det andet, han vender op og ned derpaa, han gjør Eder utaalmodige, han bringer Eder undertiden i Forlegenhed med sine uventede Indvendinger. Kort, han neder Eder til enten at tie eller paalægge ham Taushed: og hvad

B 5

Foe

44) Uneateligt: og det vil see ofte.
Ganske vist!

Resewitz.
Campe.

Forestilling maa han gjøre sig om denne Taushed hos en Mand, som ellers er saa meget for at tale? Dersom han nogentid opnaaer denne Fordeel, og tillige bliver vaer, at han har opnaaet den: saa god Nat, Opdragelse! — fra dette Dieblif af er det ude med alt: han søger ikke mere at lære af Eder, han søger blot at igjendrive Eder 45).

Værer simple, sindige, beskedne, I af Iver brændende Lærere! Giler aldrig med at handle, uden for at hindre andre fra at handle. Jeg igjentager uophørligen: Løver, om det lader sig gjøre, med at give Eders Skolar en gavnlig Lærdom, af Frygt for at

45) Meget sandt!

Trapp.

Men skal der ogsaa deraf følge, at jeg aldeles ikke maa befatte mig med at rette paa Discipelen, med at undervise ham, med at underrette ham om, hvad han skal gjøre og lade? Resewitz.

Dersom Rousseau meente dette: saa havde han uden al Tvivl Uret. Men vi kjende jo hans Auctoriteter, og vi vide jo, hvor meget vi maae fraregne, naar han taler almindeligen uden nogen næiere Bestemmelse. Vi ville altsaa formode, at han her kun har villet fraraade Misbruget i at moralisere, den Sik, stedse at lade Munden gaae, som de snakkelystne og til Skolemesterering hengivne Fædre, Mødre og Opdragere altid have. Campe.

Man behøver ikke at formode det, thi at dette har været hans Mening, ligger tydeligen beviist i det Raad, han lidet længere hen giver, i Tilfælde at et Barn bliver Bidne til et forbitret Menneskes Udfærd. Der tilraader han jo selv, at man, men uden mange Ord, skal indlade sig i Samtale med Barnet.

Dansk Anmærkning.

at give ham en skadelig Lærdom 46), Bogter Eder, at I ikke, ved at bibringe Uskyldigheds den Kundskab om godt og ondt 47), skulle udøve Fristerens Kald paa den Jord, hvor Naturen beredte Mennesket det første Paradiis. Da I ikke kunne formene Barnet uden fra at undervise sig ved Exempler: saa indskrænker al Eders Narvaagenhed til at indprænte dets Sjæl disse Exempler under det Billede, som passer sig bedst for den.

Woldsomme Lidenstaber virke meget stærkt paa det Barn, der er Vidne dertil, og dette kommer af, at deres Kjendetegn e: e saa stærke og følelige, at det tvinges til at give Agt derpaa. Især er Bred den saa larmende i sit Udbrud, at det er umueligt ikke at blive den vaer, naar man er overværende derved. Man spørge ikke, om en Lærer deraf bør tage Anledning til at holde en skøn Tale. Thi hvortil her nogen skøn Tale, hvortil det allermindste, hvortil endog et eneste Ord? Lader Barnet her være den Nysgjerrige: forundret over, hvad det seer, vil det ikke efterlade at spørge. Men Svaret maa være simpelt; det maa tages netop fra de Gjenstande, der røre Sandserne. Det seer

46) Det forstaaer sig, dersom I ikke ere visse paa Eders Sag. Ehlers.

Men ganske stille maae I eiheller sidde.

Resewitz.

En Regel, som Herr Resewitz iagttager saa nøie, at han, for ikke at sidde stille, har hensat denne unyttige Anmærkning.

Dansk Anmærkning.

47) Ved at bibringe Uskyldigheden den for tidlig, til urette Tid og paa den urette Maade.

Campe.

seer et blussende Ansigt, sunklende Dine, truende
 Miner; det hører Skrig: tilhobe Teen paa, at Le-
 gemet ikke er i sit rette Es. Siger det derfor roligt,
 uden al Konst, uden nogen hemmelighedstuld
 Mine: "Han er sya, det stakke's Menneſke 48);
 han har et Ufsald af Feber." I kunne endog deraf
 tage Anledning til, men med ſaa Ord, at give det
 et Begreb om Sygdomme og deres Virkninger:
 thi diſſe henhøre ogsaa til Naturen, diſſe ere et af de
 Nødvendighedens Baand, det maa ſole ſig bundet
 med 49).

Er

48) Men ſoier til: paa Sjelen; thi ellers vilde J, ef-
 ter den almindelige Sprogbrug, ſige en Uſandhed.
 Eiheller vilde det være Barmet til noget Gavn, om
 det lærte at kjende Breden allene ſom en legemlig
 Sygdom; thi en ſaadan Sygdom overfalder os ſæd-
 vanligent, uden at vi kunne forhindre det. Men naar
 vi ſige det, at det er en Sjeleſygdom, der ſøger ſin
 Grund i, at Patienten er forvænt, og naar vi der-
 hos Fortſattet underrette det om, i hvilken Hen-
 ſeende Patienten er forvænt: ſaa vil det drage den
 Nytte deraf, at det vil vogte ſig for paa en lige Maade
 at blive forvænt. Campe. Trapp. Reſewitz

For at undgaae at gjøre Barmet bekiendt med
 denne Lidenſkab, ſiger man det kort, at det er en
 Sygdom; man forſeilede alſaa ſin Henſigt aldeles,
 om man ſagde det, at det er en Sjeleſygdom, og
 beſkrey det Aarsagerne dertil, da det dog vel var at ven-
 te lidt for meget, om man vilde troe, et Barn ſkulde
 have Forſtand nok til at vogte ſig for en Lidenſkab,
 fordi man havde afmalet det ſamme ſom en Udyd.

Danſk Anmærkning.

49) Den Rouſſeauſke Idee, at man ſkulde foreſtille
 Børnene Lidenſkabernes Uordener ſom Sygdomme, er
 bleven anpriiſt af mange. Og dog kommer Barmet
 ikke

Er det ikke rimeligt, at der, hos Eders Elo-
lar efter denne aldeles ikke falske Forestilling, i Tide
vil opstaae en vis Afsky for at overgive sig
til

ikke derved til rigtige Begreber om saadanne Sje-
leuordeners og legemlige Sydommes væsentlige
Beskaffenhed. I legemlige Sygdomme kan man
ikke selv have Skyld, uden for saavidt som man
foranlediger dem ved en Forseelse. Eiheller kan
man hæve en Legems sygdom ved at give Wi. i. e. en
bestemt Retning, naar Sydommen ikke ved bestemte
Ideer er indbragt i Nærvesystemet, og som en Følge
deraf ved modsat virkende Ideer iagen kan blive hævet.
Naar et Barn er kommet til dette Begreb om Syg-
domme, og derefter betragter Lidenfkabernes Maseri blot
som en Sygdom: saa vil det ogsaa betragte en Patient af
dette Slags i Uskyldighedens Lys, ikke skamme sig over
saadan en Sygdom, og optage andre det meget ilde, om
de ikke taalmodigen ville fordrage dets Lidenfkaaber og de-
res Udbrud, eller om de endog ville bruge Straf og vold-
somme Midler derimod. Men indseer et Barn riagtigen
det moralske Onde, der er forenet med en saadan Sjele-
sygdom: saa overfører det lettelligen Begrebet om, at det
er Patientens egen Skyld, paa Legemets Sygdomme og
opfører sig mod en legemlig Patient, ligesom man med
Frie opfører sig mod et Menneske, der overgiver sig til
en ond Lidenfkaab. Den sunde Forstand har hos alle
Nationer stedse riagtigen adskilt Sjælens moralske Onder
fra Legemets Sygdomme. Selv det største Geni
burde altid fatte Mistro til sin Philosophi, naar
den i denne Henseende bragte det paa en ny Værdom.

Ehlers. Resewitz.

Denne Anmærknings Værd ligger Læseren saa ty-
delig for Dine, at Anmærkeren ikke vil spille Nummet
paa at vise Urimeligheden deri. Det er nok, at han
siger, at det, der er nødvendigt for et vorent Men-
neske at vide, det kan som oftest være skadeligt for
Barnet at have Kundskab om.

Dansk Anmærkning.

til de Lidenſkabers Udsvævelſer 50), ſom han anſeer for Sydomme? Og troe J, at et ſaadant Begreb, bibragt ham til rette Tid, ikke vil frembringe en ligesaa gavnlig Virkning, ſom den allers kjedsommeligſte Moralpræken 51)? Men betragter
Og:

50) Denne Afſky vil ikke opvækkes, naar de lidenſkabelige Bevægelfer umiddelbar ere forbundne med behagelige eller endog vellyſtige Kjølelſer. Hvor manget et vellyſtigt Menneſke gives der ikke, ſom, uagtet det ikke anſeer ſin Lidenſkab ſom nogen blot Sygdom, og uagtet det virkelig ſeer ſig ſelv i et ſtrafværdigt Lys, alligevel undſkylder ſig med, at det kun er et Menneſke, og det ſvage Menneſke ikke formaaer at undertvinge ſine Lidenſkaber! Hvor meget roligere vil da ikke et ſaadant Menneſke overgive ſig til ſine Lidenſkaber, naar det anſeer ſig ligesaa uſkyldig derved, ſom det finder det Menneſke, der lider af legemlige Smerter!

Ehlers. Reſewitz.

Afſky er det juſt ikke, man føler for Sygdomme, men det er Frygt, thi med Ordet Sygdom forener Foreſtillingen ſig om de legemlige Smerter, ſom følge dermed. At den Foreſtilling, at en Lidenſkab er en legemlig Sygdom, ſkulde afſkrække det vorne Menneſke, ſom allerede har prøvet Lidenſkabernes Herredømme, fra at overgive ſig dertil, det har Rousseau ikke paastaet; det er kun den Uforſøgte, ſom han, uidentviſt temmelig beſøiet, troer, Frygten ſkal virke Forſigtighed hos. Saaledes miſforſtaes Rousseau næſten beſtandigen!

Dansk Anmærkning.

51) For at gjøre Indtryk med ſine Idæer paa almindelige Læſere, har Rousseau den Maade, hvilken ogsaa letteligen lykkes, at han, til at foranledige Sammenligninger, betjener ſig af det noget langt uden for Sandhedens og Virkelighedens Middellinie liggende Feilfulde til Sidestykke af det, han anbefaler.

Ehlers. Trapp. Reſewitz.

Hvil-

ogsaa Følgerne af dette Begreb i Fremtiden! Thi gjøres det nogentid nødvendigt, saa ere J berettigede til at behandle det gjenstridige Barn, som et sygt Barn; til at indelukke det paa et Kammer og lægge det til Sengs, om det behøves; til at lade det holde Diæt 52); til at sætte det i Skræk ved de hos det selv opstaaende Udhyder; til at opvække Afsky og Rædsel hos det for disse Udhyder, uden at det kan ansee den Strengbed, J, for at helbrede det, maaskee ville blive tvungne til at gjøre
 Brug

Hvilket vel dog ikke er at laste, naar Ideerne ere gavnlige.
 Dansk Anmærkning.

52) Netop som om et Barn med et godt Hoved ikke skulde indsee Misforholdet mellem saadanne Midler og et Onde af saadan Bessaffenhed!
 Ehlers.

Og naar jeg, overensstemmende med Sandheden, har skildret Barnet Lasterne som Sjælesygdomme, er jeg da ikke ogsaa i forekommende Tilfælde, og dertil endog efter Barnets egne Begreber, berettiget til at fordømme det til en ubehagelig Kur?
 Campe.

Men det vil i mange Tilfælde selv indsee Kurens Misforhold til den foregivne Sygdom, det vil ansee den som en vilkaarlig Behandling, hade den; og, for at blive fri for Kuren, med des større Omhu skjule sin Sygdom.
 Resewitz.

Hvad Barnet endog anseer Behandlingen for, saa er det dog ikke rimeligt, at det skulde holde den for at være vilkaarlig; i det hvieste vilde det vel forestille sig, at det selv havde givet Anledning til, at man havde anseet Sygdommen farligere, end den var i sig selv, og denne Forestilling vilde dog vel være mindre skadelig, end for Tiden at bibringe det Kundskab om Lidenskabernes Tilværelse.

Dansk Anmærkning.

Brug af, som nogen Tugtelse 53). — Skulde det engang hælde sig, at der kom et Hidskæbetsøieblik, hvori det fælde Blod og den Sindighed, som I maae gjøre til Eders Studering, ogsaa forlod Eder selv: saa maae I ikke søge at skjule Eders Feil for Barnet, men I maae med en øm Bebreidelse rent ud sige det, at det har gjort Eder upasselige 54).

I ov:

53) Et Barn maa ansee de onde Virkninger, der flyde af det moralske Onde, net op som Tugtemidler. Iffun er det Pligt for den vise Opdrager at gjøre, hvad han kan, for at lade hine Virkninger mindre bestaae i vilkaarlige end i naturlige Virkninger, i Virkninger, der udspringe af Eagens egen Natur.

Ehlers.

Notabene, saa meget som det er mueligt.

Kesewitz.

Det har Rousseau allerede for længe siden angivet som sin Mening.

Dansk Anmærkning.

54) Dette er ingen viis Opdragelsesregel. Et Barn maa betimelig erkjende, at det Onde, der ligger i Billien og i Ideetilstanden, ganske naturligen maa opvække Fortrydelse og finde Modstand i en god og ved en rigtig Ideetilstand veiledet Billie. Det maa tidligen lære, at man kjerligen maa pleie en legemlig Patient, men fornuftigen yttre Fortrydelse over en ond Billie. Eiheller naar vi ufornuftigen ere blevne hidsige og have overilet os, bør vi yttre: at BARNET HAR GJORT OS SYGE; men vi bør sige: "Eiheller jeg har af Fortrydelse over Din Ondskab kunnet tæmme mig, ogsaa jeg har overilet mig." Saaledes er Sagen beskaffet, og saaledes maa den ogsaa forestilles. Hvor stet en Bending vilde det ikke tage med den overhovedet saa gode, og ved den sunde Forstands Tilskyndelse dan-

nede

Jøvrigt ligger der megen Magt paa, at man sørger for, at ingen af de Naiviteter, som BARNETS indskrænkede Begreber, lade det sige, nogen tid i dets Nærværelse opvække Opmærksomhed, nogen tid blive iijentagne saaledes, at det faaer det at here 55). En eneste uforsigtig Datter kan forøværve sex Maaneders Arbeide, kan anrette en ubo-
de,

nede Sprogbrug, dersom een, ved sit Foredrag, henrivende Taler eller Skribent ikke igjen kunde forandre hiin Brug!
Ehlers. Resewitz.

Man skulde altsaa selv tilstaae BARNET, at man havde gjort sig skyldig i en Feil, som man af alle Kræfter har arbeidet paa at befrie det fra? Og dette Naad kunde de Herrer Ehlers og Resewitz give Opdrageren? Hvad vilde Folgen blive deraf? BARNET vilde ansee sin Lærer, sin Opdrager, sin Foresatte som et skrøbeligt Menneske: og mon det efter den Tid vilde holde hans Naad og Forskrifter for at være feilfrie? Nei! Feer den Feil, at Opdrageren overiler sig i BARNETS Overværelse: saa maa der anvendes al muelig Konst paa at skjule denne Svaghed for BARNET; saa er Rousseaus Naad uendelig bedre end disse.

Dansk Anmærkning.

55) Det, Rousseau her siger, er saa fornuftigt og saa viensynlig sandt, at der aldeles ikke kan tvivles derpaa. Men det er forskrækkeligt, det er høist beklageligt, at ofte netop de lærdeste, klogeste og fineste Herrer og Damer besidde saa sløv eller uagtksom en spiritueus og moralsk Følelse eller saa skammelig en Letsindighed, at de i deres Udfærd mod BARNEN aldeles ikke agte derpaa.

Jeg har endog for kort siden hørt en fornem og ualmindelig fin Dame hele Timer igjennem i sin Datters Nærværelse at fortælle og belee dette BARN naive, taabelige og uartige Indfald.
Stuve.

Anden Bog, 2den Deel. C

delig Skade for dets hele Levetid 56). Ikke ofte nok kan jeg igjentage, at man, for at være Herre over Barnet, maa være Herre over sig selv. Jeg forestiller mig, for Exempel, at min lille Emil, ved en heftig Trætte mellem tvende Naboerster, springer hen til den meest forbittede af dem, og siger i en medlidende Tone til hende: "J er syg, min gode Kone! Det gjør mig ret ondt." Sikkerligen vil dette Indfald ikke blive uden Virkning hos Tilskuerne, maastrøe eiengang hos Skuspilletsinderne selv. Men, uden at lee, uden at kjende paa ham, uden at rose ham, bortfører jeg ham pludseligen, enten med det Gode eller med Magt, førend han mærker denne Virkning, eller i det mindste førend den opvækker nogen Eftertanke hos ham: derefter iler jeg med at adspredde ham ved Gjenstande, som hastigen kunne bringe ham til at forglemme det Foregaaede 57).
 Det

56) Meget sandfærdigt og meget vigtigt!

Ehlers Conpe. Trapp. Heusinger. Resewitz.

57) Meget godt, naar Barnet af sig selv var faldet paa Gidee af dette Slags, og derefter havde udtrykt sig saaledes. Men bør Opdrageren selv give Anledning til en Tanke: og Handlemaade, efter hvis Anvendelse man maa gribe til saadanne Forholdsregler? Om et Barn endog af sig selv var kommet paa saadanne Gdeer: saa maatte Opdrageren dog det snarreste mueligt underrette det om, hvor urigtigt og upasselig det er at betjene sig af Udtrykke, der saa let kunne opvække Latter. Om kort eller lang Tid vil dog Barnet ved at blive ugleet, desuden komme efter, hvor urigtige saadanne Gdeer og Talemaader ere. Ehlers. Resewitz.

Hensigten, Rousseau har havt med at bibringe sin Emil saadanne Begreber, har han allerede forklaret,
 og

Det er ikke min Hensigt ved alle Leiligheder saaledes at indlade mig paa enkelte Omstændigheder; jeg vil allene fremsætte de almindelige Grundsætninger, og kun ved vanskelige Leiligheder give Exempler 58). Jeg holder det for en Umuelighed, at man i Midten af Selskabet kan anføre et Varn, til det er tolv Aar gammelt, uden at give det noget Begreb om Menneskets Forhold til Mennesket og de menneskelige Handlingers Moralitet. Det er nok, at man beslutter sig paa at gjøre disse Begreber, saa seent som mueligt, nødvendige for det, og at man, naar de blive kundgaaelige, indskrænker dem til den nærværende Nytte, til den Nytte allene: at afsværge, at det anseer sig for at være Herre over alle Ting, og, uden sit Vidende og uden Estertanke, tilføier andre Mennesker ondt. Der gives Characterer, der ere saarolige og sagmodige, at man meget længe uden Fare kan lade dem forblive i deres første Uskyldighed; men der gives ogsaa Characterer, der ere saahestige, og hvis Grumhed udvikler sig saa tidligt,

E 2

at

og at den er urigtig, det har man ikke beviist, om man end har erklæret sig derimod. Anmærkeren holder for, en Opdrager bør i saa Henseende lade Varnet forblive i den Misforstand, det har antaget, saalænge som han mærker, denne Misforstand forekommer et større Onde; først naar denne Aarsag ophører er det Tid til at oplyse det om det urigtige Begreb, det har fattet.

Dansk Anmærkning.

58) Men som da maa vælges bedre end det Foregaaende.
Ehlers.

Det berøver paa, om det foregaaende, som dog ikke er beviist, er urigtigt.

Dansk Anmærkning.

at man maa ile med at gjøre dem til Mennesker, for ikke at blive tvungne til at lægge dem i Lønsker 59).

De første Pligter, vi søle, ere mod os selv: vore oprindelige Følelser forene sig til en fælles Punct i os selv; alle vore naturlige Bevægelser gaae i Begyndelsen ud paa vor Opholdelse og vort Velbefindende. Vi opnaae saaledes den første Følelse af hvad, der er Ret, ikke ved den Retfærdighed, vi skyldte andre, men ved den, andre skyldte os; det er derfor en Urimelighed i den almindelige Opdragelse, at man i Begyndelsen stedse taler til Børnene om deres Pligter, men aldrig om deres Rettigheder, at man saaledes begynder med at sige dem det Modsatte, af hvad man skulde sige dem, at man siger dem Ting, som de ikke formaae at fatte, og som ikke kunne have den mindste Vigtighed for dem 60).

Der

59) Man maa altsaa i den Henseende fra BARNETS første Barndom af rette sig efter BARNETS og Omstændighedernes Beskaffenhed, og ved at lede og danne det have denne Beskaffenhed for Dine.

Ehlers. Trapp. Resewitz. Campe.

60) Fornuftige Forældre forsee sig ikke saa meget i denne Henseende, som man efter Rousseau skulde troe. Begreberne om BARNETS Rettigheder, ligesaavel som Begreberne om dets Pligter, blive begge uddannede saavel ved det Begreb, der bibringes det om dets Forhold imod andre og andres Forhold imod det, som ved det Begreb, det spaaer, ved at see, hvad Andre fra dets Side blive indrømmede. Overhovedet virke Forestillingerne om Rettigheder og Pligter i en usie Harmoni paa hinanden, og uddanne sig letteligen gjensidig til Guld-

forn-

Dersom jeg altsaa havde et af dem; jeg nyeligen har talet om, at veilede, saa vilde jeg sige til mig selv: Et Barn forgriber sig is aldrig paa Personer *), men derimod ofte paa Ting: det lærer ogsaa

E 3

snart

Kommenhed. Smidlertid bør dog den vise Opdrager sørge for, at dette skeer i en vis Overensstemmelse; og, paa det at det kan skee, er det af samme Grund, som Rousseau anfører for det Modsatte, nødvendigt, at man betimeligen bibringer Barnet Begreber om dets Pligter. Ved de Begreber, som angaae dets Rettigheder, virker tillige Egentjersligheden med megen Hurtighed, men Begreberne om dets Pligter blive fornemmeligen dannede paa en mærkelig svagere Maade ved den Gjenwirkung, som hiin Sjelevirksomhed frembringer. Denne svage Gjenwirkung bør altsaa gode Opdragere fornemmeligen komme til Hjælp, hvilket ogsaa virkeligen skeer baade hos veltænkende simple Folk og hos Personer, der besidde Indsigter. Derved er endnu at lægge Mærke til, at Egentjersligheden altid er meget virksom i, naar Opdrageren med Flid arbejder paa Pligtbegreberne og Pligtfølelsen, tillige at uddanne de dermed sammenpassende Begreber om, hvad man selv er berettiget og besejret til.

Ehlers. Trapp.

Det ene af de dertil hensigtende Begreber opvækker ogsaa det andet i Sjelen; men da Begrebet om det, man er besejret til, bliver underviist og understøttet af Egentjersligheden, men Begrebet om Pligten letteligen af Barnets Lidenskab bliver hemmet, saa er det Opdragrens Skyldighed at understøtte Begrebet om eller Følelsen af Pligten.

Kesevitz.

*) Man maa aldrig fordrage, at et Barn tumler sig med vorne Mennesker, som med Børn; der ere under det eller lige med det i Alder. Dersom det fordrister sig til at staae nogen for Alvor, om det endog var dets Opvarter, endog det allerringeste Menneske:

saa

snart af Erfaringen at agte dem, der ere over det i Alder og Styrke; men Tingene ere afmægtige til at forsvare sig selv. Det første Begreb, der maa bibringes det, er altsaa ikke Begrebet om Friheden, men Begrebet om Eiendommen; og for at kunne opnaae dette Begreb, er det nødvendigt, at det har noget, der tilhører det selv. At hentrekke dets Opmærksomhed paa dets Klæder, dets Sager, dets Vaare, for at opvække dette Begreb hos det, er et unyttigt Forsøg; thi endskjønt det handler med disse Ting efter eget Lykke, er det dog uvidende om, baade hvorfor det besidder dem, og hvorledes det er kommen i Besiddelse deraf. At sige det, at det besidder dem, fordi man har givet det dem, det vil ei heller bibringe det det rette Begreb om Eiendom; thi for at give, maa man besidde. Der siges det altsaa, at de have været en andens Eiendom, førend de bleve dets Eiendom, og dette er den Oprindelse til Besiddelsen, man

saar bør man sørge for, at det faaer Suggene tilbage med Naar, at det faaer dem paa en Maade, som berøver det Lusten til nok engang i sit Liv at forsøge det. Jeg har været Vidne til, hvorledes ufornuftige Ammer og Opvartere have opregget Vorn til Opsætsighed og Herskesyge ved at lade sig slaae af dem og lee af deres Afmagt til at slaae (61), uden at det er faldet disse Mennesker ind, at alle disse Slag i Varnets Hjerte vare Dolkestød, og at den, der slaaer som Varn, ikke betænker sig paa at dræbe, naar den opnaaer Kræfter dertil.

Forfatteren.

61) Det har jeg ogsaa seet, og det er vel, desværre! ofte at see.

Trapp.

man vil forklare det 62); men man gjør ingen Regning paa, at Overdragelsen er en Forening, og at Barnet endnu ikke veed, hvad en Forening betyder 63) *). Læsere! jeg beder Eder, lægger

E 4

Mærke

62) Det er ikke fornødent. Et Barn antager uden Mistroe, at de Ting, nogen besidder og efter eget Lykke skalter og valter med, ogsaa tilhører den, og det viser ingen Drift til at efterforske, hvorledes Besidderen oprindeligen er kommen dertil. Da det ved at see Tingene hos mange Personer, faaer Begrebet om det udelukkende Brug af samme efter eget Behag: saa opnaaer det ogsaa uden Noie Begrebet om Eiendommen, til hvis Væsen der aldeles ikke udfordres, at man tillige forestiller sig, hvorledes Besidderen er kommen dertil. Det, Rousseau her anfører som nødvendigt til at danne sig Begrebet om Eiendom, er altsaa aldeles ikke nødvendigt dertil; men det er uundgaaelig nødvendigt, naar man vil bibringe et Barn Begrebet om Erhvervelsen. I det at Rousseau taler om Eiendomsbegrebet, maa han nødvendig, uden rigtig at være sig det bevidst, egentligen have tænkt paa Erhvervelsen, og havt til Hensigt at vise, hvorledes et Barn fra Begrebet om Erhvervelse tillige af sig selv kan opnaae Begrebet om Eiendom. Dette skeer nu rigtig nok lettere, naar et Barn gaaer ud fra Besiddelsesantagelsen end fra Ideen om Foreningerne. Ehlers. Resewig.

Men om end det, Rousseau her foreslaaer, ikke netop er nødvendigt, for at indprænte Barnets Sjæl de første Begreber om Eiendom: saa synes det dog at være fornødent og saare tjenligt til fuldkommen at oplyse og berigtige hine Begreber. Campe.

63) Det falder virkelig ikke et Barn tungt at opnaae et fornødent Begreb om Foreningernes Væsen. Naar et

*) Dette er Aarsagen til, at Børn almindelig vilse tage tilbage igjen, hvad de have bortgivet, og græde, naar man

Mærke ved dette og hundrede tusinde andre Exemp-
ler til, hvorledes man indbilder sig, at man, ved
at indproppe Børnene Ord i Hovedet, som de ikke
have Begreb til at fatte, har givet dem ret gode
Underviisninger.

Der udkræves altså, at man gaaer tilbage
til Eiendommens Oprindelse; thi det er derfra, at
det første Begreb (65) deraf maa udledes. Det
Barn, der opfødes paa Landet, vil vist nogenledes
have lagt Mærke til Agerdyrkingen; der be-
høves

et Barn har faaet noget ved en Forening: saa veed det
ogsaa at forsvare sin Ret dertil. Naar det ofte tager
tilbage, eller vil tage tilbage, det, det har bortgivet:
saa er Aarsagen dertil den, at Frygheden i den Idee,
der bevæger det til at tilbagekræve eller tage det, hem-
mer Forestillingen hos det om den Ret, den har der-
til, som har faaet det tilgivet. Da Selvfølelsen med-
virker i den egne Rettigheds Tilstand: saa er det just
nødvendigt, at man i dette ligesom i andre Tilfælde
søger at opvække i Barnet en levende Følelse af den
egne Pligttilstand. Ehlers. Resewig.

man ikke vil tilbagegive dem det. Men det finder ikke
Sted, naar de have faaet Begreb om, hvad en
Gave er (64); de blive da blot forsigtige i at bortgive.
Forfatteren.

64) Eller meget mere, naar de komme til mere Færdig-
hed i at estertænke, hvad en Gave efter sin Natur er,
og hvad Folgen deraf er og maa være.

Ehlers. Resewig.

Hvilket i Grunden hverken er mere eller mindre,
end hvad Rousseau har sagt.

Dansk Anmærkning.

65) Eller rettere Begrebet om Eiendommens Tilblivelse,
hvilket ikke væsentligen er nødvendigt til Begrebet om
Eiendommen selv. Ehlers.

heves til dette ikkun Tid og Dine, og ingen af disse to vil det rimeligviis have haft Mangel paa. Det er enhver Alder, men især Barndommen, medgivet at ville skabe, efterligne, frembringe og give Prøver paa Vorne og Virksomhed. Emil behøver ikke to Gange at have seet en Have graves og besaaes, at have bemærket Planterne at opkomme og vore, sørend ogsaa han vil forsøge at være Gartner.

I Følge de forhen antagne Grundsetninger, modsætter jeg mig ikke den Lyst, han ytrer; tværtimod, jeg understøtter den endog, jeg deler Smagen med ham, jeg arbejder med ham, ikke for hans Fornøielse, men for min egen; i det mindste troer han det. Jeg bliver hans Gartnerdreng; jeg graver Jorden for ham, indtil han lærer at bruge sine Arme; han tager det Gravede i Besiddelse ved at nedlægge en Bønne; og virkelig er denne Besiddelsesret helligere og agtværdigere end den, hvormed Nunez Balboa, da han plantede sin Fane paa Kysterne af Sindhavet, tilegnede Kongen af Spanien det sydlige America.

Man vander dagligen Bønnerne, man seer dem med Henrykkelse at komme op af Jorden. Jeg forsøger denne Glæde ved at sige til ham: "Det tilhører Dig;" og ved at forklare ham Ordet tilhøre, lader jeg ham føle, at han har anvendt sin Tid, sit Arbejde, sin Møie, fort, sin egen Person derpaa; at han i denne Jord har noget af sit eget Jeg, hvilket han har samme Ret til at forsvare, imod hvem det end er, som til at trække sin Arm ud af Haanden paa et Menneske,

imod hans Willie har tilegnet sig den og holder paa den.

Eengang kommer han i fuld Spring med Bandkanden i Haanden. O, hvilket et Syn! hvilken en Jammer! Alle Bønnenne ere oprykkede, al Jorden er omveltet, Pladsen selv er ikke kjendelig mere. "O, hvor er mit Arbeide, mine Hændersgjeringer, de søde Frugter af min Svæd og Omhu? Hvo har berøvet mig min Eiendom? Hvo har taget mine Bønnen?" Hans svæde Hjerter slaaer heftigen; den første Følelse af Uretfærdighed udgænder sin sorgelige Bitterhed deri. Taarene løbe ham fremmevis ned over Kinderne; han er utrøstelig; han opfylder Lufsten med Sukke og Skrig. Man tager Deel i hans Smerte, i hans Bredde; man leder, man spørger sig for, man anstiller Undersøgelser. Endeligen opdager man, at Gartneren har spillet os dette Puds: man lader ham hente.

Men see, her ere vi langt fra vor Regning. Gartneren begynder, da han hører, hvorover vi beklage os, at klage langt lydeligere end vi. "Hvad, mine Herrer! det er Dem, der have ødelagt mit Arbeide? Jeg havde paa dette Sted saaet Malthesermeloner; Frøet var blevet mig foræret som en Gøstbarhed, og jeg havde haabet at beværte Dem, naar Melonerne vare blevne modne. Men see nu: for at lægge Deres elendige Bønnen, have De ødelagt mine Meloner: de vare allerede opkomne; og saadanne Meloner overkommer jeg aldrig mere. Kort, De have tilføiet mig en ubodelig Skade, og berøvet Dem

Dem selv den Fornøielse at spise de herligste Melonier.

Johan Jacob.

Undskyld os, min kjære Robert! I havde anvendt Eders Tid, Eders Nøie derpaa: jeg seer vel, at det var uforsvarligt af os at forværre Eders Arbeide; men vi ville forskrive Frøer fra Malta, og vi ville en anden Gang ikke befatte os med at grave Jorden, førend vi vide, om nogen anden for os have lagt Haand derpaa.

Robert.

Ret vel, mine Herrer! Men saa blive De nødsagede til at flaae Dem til Nolighed; thi der ligger nuomstunder ingen Jord mere udnyttet. Hvad mig angaaer, saa dyrker jeg den, min Fader for mig har gjødet og gjort tilrette; enhver anden gjør ligesaa paa sin Side; og alle de Jorder, som De see, ere allerede for længe siden tagne i Besiddelse.

Emil.

Det træffer da vel ofte, Herr Robert! at Melonfrøer gaaer til Spilde?

Robert.

Jeg beder om Forladelse, min lille Junker! det er kun sjældent, at saadanne ubesindige Smaaherrer driste sig til at komme her. Der er ingen, som anretter nogen Skade i sin Naboes Hauge: vi holde hinandens Arbeide i Agt og Ære, paa det vort eget igjen kan være i Sikkerhed.

Emil.

Men jeg, jeg har jo ingen Hauge.

Ro.

Robert.

Det vedkommer jo ikke mig? Dersom De oftere gjør Skade i min, saa tillader jeg Dem ikke at spadserer deri; thi, seer De, jeg vil ikke have min Møie spilt.

Johan Jacob.

Kunde man ikke foreslaae den gode Robert et Forlig? Maaskee led han sig overtale til at overlade min lille Ben og mig en Krog i hans Hauge til Dyrlning, paa Billaar at det Halve, af hvad der blev avlet deri, skulde tilhøre ham?

Robert.

Jeg vil overlade dem en Krog uden Betingselse. Men De maae erindre Dem, at jeg omgraver Deres Bøuner, dersom De efterdags nogen tid røre mine Meloner.

I denne Anviisning til Maaden, hvorpaa Børn kunne indpræntes Stammebegreberne, seer man, hvorledes Begrebet om Eiendommen naturligen gaaer tilbage til den Act, den første, der tager noget i Besiddelse, ved Arbeide forskaffer sig dertil. Dette er tydeligt, klart, fatteligt og stedse passende med Børnets Fattæone. Hersra til Eiendomsretten og Omvækslingen er der ifkun eet Skridt. Naar dette er gjort, maa man blive staaende.

Desuden seer man og, at den Forflaring, jeg her har sammenpræffet paa to skrevne Sider, maaskee i Udøvelsen vil blive Arbeide for et heelt Aar: thi paa de moralske Begrebers Løbebane kan man hverken rulle for langsomt frem, eller for omhyggeligen forsikre sig ethvert Skridt.

Unge

ge Lærere! tænker, jeg beder Eder, tænker paa dette Exempel, og erindrer Eder, at Eders Underviisning ved alle Leiligheder mere bør bestaae i Handlinger end i mundlige Samtaler 66); thi Børnene glemme letteligen, hvad de have sagt, og hvad man har sagt dem, men de glemme ikke, hvad de have gjort, og hvad man har gjort dem.

Saadanne Lærdomme maae bibringes Børnene, som jeg har sagt, tidligere eller sildigere, ligesom deres Sindsbeskaffenheds Sagtnodighed eller Hestighed nødvendiggjør enten at ile eller tøve dermed: Nyttens deraf er saa aabenbar, at den falder strax i Øinene; men for ikke i vanskelige Tilfælde at efterlade noget af Bigtighed, ville vi her give et Exempel endnu i denne Henseende.

Det overgivne Barn fordærver, alt hvad det rører ved: vorder ikke opbragte derover, men sætter til Side, hvad det kan fordærve. Det sønderflaær de Meubler, det betjener sig af: iler ikke med at give det andre istedet, men lader det føle Ubehageligheden af at undvære dem. Det udstøder Vinduerne i sit Kammer: lader det kun trække baade Dag og Nat ind paa det, uden at bekymre Eder, enten det faaer Hoste eller ikke; thi det er bedre, at det har Hoste, end at det er overgivent. Beklaget Eder aldrig over de Uleiligheder, det forvolder Eder 67), men mager det saaledes,

at

66) O gid dog alle unge Opdragere maatte fatte og huske denne Hovedregel! Campe.

67) Men I kunde og maatte dog sige det, at det Ubehagelige, som det lider og udstaaer, er dets egen Gjering,

ning,

at det selv er den første, der sæler dem. — Eder derefter Ruderne indsatte igjen, uden at sige et Ord. Men slaaer det dem ud paa ny: saa tager det paa en anden Fod, siger ligesom; men uden Bredde: "Vinduerne tilhøre mig 68), jeg har be-
 sørgt dem anbragte, jeg vil ogsaa sætte dem i Sikkerhed;" — og indelukker det derefter i Mørke paa et Sted uden Vinduer. Ved at see Eder gaae til Værks paa denne nye Maade begynder det rigtig nok at støie og skrig; men ingen maa høre det. Snart bliver det kjed deraf og forandrer Tønen. Det klynker og sukker: en Betjent lader sig see; Oprøreren beder om Bøsladelse. Uden at søge Paaskud, for at afflaae det, gaaer Betjenten, i det han svarer: Jeg har ogsaa Ruder at beskjerme. Endeligen, efter at Barnet har været der længe nok, for til-
 stræk

ning, og at det i Fremtiden maa være forsigtigere, om det ønsker at uudgaae lige Ubøhageligheder.

Campe.

Bedre dog er det, at give det Feilighed til selv at indsee dette, da det, om vi følge Hr. Campes Raad, letteligen kunde falde paa, at det og maatte staae til os at afhjælpe Ubøhageligheden, og altsaa ansee os enten for haarde eller modvillige.

Dansk Anmærkning.

68) Denne Forklaring havde jo ogsaa strax kunnet finde Sted. Indtraf det, at Vinduerne endnu engang bleve indslaaede, saa maatte man tage sin Tilflugt til andre Midler.
 Ehlers.

En intetsigende Indvending! Skulde det være nok blot at sige Barnet, at det ikke maatte gjøre Skade, eller skulde man, uden at forsøge de mildere Midler, strax tage sin Tilflugt til de strengere?

Dansk Anmærkning.

stræffeligen at have sinagt Kjedsommeligheden, og noks
 som at kunne erindre sig det, indskyder een eller anden
 det hemmeligen at foreslaae Eder et Forlig, i Følge
 hvilket J give det Friheden igien, og det forbinder sig
 til ikke mere at slaae Nuder ud. Dette er alt, hvad
 det attraaer: det lader Eder bede at komme ind til
 det; J komme: det gjør Eder Forslaget, og J an-
 tage det i Dieblicket, men tilføie dog: "Det er vel
 udtænkt, vi ville begge vinde derved: hvorfor har
 Du ikke faaet dette gode Jndfald længe før?" Der-
 paa tage J det, uden at forlange enten Forsik-
 kring om eller Bekræftelse paa dets Lyktes Opfy-
 delse, i Favn med Glæde, og bringe det ind i
 dets Kammer med ligesaa stor Ernhed i Hen-
 seende til Forligets Hellighed og Ubrudelighed,
 som om det var bekræftet med Eed. Hvor høit et
 Begreb; troe J, Barnet ikke af denne Frem-
 gangsmåde vil fatte om Forpligtelsers Hellighed
 og Nytte? Jeg maatte bedrage mig meget, om
 der paa Jorden skulde gives et eneste Barn, som,
 naar det ikke forud var fordærvet, efter denne
 Fremgangsmåde, i Fremtiden skulde falde paa
 forsætteligen at sønderslaae noget Vindue 69) *).
 Gi

69) Ja, naar Børnene ikke vare saa letfindige og glem-
 somme, og ikke blevne saa stærkt henrevne af deres
 Fornøielser. Rousseau tilegner undertiden sine Ideer
 og Forslage en alt for stor Vægt og en alt for kraftig
 og ufeilbarlig Virksomhed. Her overdriver han paa
 den ene, og et Par Blade længere borte overdriver
 han

*) Naar i øvrigt den Skyldighed: at holde sine Forplig-
 telser, ikke noksom ved Overbeviisningen om Nytten
 deraf

Giver Alt paa Kjedegangen i alt dette. ! Den ubes
 tænksomme lille Krabat tænkte ingenlunde paa, da
 han

han paa den anden og modsatte Side. Dog, jeg er vir-
 keligen selv overbevist om, at hos mange af Natus-
 ren noget sindige og fornuftigen og harmonisk opdragne
 Børn en eneste saadan Handling kan have saadan en
 Folge for deres hele tilkommende Liv. Ogsaa billiger
 og anbefaler jeg af mit ganske Hjerte den her foreslaede
 Methode istedet for den blotte kjedende Moralisering,
 hvilken desuden hos smaa Børn er saa frugtesløs.

Stuve, Resewitz.

Roussseau siger egentlig kun, at det aldrig vil falde
 et saaledes underviist Barn ind, oftere forsærligen at
 sonderflaae Binduer. Campe.

Det siger han udtrykkeligen, og da de Herrer
 Stuve og Resewitz desuden ere enige med ham: hvor-
 til da denne deres Anmærkning? Skal den maaskee op-
 lyse, at en mundlig Moral vilde være mindre forglem-
 melig end denne practiske Underviisning? Da stemmer
 Anmærkeren, og maaskee de fleste andre Mennesker,
 ikke i Tanker oveeens med dem.

Dansk Anmærkning.

deraf skulde være rodfæstet i Barnets Sjæl: saa vilde
 den indvortes Følelse, som begynder at udbryde, paa
 lægge Barnet den som en Samvittighedslov, som en
 Grundsætning, der var det medfødt, og som, for at
 udvikle sig, ikkun havde ventet efter de Kundskaber, paa
 hvilke den støtter sig. Dette første Træk er ikke beteg-
 net ved Menneskenes Hænder, men det er indgravet i
 vore Hjerter af Retfærdighedens Gud. Derover man
 Stammeloven de Foreninger og den Forbindtlihed,
 som den paa lægger: saa er alt Blændeværk, alt et Intet
 i det menneskelige Selskab. Den, der kun for sin Fordeels
 Skyld holder sit Løfte, er ikke bunden mere ved et
 Løfte, end om han intet havde lovet; i det høieste
 vil det med Magten til at bryde det være beskas-
 fent

han gravede et Hul for at nedlægge sin Kønne, at han gravede et Fængsel, hvori Kundskaben om, hvad han havde gjort, ikke vilde tøve med at indspærre ham.

Nu ere vi da i den moralske Verden 70): nu ere Portene aabnede for Lasterne 71). Med Fors

fent ligesom med Bisquen' i Goldspil, hvilken Spillerne kun tøve med at afbetjene sig, for at gjøre Brug deraf netop i dit Dieblig, hvor de høste størst Fordeel deraf. Denne Grundsatning er af den yderste Bigtighed, og fortjener at rodfæstes; thi det er her, at Mennesket begynder at komme i Modsigelse med sig selv.
Forsatteren.

70) Jeg mener, vi have allerede længe været deri, dog, forstaaer det sig, med det ene Barn tidligere og med det andet sildigere, men overhovedet med dem alle tidligere, end Rousseau synes at antage.

Trapp.

Unegteligen.

Resewig.

Rousseau vil her sige, at han er kommen i sin Emil til den Alder, hvor Barnets Handlinger ikke længere ere uvilkaarlige. Dansk Anmærkning.

71) Det er egentligen Dyden, Døren aabnes for, men hvormed Mueligheden at betræde Lasternes Bei naturligvis forener sig. Den, der faaer. Begreb om, hvad der er Ret, kommer ogsaa formedelst det Modsatte til Begrebet om, hvad der er Uret. Saaledes som Rousseau indklæder Sagen, skulde man troe, at det var et farligt Skridt at føre et Barn ind i den moralske Verden. I øvrigt medfører Forstandskraftens Væsen, at den, ved at udvikle sig i Hensigt til physiske Ting, ogsaa, naar et Barn lever blandt andre Mennesker, tillige strax begynder at udvikle sig i Hensigt til moralske Ting. Det medfører Naturen i enhver til andre hensigtende eller fra andre til Barnet
Anden Bog, 2den Deel. D hen-

Foreningerne og Pligterne fødes Løgnen og Bedrageriet. Saasnart vi kunne gjøre, hvad vi ikke bør gjøre, ville vi og skjule, hvad vi ikke have skullet gjøre. Saasnart en Fordeel lader os gjøre et Løfte, kan en større Fordeel ogsaa lade os bryde det forud gjorte Løfte: det kommer ikkun an paa at bryde det ustraffet. Undskyldninger ere naturlige: man dølger og lyver. Da vi ikke have kunnet forebygge Lasterne, saa ere vi allerede i den Nødvendighed at maatte straffe dem: med Menneskets Wildfarelser, begynde nu og det menneskelige Livs Elendigheder.

Jeg

hensigtende Virksomhed. Denne Naturindretning maa Mennesket aldeles ikke lægge nogen Hindring i Veien for, det maa meget mere bringe sin Opdragelsesindretning til at stemme overeens med Naturindretningen.

Ehlers. Resewig.

Det er en naturlig Følge, at man, ved at vogte et Barn fra at betræde Lasternes Bane, tillige henfører det paa Dydens Bane, at det er for at befordre Dyden, der maa strides imod Lasterne, følgelig feiler man ikke, naar man siger, at Døren for Lasterne aabnes, naar Barnet kommer til den Alder, at dets Handlinger begynde at være afhængige af dets egen Villie, ihvorvel man ligesaa rigtigheden kunde sige, at Døren aabnes for Dyderne og Lasterne, i det et Barn træder ind i den moralske Verden. De Herrer Ehlers og Resewig ansee ikke dette Skridt af Barnet for farligt, men Føie har man vel til at spørge: Om Barnets Hjerte ikke er udsat for større Farer, naar Barnet formaaer at handle selv, end naar dets Handlinger ere afhængige af dets Ledfager?

Dansk Anmærkning.

Jeg har sagt nok, for et tilkiendegive, at man aldrig 72) maa underkaste Børn Kevselse som Kevselse, men stedse mage det saa, at det bliver en naturlig Følge af deres onde Handling. Ligesaa maae J ei heller præke imod Egnagtigheden, ei heller straffe dem netop for at have løiet; men J maae foranstalte, at alle de onde Følger, der flyde af Egnagtigheden, saasom: ikke at blive trost, naar man siger Sandheden, at blive beskyldt for, hvad man ikke har gjort, uanset at man nægter det, sammendynge sig over deres Hoved, naar

D 2

de

72) Aldrig? Indspærringen i det mørke Kammer var dog en saadan Kevselse. Barnet maa kun i saadanne Tilfælde erkjende, at Sagens Natur gjør en saadan vilkaarlig Tugtelse ligesaa nødvendig, som en naturlig Følge nødvendigen er sammenhængende med Forseelsens Årsag. Ehler.

Indspærringen i det mørke Kammer skulde, i Rousseaus Aand, ikke paalægges BARNET som en vilkaarlig Tugtelse, men som en nødvendig Følge af dets Handling. I det Bærelse, hvor der var Vinduer, kunde man ikke lade det blive længere, da det der sønder slog Muderne; man maatte altsaa anvise det et Opholdssted, hvor der intet var at sønderstaae. Saadanne Straffe, hvilke vel i og for sig selv ere vilkaarlige, men som man veed at indflæde saaledes, at de i BARNETS Dine faae Udseende af naturlige og nødvendige Følger af dets Handling, har jeg i min Afhandling over Straffe og Belønninger (Allg. Revision X Th.) kaldet blandede. De naturlige Straffe og Belønninger, sagde jeg der, anvender Gud, men de vilkaarlige de slette og de blandede de gode Opdragere. Om disse blandede Straffe er det, Rousseau her taler, uanset at han kalder dem naturlige.

Campe. Resewig.

de have loiet. Men lader os forklare, hvad det er hos Børn, man kalder at lyve.

Der gives to Slaas Løgn, nemlig Gjerningsløgnen, hvilken angaaer det Forbigangne, og Rigtighedsløgnen, hvilken har Hensyn til det Tilkommande 73). Det første finder Sted, naar man negter at have gjort, hvad man har gjort, els

73) En Inddeling, der ikke, naar man antager det Begreb, som Rousseau forbinder dermed, er grundet paa Sagens Natur. Naar man siger, at man vil gjøre noget, som man ikke er til Ginds at gjøre: saa er ogsaa det en Løgn, hvormed der haves Hensyn enten til Gjøren eller Løden. Men vilde man ved en egen Benævnelse adskille denne Løgn fra den, som angaaer forbigangen Gjøren eller Løden: saa maatte man have kaldet den en Forsætsløgn. En Rigtighedsløgn er derimod, naar man vilde bestemme Ordets Begreb paa samme Maade, som det ved Ordet Gjerningsløgn er bestemt, en Tale, i hvilken man erklærer det for rigtigt, som man dog holder for urigtigt, og ligesaa omvendt i modsat Fald. I Hensigt til den Moralitet, der er forbunden med en mundlig eller skriftlig og ikke med Sagen, hvorom der tales overensstemmende Tilstaaelse eller Erklæring, havde man meget mere Marsag til her at anføre den Forskjel, der finder Sted mellem en usandfærdig Tale eller Erklæring, hvorved man skader og hvori man retteligtvis er pligtig til at sige Sandheden, og mellem en usandfærdig Tale eller Erklæring, hvorved man ikke skader, og hvori man ikke retteligtvis er pligtig at sige Sandheden. Men denne hele Materie henhører ikke saa meget til Pædagogiken som til den philosophiske Moral eller Samvittighedsretten. Ehlers.

Anmærkeren bitræder aldeles Herr Ehlers's Mening, og holder for, man ved Rigtighedsløgn, hvor det forefindes, bør tænke sig Forsætsløgn.

Dansk Anmærkning.

eller naar man paaftaaer at have gjort, hvad man ikke har gjort, og overhovedet naar man vidende siger noget, der strider imod Sandheden; det andet finder Sted, naar man lover noget, som man ikke har i Ende at holde, og overhovedet naar man udtæller det modsatte af den Hænsigt, man virkelig har. Disse to Slags Løgn kunne undertiden forene sig til eet Slags *), men jeg betragter dem her efter den Forskjel, der er paa samme.

Den, der føler, at han trænger til Bistand, og uopherligen bevises Velvillighed af andre, har ingen Fordeel af at føre dem bag Lyset; derimod har han en kjendelig Fordeel af, at de see Tingene, som de ere, paa det de ikke skulle skuffe sig til hans Skade. Det er altsaa klart, at Gjerningsløgnen ikke er Børnene naturlig, men at det er Endighedens loven, som frembringer den Nødvendighed at lyve, da man, førende Endighedens Besværighed, hemmeligen befrier sig derfra, saa meget som man kan, og da den nærværende Fordeel, at undgaae Nærselse eller Trettesættelse, er den fraværende Fordeel, at tilstaae Sandheden, overlegen. Hvorfor skulde da det Barn, der nyder en fri og naturlig Opdragelse, lyve for Eder? Hvad har det at dølgge for Eder? I give det in-

D 3

gen

*) Saa som naar en Gjerningsmand, der er beskyldt for en ond Handling, negter den og kalder sig en ærlig Mand; thi da lyver han baade i Henseende til Gjerningen og i Henseende til Rigtigheden.

Sorfatteren.

gen Trettsættelser, I straffe det ikke, I kræve intet af det. Hvorfor skulde det ikke sige Eder, ligesaa aabenhjertigen som sine smaa Kammerater, alt, hvad det har gjort? Det kan ikke i denne Tilstaaelse see nogen større Fare paa den ene end paa den anden Side 74).

Rigtighedslegnen er endnu mindre naturlig, da de Lovter, der hensigte enten til at gjøre eller lade, ere Foreningshandlinger, som gaae uden for Naturens Stand og indskrænke Friheden. End mere: alle de Forpligtelser, som Børn paatage sig, ere i og for sig selv et Intet, efterdi de, naar man henseer til deres indskrænkede Dier, ikke formege at overskue mere end det nærværende, ikke,
ved

74) Jeg troer det dog! Thi hvormeget man end søger at give de blandede Straffe ~~En~~ af naturlige Straffe: saa vil alliaevvel Barnet sine vor Billie at have Deel deri, da disse Straffe ikke vilde være til, om vi ikke selv vare til. Da nu vor, men ikke Barnets Kammeraters Billie kan foranledige saadanne onde Følger, som den ovenanferte Indspæring i det mørke Kammer: saa vil Barnet være mere frygtløst for os end for sine Kammerater. sølaeligen og være underkastet mere Fristelse til at lyve for os end for sine Kammerater. Guldbrød er det vist, at Børnenes Løgnagtighed vil formindskes i samme Grad, som vi sørge for, at Sandheden aldrig bliver dem skadelig, og Lønnen aldrig fordeelagtig. Det første finder Sted, naar man aldrig straffer et Barn, der friemodigen tilstaaer sine Feil, det andet, naar man bestandig holder Dier med Barnet, for at gribe det paa friske Gjerninger i enhver Løgn, det vover at gjøre sig skyldigt i, og derefter behandler det, efter ovenanferte Raad, som en Løgner.
Campe. Trapp. Resewig.

ved at forpligte sig, vide 75), hvad de gjøre. Det er neppe, at Barnet kan lyve, naar det forpligter sig; thi da det ikkun tænker paa at trække sig ud af Sagen i det nærværende Dieblig: saa er ethvert Middel, hvis Virkning ikke er tilstædeværende, lige høit anseet af det: hvad, det lover for en tilkommende Tid, er altsaa det samme som intet; dets endnu stumrende Indbildningskraft er uformaaende til at udvide dets Næsen til to forskjellige Tider 76). Dersom det kunde undgaae Riset eller

D 4

Opz

75) De kunne vel vide det, naar den Ting, det angaaer, henhører til deres Kundskabssphære og Virknings-sphære. Ehlers. Crapp. Resewig.

Her modsiger Rousseau aabenbar det, han naar stod kort forhen, da han talede om den useilbare Virkning af sin Forening med det Barn, der udslog Vinduerne. Stue. Resewig.

Han modsagde sig vist selv, naar han ikke i hiint Tilfælde havde ladet Erfaringen være Barnets Læremester. Om hiint Barn i Arentiden efterlader at slaae Vinduer ud, saa skeer det ikke, fordi det indseer Heligheden i at holde en Forpligtelse, men fordi det af Erfarenheden veed, at det er ubehageligt at være indsluttet i et mørkt Kammer.

Dansk Anmærkning.

76) Et Barns Kundskabstilstand er langt fuldkomnere, end Rousseau her forestiller den. Enhver, der har afgivet sig meget med Børn, eller selv opdraget mange Børn, veed vist tilstræffeligen, at de meget tidligent ere i Stand til at adskille forskjellige Tider, og erkjende det Onde, der er i at lyve. Ehlers.

Desuden kunde man ogsaa paa en lige Maade bortraisonnere alt det Umoraliske i den af Rousseau kaldede Gjerningsløgn. Campe. Resewig.

opnaae en Sukkerlage ved at love, Dagen efter' at udkaste sig af Binduet: saa forpligtede det sig vist dertil i Dieblillet 77). Dette er Marsagen, hvorefter

Dog vover man vel ikke at paastaae, at et Barn gjør sig den Samvittighed over at holde et g'ort Løvte, som et voxent Menneske? Et Barn erkjender ikke det Onde, der er i at lyve: vaager det over sit Løvtes Opfyldelse, saa skeer det ikke, fordi det tænker paa, at det er en ond Gjerning, ikke at opfylde det; det skeer, fordi, det ikke vil revses derfor. De Herrer Campos og Neseviges Indfald bliver saare mat, naar man henseer til, at den, der siger en Gjerningsløgn, er, i det Dieblit han siger den, selv vidende om, at han siger en Løgn, og altsaa forsætliggen begaaer en ond Handling, der ikke lader sig bortraisonnere, men at den, der bryder et forudgjort Løvte, ikke mere er i den Tidspunct, hvori han gjorde det, maaskee og af Omstændigheder nødes til at blive en Løgner.

Dansk Anmærkning.

77) Et Barn, der veed, hvad det betyder at springe ud af et Bindue, der indseer den Fare, der er forbunden dermed, og som tillige ikke er ganske uvidende om det Onde, der findes ved en Løgn, vil dog ikke saa let være ved Haanden med et saadant Løvte. Det Barn, der var redebon til at give det, maatte have heftet sine Ideer og Attraer saa udelukkende paa Sukkerlagen, at det aldeles ingen Tanke havde tilovers for Begrebet af dets Løvte. Naar Lovene ikke tage Børnenes Løvter i Betragtning: saa kommer det deels deraf, at Lovene ville hindre onde Mennesker fra at forsøre og bedrage Børn, deels deraf, at de sysselsatte sig med Ting, som angaae Statens Medlemmer og Borgere, og henhøre til den mandige og modne Levealders Kundskabskreds.

Ehlers.

Dog kunde det vel ogsaa være, at Barnet, naar det havde opnaact den Modenhed, Herr Ehlers antager

for Lovene ikke tage Børns Forpligtelser i Betragtning; og naar Fædrene og Lærerne, strængere end hine, fordre, at de skulde opfylde dem, saa skeer det allene i Tilfælde af, at Barnet skulde gjøre det samme, om det end ikke havde lovet det 78).

Da Barnet ikke veed, hvad det gjør, naar det forpligter sig: saa kan det eiheller lyve ved at forpligte sig 79). Dog er det noget andet, naar det ikke holder sit Løfte, dette er et Slags i Huskommelsen gjænkaldende Løgn; thi det erindrer sig

D 5

me

ger, turde gjøre et saadant Løfte paa Regning af, at man ikke vilde tillade, mindre fordre, det skulde brække Halsen. Men foruden dette lader ogsaa et saadant Løfte sig gjøre paa Grund af den Muelighed, der altid forekommer Mennesket større, naar den er fraværende, end naar den er nærværende.

Dansk Anmærkning.

78) Ligesaa og i de Tilfælde, hvori det angaaer Ting, som væsentligen henhøre til et Børns Kundskabs- og Virksomhedsphære. Her maae Forældre og Opdragere, efter deres Indsigt, foranstalte det for Børnene, som Lovene foranstalte for de voksne og myndigblevne Mennesker.

Ehlers. Resewitz. Campe.

Og mon dette ikke netop er det samme, som Rousseau siger?

Dansk Anmærkning.

79) En Forudsætning og en Slutning, hvis Ugrund er lagt for Dagen i mine foregaaende Anmærkninger.

Ehlers.

For saavidt det ikke er gjendrevet eller i det mindste modsagt.

Dansk Anmærkning.

meget vel at have gjort et saadant Løfte 80), men det formaaer ikke at indsee Bigtigheden af at holde det. Da det ei er i Stand til at see ind i Fremtiden, saa kan det ikke forudsee Tingenes Følger, og altsaa gjør det, om det end bryder sine Forpligtelser, ei heller i dette Tilfælde noget, der
stri

80) Men det kunde, efter Rousseaus ovenstaaende Undskyldning reifærdiggjøre sig med, at det, i det Dieblif det lovede, ikke vidste, hvad det gjorde, da det ikke foemaede at see ind i Fremtiden og vide, om det ogsaa kunde holde Løftet. Men man indser let, at denne hele Theori, Børnens Løgn angaaende, ikke har nogen Grund. Vitkeligen kunne Børn lyve lige saavel som voksne Mennesker; de'g øre det ogsaa hyppigen nok, de vide, at de gjøre det, og de vide og, at Handlingen er utilladelig: men rigtig nok er denne Feil altid Følgen af en slet Opdragelse. Naar Opdrageren og alle de, der omgaaes Barnet, ere opmærksomme og forstandige nok til at bringe det dertil, at det aldrig har Fordeel af Løgnen, og aldrig Skade derimod af Sandheden: saa bortfalde alle Fristelser til denne Last, og Barnet vil da hellere holde sig til Sandheden end lyve.

Campe.

Det er ikke Barnet selv, der skal finde den Lyde at lyve ustraffelig: kunde det gjøre sig saadan en Forestilling, som Herr Campe antager, saa maatte det ogsaa kunne indsee Umoraliteten i at lyve; men det er os, der skulle ansee den Usandhed, det ukyndige Barn, ved ikke at opfylde et gjort Løfte, gjør sig skyldigt i, som en ikke moralsk ond Handling. Hvad i øvrigt Herr Campes Raad angaaer, saa bitræder Anmærkeren det, ligesom Rousseau allerede har bitrædt det.

Dansk Anmærkning.

svirder imod Fornuften i den Alder, i hvilken det er 81).

Deraf følger, at de Bøgne, Børn gjøre sig skyldige i, ere alle Lærernes Bær^e, og at det ikkun er at lære dem at lyve, naar man vil besatte sig med at lære dem at sige Sandhed 82). Over det Hastværk, man har med at ordne, styre og undervise dem, veed man aldrig at udfinde Midler nok, for at komme til Maalet dermed. Man vil ved grundløse Grundfærninger, ved hjerneløse Forfkrivter søge at bane sig nye V.ie til deres Forstand, og man ser hellere, at de kunne deres Lærere og forstaae at lyve, end at de ere uvidende og sanddrue 83).

Bi

81) Det er kun anvendeligt paa de Tilfælde, der ligge uden for Børnets Kundskabssphære.

Ehlers. Resewig.

82) Dette er kun Sandhed med Hensyn til de uvise Opdragere.

Ehlers. Resewig.

Og deres Tal er Legion.

Dansk Anmærkning.

83) En ligesaa haard som urigtig Bedømmelse af det, der i Henseende til Opdragelsen foregaaer hos nogenlunde fornuftige Folk. Det gaaer Rousseau i hans Domme over Opdragelsen, ligesom det gaaer mangan en Moralist og Religionslærer, der ei finder andet end Ondskab og Fordærvelse blandt Menneskene, og Nød, Jammer og Elendighed paa Jorden. Ehlers.

Smidlertid maa man dog vel tilstaae, at det, Rousseau rigtig nok her udtrykker alt for almindeligen, alligevel indtræffer ofte nok, til at berettigge ham til, istedet for flatte Opdragere, at sætte det almindeligere: man.

Campe. Trapp.

Men

Vi derimod, som blot give vore Skolarer Udvælsesunderviisninger, og som hellere ville at de skulde være gode end vise, vi kræve ikke Sandheden 84) af dem, af Frygt for de skulde forplænde den, vi lade dem ikke love noget, som de skulde fristes til ikke at holde. Skede der i min Fraværelse nogen Skade, hvis Gjærningsmand jeg ikke vidste, saa vilde jeg vist ikke falde paa at beskylde Emil derfor, eller sige til ham: "Har Du gjort det *)?” Thi hvad vilde jeg udrette

Men med alt det forudsætter Rousseau i det, han her. Bøvternes Ugyldighed hos Børn angaaende, paastaar, mindre Moralitet og Fornuftkraft, end der virkeligen er at finde hos dem. Den Bilsfarelse, i Børnet blot at finde det sandelige Naturmenneske, forfølger ham ogsaa her. Resewitz.

84) Den, der betimeligen paa en tydelig Maade bibringer Børn Begrebet om Sandheden og dens Værd, bevæger dem ogsaa betimeligen til at elske Sandheden og vogte sig for Løgn. Ehlers.

Det stadfæste mine Erfaringer. Resewitz.

Ved at forklare dem Sandhedens Værd bibringer man dem Begreber om, hvad Løgn er: og er det ikke sandsynligere, at de vanskeligere ville besmitte sig med en Løst, naar de ikke vide, at den er til, end naar der er bibragt dem Begreber derom, under hvor afskyelig en Skikkelse, det end er?

Dansk Anmærkning.

*) Intet er mere ubesindigt end et saadant Spørgsmaal, især naar Børnet virkeligen er skyldigt: thi dersom det troer, at J vide, hvad det har gjort, saa vil det indsee, at J lægge en Snare for det, og feile kan det ikke, at denne Mistanke vil indtage det imod Eder; dersom det derimod ikke troer det, saa vil det sige til sig

rette andet derved, end lære ham at negte det? Naar Vanffeligheden i hans Caracteer nøder mig til at indaae nogen Forening med ham, saa skal jeg vide at tage saa gode Forholdsregler, at Forslaaget stedsse maa komme fra ham, men aldrig fra mig; at han altid, naar han forpligter sig til noget, har en nærværende og sandelig Fordeel af at
ops

sig selv: "Hvorfor skulde jeg aabenbare min Feil 85)?" Og saaledes bliver den første Fristelse til at lyve Frugten af Eders egen ufornuftige Spørgen.

Forfatteren.

85) Jeg har havt Leilighed til at kjende mange Børn, som allerede vare saa rodfæstede i deres Hengivenhed til Sandheden, at deres Svar paa saadant et Spørgsmaal stedsse var sandfærdigt, og som ogsaa begrebe, hvor megen Være man gjorde dem, naar man ved et saadant Spørgsmaal aflagde Prøver paa den Tillid, man havde til deres Sandruehed. Men man maa ikke uden Forsigtighed henvende sig med noget saadant Spørgsmaal til et Barn. Ehlers. Resewitz.

Barnet behøver blot at være vidende om, at det aldrig bliver straffet for en sandfærdig Bekjendelse: da vil det hellere tilstaae Sandheden end sige nogen Løgn. Campe. Resewitz.

Man skal vænne Børnene til af sig selv at sige Sandheden, uden at det maa falde dem ind, at det er nueligt at sige noget andet, og denne Vane bringes de letteligen i, naar man ikke straffer dem, eller puffer paa dem for en Forseelse. Have de Herrer Ehlers og Resewitz kjendt mange Børn, der have svaret oprigtigen paa saadant et Spørgsmaal, saa have de vist ogsaa kjendt flere, som ikke have besvaret det oprigtigen. Rousseaus Grunde for ikke at spørge saaledes have de ved deres Anmærkninger aldeles ikke taget i Betragtning.
Danst Anmærkning.

opfylde sin Forpligtelse 86); og endelig at han, i
 Gaid han nogenno efterlader det, ved denne Løgn
 skal

86) Denne Opdragelsesindretning maa ikke vedvare længe. Man opdrager ellers af saadant et Barn en egenkjerlig og egennyttig Mand, et Menneſke, hvilket endnu er værre, der ikke tager i Betænkning at gjøre ſig ſkyldigt i den ſtørſte Uretfærdighed og Gruesomhed, ſaaſremt der kun indtræffer noget Tilfælde, hvori det, i Henſigt til udvortes Guds og Levnedſfordele, er forbundet med Skade og Selvfornegtelse at følge Retfærdighedens Grundſætninger, og hvori man ved Afvigelsen fra hine Grundſætninger paa een eller anden Maade kan unddrage ſig fra udvortes Straffe og Under. Tidliggen maa derfor en god Opdrager med Bittedom gjøre Brug af enhver Leilighed til i Barnets Ejel at lægge Grund til et ædelt Sindelaug og en ædel Selvfornegtelse, tidliggen med Wiisdom vejlede et Barn til at begynde at grunde ſin Lykſaligheds Hovedbygning paa Mandens og Characterens ſande Fuldkommenhed og paa Bevidſtheden om en viis Orden i ſin hele virkſomme Natur i Henſigt til fortrinlig Virkſomhed, Retfærdighed, Willighed og Edelmødighed. Ehlers.

Forudſat, at Fornuftens og den moralſke Følelſes Virkſomhedskalder allerede er for Haanden.

Reſewig. Campe.

For Barnet gøres der mange Fordele, ſom aldeles ikke bidrage til at føde Egennyttigheden eller Egenkjerligheden, og ſaadanne Fordele er det, Rousseau her viſt vil betjene ſig af for at befæſte Barnets Oprigtighed, Redelighed og Retſindighed. Men ſkulde end ſaadanne Midler give Anledning til Egennyttighedens eller andre Lyders Fødsel: ſaa vilde der igjen paa den anden Side ved deraf flydende umiddelbar naturlig Straf kunne ſørgeſ for, at de ikke rodſætte ſig. Det er uundgaaeligt, at der ved en Dyds Befordring tillige aabnes Veien for een eller flere Laſter, men Opdragerens Pligt er det at drage Omſorg for, at Dydens
 Over

skal paadrage sig Ubehageligheder, som han skal see finde af Tingenes Orden selv, og ikke fra hans Hovmesters Henværighed. Men langt fra at behøve at tage min Tilflugt til saadanne haarde Hjælpemidler, er jeg endog næsten sikker paa, at Emil først meget siddigen skal komme efter, hvad det er at lyve, og at han, naar han endeligen erfarer det, skal falde i største Forundring, da han ikke vil formaae at begribe, hvad det kan nytte et Menneske at lyve 87). Det er saare klart, at

Overmagt vælger saavidt mueligt disse Laster i Fædse-
len. Naar Barnet først har opnaaet Fasthed i Carac-
teren: saa er Kunstene, der forhen gjortes nødven-
dige til at bygge denne Fasthed, overflødige.

Dans^k Anmærkning.

87) Jeg har lært at kjende adskillige Mennesker, der med saa liden Erfaring have traadt ind i Verden, og som derefter, ved at blive spottede og udleete, i føie Tid forlode al deres Uskyldighed med al deres Uvidenhed. Det er uundgaaeligt, at man efterhaanden maa gjøre et Barn bekjendt med Verden.

Ehlers.

Det er ogsaa Rousseaus Mening, at man ikkun i Barndommen skal lade et Barn forblive i denne uskyldige Uvidenhed.

Campe.

Men hvorlænge vedvarer denne Barndom? Hvorlænge kan den vedvare i Verden? Hvorlænge tør man, naar Barnet ikke lever i en Orken, men iblandt Men-
nesker, forudsætte denne Uskyldighed hos det? Hvor snart, naar og hvorledes maa man ved Underviisning og ved sandelig Følelses Opvækkelse komme den til Hjælp?

Resewig.

Fortræffelige Raad af Herr Ehlers, fortræffelige Spørgsmaale af Herr Resewig! For at være sikker paa, at et ungt Menneske, naar det træder ind i Verdens Tummel, ikke skal blive taget ved Næsen, skal

at jo mere uafhængig jeg gjør hans Velbefindende, det være sig enten af andres Billie eller Domme, des mere affkjerer jeg ham og al Fordeel af at lyve.

Naar man ikke er iilsfærdig med at undervise, er man ei heller iilsfærdig med at fordre, og saa vælger man sin Tid, for ikkun at fordre, naar det gøres fornødent: da danner Barnet sig, i det at det ikke fordærvet. Men naar en ufornuftig Lærer, uvidende om paa hvad Fod han skal tage det, ethvert Dieblif, uden Forskiel, uden Balg, uden Formaal, lader Barnet love snart hiint og snart dette: saa kjeedes det, og, overlæstet af alle disse

skal man ved Underviisning bibringe det Kundskab om Lasterne og opvække dets sandfælige Følelser! Er da Overgangen fra Opdragerens Hænder eller fra det Fædrehuus til den store Verden et Lynblik? Og er den det ikke, har da ei Barnet dagligen Leilighed til at blive bekendt med de der herskende Misbruge og Lyder, uden at det bibringes Kundskab derom ved Lærers Underviisning? Der gives en Alder, tidligere hos nogle, sildigere hos andre, hvori det er umueligt at udelukke Barnet fra Omgang med dets Medskabninger, skjønt det dog lader sig gjøre under Lærers Opsyn. Fra denne Alder af begynder Barnet at modtage Underviisning af Verden og Erfaringen, men fra denne Tidspunct af maa ogsaa Opdrageren dobbelt omhyggeligen lægge Mærke til sin Skolars Adfærd, Handlinger og Tænkemaade, dobbelt ivrigt søge at udrydde enhver Smitte, som han i Omgang med Verden kunde være bleven befængt af. Saaledes opnaaer det tilvoksende Barn og det unge Menneske den fornødne Erfaring og Kundskab, uden selv at blive fordærvet.

Dansk Anmærkning.

disse Løvter 88), tilsidefætter dem, glemmer dem og endeligen foragter dem; saa anseer det dem som unyttige Formularer, og danner sig en Tidsfordriv af at gjøre dem og brøde dem 89). Vi I altsaa, at det skal være sine Ord troe, saa maa I være forsigtig i at fordre.

Hvad, jeg her har sagt, for at sætte Løgnen ud af hinanden, kan i mange Henseender og anvendes
paa

88) Bed at anføre udmærkede Exempler paa Overdrivelser og en høist ufornuftig Handlemaade, kaster Rousseau saa ofte et høist ufordeclagtigt Lys paa det tilbørlige Maal, paa Middelveien og paa virkelig gode og vise Indretninger. Dette skeer ogsaa her.

Ehlers.

Denne Misbrug ophæver ikke Brugen.

Rejewitz.

Her siger dog Rousseau udtrykkeligen: den ufornuftige Lærer. Neppes kan det være til nogen sand Nytte ved mange Leiligheder at tage Børnene i Løve; thi naar Løvter blive Bane, oversees de af den, der gjør dem.

Dansk Anmærkning.

89) At den Misbrug, Rousseau her skildrer, hyppig nok gaacr i Svang, og derfor fortjener at paaankes, det er ikke at negte. Jeg har kjendt Opdragere, og det endda saadanne, som fra mange andre Sider betragtede, ikke kunde henregnes til de Stæreste, hvilke af overdreven Omhu og af Begjerlighed efter, saatiidlig som mueligt, at gjøre noget ret Kuldkomment af deres Skolar, saaledes ved Love indskrænke e enhver af hans Handlinger, om det endog var de ubetydeligste og ligegyldigste, at Børnet maatte gjemme næsten et heelt Corpus juris i Hovedet, og ved ethvert Skridt det gjorde, for ikke at gjøre sig skyldigt i nogen Overtrædelse, erindre sig een eller anden deri indbefattet Lov.

Gampe.

paa alle de andre Pligter, som man ellers foreskriver Børnene paa en Maade, hvorved de ikke aliene blive dem forhadte, men endog uopsyldelige. For at antage Skin af at præke Dyden for dem, lader man dem sinne Kjerlighed for alle Uddøderne: man bibringer dem Lasterne, i det man forbyder dem at overgive sig dertil. Naar man vil gjøre dem gudfrygtige, saa lader man dem komme i Kirken, for at plages af Sjedsommeligheden: ved uopmærksomheden at lade dem mumle Bønner, tvinger man dem til at hige efter den Lykke aldrig at tilbede Gud mere 90). For at indgyde dem Barmhjerlighed, lader man dem uddele Almisser, ligesom om man holdt sig for god til at uddele dem selv. O, det er ikke Børnet, der bør uddele, det er Læreren: hvor hengiven denne endog er sin Skolar, maa han dog afstrætte ham denne Ære, maa han lade ham stunte sig til, at man i hans Alder endnu ikke er værdig dertil 91). At uddele Al-

misse

90) Dette er desværre kun alt for ofte Tilfældet. Paa denne Maade bliver mængdet et ganske irreligiøst og ondt Menneske i Kirken og Bedehuset forberedet. En Mand, der for sit ulukkkelige Endeligt er bleven bekjendt over den hele Verden, bekjendte engang for mig, at han ved den stedsvarende Beden og Kirkesøgen, som han i sin Barndom og Ungdom var bleven holden til, Tid efter anden havde faaet en uovervindelig Afsky for Religionen.

Ehlers. Resewig. Campe.

91) Og at man ikke kan give nogen Almisse, førend man besidder en velerhvervet Formue, og at Børnet til den Tid selv lever aliene af Almisser. Campe.

Men naar det af sin Fader har faaet en Eiendom, som det kan disponere over. Resewig.

misse er en Handling, som kun tilkommer den Mand at udøve, der kjender Værdien, af hvad han giver, og Tingene, som hans Medbroder har dertil. Barnet, som intet kjender til dette, kan ingen Fortjeneste have af at give; det giver uden Barmhjertighed, uden Velgjørenhed; det er næsten skamfuldt over at give, naar det, dømmende efter sit og Eders Exempel, fatter den Tanke, at det kun er Børn, der give, og at man ikke uddeler Almisse, naar man er bleven voksen 92).

Endnu er at mærke, at man aldrig ved Barnet lader bortgive andre Ting, end dem, hvis Værdi det er uvidende om, end Metalstykker, som det blot bærer i Lommen, og som tjene det allene til dette Brug 93).

E 2

huv.

92) Dog maa man ikke lade den Driivt hos Barnet, selv at handle velgjørende, forblive ganske utilfredsstillt. Man maa kun indskrænke dets Velgjørenhed til de Leiligheder, hvor det, med Kundskab om Sagen, selv kan være velgjørende.

Ehlers.

Og man maa kun tillade det at bortgive det, der var bestemt til dets egen Fornøielse, og som det altså, for at bortgive, maa urddrage sin egen Attraa.

Campe. Sausinger. Resw. 3.

93) Denne Anmærkning forekommer mig paa den Grund ikke at være rigtig, at jeg i det mindste endnu aldrig har seet noget Barn, fra den fattigste Ledevogters til den Allerrigestes Søn, som har været cenfoldig nok til ikke at vide, at det for en Skilling kunde købe sig enten Pebernsødder eller Sukkerkugler. Børneberne om Pengenes Værd indfinde sig ligesaa tidligen som Kundskaben om, at Penge ere til.

Cramer. Ehlers.

Dog

hundrede Guldstykker end een Kage. Men prøver engang paa at forpligte denne ødse Uddeler til at bortgive de Ting, som ere ham selv kjere, Vegetoi, Slikkeri, hans Midasten, og da ville vi snart faae at see, om I have vebraagt ham nogen virkelig Gavnildhed.

For at befordre dette Niemeed betjener man sig endnu af et andet Middel, og det er: man skyn-der sig med at tilbagegive Børnet, hvad det har bortgivet, og derved vænner det sig til at bortgive alt, hvad det tilfulde veed, det faaer tilbage igjen. Jeg har kun sjelden seet anden Gavnildhed hos Børn end disse to Slags, nemlig det ene, at de ikke ere paaholdne paa det, de ei vide at føre sig selv

Dog maa man tilstaae, at de Niges yppigen opdragne Børn ulige mindre kjende den Værdi, Pengene have. Thi om de endog vide, at man for Penge kan kjøbe Pebernødder og andet saadant Slikkeri, saa vide de dog ogsaa af Erfaringen, at de i Overflødighed kunne faae disse Ting, om de endog have bortgivet deres Lommepenge. Desuden har Rousseau her formodentligen tænkt sig ganske smaa Børn.

Ogsaa gives der virkelig endog større Børn, som ikke vilde bortgive det Gevær eller den Stok, de have, i det mindste ikke saalange deres Enthusiasmus for disse Ting vedvarer, om de endog nok saa tydeligen indsaae, at de for den Sum Penge, de hellere bortgive, tre Gange kunde kjøbe sig disse Ting igjen.

Seufinger.

Overhovedet bestaaer ogsaa Gavnildheden ikke i at bortgive, hvad man letteligen kan undvære, men den bestaaer i at meddele andre, det de behøve, om man endog kjender og veed at agte dets Værd.

Resewitz.

selv til Nytte, det andet, at de villigen bortgive det, de ere sikke paa, man strax giver dem tilbage igjen. "Mager det saaledes, siger Locke, at de af Erfaringen blive overbeviste om, at det bedste stedse tilfalder den Gavnildeste 94)." Det

E 3

er

94) Rousseau har ikke noksom forstaaet Locke her. Den ne siger, man skal, for at indgyde Barnet Kjerlighed til Velgjorenhed og Gavnildhed, søge at bringe det paa den Tanke, at den Gavnilde er i en Overflodighedstilstand, og at den, der nyder Velgjerninaer eller Gaver, er i trængsfulde Omstændigheder. Da vil det see, at den første allerede paa den Grund er at ansee som den Lykkeligere. Derefter skal man lade det mærke, at den Givende erhverver sig Agtelse og Kjerlighed saavel af den, der modtager, som af andre, der komme til Kundskab derom. Endeligen skal man ogsaa lade et Barn vide, at den Dyd at være gavnild og velgjørende har, ligesom enhver anden Dyd, naar den kun bliver nogenlunde herskende blandt Menneskene, baade efter sin indvortes Natur og ligesaa i det Hele, udvortes Lyksaligheder, for saavidt det angaaer Livets Bequemmeligheder, i Følge med sig, og at altsaa indvortes Fuldkommenheder naturligen af føde i det Hele ikke allene indvortes men ogsaa udvortes Lyksaligheder, i det at den, der er gavnild, uden Hensyn til Belønninger, af sig selv, ved den Agtelse og Kjerlighed, og selv i Kjerligheden den Agtelse og Erbødighed, som han nyder af andre, vil finde en Kilde til mangfoldige udvortes Goder og Fordele. Barnet indseer altsaa tilsidst, at en Mand, der er ædel gavnild, uden at have udvortes Fordeles Erhvervelse til sit Diemeed, desuagtet efter Sagens Natur er en god Huusholder i Hensigt til Levnedfordelene. I alt dette finder man de rigtigste Grundsaetningaer af den practiske Philosophi. Men at jeg ikke blot af Velvillighed tillægger Locke hine Grundsaetninger, det vil en-

er netop at gjøre et Barn gavmildt efter Udseendet
 og gjerrigt i det Virkelige. Han tilføier, at Bers-
 nene paa denne Maade vilde opnaae Dvelse i
 Gavmildhed; ja! i at aagre med deres Gavmilde-
 hed, i at bortgive en Skillina for at faae en Dæ-
 ler igjen 95). Men indtræffer det engang, at de

enhver blive overbevist om, der ikke blot læseligen læser,
 men nøiagtigen studerer den 58 og 110 § af hans
 Pædagogik, hvilket sidste ved disse to Husdvendingen maa
 have Sted. Thi naar man ikke omhyggelig sammen-
 holder med hinanden, alt hvad der indeholdes deri:
 saa kan man letteligen her med Dio Meau forstaae Lo-
 cke urigtigen. Erdeles giver det Sted Anledning
 dertil, hvor det hedder: man skal med Renter erstatte
 et Barn, hvad det bortgiver. I den Engelske Original
 staaer her ikke belønn). Man har troet, Locke vilde,
 at man saaledes skulde belønne enhver gavmild Hand-
 ling. Men Locke vil intet vide af Belønning, han
 vil blot, at man uformærkt rigeligen skal erstatte et
 Barn, hvad det bortgiver, paa det at det ikke, førend
 det er bef. stet i hiin Dyd, skal fornemme nogen af de
 samme Virkninger, Mangelen fører med sig, og paa
 det at det skal ansee det nye Tilløb som en Betsignelse,
 der naturligen flyder af Dydens Udøvelse.

Ehlers. Resewig.

95) Denne Fortolkning stemmer aldeles ikke overens
 med Anden i den Lockiske Opdragelseskonst.

Ehlers. Trapp.

Man fortæller Rousseau her som oftest ikke efter
 hans And men bogstav liges efter hans Ord, og det
 giver Anledning til megen Modsigelse fra Pædagoger-
 nes Side. Er det en Feil hos Rousseau, at han
 har holdt sig til enkelte Steder af Locke, saa er det
 ogsaa en Feil af Pædagogerne, naar de gjøre det samme
 igjen mod ham. Ligesaavel som Rousseau kunde for-
 lede

de skulde bortgive noget Virkeligt: saa god Nat
 Dvælse! Man behøver kun at ophøre m. d. at tilbes-
 gegive, saa ophøre ogsaa de med at bortgive.
 Det er nødvendiggere at see paa Sjælens Bane, end
 paa Hændernes Bane 96). -- Kort, alle de Dy-
 der, man lærer Børnene, liges denne; og for at
 indpræke dem saadanne grundige Dyrer, lader man
 dem tilbringe deres Ungdomsaar i varig Sum-
 mer. Er det ikke en viis Opdragelse 97)?

Lærere! forlader alt dette Blændeværk, vær-
 rer gode og dydige, paa det Eders Exempler
 kunde

E 4

lede sine Læsere til vrangre Begreber ved et og andet
 Sted, ligesaavel kan jo ogsaa den Engelske Forfatter
 det.

Dansk Anmærkning.

96) Det maa og kan eiheller være blot Bane hos Hæn-
 derne, men ogsaa Bane hos Sjelen, som ved Foræl-
 drene's og Opdragernes Exempel, ved deres Tænke- og
 Handlemaade uformærkt bliver indgydet de unge Sjele.

Rejewig.

Men dette forudsætter fornuftige Forældre og
 Opdragere.

Dansk Anmærkning.

97) En i Hensigt til mange fornuftige Forældre og Op-
 dragere ligejaa ubillig som bitter Daddel.

Ehlers.

Men ved det Ord man behøve vi jo ikke at for-
 staae Alle. At Daddelen træffer Mange, det vil
 min Ven ikke forlange at negte.

Campe.

Men man maa ikke, naar man ei vil være uret-
 færdig, tillægge Alle de Udsævelser, som en Deel eller
 mange gjøre sig skyldige i.

Rejewig.

Rousseau laster jo og kun dem, der handle saa-
 ledes, som her er beskrevet. Men ellers Herr Reje-
 wig har læst Hr. Campes ovenstaaende Anmærkning,
 førend han skrev sin egen?

Dansk Anmærkning.

kunde indgrave sig i Eders Skolgers Sukommelse, indtil de finde Indgang i deres Hjertes. Istedet for at ile med at kræve Medlidenhedsbajerninger af min Emil, udøver jeg dem hellere selv i hans Overværelse, og berøver ham ~~og~~ Midlet til at efterligne mig deri, som en Ære, der er for stor for den Alder, han er i; thi der ligger megen Magt paa, at han ikke vænner sig til at betragte Mandomsalderens Pligter blot som Børnpligter 98).
Først

98) Belgjørenhed henhører sandeligen ikke blot til Mandsalderens Pligter eller Lykkeligheder. Ehlers.

Desuden maa man ogsaa i den unge Sjel plante Epiren til de Pligter og Dyder i den tilkommende Mandsalder, som i Fremtiden skulde udvikle sig. Rousseau forekommer mig overhovedet at forudsætte hos Børnene forliden Moralitet, eller at ville forlidet forarbejde den; og dette vilde ved Efterlignelsen vanskeligen blive gavnligt og fordeelsagtigt for Sædeligheden i den tiltagende Alder. Børnet maa henimod den Tid, da Lidenskaberne opvægne og blive virksomme i det, være udrustet med Følelser, som kunne holde Livgevægten med hine Virksomheder. Resewitz.

Sand Belgjørenhed kan ingen bevise uden den, der formaar at bedømme om den, der synes at trænge dertil, ogsaa virkelig trænger dertil, og denne Undersøelse staaer det dog ikke i et Børns Magt at gjøre. Bevise ogsaa et Børn Belgjørenhed, saa bliver det et Lykkestref, om Belgjørenhedens rette Nienneed opnares derved. Desuden er al den Belgjørenhed, et Børn bevise, i det høieste Blødhjertighed, som er orundet paa nogen sand Overbeviisning om den Modtagendes Trang og Værdighed dertil; og saadan en Blødhjertighed kan ofte ligesaa snart blive en Last som en Guld. Til at besvare Herr Resewitz kunde dette sene, at Børnets Hjerte, snarere vil dannes til Med-

Først naar han seer mig at understøtte de Fattige, beqjærer Forklaring derover, og det er Tid til at svare ham *) , først da vil jeg sige til ham: "Min Søn! da de Fattige samtykkede i, at der maatte gives Rige, "saa lovede de Rige at underholde alle dem, som hverken af deres Formue eller deres Arbeide kunde forskaaffe sig Livets Op- hold 99)." — "De har da altsaa og lovet dette?

E 5

vil

Ikkenhed, naar det seer andre udøve Velgjærenhed, end naar det selv udøver den; thi ved at give finder Barnet større sandseelig Fornøielse end indvortes Følelse, og mueligen sætter det og i at kunne være den Givende et Slags Stolthed, der aldrig vil blive gavnlig for Hjertet. Det er ikke blot ved at handle selv, det er og ved Exempler, man bliver dydig.

Dansk Anmærkning.

*) Man maa lægge mærke til, at jeg ikke besvarer hans Spørgsmaale, naar det behager ham, men naar det behager mig; i andet Fald vilde dette gjøre mig underdanig af hans Villie, og paadrage mig den farligste Afhængighed, nogen Hovmester kan være i af sin Skolar.
Forfatteren.

99 Saaledes vilde jeg dog ikke svare. Thi dette forleder Barnet til vrangne Forestillinger om Fattigdommens og Rigdommens Oprindelse. Jeg vilde ligesrem sige Barnet, at jeg holdt det for Pligt, at understøtte de Nødsdende, og derefter vilde jeg, saa godt som jeg kunde, udvikle det Begreberne om Pligt. At det ikke ganske fattede disse Begreber, det gjør intet til Sagen. Alle vore Begreber begynde med dunkle Forestillinger. Men naar disse først ere der, saa opklare de sig efterhaanden deels med og deels uden Opdragesrens Medvirkning.
Crapp,

Denne Anmærkning er meget grundet.

Stuve. Kesewig. Campe.

Dog

vil han paa ny spørge mig." — "Det forstaaer sig. Jeg er ikke Herre over den Formue, der gaaer igjennem mine Hænder, uden under den Betingelse, der er forbunden med B: siidelsen deraf 100).

En anden end Emil vilde, naar han havde forstaaet denne Samtale (og man har jo seet, hvor-

les

Dog troer Anmærkeren, det var rettest, denne Forflaring skede discursiv, og ikke som om det skulde erindre sig den.

Danst Anmærkning.

100) Det var at ønske, at alle Forældre og Opdragere bibragte Børnene denne Idee, og derhos søgte at give den Liv og Kraft. Men der gives desværre anseelige Mænd, der med Billie søge for steds at udelukke saadanne Ideer af Børnenes Sjæl. En Mand af dette Slags, der lod sin Søn studere Lovkyndigheden, havde engang den Uforstaaenhed at sige, at han ikke lod sin Søn høre noget Collegium over Naturretten og den philosophiske Moral, af Frygt for at han derved skulde blive saa forærvet, at der ei kunde gjøres nogen dygtig Jurist af ham; thi en saadan Jurist maatte ikke kjende anden Ret eller andre Pligter end dem, der havde deres Grund i Landets Love, og hans Samvittighed maatte være frie for alle de Skrupler, der udbryde fra andre Ideer. Rigtig nok kan der bringes mangfoldig flere af de Elendigheder, der flyde af Uretfærdigheden, ved saaledes dannede Jurister over en Stat, end naar man ligesom lod Retfærdigheden haandthaves ved nogenlunde retskafne og med sand Fornuft begavede Bønder. Ogsaa kunne de saaledes dannede Jurister langt bedre, som Dommere og Sagførere, berige sig, end naar man foruden Landets Ret ogsaa lader Naturens Ret være sig hellig, derhos føler sig pligtig til at beskytte Ufaldigheden og Retfærdigheden imod ethvert Slags Onskab og Uretfærdighed, og henfører sine Medmennesker paa Retfærdighedens, Billighedens og Enighedens Bænk.

Ehlers.

ledes man kan sætte et Barn i Stand til at forstaae den) søle sig fristet til at efterligne mig og vise sig som en rig Mand. Men indtraf dette med Emil; vilde jeg i det mindste forhindre, at det skulde skee for at prale. jeg vilde hellere lade ham berøve mig min Rettighed og stjele sig til at give i London. Dette var et Bedrageri, som kunde tilgives i hans Alder, men ogsaa det Enste, som jeg vilde tilgive ham 1).

Jeg veed, at alle de Dyrer, der udøves for at efterligne, kun ere Ubedyrer, og at in en Handling er moralsk god, uden at man udøver den som en moralsk Handling 2), og ikke fordi andre udøve den. Men i en Alder, hvor Hjertet intet føler endnu, siger det intet, at man lader

1) Men som man dog ikke forsætlig maa give Anledning til. Ehlers.

Det seer man jo ogsaa netop at være Rousseaus Mening. Dant's Anmærkning.

2) Formodentligen findes der dog allerede en dunkel Forstilling om det Moralske gode i en Handling hos det Barn, der, som det synes, blot for at efterligne udøver en saadan Handling. Efterligningen viser jo, at det finder Velbehag i Handlingen. Skulde denne Velbehag ikke ogsaa for endeel nedstamme fra Følelsen af det Moralske gode i samme? Crapp Rejewitz.

Denne Velbehag beviser intet; thi Børnenes Uskadelighed lader dem finde Velbehag i enhver ny Selskabsfættelse, der tilbyder sig for dem. Men desuagtet er det ikke at negte, at der jo gives Børn, hvis Handlinger af dette Slags ikke ere blottede for al Moralitet, endskjønt dog Lusten til at efterligne har mere Deel deri end Moraliteten.

Dant's Anmærkning.

der Børnene efterligne de Handlinger, som man vil føre dem i Bane med at udøve, indtil de blive i Stand til at udøve dem af Valg og Kjerlighed til det Gode. Mennesket efterligner, ja endog Dyrret efterligner; Dyrten til at efterligne er en Indskydelse af den velordnede Natur selv: men den udarter til Laster i Selskabet 3). Uben efteraber Mennesket, da den frvater for det, men den efteraber ikke de Dyr, den foragter: den anseer det for godt, som et bedre Væsen end den foretager sig. Blandt os derimod forhedre og latterliggjøre vore Harlequins af ethvert Slags det Skjenne, de efterabe; ved Følelsen af deres Ringhed søge de at blive lige med dem, der ere bedre end de, men naar de anstrænge sig for at efterabe det, de beundre, seer man i Valget af Gjenstandene Efteraberens falske Smag; og i Grunden gaae deres Bestræbelser mere ud paa at blænde deres Næste, eller blive rosende for deres Gaver, end paa at forbedre sig eller blive fornuftigere. Hos os har Efterlignelsen sin Grund i Attraaen efter stedse at gaae uden for sig selv. Dersom
mit

3) Men den forhen nævnte priselige Efterligning var dog en Virkning af Selskabet. Hvad der i det Efterfølgende bliver sagt om Efterligningen er deels ikke nære nok bestemt, og staaer deels ikke i hensigtstemmende Sammenhæng nok med de foregaaende Tanker.

Rhlers.

Det nævnte Exempel er ikke anpriist af Rousseau, det er kun anført som en Tilflugt i Nødsfald. Med det følgende har Rousseau blot villet sige, at det ikke sømmer sig for Mennesket at efterligne, naar det intet sandt moralsk Diemeed har med denne Handling.

Dansk Anmærkning.

mit Foretagende lykkes mig, skal Emil sikkert ikke faae denne Uttraa. Vi maae altsaa opofre det Skingode, som den formaaer at frembringe 4).

Efteraarsker Eders Opdragelsesregler, saa skulde I finde dem alle ligesaa stridende imod Fornuften, særdeles i det der angaaer Dyden og Sædren. Den eneste moralske Undervisning, som passer sig for Barndommen, er og den vigtigste for enhver Alder, og denne er: at man aldrig maa tilseie Nogen noget ondt. Selv den Lov: at gjøre godt, selv den er farlig, falsk og modsigende, saafremt den ikke er afhængiggjort af
hiin

4) Det er dog i Grunden, formedelst Forestillingen om enkelte Misbrug og Vanfæbninger, og ved falsk Anvendelse af vilkaarlig Efterabelse, at fornedre den naturlige Efterabelsesdrixt, som Guddommen til vor Dannelse har nedlagt i den menneskelige Sjel. Rousseau vil eiheller ved noget Middel kunne forhindre, at hans Emil ikke faaer denne Uttraa. Resewitz.

Uden Drixt til at efterligne vilde Mennesket aldrig blive Menneske, men et ufornuftigt Dyr i menneskelig Skikkelse. Smidlertid er der ingen Skade at befrygte af denne Rousseauske Paradox; thi om end og nogen var eenfoldig nok til at ville qvæle denne Drixt til at efterligne hos det Barn, han opdrog: saa vilde det dog aldrig lykkes ham, da denne Drixt hører alt for væsentligen til vor menneskelige Natur. I øvrigt synes Rousseau her at have forbyttet Efterlignelse med Efterabelse, hvilket dog er saare meget forskjellige Begreber. Campe.

Anmærkeren henholder sig til, hvad han har sagt i sin nys nedskrevne Anmærkning. At Rousseau ikke kan have havt i Sinde at qvæle anden Drixt til at efterligne end den der anførte, bevise hans egne Ord: Drixten til at efterligne er en Indskydelse af den velordnede Natur selv. Dansk Anmærkning.

hiin 5). Hvo gjør ikke godt? Hele Verden gjør det, den Onde ligesaavel som de Andre; thi denne gjør Een lykkelig paa hundrede Glændiges Bekostning; og derfra nedtammene alle vore Gjenvordigheder. De ypperste Dyder ere negative 6); de ere ogs

5) Dette er uimodsigelig sandt, og maa ligge til Grund for al moralsk Syndraelse. Vi maae søge at bibringe vor Skolarer Klosterbroderens Tænkemaade i Nathan den 12:

I Fald det Onde
 Formeet ændser til det Gode, som
 Jeg er til Sinds at gjøre: saa undlader
 Jeg hellere at gjøre dette; da
 Vi vel det Onde temmeligen kjende,
 Men langt fra ei det Gode. —

Trapp.

6) Negative Dyder ere efter Realen hverken høie eller tunge. Kun under Omstændigheder, der sielden finde Sted, ere de det. Jeg haaber, at jeg ikke behøver at bevise. Ehlers.

Kor at holde een og den samme Dyd snart for en positiv og snart for en negativ Dyd, kommer det desuden deels an paa Udtrykket, deels an paa, hvorledes vi forestille os det, der foregaaer i Mennesket ved en dydig Handling. Meninger af dette Slags faae altsaa i Grunden intet, da man ligesaa vel kan indfløde dem bekræftende som benægtende.

Compe.

Jeg er ogsaa af denne Mening. Men naar Rousseau havde sagt — som han maaskee har villet sige, thi det forekommer mig næsten, som han kun har taet det ene Udtryk for det andet — at Retfærdighedens Plater maatte gaae forud for Kjærlighedens Pligter. men at det ofte falder os tungt at give dem Fortrinnet: saa havde han, det tilstaae vi alle, fuldkommen Ret. Da Retfærdigheden saa ofte bestaaer i at efterlade

ogsaa de tungeste, efterdi de ikke fremstille sig til Skue, og vi endog derved er berøvede den for det menneskelige Hjerte saa sæde Korneielse at see en anden tilfreds med vor Daad at forlade os. O, hvor meget Guds beviser ikke af Nødvendighed det Menneske sine Medmennesker, der (om saadant et Menneske gives paa Jorden) aldrig tilføier dem noget ondt! Hvor uforsærdet en Sjæl, hvor grundfæstet en Character udfordres der ikke dertil! Ikke naar man taler om denne Grundsætning, men naar man bestræber sig for at udøve den, da er det, man føler, hvor stort, hvor besværligt det er at komme til Fuldkommenhed deri *). Dette er nogle

lade at handle, saa har Rousseau, som det foreskommer mig, forbyttet ikke gjøre ondt og være retfærdig med hinanden. Trapp.

Kun i saa Fald er og det, han paastaar, Sandhed. Imidlertid behøves der dog positive moralske Kvaliteter til at opflamme os til Udøvelsen af saadanne negative Dyder, og disse maas dog opvækkes og underholdes i Barnets Sjæl. Kiewitz. Campe.

*) Den Lov, aldrig at skade andre, forudsætter den, at befatte sig saa lidt med det menneskelige Selskab som mueligt; thi i den selskabelige Stand afføder den enes Lykke nødvendigen den andens Ulykke. Dette Forhold ligger i Tingens Natur, og intet kan forandre det 7). Man undersøge efter denne Grundsætning, hvo

7) Det gjør mig ondt, at Rousseau har kunnet sige noget saadant. I et velorganiseret Statslegeme fører een Persons og en Folkeclasses Lykke aabenbar en anden Persons og en anden Folkeclasses Lykke med sig. Ligesom alle Delene i et sundt menneskeligt Legeme fordeeltigen virke paa hinanden, lænde sig paa hinanden, bære og

nogle svage Træk af den Forsigtighed, med hvilken jeg vilde, at man skulde give Børnene den
Un-

hvo der er bedst: enten det Menneske, der lever i
Selskabet, eller det, der lever skilt fra det! En be-
rømt

styrke hinanden, saaledes forholder det sig og med alle
Delene i et godt selskabeligt Legeme. Det er kun,
naar der opkommer Uordener i begge Slags Legemer,
at ofte een Deel maa lide, maaskee endog opoffres,
naar alle de øvrige skulle conserveres. Men saadanne
Tilfælde gives der overhovedet i de indskrænkede og
ufuldkomne Ting's Virksomhedsgang. Naar altsaa
blot en vel regjerende Sjæl er forenet med et vel orga-
niseret Statslegeme, og denne Sjæl, med viss Hensyn
paa dets Bestaaenhet, lader det holde en god Diæt i
Henseende til Virksomhed, Nydelse og Nølighed: saa
behøver den ene Statslem ikke at befrygte Ulykke af
den andens Lykke. Rhlens.

Her taler igjen den med sin Cirkel misfornøiede
Rousseau, og tillægger, i det Hele uretfærdigen, det
menneskelige Selskab overhovedet det Onde, som han
saa eller troede at see i sin egen Kreds. Ved dette Skæve og
Skjelende Dietkast paa det menneskelige Selskab have
mange af hans Sagttagelser faaet et eensidigt og urigtig
Anstrøg, og ere hans Opdragelsesgrundsaetninger, li-
gesom hele hans Philosophi, blevne saa forstemte, at
de kun efter en omhyggelig Prøvelse og en nøiagtig
Bestemmelse kunne blive sande og brugbare.

Resewitz.

Man forglemmer, at Rousseau ved at skrive sin
Emil tænkte sig Frankrige, det i hans Tid af Udvæls-
vælden saa yderlig nedkuede Land, og at han altsaa
havde Grund for sig til at sige, at det ene Menneskes
Lykke affødede det andet's Ulykke. Vel kan man vente,
at Rousseau har kjendt Verden uden for dette Land,
men Skribenten lader sig letteligen forlede til at tage

Underviisning, som man undertiden ikke kan negte dem, uden at udsætte dem for at skade baade sig selv

berømt Forfatter siger: Kun den Onde er allene; jeg siger: Kun den Gode er allene. Dersom denne Sætning er mindre almindelig, saa er den derimod mere sandfærdig og mere overensstemmende med Fornuftens end hiin 8). Naar den Onde var allene, hvad Ondt skulde han da stifte 9)? Det er i Selskabet, han sætter sine Hjul i Gang for at skade andre. Vil man anvende denne Grund paa det gode Menneske, saa svarer jeg ved den Artikel, til hvilken denne Note henhører.

Forfatteren.

sit eget Land til Rettesnor for sig i sine almindelige Domme, følgerigen bør man undskyldte ham for Overdrivelsen paa dette Sted. At i øvrigt hans Grundsatninger ikke ere saa urigtige, hans Philosophi ikke saa forstømt, som Hr. Resewitz udgiver samme for, det beviser Emils gode Modtagelse i alle oplyste Stater i Europa.

Dansk Anmærkning.

- 8) Visseligen ikke. Den Onde er letteligen i den Forstand allene, at ingen ved Kjerlighed og hjælpsom Attraa forbinder sig med ham. Naar den berømte Forfatter tillige er en Forfatter af sund Forstand, hvilket desværre dog ofte nok ikke er Tilfældet: saa kunde han vel have taget dette Allene i hiin Forstand.

Ehlers. Resewitz. Campe.

Da disse Herrer's Mening kun er Gissning, som altsaa ikke kan beføie os til at fravige Ordets bogstavelige Begreb: saa gjøre vi vel rettest i ikke at afstrætte Rousseau den Ret, han troer at have.

Dansk Anmærkning.

- 9) Ligesaa lader der sig spørge: naar den Gode var allene, hvad Godt kunde han da gjøre? — "Det moralske Gode, ligesom det moralske Onde forudsætter nødvendigen Selskab."

Campe.

fels og andre', og fornemmeligen for at antage onde Bæner, som man siden vilde have Møje med at rette hos dem. Men vi kunne være sikke paa, at denne Nødvendighed sjelden vil vise sig hos Børn, der ere opdragne saaledes, som de bør være det, da det er umueligt, at de kunde blive ulærvillige, ondskabsfulde, løgnagtige og begjærlige, naar man ikke har udsæet de Laster i deres Hjerter, der frembringe disse Virkninger hos dem. Altsaa har det, jeg i denne Henseende har sagt, mere Hensyn til Undtagelserne end til Reglerne: men disse Undtagelser tiltage i samme Forhold, som Børnene efterhaanden opnaae Keilighed til at forlade deres Stand og antage de vorne Menneskers Laster. De Børn, der opdrages midt i Verden, behøve nødvendigvis tidligere Underviisning end de, der opdrages i Eensomheden. Altsaa vilde denne eensomme Opdragelse 10) være at foretrække

Rigtig nok kan det Menneske, der lever uden Samfund med Selskabet, betragtes i Selskabet, som et Væsen, der ikke er til, følgelig er han hverken ond eller god for sine Medmennesker, men klart er det, at Rousseau har hensat denne Sætning, allene med Hensyn dertil, at kun den er ond, der skader, at den, der ikke lever i Selskabet, ikke skader det, og at den Onde, der skiller sig fra Selskabet, beviser Selskabet godt, i det han forlader det, og ikke skader det mere.

Dansk Anmærkning.

10) Men der eensomme Opdragelse er kun muelig for faa. Desuden er der den fare derved, at de da ikke noksom blive opdragne for Verden eller det menneskelige Selskab; ogsaa frygter jeg for, de ikke noksom vilde være bevæbnede imod den moralske Fare, som truer dem ved deres Indtrædelse i Verden.

Resewitz.

trække, naar den ikkun forundte Barndommen Tid til at modnes.

Et andet Slags modsatte Undtagelser gives der for dem, som en lykkelig Sjælebeskaffenhed ophøier over deres Alder. Ligesom der findes Mennesker, der aldrig træde ud af Barndommen, saaledes findes der og andre, som, saa at sige, ikke igjennem gaae den, og der ere Mennesker, næsten i det de fødes. Det værste er, at denne Undtagelse er heist sjelden og meget vanskelig at kjende, ligesom og at enhver Moder, der staaer i den Tanke, at et Barn kan være et Underværk, ikke tvivler paa, at hendes Barn jo ogsaa er det. End mere, man antager endog de Spor for overordentlige, som kun ere ganske almindelige, saasom Belevenhed, Indfald, Ubesindigheder, behagelig Naivitet, tilhøbe dog ikkun Tegni, der vidne om Alderen, og som ikke tilkjendegive andet, end at et Barn kun er et Barn. Er det at undres over, at det Barn, som man stedse opmuntret til at tale, som man tillader at sige, alt hvad det vil, som man i ingen Betragtning, for ingen Belansthændigheds Skyld holder i Evang, hændelsesviis kan opsnappe et lykkeligt Ord? Det vilde være ligesaa forunderligt, om det aldrig skede, som om en Stjernetyder iblandt tusinde Røgne ikke een Gang skulde træffe paa at forudsige en Sandhed. De ville lyve, sagde Henrik den Fjerde, indtil de endeligen en Gang sige Sandhed. For at træffe til at sige et godt Indfald, behøver man kun at sige mange Dumheder 11).

F 2

den

11) Meget rigtig anmærket.

Campe.

den Fortjeneste, for at være Gjenstand for Beundringen!

De meest glimrende Tanker kunne falde Børnene i Hovedet, eller rettere de sindriagste Ord kunne falde dem i Munden, ligesom de kostbareste Diamanter kunne falde dem i Hænderne, uden at derfor enten Tankerne eller Diamanterne ere dem tilhørende; der gives ingen virkelig Eiendom af noget Slags for denne Alder 12). Det, et Barn siger, er ikke for det, hvad det er for os; det forbinder ikke de samme Begreber dermed, som vi. Disse Begreber, om det end har dem, have i dets Hoved hverken Følge eller Forbindelse 13); der er intet fast, intet bestemt i noget, af hvad det tænker.

Uns

- 12) Barndomsalderen har unegteligen de Ideer og Tanker, som henhøre dertil. Thi om dette Slags Eiendom var det, der forhen blev talet.

Ehlers. Resewitz.

Tanker og Ideer vel, men og derefter; det negter Rousseau jo ikke. Dansk Anmærkning.

- 13) Ganske mod alle Physiologiens afgjorte Grundsætninger. Et Barn har og unægteligen Begreber. Det seer man, om man end ikke ellers vidste det, af dets Handlinger og Tale, hvorved bestemte Begreber blive lagte for Dagen. Et Barn bruger endog ofte Ord, som, selv i Henhold til dets Billeder, stedse i Overensstemmelse med det, de betyde, forudsætte en ikke almindelig Abstraktionskraft. Gaa saa sammenfoie de Forestillinger, der følge paa og ere forbundne med hinanden, sig hos et Barn efter de samme Love, som det seer efter i den følgende Deel af Livet. Hvad Rousseau strax derpaa anfører, stadfæster selv dette for endeel, og staaer i øvrigt aldeles ikke i Modsigelse med det Slags Virksomhed, som Børnenes Indbildningskraft

Undersøger Eders indbildte Underværk. I visse Diebliske ville I forefinde hos det en Hurtighed til at fatte og virke, en Klarhed i Begrebet, som kunde gjenneembryde Skyerne; men oftere vil dette samme Begreb forekomme Eder slapt, dunkelt og, saa at sige, indhyllt i en tyn Taage. Snart iler det Eder forud, snart bliver det ubevægelig staaende. Et Dieblisk have I Feie til at sige, det er et Genie, et andet Dieblisk, det er en Døsmer; men I ville begge Ganse bedrage Eder: det er et Barn. Det er en Orn, som det ene Dieblisk skyder i Lusten, det andet Dieblisk daler ned i sin Rede 14).

Behandler det altsaa efter dets Alder, hvorledes Formodningerne endog ere, og vægter Eder for at udrømme dets Kræfter ved alt for meget at ville øve dem. Ophidses dets unge Hjerne sig,

§ 3

seer

kraft og Aand have tilfælles med de voksne Menneskers Aand og Indbildningskraft. Ehler.

Meget siger vel Barnet allene efter, ligesom det har opsnappet det, men det ytrer dog paa samme Maade i det Smaa alle de Sjelekræfter, som det voksne Menneske ytrer i det Store.

Resewitz. Campe.

Anmærkeren henholder sig til sin sidst forestaaende Anmærkning, tilføiende, at de Begreber og Ideer, Barnet ytrer, ere for det meste uden Orden, naaet ikke Hændelsen har ordnet dem.

Dansk Anmærkning.

14) De Børn, der anbringe mange muntre og vittige Indfald, ere, i Henseende til deres Sjelekræfter, just ikke de haabefuldeste. Det Træ, der skyder hastigen i Beiret og tidligen fuldender sin Væxt, bliver sjelden et Træ, der bærer ædle Frugter; og af en vittig Dreng bliver der sjelden en duelig Mand. Campe.

seer J, den begynder at bruse op: saa lader den i Begyndelsen gjøre uforstyrret, men beforder ikke Gjæringen, paa det ikke alt skal opgaae i Dunster; ere de første Dunster uddampede, saa standser, saa driver de andre tilbage, indtil alt med Aarene forsvinder sig til Varme og virkelig Kraft. I andet Fald ville J spille Eders Tid og Eders Omhu, ødelægge Eders eget Værk, og, efterat J ubesindigen have ladet Eder beruse af alle disse antændelige Dunster, ikke beholde tilovers uden en udtøret og saftløs Stilk.

Al blændende Børn bliver der ifkun almindelige Mennesker: jeg kjender ingen almindeligere og paa lideligere Jagttagelse end denne 15). Intet er vanskeligere; end i Barndommen at skille den virkelige Dumhed fra den tilsyneladende og skuffende Dumhed, der almindeligen forknyder stærke Sjæle. Det synes ved første Blik forunderligt; at disse to Yderligheder have saa lige Kjendetegn 16), og dog er det naturligt; thi i den Alder, hvori Mennesket endnu ineen virkelige Begreber har, bestaaer al den Forskjel, der finder Sted mellem den, der har, og den, der ikke har Genie, allene deri, at den sidste ifkun antager falske Begreber, og den

15) Denne Jagttagelse stemmer aldeles overeens med min. Campe.

16) En god Menneskekjender vil ikke strax finde disse, mange saaledes forekommende, lige Tegn. Hos mange Børn bliver Udviklingen af de Naturgaver, der først sildigen komme til Syne, en rum Tid holdte tilbage af Naturhindringer, som i Fremtiden blive hævede.

Den første, da den ikke finder uden falske 17),
 antager aldeles ingen: følgerigen ligne de hinanden
 § 4 Deri,

17) Saaledes er Sagen vist ikke bestaen. Det største Antal Forestillinger og Begreber, som, hvis jeg maa udtrykke mig saaledes, udgaae fra de Mennesker, der omgive et Barn, og søge Indgang igien i dette Barns Sjæl, bestaae, endog hos meget overtroiske Folk, i rigtige sandfælsige Forestillinger, og i sande almindelige Begreber. Hvorfor skulde altsaa et Barn med meget Genie ikke finde andre end falske Begreber hos dem, der omgive det? Selv den ligesaa forsigtig som grundig tænkende Mand finder ved et godt videnskabeligt System ikke alt saa opfyldt med Bildfarelser og Mangler, som det rask og uforsigtig fremfusende Hoved, der omvelter og reformerer alt, hvad det forefinder, hvor dybt og skarpsindigen end dette Hoved er, i at indtrænge sig i Tingenes Bestaenhed, vil forefinde det. Naar et Barn, begavet med store Naturgaver, forekommer de almindelige Beskuere at være dumt: saa reiser det sig enten deraf, at det rundt om sig intet af det bliver vaer, som slaer ind i det Fag, hvori dets Genie har bestemt det til at tænke og virke, eller og deraf, at det hastigen gjør sig bekjendt med det Kundskabskaart, der fremlægges for det, at det ikke finder mere deri, som interesserer det, at det ikke gider tale derom, at det desuagtet dog ofte skal tale derom, og endeligen at det, i det at det føler en utydelig Længsel efter en Virksomhed, der er passeligere for dets stærkere Kræfter, derfor letteligen tankeløs gjør en saare bagvendt og taabelig Forklaring derover. Rousseau kommer ogsaa strax efter til dette, men omtaler det kun som en Bisag, uagtet det dog er Hovedsagen, og det derimod, han gjør til Hovedsag, blot i enkelte Tilfælde kommer dertil som en Bisag.

Phlers. Reserwig.

Geniet hos Barnet yttres sig sjelden i de første ti til tolv Aar af dets Barndom, med mindre det skulde

deri, at den ene duer til intet, og den anden anstaaer intet. Imidlertid beroer det eneste Kjendetegn, hvorved de adskilles fra hinanden, ogsaa paa, om Hændelsen kan tilbyde den sidste noget til dens Eener svarende Begreb, istedet for at den første stedse og allvegne er den samme. Den unge Cato blev, medens han var i sin Barndom, i sit Fædrenehuus anseet for taabelig. Han var taus og gjenstridig; deri bestod den hele Dom, man sældede over ham. Først i Sylla's Forgemak lærte hans Onkel at kjende ham. Hvis han ikke var kommen i dette Forgemak, havde man maaskee anseet ham for en Døsmer indtil hans modne Alder; havde Cæsar ikke levet, vilde man mueligen stedse have behandlet den Cato, der siden formaaede at trænge ind i hans fordærvelige Erobringsaand, og i den længste Afstand forudsee alle hans Planer, som en Drømmer. O, hvor letteligen bedrage ikke de Mennesker sig, der saa uilfærdigen vilde bedømme Børn! Ofte ere de mere Børn end Børnene selv. Jeg har hørt den Ære at staae i Venjskab med en Mand, noget til Marcus, som i sin Familie og af sine Venner blev anseet for et indskrænket Hoved, medens hans ypperlige Forstand modnedes i Løndom.

Plude

skulde være til de frie Konster, formedelst det mere tiltrækkende de have fremfor Videnskaberne; at Barnerne altsaa er tankeløst og forsværer dem, der see det undervises, til at troe det eenfoldigt, kommer derfor kun yderst sjelden derfra, at ders Genie er ophøiet over de Gjenstande, der tilbydes det, men vist nok derfra, at det endnu ikke har faaet Smag derpaa, og folgeligen er kjedsommelig derved.

Dansk Anmærkning.

Bludseligen viste han sig som Philosoph, og jeg sætter ikke i Tvivl, at jo Efterkommerne ville anse vise ham en ærefuld og udmærket Plads mellem de største Philosopher og de grundigste Metaphysikere i hans Aarhundrede.

Bærer Alt for Børnene, og overiler Eder ikke med at bedemme dem, være sig enten i det Gode eller det Onde. Lader Undtagelserne yttre sig, vise sig, stadfæste sig, længe førend I antage egne Læremaader for dem. Lader Naturen have handlet længe, førend I befatte Eder i dens Sted dermed, paa det I ikke skulle hindre den i dens Forretninger. Men vi kjende, siges I, Tidens Værd, og ville derfor intet tabe deraf. See I da ikke, at I ville tabe langt mere deraf, naar I anvende den slet, end naar I ingen Brug gjøre deraf, og at det slet underviste Barn er meget længere borte fra Wiisdommen, end det Barn, der aldeles ingen Underviisning har nydt? I ere bange for at lade det tilbringe sine første Aar uden at gjøre noget. Hvad? Er det da intet at være lykkelig? Er det da intet at springe, lege, løbe omkring hele Dagen igjennem 18)? Saa snar

I 5

sels

18) Den sande Idee, som herved ligger til Grund, vilde forekomme mange Læsere mindre anstødelig og lettere finde aabent Dre, naar Rousseau havde spurgt saaledes: "Er det intet, at udvikle sine Lemmer, at styrke, at hærde sit Legeme? Intet, at øve og udvikle sine unge Sjelekræfter ved Selvvirksomhed? Intet, at nære den unge Forestillingskraft ved lutter bekvæmme Erkjendelse, og, førend man lærer at kjende de forbigangne, de kommende og de abstracte Ting, ved egne Sand-

Sand-

selsat vil det ikke blive mere, saalænge det lever. Plato, som man anseer for saa stræng, lader Børnene i sin Republique, opdrages under uophørlige Forskifter, Læg, Sang og Tidsfordriv: man skulde troe, at han holdt for at have gjort alt, naar han havde lært dem ret at forlyste sig; og Seneca siger, naar han taler om de gamle Romeres Unadom: den var stedse paa Benene; man lærte den intet, som den skulde sidde for at lære 19). Havde den derfor nogen mindre Værd, naar den kom til den mandige Alder? Forskrækker Eder altsaa ikke over denne indbildte Orkesløshed! Hvad vilde I sige om et Menneske, som, for at føre sig sit hele Liv til Nytte, aldrig vilde sove? I vilde sige: Dette Menneske er fra Forstanden; det nyder ikke Tiden, det berøver sig den: for at undvige Evnen, løber det Døden i Møde. Betænkter altsaa,

Sandsen og egen Følelseskæbne at gjøre Bekjendtskab med de nærværende og sandfælige Gjenstande rundt om sig? Er det intet ved en glædelig tilbragt Barndom at lægge en uomstyrtelig Grund til en lykkelig Tilfredshed i enhver af de derpaa følgende Aldere?

Campe. Trapp.

Og er det intet ved Opvækkelse og Dvælse af moralske Følelser at forberede dem til gode og ædle Mennesker?

Kesewig.

Og kan nogen Læser danne sig andre Begreber, naar han overtænkter, hvad Rousseau siger paa dette Sted, end disse her anførte?

Dansk Anmærkning.

19) Gud give, kun Halvparten af dette kunde siges om vore Børn! Men disse Stakler maae, desværre, tilbringe den største Deel af deres Dage siddende.

Campe. Trapp.

faa, at her er det samme Fald, og at Barndommen er Fornuftens Søvn 20).

Den Lethed, hvormed Børn synes at lære, er dem netop til Lab. Man seer ikke, at just denne Lethed er et Beviis paa, at de lære intet. Deres glatte og blanke Hjerne kaster ligesom et Speil Gjenstandene, man tilbyder den, tilbage igjen: intet forbliver, intet trænger ind deri 21). Barnet beholder Ordene, men Begreberne kastes tilbage igjen 22): de forstaaes af dem, der

20) Ikke Fornuftens Søvn, men Tiden til Fornuftens Udvikling efterhaanden. Den vise Opdrager maa ikke nærme sig Barnet med andre Dvølsesgjenstande end dem, der ere passende til Udviklingen, ligesom den gradeviis foregaaer. Ehlers.

Og hvortil Barnet selv eller Omstændighederne give Anledning. Resewitz.

I den første Tid af Barndommen kan der dog med Føie siges, at Fornuften er sovende, og langt hen i Tiden endnu kunde der og siges, at den efterhaanden er opvagnende.

Dansk Anmærkning.

21) Der gives meget, som paa een Gang, ligesom ved et electrisk Stød, trænger saa dybt ind, at det bliver for bestandigen. En Sætning, som enhver ved eget Erfaring finder stadfæstet. Ehlers. Resewitz.

Notabene, naar Fornuften er der til at modtage det, ellers ikke. Dansk Anmærkning.

22) Naar et Barn faaer Begreber med Ordene: saa kastes hine ligesaalet som disse tilbage. Ikke lettere kunne Sporene af Begreberne i Fremtiden tabe sig end Sporene af de Ord, som Begrebernes Aand have faaet til Legeme. Ehlers. Resewitz.

Atter Notabene, naar Fornuften er bleven moden til at modtage dem. Dansk Anmærkning.

der høre dem, men BARNET forstaaer dem ikke 23).
 Endskjønt Sukommelsen og Dømmeevnen ere to væs-
 sentlig forskjellige Sjelekræfter, udvikler dog ikke
 den ene sig virkelig uden den anden. Førend
 Fornuftens Alder modtager BARNET ikke Ideer 24),
 men Billeder, og mellem disse to er der den Fors-
 skjel,

23) Dette er vel ikke bestandig, men dog ofte nok Til-
 fældet. Man begynde kun at opløse Begreberne, da
 vil man see, hvor ofte det træffer, at BARNET, for-
 staaer sig det skoleunderviste, det lærte BARN, virkelig-
 gen veed, hvad det har sagt. Campe.

Dette reiser sig da fra Læreren's Feil, men ikke
 fra BARNETS Natur, med mindre det, som BARN,
 endnu ikke kunde fatte dem. Men en Misbrug ophæ-
 ver ikke en god Brug. Resewig.

Unegtelig! Læreren's Feil ligger deels i den vrang-
 Maade, hvorpaa han søger at bringe Begreber ind i
 den unge Sjæl, deels i Mangelen af et rigtigt Balg
 imellem de Ideer, som ere passelige for en vis Alder,
 og dem som ikke ere passelige derfor. Campe.

24) Ganske imod den videnskabelige Sprogbrug, efter
 hvilken Ideer endog fortrinligen betyde sandelige Fore-
 stillinger eller Forestillingskraftens sandelige Billeder.
 Men et BARN faaer ogsaa meget hastigen, en stor
 Mængde af de Ideer, hvorom Rousseau taler, hvil-
 ket mere end tilstrækkeligen oplyses af den rigtige
 Maade, hvorpaa BORN bruge Ord og Talemaader og
 i tilstædeværende Tilfælde anvender samme. Ehlers.

Saa snart et BARN bruger en Tings Navn rigtig-
 ten, har det ogsaa en saadan almindelig Idee derom, som
 Rousseau forstaaer ved Idee. Resewig.

Rousseau forklarer i det Følgende, hvad han for-
 staaer ved Idee, og hvad han forstaaer ved Billede;
 derefter, og ikke efter det almindelige Begreb, der
 forbindes med dette Ord, bør man dømme, om hans
 Sætning er sand eller falsk.

Dans Anmærkning.

skiel, at Billederne ikkun ere absolute Afbildninger af sandkelige Gjenstande, men Ideerne ere rene ved Forhold bestemte Fornuftbegreber om Gjenstandene 25). Et Billede kan være allene i den Aand, der forestiller sig det, men enhver Idee forudsætter andre Begreber. Naar man forestiller sig, saa seer man blot, men naar man begriber, sam

25) Jeg troer, at det var godt, om man fulgte Kants Raad (Kr. der g. B., S. 376, andet Oplag) og tog Udtrykket Idee, efter dets oprindelige Bemærkelse, i Beskyttelse, paa det det ikke fremdeles til Videnskaberens Skade skulde blive blandet med de øvrige Udtrykke, hvormed sædvanligen alle Slags Forestillingsarter i ligegyldig Uorden blive betegnede. "Ikke mangle vi dog, tilføier K, Benævnelser, tilbørlig passende til enhver Forestillingsart, uden at vi have nødig at gjøre Indgæb i en andens Eiendom. Her er en Trappetige for samme. Arten er Forestilling overhovedet (Repræsentatio). Under den staaer Forestillingen med Bevidsthed (Perceptio). En Perception, der ene har Hensyn til Subjectet, som dens Tilstands Modification, er følelse (sensatio); en objectiv Perception er Erkjendelse (cognitio). Denne er enten Beskuelse eller Begreb (intuitus vel conceptus). Hiin har umiddelbar Hensyn til Gjenstanden og er enkelt; denne middelbar ved et Kjendetegn, som kan være fælles for flere Ting. Begrebet er enten et empirisk, eller et reent Begreb; og det rene Begreb, saafremt det ene har sin Oprindelse i Forstanden (ikke i Sandselighedens rene Billede) kaldes notio. Et Begreb af Notioner, som overstiger Erfaringens Muelighed, er Ideen eller Fornuftbegrebet. Den, der har vant sig til at gjøre denne Forskiel, maa det falde utaaleligt, at høre Forestillingen om den røde Farve kaldes Idee. Den kan eiengang kaldes Notion (Forstands-begreb).

Trapp.

sammenligner man. Vore sandselige Følelser ere blot lidende 26), istedet for at alle vore Perceptio-
ner 27) eller Ideer opkomme ved virkende Grund-
sætningers Domme. Dette skal blive viist siden
efter.

Jeg siger altsaa, at Børnene, da de ikke
ere i Stand til at demme 28), ei heller have nogen
vira

26) Ikke blot lidende; thi naar Tingene virke paa Orga-
nerne, saa maae Organerne, indtil i en vis Grad, virke
imod samme, førend de antage den Modification af deres
Tilstand, hvorpaa Følelsen er grundet.

Ehlers. Resewitz.

Uden det bliver en Sentation aldrig uden Følger,
aldrig uden een eller anden positiv Kraftytring af Sjæ-
len.

Campe.

27) Perception er enhver Virksomhed af Sjelen, hvor-
ved den opnaaer Forestillinger; disse Forestillinger maae
blot være Billeder af de paa Organerne virkende Ting
eller Forstandsbegreber. Fornemmeligen betyder Per-
ception endog Anragelsen af sandselige Ideer.

Ehlers.

28) Dette paastaer Rousseau med Uret. Børn sam-
menligne Forestillinger med hinanden, de skille dem ad,
og de forene dem, d. e. de demme, og saasnart de
kunne tale, ja endog ved andre Tegn, yttre de deres
Domme. Dette er ogsaa uadskilleligt fra enhver men-
neskelig Forestillingskrafts Virksomhed. Naar de nu
altsaa demme, saa maae ogsaa deres Domme paa en
passelig Maade gves og berigtiges, men ikke, som
Rousseau mener, forsømmes.

Resewitz. Campe.

Men Børnene forstaae ikke at samle og ordne an-
dre Forestillinger end dem, der opvækkes hos dem ved
Indtrykket af de sandselige Gjenstande; hvad, der gaaer
udenfor dette, formaae de ikke at fælde nogen Dom
over.

Dansk Anmærkning.

virkelig Hukommelse 29). De beholde Toner, Skikkelser, samt selige Indtrykke, men sjelden Beares ber, og endnu sjeldnere deres Forbindelser. Ved at indvende, at de dog fatte nogle mathematiske Grunde, troer man vel at have igjendrevet mia, men tværtimod, man beviser endog derved, at jeg har Ret, man viser, at de, langt fra selv at kunne gjøre Fornuftslutninger, ei engang kunne beholde andres Fornuftslutninger. Thi ville vi følge disse smaa Matematikere i deres Methode, saa skulle vi strax blive overbeviste om, at de blot nøie have beholdt Indtrykket af Figurerne og Ordene, hvormed der bevises, men ved den mindste Indvending, der gjeres, ere jude af det 30); thi vens
Der

29) Efter en almindelig Sprogbrug, der finder Sted i alle de Sprog, jeg kjender, tillægges Tonernes, Figurerne o. s. v. vilkaarlige Ovvækkelse paa ny ligesaa-vel Hukommelseskraften, som Forstandsbegrebernes, Dommenes og Slutningernes gjentagne Oprykkelse.

Ehlers. Resewitz. Campe.

Ved *véritable* mémoire har Rousseau paa dette Sted forstaaet fuldkommen Hukommelse, altsaa har han ikke aftrattet Børnene al Hukommelseskraft, men kun derved villet sige, at de vel kunde erindre sig enkelte Forestillinger, men ikke samle dem til Begreber.

Dansk Anmærkning.

30) Dette kunde være sandt, uden at deraf kunde drages nogen Følge for det, som ovenfor er paastaet. Et Barn kan have fattet en Sætning rigtig efter den derved udtrykte Dom, og alligevel ikke være i Stand til at igjendrive en Indvending: Selv med en lærd Mand indtræffer dette jo ofte. Men man finder dog ogsaa hos Børn ofte Evne til, ved Hielp af de forhen erhvervede Begreber, ret vel at have de Indvendinger,

der man blot Figurerne om, saa staae de der. Al deres Kundskab bestaaer i det sandfelige Indtryk; intet er trængt ind i Begrebet. Selv deres Huskommelse er neppe fuldkommere end deres andre Sjelekræfter; thi almindeligen maae de, vorne, paa ny lære de Ting 31), af hvilke de i deres Barndom ere blevne indpræntede Ordene.

Imidlertid er det langt fra, at jeg paastaer, Børnene have aldeles intet Slags Fornuftoverslæg

ger, som de tilforn ikke have kjendt det mindste til. Men at et Barn, der enten selv abstraherer sine Begreber af Erfaringer og Sagttagelser, eller modtager dem af en god Lærer, ikke blot ofte, men næsten stedse skulde fatte ei allene en Sætnings sandfelige Legeme, men og den derved udtrykte Mænd i Dommen, behøves vel ei at bevises for nogen Læser, som ei er blottet for al Kundskab. Ehlers. Resewitz.

Bevist behøves vist ikke, naar der forudsættes et Barn, som rigtigheden kan abstrahere sine Begreber, eller har Forstandskraft til at modtage dem af en Lærer, men da just dette er Knuden, saa havde det ikke været af Veien, om man havde seet Beviis for dettees Muelighed. Dansk Anmærkning.

31) I den Forsætning: at maatte lære paa ny, er endog ofte en Mand, der, første Gang han lærte, ret vel fattede og forstod, hvad han lærte. Naar dette altsaa gjøres nødvendigt for et Barn: saa følger aldeles ikke deraf, at det ikke tilbørligen første Gang har fattet, hvad det har lært, at det ikke rigtigheden første Gang er indtrængt i dets Forstand. Ehlers. Resewitz.

Hvad, man een Gang rigtigheden har fattet, uddøer ikke gjerne i soie Tid igjen, men om det endog var saa, hvortil nytter da det, der lærtes første Gang, naar det behøver at læres paa ny?

Dansk Anmærkning.

læq. *) **Zvertimod,** jeg veed, at de forklare sig meget vel over det, de kjende, og som har **Indsindelse**

*) Jeg har, ved at skrive, hundrede Gange gjort den Sagtagelse, at det er umueligt stedse at tillægge de samme Ord de samme Begreber. Der gives intet Sprog, som er rigt nok til at forsyne os med saa mange Udtrykke, Bendinger og Talemaader, som vore Ideer kunne antage Modificationer. 32) Den Maade, at forklare alle Ordene og stedse sætte Forklaringen istedet for det Forklarede, vilde være fortræffelig, men er ikke anvendelig; thi hvorledes undgaaer man *Circulus* 33)? Forklaringerne kunde være gode, naar man ikke behøvede Ord til at gjøre dem. Men desuagtet er jeg dog overbevist om, at man, hvor fattigt end Sproget er, dog kan være tydelig; ikke just ved stedse at tillægge de samme Ord de samme Begreber, men især ved at skrive saaledes, at Bemærkelsen af ethvert Ord, man bruger, tilstrækkeligen bliver bestemt ved de Ideer, som have Hensyn dertil, og at enhver Periode, hvort saadant et Ord forefindes, saa at sige, tjener til Forklaring derover. Snart siger jeg, at Børnene ikke kunne have *Raisonnement*, og snart lader jeg dem raisonnere med temmelig Ainhed, og jeg troer ikke der ved at modsig mig i mine Begreber: — men at jeg modsig mig ofte i mine Udtrykke, det tør jeg ikke fragaae.
Forfatteren.

32) Sandhed er det vel. Men naar en Forfatter ikke stedse bruger Ordene og Talemaaderne i een og samme Forstand: saa er det maaskee ti Gange hans Skyld, naar det een Gang har sin Grund i Sprogets Fattigdom.

33) Ligesom om denne ikke kunde undgaaes.

Ehlers. Resewig.

So ved at gaae til det Uendelige, ved stedse paa ny nødvendiggjorte Forklaringer.

Dansk Anmærkning.

Anden Bog, 2den Deel. G

delse paa deres nærværende og sandfælsige Fordeel. Men det er i Hensigt til deres Kundskab (34), man bedrager sig, thi man tillægger dem andre, end de have, og lader dem forklare sig over Ting, som de ikke formaae at begribe. Ogsaa bedrager man sig, naar man vil gjøre dem opmærksomme paa Betragtninger, som ikke paa nogen Maade røre dem, saasom: paa deres tilkommende Gavn, deres Lykke, naar de blive voksne, den Høiaagtelse, man i Tiden vil bære for dem; tilhøbe Betragtninger, som, gjorte for Bæfener, der ingen Sands

dom. Og naar Rousseau paa adskillige Steder rager i Modsigelse med sig selv: saa kan ofte aldeles intet deraf skrives paa Sprogets Regning, men det maa tillægges en fyrig Eensidighed hos hans Digt, og en ubetinget eller uindskrænket Stadfæstelse eller Benægtelse paa de Steder, hvor noget enten kun betinget eller indskrænket burde været paastaet eller benægtet.

Ehlers.

Meget sandt!

Resewig.

Dette er at gjøre en vrang Anvendelse af Rousseaus Uttring paa dette Sted; thi det er klart, at han dermed ikke har havt i Sinde at forsvare sig for sine rigtig nok mange Steder alt for afgjørende Domme, da Sprogene ikke mangle Indskrænkelsesord, om han havde villet anvende dem, men blot har havt Hensyn til de Udtrykke, hvorved Begrebernes forskellige Modificationer skulde bestemmes, og ved hvis Mangel en Forfatter kommer i Forlegenhed og gjøres utilfreds med sig selv.

Dansk Anmærkning.

34) Ligesom om rigtig Raisonnement ikke havde rigtige Kundskaber til væsentlig Følge. Ehlers.

Rousseau vil sige: Man bedrager sig, naar man troer at Børnene, fordi de give os vore Ord tilbage, ved egentlig Underviisning have opnaaet Kundskaber; og deri har han unægtelig Ret. Campe.

Sands have for det Tilkommende 35), betyde aldeles intet for dem. Det er altsaa en Følge, at alt, hvad disse ulykkelige Stakler ved Tvang skulle bibringes, kun forbliver ganske fremmede Gjenstande for deres Begreb. Man dømme nu, hvad Opmærksomhed de kunne anvende derpaa!

De Læremestere, som med megen Væsen udkramme for os alle de Lærdomme, de bibringe deres Skolarer, blive betalte for at føre et andet

G 2

Sprog:

35) I det at et Barn faaer rigtige Begreber om vorne Personers Tilstand, og erkjender, at det selv engang vil komme i en lige eller lignende Forfatning, to Ting, der aldeles ikke gaae ud over et Barns Fattævner: saa faaer det ogsaa en fornøden Forestilling om tilkommende Nytte og tilkommende Ulykkelighed. Det er altsaa ikke uden al Sands for det Tilkommende

Phlers.

Men et Barn kan endnu ikke opnaae nogen rigtige og meget mindre nogen bestuend og fuldstændige Begreber om et vorent Menneskes Tilstand; det kan derfor og umueligen levende tænke sig ind i saadant et vorent Menneskes Tilstand.

Campe.

Fuldstændige Begreber forekomme mig ei heller nødvendige til at have saadan Sands for det Tilkommende, thi ofte har eiengang det vorne Menneske saadanne Begreber, men maa handle efter Formodninger. Smidlertid maae Børnene, saasnart de yttre Fornuft og Dømmekraft, for deres moralske og physiske Velskylde, gøres opmærksomme paa deres Virksomhedsuttringers tilkommende nyttige og skadelige Følger, endog antaget, at de kun forstode det halvt, og halvt maatte antage det paa Tro og Love.

Kesevig.

Jeg er af samme Mening; kun troer jeg, Rousseau vil sige, man maa ikke gjøre Regnin paa, at Forestillingerne om fraværende Følger kunde træde i Stedet for et virkeligt Motiv i Børnenes Sjæl, og deri synes han at have Ret.

Campe.

Sprog: imidlertid seer man dog af deres egen Udsfærd, at de tænke netop ligesom jeg. Thi hvad lære de dem i eet og alt? Ord, og Ord og intet andet end Ord. 36) Blandt de forskjellige Videnskaber, som de rose sig af at bibringe dem, vogte de sig nøie for at vælge dem, som vilde være Børnene til virkelig Nytte, efterdi det vilde blive Kundskaber om Tingene, og det deri ikke vilde lykkes dem; derimod vælge de dem, som man synes at kunne, naar man veed Ordene dertil, saasom: Raabekundskaben, Jordbeskrivelsen, Tidsregningen, Sprogene, o. s. v., lutter Studeringer, der ere saa langt fra Mennesket, og især fra Børnen, at det vilde være et Underværk, om noget af alt dette en eneste Gang i dets hele Levetid skulde komme det til Nytte. 37)

Man

36) Saadan en Underviisning er rigtig nok slet. Men der gives ogsaa en Underviisning for Børn, der indeholder mere end Ord. Resewitz.

37) Det er sandelig meget tungt ikke at blive fortrydelig her over Rousseau. Saameget gaaer han paa dette Sted ind i ganske ugrundede Paradoxyer. Ehlers.

Unegteligen er dette en ubestemt Paastand, naar man ikke angiver, hvad for Børn man mener, enten Børn paa to eller ti Aar. Og denne Mangel paa nøiere Bestemmelse er just Skyld i, at Rousseau siger saameget, der tildeels er urigtigt i det Hele, tildeels slaaer Feil i Anvendelsen. Resewitz.

Naar man læser Rousseau fremdeles, har man ingen Marsag til at blive fortrydelig over ham; thi han forklarer der saa tydeligen, hvad han mener med, at et Børn ingen Nytte har af disse Studeringer, at der hørte en Alvindsyge som Herr Resewitz's til for at beskjylde ham for: her at have forklaret sig ubestemt.

Dansk Anmærkning.

Man vil forindre sig over, at jeg regner Sprogstuderingen blandt det Unyttige i Opdragelsen: men man maa erindre sig, at jeg her kun taler om Studeringerne i den første Alder; og man maa sige, hvad man vil, saa troer jeg dog ikke, at der nogentid har været et Barn til, Underværkerne undtagne, som, til det tolvte eller femtende Aar, har lært to Sprog til Gavn 38).

§ 3

Jeg

38) Naar et Barn i denne Alder taler tre til fire Sprog saaledes, at det ikke allene i ethvert Sprog anvender Ord og Talemaader rigtigheden, men endog gaar ind i de ethvert Sprog egne Ideestillinger og Vendinger: saa har det dog vel lært disse Sprog. Og mange Læsere turde der vel gives, som ligesom jeg vide adskillige Exempler derpaa, og dertil endog Exempler, som angaae Børn, der aldeles ikke ere Underværker. I Kjøbenhavn tale saare mange Børn i anseelige Familier med ikke ringe Færdighed, ja endog med een ethvert Sprog egen Accent, Dansk, Tydsk og Fransk. Et fornuftig indrettet Sprogstudium er et fortrinlig passeligt Studium for den tidligere Alder af det menneskelige Liv. Begynder man seent dermed: saa kommer et Menneske endog med de ypperligste Sjelekræfter og Organer ligesaa vanskeligen til nogen Færdighed deri, som der gives nogen Virtuøs i den practiske Musik, der ikke fra det ottende Aar af i det mindste har afgivet sig dermed. De Færdigheder, som i begge disse Ting maae erhverves, have alt for stor en Detail, og fordre alt for fine og bøielige Organer og Lemmer til, at de hastigen eller seent lade sig erhverve.

Ehlers. Resewig.

Jeg gjør Forskjel mellem at studere og lære et Sprog. Mechanisk, eller *αλωνα τσιση*, som Gesner siger, kan et Barn ligesaa vel lære fremmede Sprog, som det lærer Modersmaalet. Men at studere et

Sprog

Jeg indrømmer, at Sprogstudering kunde passe sig for Børn, dersom denne Studering allene bestod i at vide Ordene, det er: i Kundskab om Si uererne og alle de Toner, der udtrykke dem. Men Sprogene modificere ved Tegnernes Forandring ogsaa de Begreber, de forestille. Hovederne danne sig efter Sprogene, Tankerne antage Ansigtet af Landets Tungemaal. Fornuften er allene fælles, men Aanden har i ethvert Sprog sin egen Form. Dette er en Forskjel, som mueligen national Charactererne for endeel kunde virke og forarsage, og hvilken Formodning synes bekræftet derved, at Sproget hos alle Nationer i Verden følger Sædernes Omvevlinger, at det ligesom disse ogsaa vedligeholder sig eller forandrer sig.

Al disse forskjellige Former meddeler Brugen Børnet ikkun een, og denne Form er den eneste, som det bevarer, indtil det kommer i Besiddelse af Fornuften. For at antage to Former, maatte det forstaae at sammenligne Ideer 39); og hvorledes

Sprog som Sprog, d. e. at gjøre sig tydelige Begreber om Sproglæremet, det kan ikke og maa ikke Børnet efter min Indsigt.

Trapp. Campe.

Det er og kun den theoretiske Sprogunderviisning, Rousseau ikke anseer passende for Børn.

Dansk Anmærkning.

39) Dette er kun Tilfældet, naar man lærer fremmede Sprog af Bøger og for sig selv. En god Sproglærer har allerede fuldbragt Sammenligningsforretningen, og fører altsaa strax sin Skolar ind i Ordernes og Talemådernes riige Begreb. Men lærer man adskillige Sprog ved Omgang med adskillige Personer, som alle

des skulde det sammensigne dem, naar det neppe engang formaaer at fatte dem? Ethvert Sprog kan have tusinde forskjellige Teen for BARNET; men enhver Idee kan kun have een Form: BARNET kan altsaa kun lære at tale eet Sprog. I andlertid lærer det dog mange, vil man sige: men det negter jeg. Rigtig nok har jeg seet saadanne smaa Underværker, som troede at tale fem til sex Sprog: men jeg hørte dem kun vovelviis, at tale Modersmaalet med Tydske, Franske, Latinske og Italienske Ord; de betjente sig vel af fem til sex forskjellige Ordbøger; men det, de talede, var dog kun deres Modersmaal 40). Med

G 4

eet

alle tale deres Sprog rigtigen: saa er hiin Sammenligningsforretning eiengang nødvendig, for saavidt det angaaer de forskjellige Sprog. Da lærer et BARN ethvert Sprog, ligesom det lærer sit Modersmaal. Det uddrager da Ordene og Talemaadernes rigtige Begreb fra deres Brug eller deres Anvendelse paa de forekommende sandselige Ting, Bevægelser, Handlinger og Virkninger, og faaer alle de Forstandsmodificationer, som væsentligen staae i Forbindelse med ethvert Sprogs rigtige Brug. Og det tidlige Sprogstudium, dette, der, naar det drives paa den sidste Maade, eiengang over Evne angriber BARNETS Sjælekræfter, det skulde ei være nyttigt?

Ehlers. Resewig.

De Herrer Campe og Trapp have forklaret sig herover i den foregaaende Anmærkning.

Dansk Anmærkning.

40) Det er hverken overeensstemmende med Erfaringen eller Sjæles Natur; thi Sjælen antager mange og mangfoldige Former i sine Ideer i næste Overeensstemmelse med Mængden og Mangfoldigheden af de Indtrykke, der paa een eller anden Maade blive den til

eet Ord, man maa bibringe Børnene saa mange eenstændige Ord 41), som man finder for godt, saa forandrer ma. dog kun Bencævnelserne, men ikke Sproget: af Sprog ville de aldrig kunne flere end eet 42).

For

til Deel, og dens Bøne gaaer i den Henseende videre, end man kan forestille sig.

Ehlers. Resewitz.

Hos os overbevises man bedst af Erfaringen om, at Rousseau har ret. Dansk Anmærkning.

42) Egentligen gives der næsten ingen Synonymer. Nu gaaer det eet og det samme Sprog: saa afvige, som man seer af Girards og Stoschens Afhandlinger, de dertil henregtede Ord stedse ved Bibegreber fra hinanden. Og dette finder ogsaa næsten altid Sted ved de Ord, som henhøre til forskjellige Sprog. Men Sandser og Sjæl have en Modtagelsesbeqvemhed, som til en beundringsværdig høi Grad kan fyldestgjøre alt det Eiendommelige og Forskjellige hos de forskjellige Ord, der gives baade i eet og i flere Sprog, naar der kun sørges for, at Indtrykkene blive viseligen givne efter det Eiendommelige og Forskjellige, der finder Sted ved dem.

Ehlers.

Det Menneske, der er kommet til sund Fornuft, seer noksom hvor vanskeligt det er at fatte Destinationerne i eet Sprog mellem de Udtrykke, som gives Navn af Synonymer: hvor meget vanskeligere bliver det da ikke i flere Sprog, og hvor umueligt da ikke for Børn!

Dansk Anmærkning.

63) Næmlig fortrinligen fremfor de andre, hvori de have havt mindre Leilighed til at øve sig. Og sædvanligen vil dette Bøne være Modersmaalet, da dertil langt mere Øvelse almindelig er muelig.

Trapp.

Egentl.

For at læse et *Ælser* over deres *Ukondighed*,
 over man dem fornemmeligen i de døde *Sprog*, da
 der i disse ikke mere gives nogen *Dommer*, som
 man ei kunde forkaste. Da *Sproget* i daglig Tale
 for lang Tid siden er uddødt, saa nøier man sig
 med at efterligne det, man finder i *Skrivterne*, og
 dette kalder man: at tale dem. Naar nu *Lærernes*
Latin og *Græsk* ere saaledes: hvad *Begreb* maa man
 da gjøre sig om *Børnenes*? Neppe have de læst
Donaten, hvoraf de aldeles intet forstaae, uden
 ad, førend man lærer dem at gjøre en *Fransk Stil*
 med *Latinske Ord*, og derefter, naar de ere komne
 videre, at sammensikke nogle *Talemaader* af *Ci-*
cero og nogle *Bersbrokker* af *Virgil*. Dette
 holde de for: er at kunne *Latin*; og hvo vil komme
 og modsig dem 43)?

G 5

Med

Egentligen lærer man ethvert fremmet *Sprog*,
 som ei bliver lært ved *Dvelse*, ved *Sammenligning*
 med *Moderemaal*. Og for saavidt har da *Rousseau*
 Ret i, at man i denne *Hensigt* egentligen kun for-
 staaer eet *Sprog*, og at man reducerer sin *Kundskab* i
 andre *Sprog* til dette *Sprog*. Men dette er ikke blot
 Tilfældet med *Børn*, det er fælles for alle de *Meenes-*
sker, der saaledes lære noget *Sprog*. *Resewitz*.

43) *Rousseau* sætter her det, man i vore *Tider* forstaaer
 af de gamle *Sprog*, i et alt for ufordeelagtigt *Lys*.
 Vel vilde de gamle *Rommere* finde meget at lære i de
Skrivter, vi have af *Ernesti*; men de vilde dog vist
 beundre hans gode *Latin*. Naar man studerer et *Sprog*
 med *Flid* i de bedste *Bøger*, som deri ere udfornne:
 saa lærer man det ogsaa godt. Af de utallig mange
Steder, hvor *Ord* og *Talemaader* forekomme, afra-
 ger man *Tid* efter anden ved fortsat og opmærksom
 Læs.

Med enhver Studering, det være hvilken det end vil, ere de forestillende Tegn, uden Begreb om de forestilte Ting, netop det samme, som intet.

Al.

Læsning meget lykkeligen den dem særegne Forstand og Anvendelse. Det viser sig ogsaa, naar man lærer nyere Sprog efter Grammatik og af Bøger. I Henseende til det Franske og Engelske Sprog er dette hos mig næsten ganske Tilfældet. Og naar jeg har fundet Anledning til at skrive noget i disse Sprog: saa have endog strengt prøvende Franskmænd og Engelmænd ofte kun fundet lidet at laste i mine Breve og Udkast; ja, Franskmænd og Engelmænd, der skrive deres Sprog ret vel, undertiden have vist mig nogle Feil i mit Manuscript: saa har jeg ofte, blot Ordnes og Talemaadernes særegne Begreb og Brug angaaende, selv opdaget smaa Mangler og angivet Forbedringer, som de have kjendt rigtige og antaget.

Ehlers.

Af alt dette lærer man ikkun, at Herr Ehlers kan ret godt Engelsk og Fransk, og at han for det meste selv har tillært sig det efter Grammatik og af Bøger. Men Forskjellen mellem at lære de døde Sprog og de levende Sprog efter Grammatik og af Bøger er uendelig stor, og den kan endda Herr Ehlers oversee saa aldeles. I de levende Sprog er Grammatiken altid skreven og forbedret enten af Indfødte eller af Folk, der have kunnet raadføre sig med kyndige Indfødte; men Grammatiken i de døde Sprog er skreven af Folk, som have samlet alle deres Kundskaber i disse Sprog af de Skrifter, som forefindes i samme. Naar altsaa en Grammatik i et levende Sprog bliver ligesaa rigtig og fuldstændig for den Fremmede, som Grammatiken i hans Modersmaal bliver ham: saa bliver derimod Grammatiken ham i et dødt Sprog intet mere end en ordnet Samling af Sagtagelser og Gisninger ved Læsning i de Bøger, som ere skrevne i disse Sprog, og den kan da hverken være tilforladelig eller fuldstændig.

Dansk Anmærkning.

Alligevel indskrænker man stedsse Børnet til disse
 Tegne, uden nogentid at kunne bibringe det Begreb
 om de Ting 44), Tegnene forestille. Naar man
 troer at lære det Jordbeskrivelsen, saa lærer man
 det blot at kjende Landkaart; saa lærer man det
 Navne paa Stæder, Lande og Floder, uden at det
 begriber, at de ere til andensteds end paa det Pa-
 piir, hvor man viser det dem. Jeg erindrer en-
 gang at have seet en Jordbeskrivelse, der beeyndte
 saaledes: "Hvad er Verden?" — "Det er en
 Kugle af Pap." 45) — Saaledes er ogsaa netop Bør-
 nenes Kundskab om Jorden. Jeg er fuldkommen
 forsikkert om, at der ikke gives et eneste Børn paa ti
 Aar, som, uanset at det i to Aar har igjennemgaaet
 Globen og Cosmographien, skal være i Stand til,
 efter de Regler man har givet det, at finde fra Pa-
 ris til St. Denis; som skal have bragt det saa vidt,
 at det, efter et Kaart over sin Faders Houge,
 formaaer at følge alle Gangene uden at blive vilde

fas

44) I dette Fald ere Læremesterne hvist elendige Læres-
 mestere, og dette maae de ogsaa være, dersom det Ef-
 terfølgende skal være Sandhed.

Ehlers. Resewitz

45) Er det Ret, naar man lægger nogen Vægt paa et
 saadant Exempel i Henseende til Underviisningen?

Ehlers.

Det er ei heller her Rousseaus Hensigt. Han an-
 fører denne Anecdote allene for des tydeligere at vise
 Læseren, hvad Børnenes Geographie almindeligen
 pleier at være, — nemlig Bekjendtskab med en Kugle af
 Pap, og med de Figure og Navne, som det seer paa
 Kaarterne.

Campe.

farende. 46) Det er Lærde, som paa en Prøf-
vide at nævne, hvor Peking, Ispahan, Mexico
og alle Lande paa Jorden ere beliggende.

Jeg

46) Rousseaus Paastand kunde her letteligen lade sig
gjendrive ved en Mængde Forsøg og Erfaringer. Jeg
har selv en Søn, som just i den af Rousseau anførte
Alder ret vel vidste at finde Veien i Kjøbenhavn, efter
at han en kort Tid havde gjort sig bekendt med Grund-
tegningen af Staden. Med Grundtegningen i Haan-
den vilde han strax have kunnet finde Veien til hvil-
ken Gade, det end skulde være. I min tidligere Ung-
dom har jeg selv, uden nogentid at have nydt Under-
viisning af nogen Læremester i Geographien, paa den
Maade gaaet hele Hamborg igjennem. Det er Ting,
hvortil ethvert nogenledes godt Hoved er beqvemt.

Ehlers.

Alt man ved nogen Dvælse kan bringe Børn paa
ti Aar til at finde Veie efter Grundtegninger og Kaar-
ter, derom er ingen Tvivl; det har jeg selv erfaret
med ethvert Børn, som jeg har havt at bibringe Jord-
beskrivelsen. Men jeg begyndte ogsaa stedsse med denne
Dvælse. Om dette skeer allevegne, om det kan skee,
især i de indskrænkede Bærelser i en Kjøbstæds-skole,
hvor man ofte eiengang har et Gaardsrum, og om
Rousseau altsaa ikke i Henseende til mange Børn har
Ret, det er et andet Spørgsmaal.

Campe.

Ganske sikkert har Rousseau Ret. Det er kun
de Børn, der blive underviste paa en ganske af den
sædvanlige modsat Maade i Geographien, som opnaae
tilbørlige Begreber om Kaart, Grundtegninger o. s. v.
For de Børn, som blive underviste paa den bekendte
sædvanlige Maade, og som, vel at mærke, ikke ved
anden huuslig og foresaldende Anviisning opnaae
bestuelige Forestillinger derom, ere og blive den ma-
thematiske og politiske Geographies Begreber blot sym-
boliske, yderst dunkle og falske Forestillinger, hvilket
jeg veed ikke allene af egen Erfaring fra mine Ung-
doms-

Jeg hører sige, at det er gavnligt at syssel-
 sætte Børnene med Studeringer, hvortil der ik-
 kun behøves Dine: 47) det kunde være, dersom
 der

domsaar, men ogsaa tillige af mange Andres Forsik-
 fringer. Stuoe.

Men fra Lærernes Feil i Underviisningen maa
 Rousseau dog ikke udlede den Følge, at Børn, tilmed
 paa ti Aar, aldeles ingen Begreber af dette Slags
 kunne opnaae, og at deres Børnenatur skulde hindre
 dem deri. Thi det er falskt sluttet. Men han skal jo
 ideligen paastaae Extremet. Resewitz.

Og dette har Rousseau ikke paastaaet. Han har
 her henholdt sig allene til Børnenes Fattkraft; dette
 skulde Herr Resewitz indseet, saa havde han her sparet
 sin utidige Indvending. Dansk Anmærkning.

47) Rousseau maa dog have vidst, i hvilken Forstand
 man bruger saadan en Talemaade. Det forstaaer sig
 af sig selv, at Fornuft og Forstand ogsaa gjøre noget
 med i saadanne Ting. Men sandt er det, at de ved
 Geographiens Studering, hvor Erkjendelsen staaer i
 saa væsentlig en Forbindelse med Synets Sands, sam-
 menlignelsesviis kun have saare lidet at gjøre. Det,
 Rousseau siden efter, Historien angaaende, siger, er lige
 saa lidet grundet. Ehlers. Resewitz.

Om man end ved den Talemaade "Studeringer,
 hvortil der kun bruges Dine," forstaaer Fornuftens
 Dine, saa raenes dog egentligen dermed de Studerin-
 ger, hvorved Fornuften har mindst at gjøre. Rouss-
 seaus System er, at Børnene ikke skulle anstrænge
 Fornuften, førend den har opnaaet Styrke: han siger,
 at han kjender ingen Studering, hvortil man allene
 bruger Dinene, det er, efter hans Mening, hvortil
 ikke ogsaa Fornuften behøver at medvirke; folgeligen
 er der i hans Tanker ingen Studering for Børn, fø-
 rend deres Fornuft har opnaaet Styrke nok til at bru-
 ges. De Herrer Ehlers og Resewitz maatte have be-
 viist,

der gaves nogen Studering, hvortil man ikke behøvede andet end Dine; men jeg kjender singen af dette Elags.

Uf en endnu latterligere Bildfarelse lader man dem studere Historien: man indbilder sig, at Historien er passelig for deres Begreb, da den kun er en Samling af Tildragelser; men hvad forstaaer man ved Ordet Tildragelser? Troer man, at de Sammenligninger, som bestemme de historiske Begivenheder, ere saa lette at fatte, at Begreberne derom danne sig uden Nøie i Børnenes Aand? Troer man, at den sande Kundskab om Begivenhederne lader sig skille fra Kundskaben om deres Aarsager og Virkninger, og at Historien har saa lidet med Moralen at gjøre, at man kunde kjende den ene uden den anden? 48) Der som Sikke
see

viist, at det var tjenligt at anstrænge Børnenes Fornuft, førend den havde opnaaet tilbørlig Styrke til at kunne taale Anstrængelse, naar de vilde erklære denne Slutning for ugrundet.   Dansk Anmærkning.

48) Desværre, desværre troer man det, eller handler dog ved Undervisningen, ligesom man troede det. Derfor bliver Historien Ungdommen til en Plage, imod at den, drevet rigtig, vilde forunde den den største Fornøjelse, og være til den største Nytte for den.

Trapp.   Stuve.

Men Rousseau siger jo, Historien er aldeles ikke for Ungdommen. Rigtig nok er den politisk raisonneerende det ikke, den er det og kun for saa voksne Mennesker; thi de fleste læse den, som politiske Kandestøbere. Men hvorfor skulde den moralsk pragmatisk Fortælling af mærkværdige Begivenheder ikke være for tilvoksende Børn, da den dog er passende for deres Fattes

tes

see andet i Menneskenes Handlinger end de udvortes og blotte physiske Bevægelser: hvad lære J da i Historien? Aldeles intet: da skjenker denne fra al Nytte blottede Studering ligesaa liden Fornøielse som Lærdom. Dersom J ville sætte Priis paa disse Handlinger efter deres moralske Indflydelse, saa maae J søge at gjøre denne Indflydelse forstaaelig for Eders Skolarer; men da ville J faae at see, om Historien er for deres Alder. 49)

Læs

tekræft og lærerig for deres Aand og deres Hjerte? Besdrøveligt er det kun, at den meste Historie, vi kjende, blot er Krigs- og Regjerings-Historie, men sielden Menneskehistorie. Resewitz.

Rousseau siger ikke, at Historien ei er for Ungdommen; han siger blot, at ingen Videnskab er for Børn, førend de have opnaaet Fattekræft til at modtage Begreberne med Tegnene.

Dansk Anmærkning.

49) Fornuft og Erfaring — i det mindste det, som deraf blev mig til Deel; thi det mener jo dog enhver, der beraaber sig derpaa — gaaer her over paa Rousseaus Side. Naar man nemlig ved Historie ikke forstaaer enkelte, til sig selv indskrænkede Anecdoter og Historier, uden en Fortælling om Begivenhederne i Verden i deres naturlige Sammenhæng, altsaa og med Hensyn til Aarsagerne og Virkningerne: saa er det uimodsigeligen ligesaa umueligt at gjøre den beskuelig og tiltrækkende for Børn, som at gjøre den nyttig for denne Alder. Efter min inderligste Overbeviisning burde derfor denne egentlige Historie aldrig begynde, førend at Barndommen var lagt tilbage. Foruden de af Rousseau anførte Grunde, fortjener iblandt andet ogsaa denne endnu at anmærkes: at det er ligesaa ufornuftigt som skadeligt at føre de unge Sjæle ind i de fraværende Tider og Lande, hvis Forfat-

Læsere! erindrer Eder stedse, at den, der taler til Eder, hverken er nogen Lærd eller nogen Philosoph, men en ligefrem Mand, en Ven af Sandheden uden Parti, uden Systeme, en Gremmit, som, da han kun har liden Omgang med Menneffene, ogsaa har mindre Leilighed til at indsue deres Fordomme, men mere Tid til at eftertænke det, der gjer Indtryk paa ham, naar han omgaaes med dem. Mine Fornuftslutninger ere mindre byggede paa Grundfæmninger end paa Er-

sa-

fatninger, Sæder, Sprog og Skikke de endnu ikke kjende, førend de engang have haft Leilighed til at blive bekjendte med en tusinde Deel af de tusinde Ting, der ere dem i Nærheden, og som alle have en langt nærmere Indflydelse paa dem og deres Velbefindende.

Campe. Trapp.

I Henseende til Universalhistorien, saadan som den er til, er dette Sandhed: men hvor skal den Al-der, hvori Børn skulle lære den, tage sin Begyndelse? Naar man vil bestemme, hvad der er eller ikke er passende for Børn: saa maa man stedse bestemme, hvad der efter Aarenes Forskjellighed stemmer overeens med deres Kræfter og Anlægs Udvikling og med deres Virksomheder. Og det synes Rousseau aldeles ikke at have taget i Betragtning. Han paastaer ofte Ting, som i Henseende til fire Aars Børn ere rigtige, men i Henseende til ti Aars Børn ikke ere det.

Kesewitz.

Jeg finder denne Anmærkning meget rigtig; thi Rousseau har ofte gjort sig skyldig i den Feil ikke at skille ganske unge og ældre Børn fra hinanden. Naar jeg selv, som ovenfor, taler om Børn overhovedet, saa mener jeg dermed stedse dem, der endnu ikke have opnaaet deres tolvte Aar.

Campe.

faringer 50); og jeg troer ikke at kunne give Eder bedre Veilighed til at dømmе derom, end naar jeg imellemstunder meddeler Eder nogle Ex-mples paa de Jaantagelser, som indskyde mig dem 51).

Jeg tilbragte engang nogle Dage paa Landet hos en Kone, som tog sig saare meget af sine Børn og deres Opdraelse. En Morgen, da jeg bivaanede den ældste Søns Skoletimer, kom hans Hovmester, som ret vel havde lært ham den gamle Hi-

50) Hvad Rousseau har sagt, Sprogstuderingen, Geographien og Historien angaaende, grunder sig ligesaa lidet paa Facta som paa Principier. Ehlers.

Denne Dom maa jeg, efter min Overbeviisning, ligefrem modsige. Stuve. Campe.

Disse Facta ere kun saare eensidig valgte og fremstillede. Eremiten har ikke rolig og upartisk nok studeret Menneskenes sande Stillinger og Udviklinger i Selskabet, han har ladet sig beherske af forudfattede Meninger, og han har bedømt Menneskene efter Pariserne, hvilke han hadede og ansaae for sine Fiender eller Foragtere. Resewitz.

Oversætteren har brugt Erfaringer paa dette Sted, skjønt Rousseau siger Faits, og Cramer i sin Oversættelse bruger Facta; han havde til Grund for sig, at Faits i den Forstand, det her er brugt, ikke vel i dtrykkes med noget Dansk Ord, og at Erfaringer, skjønt noget ganske andet, dog her er fuldkommen anvendeligt. De rættøren.

Alle Herr Resewitz's Beskyldninger her mod Rousseau ere Magtsprog, da Grunde derfor ikke ere angivne. Den bedste Apologie vil Rousseau finde i enhver fordømsstric og upartisk Læsers Overbeviisning.

Dank Anmærkning.

51) Rousseau har derved virkelig bevist os en stor Tjeneste. Trapp.

Anden Bog, 2den Deel. S

Historie, ved at igjentaage Alexanders Historie med
 med ham, paa det bekjendte Træk af Rægen Philip-
 pus, som man har stukket i Kobber, og som vir-
 keligen ogsaa fortjente det. Hovmesteren, der i
 øvrigt var en duelig Mand, anstillede over Alex-
 anders uforfærdede Mod adskillige Betragtninger,
 der ikke behagede mig, men som jeg holdt mig fra
 at modsigge, for ikke at nedsætte ham i hans Sko-
 lars Tanker. Ved Bordet efterlod man ikke, ef-
 ter den Franske Sædvane, at lade Drengen opramse
 alt, hvad han fandt for godt. Den naturlige
 Belevenhed i denne Alder, og Forventningen om
 det Bisald, han var sikker paa, led ham frem-
 bringe tusinde Daarligheder, iblandt hvilke der og
 engang imellem foresaldt et lykkeligt Ord, hvorover
 man til Nød kunde glemme det øvrige. Endeligen
 kom ogsaa Historien om Rægen Philipus, og denne
 fortalte han meget vel og med en ret god Anstand.
 Efter den sædvanlige Told af Lovtaler, som Modes-
 ren krævede og Sønnen ventede, begyndte man at
 anstille Betragtninger over det, der var fortalt. De
 fleste lastede Alexanders Forvovenhed; nogle beun-
 drede efter Hovmesterens Exempel hans Behjertig-
 hed, hans Mod; og dette overtjydede mig om, at in-
 gen af de Tilstædeværende iudsaae, hvori den sande
 Skjønhed i dette Træk egentligen bestod. "Mig
 forekommer det, sagde jeg, som Alexanders Bes-
 hjertighed og Mod, dersom der ellers er det mindste
 deraf i denne Handling, kun er en Udsævelse."
 Et par stemmede alle i med mig og tilstode, det
 kun havde været en Daarlighed. Jeg var paa
 Veie at blive varm og svare, men en Kone, som
 sad

sad ved Siden af mig, og som hidindtil ikke havde aabnet Munden, vendte nu Hovedet til mig, og vidstede mig i Dret: "Zys, Hans Jacob! de forstaae dig ikke." Jeg saae paa hende, blev trusfen og taug 52).

S 2

Da

52) Det her givne Exempel beviser deels ikke, hvad det skal bevise, deels mere, end det skal bevise. Det Barn, hvorom her tales, fortalte Lægens Historie vel, ja endog med megen Maneer. Det havde altsaa fattet den. Hvad, Rousseau siden efter sagde ved Bordet derom, begreb endog Gjesterne, saa lidet, at baade han selv og den hos ham siddende vise Kone troede, at han vilde gjøre sig forgjeves Noie, om han vilde gjøre de, formodentlig dog til Fornuftens Nar komne Gjester, det begribeligt. Ehlers. Resewitz.

Men denne Anecdote beviser dog vel saa meget, at, naar ofte et heelt Selskab dannede Mennesker ikke formaae at trænge ind i Historiens Land, ja eiengang at fatte denne Land, om man endog vilde gjøre sig den Umage at uddrage den for dem, dette dog endnu meget mindre er at vente af noget Barn. Og mere vilde Rousseau ikke tilkjendegive derved.

Campe. Stuve.

Men man kunde ogsaa fremdeles uddrage den Følge deraf, at ei heller dannede Mennesker maatte læse eller studere Historien, da eiengang de stedse formaae at trænge ind i sammes Land. Ogsaa feilede Rousseau, da han negtede Alexander Behjertighed fordi det havde været en Daarlighed. Thi antaget endog, at Daarlighed eller Forkængelighed her har været med i Spillet: saa ophører det dog derfor ikke at være Mod. — Men naar det Moralske i Begivenhederne bliver bedømt saa overhaands skjævt og forskjelligt, saa stammer det ingenlunde stedse fra Barndommens Mangel paa rigtigheden at kunne dømme, men hyppig og for det meste derfor, at Tildragelserne ikke blive fortalte fuldstændigen

og

Da Maaltidet var endt, under hvilket jeg af adskillige Spor havde fattet den Mistanke til den lærde lille Herre, at han nok intet forstod af den hele Historie, som han havde skilt sig: saa meget vel ved, tog jeg ham ved Haanden, gjorde en Tour med ham i Haugen, og sandt, efterat jeg i Maa-gelighed havde udspurgt ham, at han mere end nogen anden beundrede Alexanders saa meget ro-
sede

og svarende til Anledningerne, Kilderne og Hensigterne, men allene efter enkelte Træk. Enhver tænker sig da det Dyrige efter sin Fattkraft og sin Formodning, den ene paa een og den anden paa en anden Maade; derfra de forskjellige Meninger og Domme, som havees og fældes derover, og hvoraf ingen rigtigheden bliver truffen efter den historiske Tildragelse selv. Smidlertid kan dog denne Bedømmen og Burderen over Begivenhederne have megen vigtig og udtryffeligg Nytte for den Bedømmendes Aand og Moralitet, og virkeligen har den det ogsaa ofte, naar Historiens Læsning bliver anvendt til denne Dvælse.
Resewig.

Herr Resewig maa tilgive Anmærkeren, om han oplyser ham om, at Behjertighed og Daarlighed forenede have egne Navne, saasom Overilelse, Ubesindighed, Raseri &c., og at Rousseau altsaa ikke har feilet, naar han negtede Alexanders Handling Navn af Behjertighed. S Anledning af Hr. Resewigs Anmærkning, at man paa samme Grund, som man modsætter sig Historiens Læsning af Børn, ogsaa kunde modsætte sig at lade dannede Mennesker læse den, spørger Anmærkeren ham, om han da ikke tiltroer det dannede Menneske mere Begreb end Børnet; om ikke hiint dog lettere skulde fatte Historiens Aand end dette? Har end Historiens Læsning ikke stedse den sande Nytte for det dannede Menneske, saa har den dog samme undertiden: men naar har den det for Børnet? Aldrig.

Dansk Anmærkning.

fede Mod: men vide I, hvori han fandt dette
 Mod? Ene og allene deri, at han, uden at be-
 tænke sig, uden at vitte den mindste Modbydelig-
 hed, i en eneste Slurk havde nedsmuget saa ilde
 smagende en Drik. Det stakkels Barn havde, ikke
 fuldt fiornten Dage forud, maattet indtage et Me-
 dicament, som havde været det uendelig mod-
 bydeligt, og deraf havde det endnu Estersmagen i
 Munden. Død og Forgiftelse vare i dets Tanker
 intet andet end ubehagelige Følelser, og værre Gift
 kunde det ikke tænke sig end Senesblade. Imids-
 lertid maa man tilstaae, at Heltens Behjertighed
 havde gjort et stærkt Indtryk paa dets unge Hjerte;
 thi det havde fattet det Forsæt, at det ogsaa ved
 det første Medicament, det skulde indtage, vilde
 vise sig som en Alexander. Uden at indlade mig i
 Forklaringer, som nødvendigen maatte gaae over
 dets Begreb 53), bestyrkede jeg det i dets prisen-
 lige

H 3

53 Her har jeg at anmærke, først at Erkjendelsen af den
 moralske Bessaffenhed, som Alexanders Handling havde,
 ikke egentligen henhører til Historien, da denne ogsaa
 uden hiin Erkjendelse kunde være fattet ganske rigtigen,
 og andet, at et Barn, om det endog kun var otte
 Aar, meget vel af en nogenlunde duelig Lærer kan bringes
 til at indsee en Handlings moralske Bessaffenhed,
 ja endog det, som Gjesterne, formedelst Maaden
 hvorpaa Rousseau foredrog det, ikke strax kunde
 begribe. I øvrigt oprækker det, Rousseau her siger
 om dette Barn, ikke saare fordeelagtige Begreber om
 dets Hoved. Just som jeg havde skrevet det forestaa-
 ende, fandt jeg Leilighed til at anfille et Forsøg med
 tre Niagebørn paa 6, 7 og 9 Aar over denne samme
 Materie; Udfaldet blev, at selv den Yngste forestil-
 lede

lige Forsæt, og gif ind igjen, ikke uden at belee
 hos mig selv den høie Wiisdom, hvoraf de Forældre
 dre

lede sig alting rigtig, og at den ældste endog erkjendte, at Alexander intet Mod havde behøvet, for at indtage Medicamentet, da han havde havt en fast Fortroelighed til sin Læges Troeskab og Redelighed. Det Spørgsmaal, om Alexander ogsaa havde viist Behjertighed, dersom han havde havt nogen Mistanke til Lægens Troeskab, besvarede hun strax med Ja. Fremdeles svarede hun, da hun blev tilspurgt, om Alexanders Behjertighed i dette Fald havde været at rose? Nei, thi i dette Fald havde han først maattet lade Medicamentet undersøge.

Ehlers.

Meget godt!

Resewig.

Og til hvad Nytte læres og læses Historien, naar ikke det Moralske deri er egentlig henhørende til samme? Saa er det jo blot for at have et Register i Hovedet af Aarstal, Kongenavne &c. &c. At Herr Ehlers af det niaars Digebarn har faaet saa overtydende et Svar om, at hun virkeligen indsaae Handlingens moralske Beskaffenhed, kan maaskee være kommet deraf, at han har indrettet sine Spørgsmaale saaledes, at hun naturligen maatte svare rigtigt derpaa, saasom: "Om end Alexander havde havt nogen Mistanke til Lægens Troeskab, havde han da ikke alligevel viist Behjertighed ved at modtage Medicamentet?" Thi da bliver Svaret naturligen: Jo, men beviser ikke, at det er grundet paa Overbeviisning. Dog er dette ikke hensat, for at beskjylde Hr. Ehlers for uredelig Beretning, thi den lidende Afvigelse, der finder Sted i den sidste Maade at spørge paa fra den første, har han, om det forholder sig saa, vist ikke tænkt sig, da han skrev Anmærknin-gen. Imidlertid maa det tillades Anmærkeren at sige ham, at Alexander ikke havde viist Behjertighed, men Ubesindighed, om han havde indtaget Medicamentet, uanset at han havde Mistanke til sin Læge.

Dansk Anmærkning.

dre og Lærere ere' besjælede, som troe at bibringe Børnene Historien.

Det er en let Sag at lægge dem Kongernes, Rigernes, Krigenes, Erobrinaernes, Revolutionernes og Lovenes Navne i Munden; men naar det kommer an paa at forbinde rene Begreber med disse Ord, saa vil der være en stor Strækning fra Samtalen med Gartneren Robert til disse Forklaringer.

Maaskee turde der gives Læsere, som, jeg forudsæer det, misfornøiede med hiint; "Eys, Hans Jacob!" vilde spørge, hvad jeg da endeligent havde fundet saa skjønt i denne Alexanders Handling? O, I Ukyndige! dersom man skal sige Eder det, hvor kunne I da begribe det? At Alexander troede paa Dyden; at han turde vove sit Hoved, sit Liv 54) i Tillid til den; at hans store Sjel

S 4

var

54) Vove sit Liv? Da havde Alexander jo, efter Rousseaus forestaaende Kjendelse, begaaet en Daarlighed. Men han vaklede aldeles ikke i sin Tillid til Lægens Reddelighed og Troeskab, og tænkte altsaa ikke paa nogen Fare ved denne Handling. Ehlers.

Alexander havde unegteligen endnu nogen Mistanke, thi han betragtede, som Curtius fortæller, den læsende Philipp med stirrende Dine. Det store i Handlingen ligger jo netop deri, at Helten, uanset at der vare Grunde baade for og imod Lægens Retkæffenhed, alligevel holdt sig forpligtet til, endog med Fare for sit Liv, kun at troe de første, men ikke de sidste, og det fordi han, som Rousseau siger, troede paa Dyden, d. e. holdt for sandsynligere, at de Efterretninger, han havde faaet, maatte være falske, end at en Mand, hvis Retkæffenhed han stedse havde fundet prøvet, nu paa een Gang

var skabt til at troe paa den; deri, deri bestod det, O, hvilken en skjøn Troesbekjendelse var dette nedsvælgede Medicament! Aldrig, aldrig har nogen Dødelig aflaat saa heitndelig en Bekjendelse. Gives der nogen Alexander i vore Tider: saa vise man mig ham paa saadant et Træl 55)!

Derksom der ikke gives nogen Videnskab, som bestaaer blot i Ord, saa gives der eiheller nogen Studering for Børn 56). Saalænge de ikke have sande Fornuftbeareber, saalænge have de eiheller nogen sand Sukommelse; thi at beholde sandfælige Indtrykke, det kalder ikke jeg Sukommelse. Til hvad
Nyt

Gang kunde være bleven en Skurk. — I øvrigt taler vel intet stærkere for Sandheden i det, Rousseau med denne Anecdote har villet godtgjøre, end den Omstændighed, at selv vi, hans Commentatorer, endog efterat Rousseau har vist os den egentlige Sands deri, endnu kunne dissentere derover. Campe.

55) Jeg vil aldeles ikke astrøtte Alexander den Troe paa Dyden, som Rousseau tillægger ham. Men hans Temperament og hans Forfatning medvirkede ogsaa til den Beslutning at modtage det mistænkeliggjorte Medicament. Lyden eller Helbreden! dette maa have været hans Tanke, om han vilde være Alexander.

Trapp.

56) Com grano salis forstået, er dette unegteligen sandt. Men ligeledes forstået, er ogsaa det Modsatte sandt. Børn kunne vel erhverve sig videnskabelige Kundskaber, men ikke efter Formen, ikke i systematisk Orden. Enhører denne Form, denne Orden væsentligen til det Videnskabeliges Omfang, eller bestaaer endog det Videnskabelige i Kundskaberne ene og allene i denne Form og Orden, saa maae og kunne Børnene riatic nok ikke bringes videnskabelige Kundskaber. Altsaa kommer det an paa, hvorledes man forklarer sig. Trapp.

Nytte er det at indskrive i deres Hoved et Register af Tegn, som ikke kunne opvække nogen Forestilling hos dem? Naar de lære Tingene, lære de da ikke tillige Tegnene? Hvortil altsaa den unyttige Møiesfor dem: at lære disse tvende Gange 57)? Og hvilke farlige Fordomme indgyder man dem ikke fra Begyndelsen af, naar man lader dem tage Ord, som for dem ingen Sands have, for Videnskabers? Fra det første Ord af, hvormed et Barn betaler sig selv; fra den første Ting af, det lærer paa andres Troe og Love, uden selv at have indseet Nyttens deraf, fra dette af er det forbi med dets Dømmekraft: det vil prunke længe, længe i Daarernes Dine, førend det igjen erstatter et saadant Tab 58) *).

H 5

Nei!

57) Man kan rigtig nok sige, at alt dette er udtrykt alt for almindeligt, og at der gives Undtagelser, hvor Børn her og der virkelig bestemte og rigtigheden blive bibragte en usandselig, abstract og videnskabelig Idee; men ville vi, formedelst disse sjeldne Tilfælde, billige den tidlige videnskabelige Underviisning i det Hele, da det dog for største Delen virkelig forholder sig saaledes dermed, som Rousseau her har beskrevet? Ville vi, om der end undertiden virkelig gives Børn, som kunne nyde tyve og flere kunstigen tilberedte Retter, og fordøje det Nydte, for denne sjeldne Undtagelses Skyld, billige, at vore Børn overhovedet bleve anførte til at lev? lige som vore gamle Graadsere? Campe.

58) Hvad, Rousseau her har igjentaaget, er allerede mere end tilstrækkelig igjendrevet ved foregaaende Anmærkninger. Ehlers.

Men

*) De fleste Lærde ere lærde paa Børnernes Maade. Den store Lærdom, de tillægges, har mindre sin Oprindelse fra fra

Nei! naar Naturen giver Barnets Hjerne
den Smidighed, som gjør den beqvem til at mod-
tage

Men man see ogsaa mine forestaaende Anmær-
ninger. Campe.

Mig forekomme disse Rousseaus sidste Erkæringer
at være saa aldel. & rigtige og fuldkommen sande, at de
paa ingen Maade lade sig igjendrive. Den Sætning:
"Fra det første Ord af, hvormed et Barn betaler sig
selv, o. s. v. er det forbi med dets Dømmekraft," er
saa sand, rigtig og lærerig en Sætning, at jeg hol-
der den for een af de første Grundsætninger i Mennes-
skets hele Opdragelse og Dannelse. Det forekommer
mig saa soleklart, at jeg troede at fortsætte Læsernes For-
tærelse, om jeg sagde noget videre til at oplyse eller
bevise samme. Stuve.

Dette er rigtig nok sandt, men det er Mangel
paa Klogskab i Læremethoden, ikke Mangel paa Fattet-
evne hos Børnene, skjønt Rousseau stedse argumen-
terer fra det sidste: og da er det dog ubevisligt, at
Børn, vel at mærke: til i det tiende og tolvte Aar, ikke
formaae at fatte noget Videnskabeligt, men ifkun be-
holde Ordene. Reserwig.

Naar man videnskabelig underviser Børn for det
tolvte, eller endog for det tiende Aar, i videnskabelige
Ting: saa synes det dog virkeligen at være unndgaaeligt,
endog ved den bedste Læremaade, at de, om ikke stedse,
dog hyppig nok, optage blotte Orddynger istedet for vir-
kelige Begreber; og dette lader dog til stedse at være skade-
ligt for deres Erkjendelseskrafts tilkommende Tilvæxt.

Campe.

fra Mængden af Fornuftbegreber, end fra Mængden af
Billeder, Aarstal, Navne og Steder; alle eensom-
gjorte eller fra Idær blottede Gjenstande vedligeholde
sig i Hukommelsen ene og allene ved Tegnene, og sjæl-
den tilbagefalder man nogen af disse Ting i samme,
uden tillige at forstille sig den første eller anden Side
af

tage alle Slags Indtrykke, saa ſkeer det ikke, fordi man ſkal indgrave deri Kongenavn, Marstal, Konſtord af Heraldiken, Sphæriken, Geographien, eller noget andet af de Ord, ſom ingen Sands have for dets og ikke ere til Nytte for nogen Alder, og hvormed man dog medfuer dets ſvage og ufrugtbare Barndom; men det ſkeer, fordi man i Tide med uudlæſkelige Træk ſkal indpræge det de Ideer 60), ſom det kan fatte og ſom ere det

af det Blad, hvor man har læst dem, eller de Figurer, under hvilke man første Gang har ſeet dem. Saaledes var paa lidet nær al den Videnskab, der i det ſidſte Aarhundrede var Mode; i vort Aarhundrede har den atter en anden Skikkelse. Man ſtuderer ikke mere, man iagttager ikke mere; man drømmer kun, og gæver os med en vigtig Mine Drømmene fra et Par ſvønløſe Nætter for Philoſophie. — Man vil ſige, at jeg ogsaa drømmer; jeg modſiger ikke; men jeg gjør det, de andre vogte ſig for at gjøre, jeg udgiver mine Drømme kun for Drømme, overladende til Læſeren at underſøgende, om de have noget Nyttigt for de Vaa- gende 59).
 Forfatteren.

59) Rousseau har her havt de Franſke Lærde for Dine: kun diſſe kjendte han.
 Reſewig.

Saaledes ſom han har malet, ſkulde man næſten troe, han i ethvert Land har havt nogle.

Danſk Anmærkning.

60) Her bliver jo atter tilſtaact, at Børn ikke allene kunne fatte Ideernes Teen, men ogsaa Ideerne ſelv. Men kunne de modtage Ideer, ſaa maae de ogsaa fortrinli- gen let kunne modtage Ideer af de Ord, ſom betyde exiſterende ſandſelge Gjenſtande. Og ved det Slags Kundſkaber, hvorom Rousseau forhen har ſagt, at Børnene intet kunde begribe deraf, har det ſtedſe ene
 og

det nyttige, de Ideer, som gaae ud paa dets Enfsalighed, som skulle oplyse det om dets Pligter i Tiden, som skulle veilede det til sit hele Liv igjennem at kunde opføre sig paa en dets Væsen og Sjelekræfter sømmende Maade. Om der end ikke studeres i Bøger, bliver dog det Slags 61) Hus-

kom-

og allene angaaet sandfelige Gjenstande. Desuden er det ogsaa udenfor al Tvivl, at Børn meget tidlig begynde at befatte sig med at abstrahere, og at denne Syffelsættelse gaaer ret lykkeligen fra Haanden. Ved Undersøgelsen om, hvad der er nyttigt, maa der unegteligen tages Hensyn paa Børnenes Tilstand, paa de Naturlalenter, der ytre sig hos dem, og paa deres sandsynlige Bestemmelse. Men et det, som man sædvanligen lader de Børn, der kunne og skulle opnaae nogen Grad af Cultur, særdeles i Begyndelsen, befatte sig med, nemlig Geographiens, Historiens, Naturens for hvert Menneskes Dine aaben liggende Verkers og endeligen Sprogenes Studium, virkelig, hvor levende end Rousseau af hestig Tilbøielighed til at nedrive alt, hvad han, Pædagogiken angaaende, foresinder, erklærer sig derimod, er fortrinlig nyttigt, det er alt for meget indlysende til, at der endnu skulde være noget at sige derover. Ehlers. Resewig.

Rousseau ivrer kun over den sædvanlige og bagvendte Underviisningsmaade i Geographien, Historien og Naturhistorien. Stuve. Campe.

61). Børnenes Hukommelse har alle de væsentlige Egenskaber, som voksne Menneskers Hukommelse har, og er altsaa ikke blot et Slaas Hukommelse. Hvad Rousseau siden efter siger derom, beviser det tilstrækkelig, ligesom det er tilstrækkelig igjendriver, hvad han forhen imod Hukommelsens Tilværelse hos Børn har paa-
 staaet. Ehlers. Resewig.

Rous-

kommelse, et Barn kan have, alligevel ikke erkes-
 lest: alt, hvad det seer, alt, hvad det hører, gjør
 Indtryk paa det, og dette Indtryk erindrer det
 sig; det holder en Liste hos sig selv over Menneskes
 nes Handlinger og Ord; alt, hvad der omgiver det,
 er for det en Bog, af hvilken det, uden at tænke
 derpaa, uophørligen beriaer sin Hukommelse, ind-
 til dets Dømmekraft formaaer at benytte sig af
 denne Kundom. I Valget af Gjenstandene, i
 Omsorgen for stedse at forestille det dem, det for-
 maaer at kjende, og skjule for det dem, det bør
 være uvidende om, deri bestaaer den sande Kunst
 at dyrke denne første Sjeleevne hos Barnet: det er
 der-

Rousseau tager ikke her Ordet Slags i den nye
 philosophiske Bemærkelse; han giver det blot det almin-
 delige Begreb. Han vil nemlig sige, at der er
 Forskjel mellem et Barns Hukommelse og et vorent
 Menneskes Hukommelse. Og hvori bestaaer denne?
 Just deri, hvori Forskjellen bestaaer mellem et Barns
 og et vorent Menneskes Forstand. Barnet behøver
 sandfælsige Gjenstande for begge Sjelekræfter, men
 kan endnu ikke have sig, saaledes som de Børne, med
 begge til abstracte Begreber. Men i Bøger finder det
 almindelig mere af disse end af hine. Derfor passe
 kun saare faa Bøger sig for Børn, for ganske unge
 Børn, d. e.: for Børn, som ikke allerede ere i det
 mindste sex Aar gamle, gives der aldeles ingen. I
 øvrigt er den Mening af Rousseau, at Børnenes Hu-
 kommelse uden alle Bøger og uden al Udenadslæren
 meget vel, og jeg vover endog at tilføie bedre end ved
 Bøger og Udenadslæren kunde øves, fuldkommen rig-
 tig. Campe. Trapp. Stuve.

Naa, saa undervise man saadanne unge Børn
 ved Samtaler og ikke ved Bøger. Resewiz.

Naar Tid er.

Dansk Anmærkning.

derved, man maa stræbe at skaffe det et Forraad Kundskab, hvoraf det i sin Ungdom kan betjene sig til sin Opdragelse, og i enhver Tidspunct til Rettesaar for sin Opsættelse (62). Sandt er det, denne Læremåde danner ingen smaa Underværker og lader ikke Høvmesterinderne og Lærerne glimre; men den danner tænkende, stærke og paa Legeme og Forstand sunde Mennesker, den danner Mennesker, som, uden i Ungdommen at erhverve sig Beundring, naar de blive voksne, ville forskaffe sig Udtalelse (63).

Emil skal aldrig lære noget udenad (64), eis engang Fabler, end ikke Lafontaines, hvor naturlige, hvor fortræffelige de endog ere; thi Ordene i Fablerne ere ligesaa lidet Fablerne selv, som Ordene i Historien ere Historien selv. Hvor kan man forblinde sig selv nok til at kalde Fablerne Børnesnes

62) En gylden Regel!

Trapp.

63) Ganske overensstemmende med min Erfaring og fulde Overbeviisning.

Campe.

64) Og Ungdommen lærer dog saa let, lærer dog saa gjerne udenad, og der gives dog saameget, som i den første Ungdom fortjener at læres udenad! Mine fire yngste Børn have virkeligen af sig selv uden al Anstrængelse lært en meget betydelig Deel af det Campske Børnebibliothek udenad. Ogsaa har jeg fundet, at de siden efter vide at nytte og anvende det Udenablærte. Og dog ere de ingen smaa Underværker, thi dertil bør man aldrig stræbe at gjøre Børn.

Ehlers.

Gjerne eller villig lære Børn sjelden noget udenad, heller ikke satte de ofte, hvad de lære udenad: dette beviser Erfaringen. Exemplet med Herr Ehlers's Børn er kun en Undtagelse.

Dansk Anmærkning.

nes Sædelære? Hvor kan man oversee, at Fabelen bedrager dem, i det den forlyster dem, at Bøgne forfører dem til at tabe Sandheden af Synne, og at det, man gjør, for at lade Underviisningen blive dem behagelig, netop forhindrer dem fra at benytte sig deraf (65)? Fabler kunne være lærerige for voksne Mennesker; men for Børn maa man tale den nøgne

65) Naar Fabler og Fortællinger skulle være Børn nyttige, saa maa man derved rigtig nok omhyggeligen have Hensyn til de Virkninger, som alt, hvad deri indeholdes, maa foranledige hos Børn. Hvad, der udkræves dertil, det har Herr Junck viist fortræffeligen i en for Børn indrettet lille Bog. Men ere Fabler og Fortællinger saaledes beskafne, som de bør være beskafne for Børn: saa kunne de fortrinligen tjene til Underviisning for disse. Af utallig mange Forsøg og Erfaringer veed jeg, at et Børn ved det første Bink, man giver det, indseer, at en Fabel ikke er nogen Historie, men kun skal være et sandseligt Maleri af Ting, Forhold og Handlinger, og at dette Maleri skal være det behageligt, og give det Leilighed til deraf at udlede Lærdomme og Advarstler for sig. Det sidste gjøre Børn og sædvanligen med megen Beqvemhed og Færdighed. Begrebernes nøgne Sandhed kommer og virkeligten paa ingen Maade bedre og renere ind i Børnenes Sjæle, end naar de selv abstrahere sig hiin Sandhed af sandseelige Gjenstande, Handlinger og Forhold. Sandheden er derved aldeles ikke indhyllet, den falder saaledes Børnene meget mere i sin sande Skikkelse i Dinene.

Ehlers. Resewig.

De Begreber, Børnene uddrage sig selv af Gjenstande, Handlinger og Forhold, ere naturlige, følgerliggen er det netop dem, Børn først bør antage; men hvor gives der en Fabel saaledes? Ere de ikke alle saa indhyllede, at de, for at fattes rigtigen, maae udvikles? Og ere Børn denne Udvikling voksne?

Dansk Anmærkning.

nøgne Sandhed: dersom man dækker et Sløer der over, gjøre de sig aldrig nogen Umage for at blotte den igjen 66).

De fleste Børn lære Lafontaines Fabler udenad, og ikke en eneste gives der, som de forstaae deraf 67). Dersom de forstode dem, vilde det være

66) Jeg har i en egen Afhandling, indrykket i anden Deel af mine samlede Opdragelseskrivter, efter min Overbeviisning udviklet, hvad Sandt og Usandt der indeholdes i denne Dom over den pædagogiske Anvendelse af Fablerne. Campe.

Rousseau synes atter her ikke nok at see Mennesket i Børnet. Er kun Sløret tyndt nok til, at Børnene kunne skimte noget derunder, til, at det ikke koster dem mere Nøie at borttage Sløret, end de have Kraft til, saa ville de, det siger den menneskelige Natur og Erfaringen god for, finde Fornøielse i at borttage det.

Trapp. Resewig.

Men om de have Kraft nok dertil, det er just Knuden. Den, der ikke fornaaer at fatte den nøgne Sandhed, fornaaer vist mindre at fatte den, naar den er forklædt.

Dansk Anmærkning.

67) At forstaae, dette har mange Grader. Der gives saare mange Børn, som man, i Hensigt til mangan en Fabel, ikke kan afstrække den laveste af disse Grader, og hvor kun denne laveste Grad finder Sted, der er det aldeles ikke urigtigt at lade Børn læse Fabler eller deslige. Men ogsaa lade dem læres udenad? Ja, men allene derved, at man læser dem saa ofte med dem, indtil de kunne dem udenad. Dog maae Børn gjøre dette med Fornøielse, thi ellers gavner det ikke. Premontval fortæller, at han har ladet nogle Børn nogle hundrede Gange læse nogle Fabler, paa det de skulde kunne erindre sig dem. Det vilde jeg ikke gjøre. Rigtig nok er det meget godt, at der læres udenad, nemlig paa

være endnu værre; thi Moralen deri er saa blandsket, er saa upassende for deres Alder, at den snarere vilde lære dem Laster end Dyder 68). Det er ogsaa Paradoxer, ville J sige; lad saa være: men vi ville see, om det ikke er Sandheder.

Jeg siger, at et Barn forstaaer ikke de Fabler, som man lader det lære, først fordi den Lærdom, vi ville uddrage deraf, nøder os til, hvor-

mes

paa den angivne Maade, men det er dog langt fra ikke saa godt, at det skulde kjøbes med saa meget Nøie. Børnene maae have lært Fablerne, saa ofte igjentagne, med en overordentlig Modbydelighed; hvis jeg husker ret, tilstaaer ogsaa P. det selv. Hvad kan der komme ud deraf? Autommelsen lader sig ikke tvinge, det veed jeg af adskillige Forsøg. Trap.

Men skulde Børnene endeligen paatvinges Moral, førend de kunne abstrahere sig den selv, hvorfor da ikke lade dem læse, hvad der ikke er Digt, ikke er forblommet? Deri komme de jo dog lettere dertil end i en Fabel, som de kun uvist forstaae. Ogsaa er det vel ugavnligt, at lade dem igjennemtygge en Fabel, endog om det kun var en halv Snees Gange, thi fatte de den ikke ved første eller anden Gang, fatte de den vist eiheller ved tiende Gang; og kunne den udenad, til hvad Nytte skal det være?

Dansk Anmærkning.

68) Hvad, Rousseau her siger imod de Lafontaine'ske Fabler, er anegteligen grundet. Kun har han Urret, naar han troer, at ingen Børn forstaae dem. Der gives vist saare mange, som ret vel forstaae disse Fabler.

Ehlers. Reiewitz. Campe.

Naar de have Alder og Fornuft dertil, og naar man har forklaret dem samme.

Dansk Anmærkning.

Anden Bog, 2den Deel. J

megen Møie vi end anvende, for at gjøre dem forstaaelige, deri at anbringe Ideer, som Barnet ikke formaaer at fatte; og dernæst fordi Bendingen i Poesten, i det den gjør det lettere at erindre dem, igjen gjør det tungere at forstaae dem: man kjober saaledes det Behagelige paa Endelighedens Bekostning. Uden at beraabe mig paa den Mænade Fabler, som hverken indeholde noget forstaaeligt eller noget nyttigt for Børn, og som man dog ufornuftigen lader dem lære tilligemed de andre, allene fordi de findes deriblandt, ville vi blot indskrænke os til dem, som Forfatteren i Særdeleshed synes at have skrevet for Børn.

Jeg kjender i hele Lafontaines Samling ikke kun fem eller sex Fabler, hvori den barnlige Maasvitet usædvanligen udmærker sig. Af disse fem eller sex tager jeg den første i hele Samlingen til (Exempel *), efterdi det netop er den, hvori Moralen er meest passelig for enhver Alder, den, som Børnene lære med meest Fornøielse, og endeligen den, som Forfatteren just derfor har givet Fortrin til at være den første i Bogen. Naar man virkelig vil tillægge ham den Hensigt, at ville forstaaes af Børn, at behage dem og at undervise dem: saa er denne Fabel visseligen hans Mesterstykke: man tillade mig altsaa at igjennemgaae den, og med saa Ord at undersøge den.

Rav.

*) Det er den anden og ikke den første, som Herr For-
men rigtigen har iagttaget.

Forfatteren.

Ravnen og Ræven 69).
Fabel.

*Maître Corbeau, sur un arbre perché,
(Mester Ravn, i et Træ siddende,)*

Maître (Mester). Hvad betyder dette Ord i sig selv 70)? Hvad betyder det forved et *Nomen proprium*? Hvad Begreb har det paa dette Sted?

§ 2

En

69) Oversætteren har troet, at han gjorde rigtigst i at beholde denne Fabel i Fransk, som den er, da en Oversættelse deraf vilde umueliggjøre det at benytte sig af Rousseaus Undersøgelse derover. Imidlertid har han dog i Texten oversat den i ubunden Stiil, tilføjet Ordoversættelsen af de Franske Ord, Rousseau for Undersøgelsens Skyld har udtrukket deraf, og leverer i øvrigt her en Rimoversættelse, som han blot vil ønske ikke alt for meget maatte være Ravnensang:

Ravnen og Ræven.
Fabel.

I et Træ en Ravn havde taget Sæde,
Frydefuld en Ost han i Næbbet bar;
Ræven lugter den, og, med største Glæde
Nærmende sig strax, saa hans Tale var:

28

70) Ligesom om et Barn ikke forstod Ordene, uden at have tydelige Begreber om de Ord, hvoraf de bestaae! Vel maa man hist og her forklare et enkelt Ord, men saaledes som man forklarer et Barn det, ikke som man forklarer en Lærd det. Rousseau vil her, jeg veed ikke hvorfor, have de enkelte Begreber analyserede, ligesom Latinlærerne analysere Begrebernes Begreber.

Tr. pp. Kefewig.

Da Ordet *Maître* her bruges paa saa usædvanlig en Maade: saa er det ikke at undres over, om Rousseau vil have det forklaret, men desuagtet behøves det dog ikke at analyseres. **Dansk Anmærkning.**

En Ravn, hvad er det 71.)?

Hvad er *un arbre perché* (et Træ siddende)? Man siger ikke: *sur un arbre perché* (i et Træ siddende): men man siger: *perché sur un arbre* (siddende i et Træ). Selgeligen maa man tale om Ordenes Omsætning i Poesien; man maa

sige,

"Ah, god Dag, Herr Ravn! o, hvor er Du yndig!
 See, hvorledes Du mig fortryller her!
 Sandeligen, (Vagn! sy, hvor er Du syndig!)
 Sandelig, i Kald kun Din Stemme er
 Lig Din anden Pragt, lig de skønne Hjære,
 Som bepryde Dig, o, da er Du vist
 Alle Skoves Ziv, alle Fugles Vere:
 Hvo tør da om Klang med Dig føre Tvist?"
 Disse trædste Ord Ravnens Sjæl behager,
 Næbbet aabner han til den Ravnensang;
 Osten dumper ned, Ræven den optager,
 Sigende: "Min Ven! Vid en anden Gang,
 Den, som smigrer, kun smigrer for at leve
 Paa Bekostning af den, som hører det!
 Denne Lærdom vil uidentviol Dig blive
 Mere gavnlig end denne Ofteret." —
 Ravnem, skamfuld, flau, sorgfuld og nedslagen,
 Glemte ganske nu sine skønne Hjær;
 Svor, men lidt for seent, saadan han bedragen
 Bisseligen ei skulde blive meer.

Oversætteren.

71) Maa, dette Spørgsmaal vil vel ikke letteligen et Barn, end ikke om det blev opdraget i en Kjøbstæd, behøve at gjøre, da denne Fugl, i det mindste i Tydskland, er saa almindelig, at endog de mindste Børn kjende den.

Campe.

Alf Ravn kjende vel og de fleste Danske Kjøbstædsbørn den, men neppe vide de, at det er en Rovfugl, maaskee vide de eiengang hvad en Rovfugl er.

Dansk Anmærkning.

siac, hvad der er ubunden, og hvad der er bunden
(Stil 72).

*Tenoit dans son bec un fromage,
(Holdt i sit Næb en Ost,)*

Hvad for en Ost? Var det en Sveitseroft, en Bajerst Ost, en Hollandst Ost? Dersom Barnet ikke har seet Rævne, hvad nytter det da at tale med det derom? Dersom det har seet dem, hvorledes vil det da begribe, at en Ravn kunde holde en Ost i Næbbet. Lader os dog stedse bruge de Billeder, som gives i Naturen 73)!

§ 3

Maître

72) Et Barn forstaaer ret vel Ordsvæningens Begreb, saaledes som den forekommer ved Inversioner, uden at det behøver at vide noget om Udtrykket Inversion; ligesaa forstaaer det og ret vel, hvad der bliver foredraget i Poesie eller Prosa, uden at vide, hvad det skal tænke sig under Poesie og Prosa, og hvorved Poesie og Prosa ere forskjellige fra hinanden.

Phlers. Trapp. Resewig. Campe.

Da Inversionen ofte vanskeliggjør det for et vorent Menneske at fatte Begrebet af et Digt, saa er det vel rimeligt, at dette og undertiden maa finde Sted hos Barnet. Naar det altsaa nødes til, formedelt Inversionen, at søge om Meningen, saa er det dog godt, at det veed, at der er Aarsager for, at Digteren har maattet omsætte Ordene. Dette leder naturlig til en Forklaring over Forskjellen mellem Poesie og Prosa.

Dansk Anmærkning.

73) En Tydsker, som kjender Gjeddeoste eller de smaa Knaposte, hvilke en Ravn meget vel kan holde i Næbbet, vil her intet Anstød finde imod Sandsynligheden. Skulde der ikke ogsaa gives saadanne i Frankrige,

Maître Renard, par l'odeur alleché,
(Mester Ræv, ved Lugten tilloffet,)

Uter en Mester! Men for denne er det en passelig Titel; thi han er udlært Mester i de Streger, der henhøre til hans Haandtering. Der maa siges, hvad en Ræv er for et Creatur 74), og hans virkelige Natur maa adskilles fra den antagne Caracteer, som tillægges ham i Fablerne.

Alléché (tilloffet). Dette Ord er ikke brugeligt. Man maa forklare det 75): der maa siges,
at

rige; og Digteren saaledes have forfeilet Naturen? —
Ejllige chicanerer ogsaa Rousseau Lafontaine lidet,
Cramer.

Navnen skulde maaskee dog neppe kunne holde en Gjedeost i Næbbe. Men endog det forbigaaet, saa kan det endda ikke siges, at Rousseau chicanerer Lafontaine, da Forklaringer, som her, maatte blive æffede over enhver Fabel, den maatte være ffreyen, af hvem den end vilde. Dansk Anmærkning.

74) Alt Chicane! — Et to Mars Barn maaskee. Men et fire Mars Barn har kanskee allerede seet Næve, Navne og Gjedeoste. —

Gjedeoste kunde passere, men Navne, og især Næve? — Ere Tydske Kjobstædsbørn saa erfarne, saa ere vist ikke de Danske det.

Dansk Anmærkning.

75) Rigtigt nok, men ikkun ved et bekjendtere Ord. Hvortil skal der siges, at det endnu kun forekommer i Bers? Dette begjærer BARNET ikke at vide. Og siges det det, saa hører det ikke derpaa, og vil sikkert ei heller spørge, hvorfor man taler anderledes i Bers end i Prosa. Men spørger det imidlertid, saa sig man det, at
det

at man ikke betiener sig deraf uden i Vers. BARNET vil spørge, hvorfor man taler anderledes i Vers end i Prosa. Hvad ville J svare det 76)?

Alléché par l'odeur d'un fromage (lokket ved Lugten af en Ost). Denne Ost maa have havt en stærk Lugt, siden Rævnen kunde sidde med den i et Træ, og Ræven i et Kraa eller i sin Hule kunde lugte den 77). Er det saaledes, J skulle øve

J 4

Eders

det er Digternes Sædvane. Dermed er det vist tilfreds. Trapp.

Men om det nu, efter at have hørt det, selv benytter sig deraf: saa synes det dog at have skadet, at man ikke selv har givet det nogen Forklaring derover.

Dansk Anmærkning.

76) Det maatte svares, at det endnu ikke kunde forstaa Svaret paa sit Spørgsmaal, og at det nu for Tiden allene skulde lægge Mærke til, hvilke Ord der vare brugelige i Vers og hvilke i Prosa, da det derved vilde samle sig Materialier, som det siden kunde nytte ved Undersøgelsen af de Grunde, i Følge hvilke det nu havde spurgt for tidligen. Ehlers.

Og dette vilde BARNET maastee antage for Brangvillighed. Dansk Anmærkning.

77) Noget, som ingen Indsyndelse har paa et BARNs forholdsstemmende Væner og Indsigter, men angaaer Fabelens indvortes Fuldkommenhed selv. Ehlers.

Og hvorfor skal det være usandsynligt, at en Ræv kunde veire en Ost i en saadan Kraastand? Den veirer mindre stærkt lugtende Ting i endnu længere Kraastand. Man maa ikke gjøre sin egen Næse til Maalestof for alle Næser. Campe.

Dog var det vel mueligt, BARNET kunde falde paa at spørge, og da maatte det dog have et Svar, da det af sig selv vel ikke kunde vide Rævens stærke Lugt.

Dansk Anmærkning.

Eders Skolarer i den bedømmende Critiques Mand, denne Mand, der intet lader sig paabyrde uden god Grund, som veed at adskille det Sande fra det Usande i Andres Fortællinger?

Lui tint à-peu-près ce langage:
(Holder til ham o. ntrænt denne Tale:)

Ce Langage (denne Tale). Tale da Rævene 78)? Tale de det samme Eprog som Rævnen? Wise

99) Barnet (Vegende paa det til Fabelen hørende Kobber). Hvad betyder det, kjere Fader! som der staaer aftegnet?

Faderen. Skulde min lille Emil ikke kjende den Fugl der oppe, og det Dyr her nede?

Barnet. Jo, dem kjender jeg nok. Det er en Ravn og det er en Ræv. Ikke sandt?

Faderen. Ganske rigtigt? Hvad var det, Du ellers vilde vide?

Barnet. Jeg vilde bede Dem, kjere Fader! at sige mig, hvad det er, Rævnen der har i Næbbet, hvorfor Ræven seer saaledes op, og hvorfor Rævnen igjen seer ned til Ræven.

Faderen. Naar vi ere sammen, min kjere Emil! saa tale vi jo om det, som vi ønske at have af hinanden, og saa sige vi jo, hvad vi ønske at sige hinanden; saa tilkjendegive vi hinanden vore Ønsker, Tilbøieligheder og Tanker, og saaledes underholde vi os paa en behagelig Maade. Dyrene have ogsaa deres egne Forestillinger og Attraer. Men de kunne ikke tale derom med hinanden. Nu vilde Du jo gjerne vide, hvad for Forestillinger og Ønsker de har, og hvorfor de see saaledes paa hinanden. Siden Du nu selv, naar Du har visse Forestillinger og een eller anden Attraa; gjerne vil tale derom med Din Moder, Dine Sødsfænde, med mig og med andre: saa saae Du vel ogsaa gjerne, om jeg
lod

Wise Fæder! tag Dig i Bære: overvei nøie Dit Svar, førend Du giver det. Det er vigtigere, end Du maaskee forestiller Dig.

Eh! bon jour, Monsieur le Corbeau!

(Ah, god Dag, Herr Ravn!)

Monsieur (Herre) En Titel, som Barnet seer latterliggjort, endog førend det veed, at det er en *Mestitel*. De, som sine *Monsieur du Corbeau* (Ravnens Herre), ville faae noget ganske andet at gjøre, førend de have forklaret dette *du*.

35

Que

lod som Dyrene taledes om det, Du ønsker at v. e. Men saa kunde Du troe, jeg vilde sige Dig en Usandhed og indbilde Dig, at disse Dyr virkeligen kunde tale. Altsaa vil jeg kort og godt sige Dig, hvorfor de saaledes see paa hinanden, og hvad det er, Ravnene holder i Næbbet. Seer Du? Det er en Ost.

Barnet. O, kjereste Fader! fortæl det ikke saaledes. Hvor jeg vilde være glad, om De vilde lade, som om Ræven og Ravnene taledes med hinanden. Det gjør mig ret ondt, at De tænkte, jeg skulde troe, De vilde indbilde mig, at Dyrene virkeligen kunde tænke og tale ordentligen, og endnu mere ondt vilde det gjøre mig, dersom De endog skulde have tænkt, jeg kunde troe for Alvor, at Dyr kunde tænke og tale saaledes. Thi saa maatte De holdet mig for at være meget dum.

Faderen. Naa, siden saa er, saa vil jeg da lade, som om Ræven og Ravnene snakkede sammen.

Barnet. O ja, kjereste Fader! jeg er saa glad, saa glad. o. s. v. Ehlers. Trapp. Resewig.

Den allerbedste Naade Svørgsmaalene kunde besvares paa.
Dansk Anmærkning.

*Que vous êtes charmant! que vous me semblez
beau!*

(Hvor I er yndig! hvor I forekommer mig smuk!)

Fjldetalk! Unyttig Overflod! Naar Barnet hører een og samme Ting iagentages med forskjellige Ord, saa tilvæner det sig at vaase 79). Hvis I sige, at denne Overflødighed er en Kunst fra Forfatterens Side, at den viser, Ræven forsætlig fordobler sine Ord, for at lade for Rævnen, som han sagde desmere til hans Moes: saa vil denne Underskyldning være god nok for mig, men for min Skolar vil den ikke være det.

Sans mentir, si votre ramage
(Uden at lyve, dersom Eders Sang)

Sans mentir (uden at lyve). Man lyver altså saa undertiden 80)? Hvad Slutning vil Barnet gjøre sig, naar I forklare det, at Ræven siger: sans mentir, allene fordi han lyver 81)?

Ré-

79) Børn blive dannede ved Exempier. Det siger intet, om Barnet endog paa den anførte Maade lærer at vaase, naar kun Manden, som Critiker, finder hiin Maade at tale paa at være god. Ehlers.

80) Et Barn maa og vil snart lære, at Menneffene lyve ofte, og at de fornemmeligen lyve ofte, naar de ofte forsikre, at de ikke lyve. Ehlers. Resewig.

Seg

81) Det vil drage den Slutning deraf, at denne Ræv er en dobbelt Skurk. Campe.

Men dog vel fornemmelig, at intet er at troe, naar man forsikrer, man ikke vil lyve, og endda lyver.
Dansk Anmærkning.

Répondoit à votre plumage,
(Svarede til Eders Fjære.)

Répondoit (svarede). Hvad betyder dette Ord? Prøver at lære Børnet at sammenligne Beskaffenhederne ved to saa forffjellige Ting som Stemmen og Fjærene: saa ville I see, hvormeget det forstaaer deraf 82).

Vous seriez le Phénix des hôtes de ces bois.
(Saa vilde I være en Phoenix blandt denne Skovs Indvaanere.)

Le Phénix (Fuglen Phoenix). Hvad er en Phoenix? Der ere vi med eet bragte indi den fabelagtige Alderdom, ja, næsten i Mythologien 83).

Les

Jeg har anmærket i den ovenanførte Afhandling over Brugen af de Æiophiske Fabler ved Opdragelsen, at man fornemmeligen maatte bruge dem til at forestille Børnene Lasterne som noget Dyrisk, i det at man lode dem mærke samme hos Dyrene, førend de fik Leilighed til at blive dem vaer hos Menneskene.

Campe.

82) Et nogenledes opvakt Børn vilde vist bestaae ret godt i een desangaaende anstilt Prøve. Jeg er forsikret, at Børn i Frankrige paa omtrent sex Aar bruge Ordet repondre ikke allene rigtigt i den Forstand, det her har, men ogsaa overhovedet i alle andre Tilfælde af dette Slags.

Ehlers.

Meppe uden i de Tilfælde, hvor de sige noget, som de have lært udenad; ligesom eiheller de Tydske Børn ved anden Leilighed pleie at bruge Ordene übereinkommen (komme overeens), in Verhältniß stehen (staae i Forhold), o. s. v.

Campe.

83) Man kan øve Mythologien paa ligesaa uskadelig en Maade med Børn, som man øver det øvrige, der sædvanligen forekommer i Fabler. Kun udfordre begge Dele en fornuftig Lærer, dersom intet deraf skal blive dem skadeligt.

Ehlers.

Men

Les hôtés de ces bois (Indvaanerne i denne Skov). Hvilket et fiarligt Udtryk! For at gjøre sit Sprog desmere forførende, forædler Smigreren det, giver han det mere Anstand? Vil et Barn formeaae at indsee denne Fiinhed? Bed det, eller kan det endog vide, hvad det er, man kalder en ædel og en lav Stiil 84)?

Aces

Men ogsaa da kunde man imidlertid dog øve noget bedre med dem. Campe.

Unegtelig med smaa Børn. Men ikke med den Classe ældre Børn, som dannes til en vis Videnskab, dersom det just er i den Tidspunct, at de skulle gjøres bekjendte med dette nødvendige Onde. Seusinger.

Paa den Tid, dette virkelig gjøres nødvendigt, opøver just de ældre Børn at være Børn, og træde ind iblandt de unge Menneskers Tal. Campe.

84) Ved Forklaringer vilde det rigtigt nok ikke ret vel lade sig begribeligtgjøre for Børn, hvad Forskjel der er mellem ædle og lave Udtrykke. Men af Exempler og af de Tilstødeværendes Uttring i Henhold til Anvendelsen af saadanne Udtrykke uddrager et Barn meget snart en rigtig Forestilling om det, der er ædelt og lavt i Sproget. Phlers.

I det mindste kan det opnaae Følelse saavel deraf som af det Edle og Uædle i Handlingerne selv, og det er allerede godt og tilstrækkeligt. Resewitz.

Uden at modsigge, skjønt denne Forestilling og Følelse nok dog ikke egentligen saa hastigen opnaaes, som disse Herrer troe, vil Anmærkeren blot spørge, ligesom Rousseau: hvad Forestilling Barnet skal gjøre sig i det nærværende Dieblif om dette virkelig skjønne Udtryk? Danst Anmærkning.

A ces mots, le Corbeau ne se sent pas de joie;
 (Bed disse Ord kom Ravnens ud af sig selv af
 Glæde;)

Man maa have prøvet Eidenfaberne meget levende, for at kunne føle Begrebet af denne Talemåade.

Et pour montrer sa belle voix,
 (Og for at vise sin skønne Stemme,)

Forglemmer ikke, at Bærnet, for at forstaae dette Vers og den hele Fabel, nødvendig maa vide, hvorledes Ravnens skønne Stemme er beskaffen 85).

Il ouvre un large bec, laisse tomber sa proie.
 (Opspilede han et vildt Gab, og lod sit Rov falde.)

Dette Vers er ypperligt; den blotte Harmonie danner et Billede. Jeg seer et stort hæsseligt Gab at opspiles; jeg hører Osten, tærende mod Grenene, at dompe ned paa Jorden: men dette Slags Skjønheder ere tabte for Børn 86).

Le

85) Men som dog, ligesom allerede er sagt, er saa almindelig en Fugl hos os, at der vel neppe her til Lands skulde findes et Børn paa sex Aar, som ikke kjendte baade den og dens Stemme. *Campe.*

Det fornødne desangaaende er allerede sagt af Anmærkeren. *Dansk Anmærkning.*

86) Det ere de vist ikke. *Ehlers.*

Dersom man kun gjør dem opmærksomme derpaa. *Campe.*

Og dog er det tabte Skjønheder endog for mange et voxent Menneske. *Dansk Anmærkning.*

Le Renard s'en fuisit, Et dit: mon bon Monsieur!
 (Ræven satte sig i Besiddelse deraf, og sagde:
 Min gode Herre!)

Der er allerede det Gode forvandlet til Dumhed! Sandeliæen, man forsømmer ei Tiden, naar det kommer an paa at undervise Børnene 87)!

Ap-

87) Den beqvemteste Tid til at underrette Børn om og advare dem for moralske Onder er den, hvori de intet ondt have erfaret om andre, og ikke selv have været i Fristelse for at gjøre noget Ondt. Et Menneske imodstaaer lykkeligst fra Barndommen af til den høiere Alder de onde Lidenstaber og Uordener, naar det i den Tid, Sjelen er fri derfra, tilbørligen lærer at kjende hine Onder, og forud tager de tjenlige Forholdsregler derimod. Et uskyldigt og af alt godt hjertelig indtaget ungt Menneske, der ikke for Universitetstiden bliver underrettet om det academiske Levnedes sædvanlige Uordener og Mangler, og der ikke forud livagtigen lærer at erkjende, hvor skammelige og foragtelige mange Uordener ere i sig selv, ved hvor mange Ting man sætter sig i Rang med lidetlige Haandværkere, og i hvor mange Ting man handler som Børn og Skoledrenge, vil, naar han kommer til Universitetet, som en Uvidende og Uerfaren, sædvanligen meget snart, ved Exempler, Opmuntringer og Forhaanelser, blive indtrukken i enhver Uorden; men derimod vil dette kun sjelden finde Sted med dem, som ved Forældrene eller Lærerne paa en fornuftig Maade ere blevne underrettede om og indtagne imod Universitetlevnedets Uordener.

Ehlers.

Der er ingen, der har sagt, at et ungt Menneske stedse skulde blive uvidende om det moralske Ondes Tilværelse, det er kun som Barn, at det ikke skal underrettes derom, thi som Barn kan ikke dets Fornuft overbevise det om, at det moralske Onde bør fryes, og denne Overbeviisning er dog nødvendig, naar ikke

Af:

*Apprenés, que tout flatteur
(Lær, at enhver Smigrer)*

En almindelig Sætning: nu er strax vor Op-
mærksomhed tabt 88).

Vit aux dépens de celui, qui l'écoute.

(Lever paa dens Bekostning, der hører ham.)

Udriig forstod noget Barn paa ti Aar dette
Vers.

Cet

Ufføgen blot skal være et løst Indtryk. Hos os er
Universitetlevnedet ei heller saa farligt, som Herr Ehlers
afmaler det i Tydskland, og eiengang der er det nuom-
stunder saaledes, som han har tegnet det. De berøm-
teste Universiteter i Tydskland ere nu temmeligen drøv-
tede: Gøttingen er et Mønster, og Jena og Leipzig
ere langt fra ikke, hvad de have været.

Dansk Anmærkning.

88) Naar et Barn allerede forud ved Fabelen er bleven
henledet og forberedt til at abstrahere en saadan al-
mindelig Sætning, og naar denne Sætning tillige er
kort affattet, saa tjener en saadan Sætning til at sætte
Abstractionsbegrebet i et klart Lys, og bliver derfor
ikke allene taget til Estertanke, men gjør ogsaa et va-
rigt Indtryk paa Børnens Sjæl. Dette kan enhver
ved Forsøg overbevise sig om. Alt, hvad der er at søge
ved den saa kaldede Moral i en Fabel, bestaaer deri, at den
er kort og passende, og at den strax henfører den Læ-
ser paa det rette Begreb, som ikke rigtigt og sikkert
nok har fattet det i Fabelen selv. Jeg har derfor lagt
Mærke til, at ikke allene Børn, men ogsaa Mænd i
et saadant Tilfælde unødigen i Fabelen ville undvære
den almindelige Slutningsmoral.

Ehlers. Resewitz.

Cette leçon vaut bien un fromage sans doute.
 (Denne Lærdom er uidentvivel mere værd end en Ost.)

Dette lader sig forståe, og Tanken deri er meget god. Smidlertid vil der dog nok kun gives meget faa Børn, som vide at sammenligne en Lærdom med en Ost, og som ikke foretrække Osten for Lærdommen. Man maa altsaa gjøre dem begribeligt, at denne Sætning ifkun er Spøg. Hvilken en Fiinhed for Børn!

Le corbeau, honteus & confus,
 (Ravnen, skamfuld og forvirret,)
 Utter Overflod, og denne er her uundskyldelig 89).

Jura, mais un peu tard, qu'on ne l'y prendroit plus.

(Svor, men lidet for sildig, at man ikke skulde fange ham saaledes en anden Gang.)

Jura (svor). Hvor gives der saadan en Taabe af Lærer, at han turde vove at ville forklare et Barn, hvad en Sed er 90)?

Det

89) *Honteus* og *confus* adskille sig fra hinanden ved *Bis* begreber, som have naturlig Hensyn til Sagens Natur, og som tilstrækkelig interessere Læseren.

Ehlers.

90) Naar man ikke vil draae i en Eremitbølig med et Barn, saa maa det meget snart faae at vide, hvad en Sed er.

Ehlers.

Meget snart? Min Ven maa tilgive, at jeg ei heller her kan være af lige Tanker med ham. Dette har kun Sted, mener jeg, i det Tilfælde, at man ikke kan vogte et Barn fra Omgang, med Folk, som blande Eder

Rigtig nok er dette at gaae ud i det Smaa; men alligevel er det dog meget mindre, end der gjøres fornødent, for at opløse alle Begreberne i denne Fabel, og tilbageføre dem til de enkelte Begreber, til de Grundbegreber, hvoraf ethvert af dem er sammensat 91). Men hvo er den, der troer at behøve denne Opløsning, for at gjøre sig forstaaelig for Ungdommen? Ingen af os er Phi-

10

Eder i deres Tale, men det lader sig dog nok gjøre til det sjette Aar.

Campe.

Neppe lader det sig gjøre til det sjette Aar.

Resewig.

Det første Ja er dog ligesaa godt, som det sidste Nei. Anmærkeren seer ingen Umuelighed deri.

Dansk Anmærkning.

91) Hvor kan en Rousseau troe, at de ere nødvendige? I det almindelige Liv forstaae vi hinanden — vel i en mindre, men dog i de fleste Tilfælde tilstrækkelig Grad — uden at gaae tilbage til Grundbegreberne. Barnet lærer snart det Sprog, der tales i det daglige Liv; Fablerne ere, paa saa Udtrykke og Vendinger nær, forfattede i dette Sprog: hvortil da den megen Forklaring, hvortil at gaae tilbage til Grundbegreberne? Jeg igjenskjender ikke Rousseau i denne hele Critique.

Trapp. Resewig.

Naar Fabellæren forkastes ved den tidligere Opdragelse: saa behøves rigtig nok ingen Forklaring, men beholdes den, gjøres det dog vel nødvendigt, om Barnet skal fatte alt, særdeles naar de ere Poesie, hvilket man dog ikke taler i det daglige Liv.

Dansk Anmærkning.

Iosoph nok til at forstaae at sætte sig i et Barns Sted. Fader os nu gaae over til Moralen 92).

Jeg spørger, om det er fornuftigt at lære Børn paa sex Aar, at der gives Mennesker, som smigre og lyve for deres Fordeels Skyld? Man kunde i det høieste lære dem, at der gives Spottere, som latterliiggjøre de indbildske Emaapoge og hømmeliaen gjøre sig tilgode over deres taabelige Forsængelighed; men Osten fordærver alt: thi man lærer dem ikke fuldt saa meget at vogte sig for at lade Osten falde ud af deres eget, som man lære dem at mage det saa, at den falder ud af en Andens Næb 93). Dette er min anden Paradox, og det er tillige ikke den uvigtigste.

Ders

92) Her har Rousseau mere Ret, men kun i Hensigt til denne, kun i Hensigt til nogle Fabler, men ikke til Fablerne overhovedet. Trapp.

Man behage at læse Rousseaus efterstaaende Forklaring over Lafontaines Fabler.

Dansk Anmærkning.

93) Ganske rigtigt, dersom den, der læser Fablerne med et Barn, anpriser Rævens Forhold til Efterfølgelse, men ellers ikke. Ehlers. Resewitz.

Og mindst naar Læreren griber Leiligheden til at sige Barnet, at Lisi, Løgn og Bedrageri er noget saa uværdigt, at et Menneske, der var henfaldet til disse Laster, vilde derved fornedre sig til Lighed med Ræven i Fablen. Campe.

Det er dog i Grunden at paastaae, at Barnet ikke tænker selv, at man maa tænke for det. Forstaaer Barnet Fablen, i det at det første Gang læser den, saa gjør den ogsaa strax et bestemt Indtryk paa samme, og dette Indtryk vil ikke være saa meget let at bortsnakke. Anmærkeren stemmer med Rousseau i, at det Barn

Derfor vil jeg give Nægt paa Børnene, naar de lære, deres Fabler, saa skulde jeg blive Vidner til, at de, naar de formaae at gjøre Anvendelsen deraf, næsten stedse gjøre den tværtimod Forfatterens Hensigt, at de, istedet for at give Nægt paa den Feil, man vil afvæene dem med, eller beskjerme dem imod, sædvanligen fatte Tilbøielighed for den Last, ved hvilken man drager Fordeel af andres Forseelse 94). I den forestaaende

K 2

ende

Barn, som Moraliten ikke er rodfæstet hos, slaaer sig altid til det Parti, der falder meest i Dinene.

Dansk Anmærkning.

94) Det, Rousseau her siger, er ikke overensstemmende med Erfaringen, naar ikke de Mennesker, der omgive Barnet, selv foranledige den angivne onde Virkning.

Ehlers.

Men naar, vi vilde være oprigtige, saa maae vi, troer jeg, tilstaae, at det første Indtryk, denne Fabel gjør endog paa voksne Mennesker, stedse falder ud til, at de holde mere med Ræven end med Ravnene, da hiin handler klogt og overlagt, men denne viser sig taabelig. Og dog maatte i Følge Sædelæren, den største Foragt falde paa Ræven og ikke paa Ravnene. Dette er virkeligen Hovedaarsagen, hvorfor mange af de Esophiske Fabler ikke qualificere sig til pædagogisk Brug. Hvad i Særdeleshed den nærværende Fabel angaaer, da har jeg, endog ganske nyeligen, desangaaende oplevet følgende Anecdote, hvilken fuldkommen stadfæster, hvad jeg her har sagt. En Lærer spurgte et ungt Menneske af svage Forstandskræfter, efter at han havde læst Fabelen for ham: "Naar, min Ven! derfor Balget nu stod til Dem, hvad vilde De da helst være: enten Ræven eller Ravnene?" — "Ravnene," svarede det trokyldige Menneske; og dette Svar blev i et Selskab ikke allene fortalt som et Be-

viis

ende Fabel gjøre alle Børn sig tilgode over Ravn-
 nen, men synes derimod vel om Ræven. I den
 efterfølgende Fabel troe I at give Græshoppen til
 Exempel, men nei! det er Myren de vælge sig 95).
 De

viis paa hans Stupiditet, men opvakte ogsaa megen
 Latter. Campe. Trapp.

Ravnen, tyktes mig, skulde ogsaa for sin dumme
 Forfængeligheds Skyld være foragtelig, og hos Ræven
 og listige Mennesker elsker man naturligviis den udvi-
 ste Forstand, men derfor ikke Hensigten, hvortil de
 bruge den, eller den Last, hvis Udførelse de søge at be-
 fordre derved. Resewitz.

Saaledes som Herr Resewitz holder for, burde
 det rigtig nok være, men eet er det, der burde være,
 og et andet det, der er.

Dansk Anmærkning.

95) I sig selv veed jeg ikke, hvorfor man hellere skulde
 bruge Græshoppen end Myren til Forbillede for Bør-
 net. Mig synes, hiin vilde være ligesaa lidet, om
 ikke mindre, skikket til Esterlignelsesmonster. Det
 Menneske, der i Orkesløshed tilbringer den Tid, hvori
 det har Heilighed og Kræfter til at forrette lønnende Ar-
 bejde, og der siden lider Mangel derover, det Mennes-
 ke fortjener dog vel i det Hele, uden at see paa særde-
 les Tilfældet nærmere bestemmende Omstændigheder, li-
 gesaa meget, om ikke mere, at lastes, som den Slittige,
 der ikke med det, han ved sin sure Sved erhvervede
 og selv behøver, (thi hvor staaer der i Fabeln, at My-
 ren havde Overflødighed?) er villig til at bestyrke den
 Doyne i hans Dovenskab. Bespottelsen burde Myren
 rigtig nok ikke have befattet sig med.

Campe. Resewitz.

Dog er det ingen Menneskelighed at undslaae sig
 for at dele med sin trængende Broder, naar man seer
 ham at omkomme af Mangel: i saa Tilfælde maae alle
 Sidebetragtninger tilside sættes.

Dansk Anmærkning.

De ere ikke for at ndumpe sig, og derfor tage de stedse den smukke Rolle: det er Egentjerlighedens Balg, og det er et meget naturligt Balg. Men hvilken en Prækkelig Lærdom for Barndommen! Det Barn, der, vidende om Bigtigheden af det, man bad det om, kunde være saa haardhjertet og gjerrigt at sige nei, det Barn maatte være det allerasskueligste Uhyre 96). Men Myren gjør mere endnu: den lærer det, i det det afflaaer tillige at spotte 97).

Da Leven almindelig i alle de Fabler, hvor den optræder, har den meest glimrende af Rollerne: saa bevæger dette Børnene til ved enhver saadan Leilighed at sætte sig i hans Sted; og naar de nu engang have Forsædet ved en Deling, saa efterlade de de ikke, vel underrettet ved deres Mønster, omhyggeligen at sørge for at tilegne sig det Hele. Naar derimod Mygen overvinder Leven; saa forandre de og deres Rolle; de forestille da ikke Leven mere, de sætte sig i Myggens Sted. De lære i sin Tid

K 3

at

96) Ogsaa den Bise veed ofte ret vel Bigtigheden af det, man beder ham om, og afflaaer det dog. Dette Afslag er besøiet: thi hvor er den Lov, der forpligter os til, ikke at afflaae noget? Ofte er et Afslag gavnligere end en Bevilling, og ved tilsyneladende Haardhed ligger der ofte mere Dyd til Grund, end ved overdreven Mildhed.

Campe. Resewitz.

Etundum er dette rigtigt, men mon denne Haardhed af Myren havde saadan Grund?

Dansk Anmærkning.

97) Deri handler den rigtig nok urigtigen.

Campe.

at dræbe med Braaden, hvor de ikke tør vove at gøre Anfaldet med deres Kræfter 98).

Alf Fablen om den magre Ulv og den fede Hund uddrage, de ikke den Værdom om Nøisomhed, som man troer at give dem, de lære deraf en overdreven Selvrædighed 99). Jeg husker endnu, at jeg en gang saa et lille Pigebarn, som, efterat hun havde læst denne Fabel, aldrig ophørte at græde, naar man fordrede Værvillighed af hende. Man kunde i Færstningen ikke komme efter Marsagen dertil; men endeligen opdagede man den. Det stakets Barn kjædedes ved at være i Lænker; hun følede sin Hals gnævet, og græd fordi hun ikke var Ulfven 100).

Alt-

98) Fra denne Side betragtet, ere rigtig nok de fleste Fabler, vi have, upædagogiske. Men denne Feil kan undgaaes, og vi have ogsaa virkelige Fabler, hvori den er undgaaet. Disse holder jeg, af de Grunde, jeg har udviklet i den anførte Afhandling over Anvendelsen af de Æsopiske Fabler, for meget passende til deres Formaal.

Campe.

99) Rousseau tiltroer de sex Aars Børn overhovedet alt for lidet moralsk Begreb, jeg mener nemlig: Kraft til at skjelne mellem det moralske Gode og Onde.

Trapp.

Det kommer af, at han overhovedet ikke seer og søger nogen moralsk Følelse hos Børn, og endnu mindre finder nødvendigt at udvikle den. Resewig.

Hvor ingen synderlig Fornuft er, kan eiheller nogen synderlig moralsk Følelse finde Sted.

Dansk Anmærkning.

100) Et ædelt Barn, værdigt til at være født en Rommerinde eller Spartanerinde! Udentviol blev hun slavisk behandlet, og dog følte hun, at Frihed i Pjalter er

Altsaa lærer Barnet af Moralen i den 'ansers-
te første Fabel den nedriagte Smiger; af Morale-
len i den anden Umenneskelighed 1); af Moralen i
den tredje Uretfærdighed; af Moralen i den fjerde
Spidsfindighed, og endelig af Moralen i den femte
Lyst til Uafhængighed. Denne sidste Lærdom er vel
overflødig for min Skolar, men den er derfor ikke
passende for Eders Skolarer. Thi: har I give dem
Forholdsregler, der modsig sig selv, hvad Fruget
love I Eder, da af Eders Nøie? Men maaskee
hele den Moral, som tjener mig til Indvending
imod Fablerne, igjen, paa dette nær, tilbyder lige-
saa mange Grunde for deres Afbetjening. Der
behøves i Selskabet een Moral i Ord og een Moral
i Gjerninger, og disse to Moraler ligne ikke hinan-
den. Den første staaer i Catechismen, og der
lader man den forblive; den anden i Lafontaines
Fabler for Børn og Fortællinger for Mødre.
Denne Forfatter er ret skabt for Alles Fornøden-
heder 2).

K 4

Ea

er bedre end Slaveri i prægtige Klæder og Overflø-
dighed. Derfor græd hun. Uden at forudsætte hiin
Tilstand og denne Følelse hos hende, vil det være al-
deles umueligt at forklare hendes Taarer.

Campe.

1) Et Exempel, der kun for saavidt kunde have Birk-
ningen af en Lærdom, som Barnets Sjæl ved nærvæ-
rende Omstændigheder tillige var i en lignende Fristelse
til det Onde. Finder dette ikke Sted: saa vil den ro-
lig dømmende Sjæl finde og affkye det Onde, fornem-
meligen dersom de opdragende Personer ogsaa tilbørlig-
gen interessere sig for det Godes Sag.

Ehlers. Resewig.

2) Bitter Satire!

Resewig.

Fader os slutte en Accord, min Herr Lafontaine! Jeg lover, for min Part, at jeg vil læse Dem med Balg, at jeg vil elske Dem, at jeg vil søge Underviisning i Deres Fabler; thi jeg troer ikke, jeg skal forseile Gjenstandene deri. Men hvad min Skolar angaaer, da maa De tillade mig, at jeg ikke lader ham studere en eneste Deraf, førend De har beviist, at det er gavnligt for ham, at han lærer Ting, hvoraf han ikke forstaaer en Fjerdepart; at han ikke vil tage det, han kunde forstaae Deraf, i en vrang Forstand, og endeligen at han, ikke, istedet for at forbedre sig ved den Bedragedes Exempel, vil danne sig efter den Bedragende selv.

I det at jeg paa denne Maade ophæver alle Børnens Pligter, rømmer jeg tillige Redskabene til deres største Elendighed, Bøgerne, til Side. Læsningen er Barndommens Marter, og dog er den næsten den eneste Sysselsættelse, man veed at give den. Neppes skal min Emil førend sit tolvte Aar vide, hvad en Bog er 3). Men han
maa

3) Rousseau gaaer atter her ganske ind i de Extremes, der ere langt bortliggende fra den rette Middelvei.

Rhlers.

Rigtig nok ere ofte hans Grundsætninger Extremes, naar man sammenligner dem med den almindelige Udfærd: men ere de det ogsaa, naar man betragter dem for sig selv? Jeg kan ikke finde dette, mindst i Henseende til det, hvorom her er talet, og jeg undseer mig ikke ved at tilstaae det offentligen, uagtet jeg meget vel veed, hvad Begreber man derved giver Leilighed til at fatte om sig. Jeg beraaber mig her for Rummet's Skyld paa min Afhandling over den store
Sta

maa dog vel, vil man sige, i det mindste kunne læse? O, ja! det er nødvendigt, at han kan læse, naar Læsningen er ham nyttig; for den Tid tjener det ikke til andet end at fæde ham 4).

K 5

Derz

Skadelighed af Børnenes alt for tidlige Uddannelse i 5te Deel af den almindelige Revision.

Campe.

Hvortlænge skulle da Børn forblive Børn, som aldeles ingen Underviisning maatte nyde af Bøger? Thi til i det tolvte Aar er dog virkeligen alt for længe.

Kesevig.

Jeg kan ikke finde det, forudsat, at man, for ei at lade Børnet blive alt for meget forvildet, noksom forstaaer ved de Dvælses for dets Aands- og Legemskræfter, som i enhver Alder ere passelige for det, tilbørligen at udfylde Barndomsaarene til det tolvte Aar. Jeg henholder mig herved til den ovenansførte Afhandling.

Campe.

- 4) Rigtig nok under de Omstændigheder, som Rousseau tænker sig sin Emil. Men i mindre gunstige Forfatninger, i saadanne Forfatninger som de, hvori vi sædvanligen ere med Børn, kan det endog være dem en Tidsfordriv at lære at læse. Og kun paa denne Grund, kun for at have een Tidsfordriv mere for de Børn, som ere under sex Aar, kan jeg billige og tilraade at sysselsætte dem med at lære at læse og med at læse. Som Leeg, ikke som Studering, kan det i denne Alder være dem uskadeligt, eller, om man vil, endog til Nytte.

Trapp.

Og denne Leeg vil endog have reel Nytte, naar de læse, hvad de forstaae, eller ved Beskuelse kunne fatte.

Kesevig.

Naar det skeer frievilligen, erklærer Rousseau sig just ikke derimod; thi hans Emil, siger han jo, vil kunne læse og skrive, naar han er tolv Aar, og hvortledes skulde han ellers lære dette?

Dansk Anmærkning.

Dersom man intet maa fordre af Børn ved
 Endighed, saa følger deraf, at de ei heller lære
 noget, hvoraf de ikke føle den virkelige eller nærvæ-
 rende Fordeel, det være sig nu enten med Hensyn til
 Fornøielse eller til Nytte; thi hvilken Bevæggrund
 uden Endigheden skulde ellers bringe det dertil hos
 dem? Den Kunst at tale til Fraværen og blive hørt
 af dem, den Kunst at tilkjendegive disse uden Mellem-
 handler vore Tanker, vor Billie, vore Ønsker,
 det er en Kunst, hvis Nytte kan gøres begribelig
 for enhver Alder. Ved hvilket et Underværk er
 denne saa nyttige, saa behagelige Kunst bleven en
 Marter for Barndommen? Den er bleven det ders-
 ved, at man har tvunget Barnet til imod dets
 Billie at lægge sig derester, og at man har forbund-
 det den med Dvælses, hvoraf det intet begriber.
 Et Barn kan vel ikke have synderlig Lust til at for-
 bedre det Nedskab, med hvilket man martrer det;
 men mager det kun saa, at dette Nedskab tjener
 det til dets Fornøielse: da vil det snart lægge Bind
 derpaa uden Eders Tilskyndelse.

Man gjør meget Bæsen af at udtænke bedre
 Maader til at lære Børn at læse paa; man opfin-
 der Tavler, Kaart; man omstaber Barnets Kam-
 mer til et Bogtrykkeri: Løkke vil endog, at det
 skal lære at læse ved Hjælp af Tærvinger. Er dette
 ikke vel udtænkte Opfindelser? Maa man ikke yn-
 ke derover? Et sikkrere Middel end alle disse,
 men som man dog bestandigen forglemmer, have
 vi jo i Lusten til at lære. Bibringer ikkun Bar-
 net

net denne Lyst 5), og da gjøres ikke Eders Læse-
skriv og Læringer nødvendige mere; da vil en-
hver Læremaade være god for det 6).

Der

5) Det er Sandhed; og da vil Læsningen under visse
Betingelser gaae ret vel fra Haanden. Men en Jagt-
tagelse, som jeg ved flere end een Erfaring har fundet
stadfæstet, maa man ikke tabe af Sigte. Just de
Børn, som tænke rigtigst, og de, som have en hur-
tig Fattkraft, just de lære ikke at læse uden ved megen
Nøie. Jeg har adskillige Exempler derpaa. De aabne
Hoveder, der hastigen fatte et Begreb, ere og stedse
forud med deres Tanker; de læse rigtige Sætninger,
men de læse ikke dem, der staae i Bogen. Og det la-
der sig let begribe. Men hvorledes gaaer det til, at
ret solide, ja næsten skarpsindige og dybttenkende Ho-
veder, uagtet deres lange, deres daglige Dvæle hele
Aar igjennem, endda læse saa elendigen, som om de
først lærte at kjende Bogstaver? Jeg har iblandt an-
dre forundret mig over et Pigebarn, som tænkte meget
rigtigen, regnede fortræffeligen, og som endog domo-
strativist, efter mine Tanker, temmeligen iagttog
Retsskrivningen, men som desuagtet næsten maatte
stave, naar hun læste. Ogsaa har jeg en Dreng paa
ti Aar, som endnu ikke kan læse, uagtet at han har
megen Lyst til at læse, lægger Mærke til alt, tænker
efter ved enhver Ting, og røber temmelige Gyver til
at regne. Jeg maa anføre et Træk til Beviis paa
hans rigtige Estertanke. En Aften spadserede han med
een af sine Kammerater ved Maanekkin. "See, i sagde
hiin, Maanen følger med os." — "Nei, svarede min
Dreng, det er umueligt; thi naar vi vende os om og
gaae

6) Naar en Lærer veed at tage Sagen paa den rette
Fod: saa lærer et Barn let at læse med Fornøielse, om
man end ikke gjør Brug af nogen af de anførte Midler.
Imidlertid ere dog derfor ikke deslige Midler at for-
kaste. Ehlers. Resewitz.

Den nærværende Fordeel, det er den store
 Drivkraft, det er den Eneste, som driver det sik-
 kert

gaae derhen, saa vil det ogsaa forekomme os, som om
 Maanen gik med os." Da vi en anden Gang talde
 om Elefanten, og anførte hans Fasthed til at imod-
 staae Geværkugler, spurgte han: "Men Kanonkug-
 lerne da?" — "O de gik vel, sagde jeg, igjennem."
 "Men, sagde han fremdeles, de optage dog et større
 Rum!" Det var netop hans Udtryk, og herved er
 mærkeligt ikke allene Ideen om en større Resistance efter
 Rummet, men ogsaa det nøiagtigste philosophiske Udtryk.
 Deri var intet, som var lært ham, og den Gang
 var Barnet endnu ikke ni Aar; men desuagtet
 læser det endnu indtil denne Time slet. Heraf
 have nogle uddraget den Slutning, at man tidlig, og
 førend Børnene kunde tænke, skulde lære dem at læse,
 da de siden, naar de først kunde tænke, fik Mod-
 bydelighed for at lære at læse. Vel kan jeg ikke
 være ganske enig med denne Slutning, thi hvad kun-
 ne Børnene læse saa tidlig? Men den har dog megen
 Sandsynlighed for sig. Fra den anden Side derimod
 betragtet, udkræver dog og Læsningen nogen Estertæn-
 ke. Det var at ønske, at de, som heri havde større
 Erfaring end jeg, vilde meddele os deres Jagttagelse
 desangaaende.

Villaume.

Efter mine Erfaringer kan jeg hverken erklære de
 gode Hoveder ubegvemmere, eller de slette Hoveder
 beqvemmere til at lære at læse. Der synes at henhøre
 en egen Tone dertil, og at denne Tone ligesaa vel
 kan finde Sted, hvor der er flere, som hvor der er
 færre Forstandsbævnere. Jeg har hos mig et Barn paa
 elleve Aar, som endnu kun læser med yderste Nøie og
 meget slet. Et andet, men et bedre Hoved, af samme
 Alder læser med Færdighed. De have begge begyndt
 paa een Tid, og de ere begge i fem Aar blevene under-
 vante efter een Methode. Det Barn, der læser slet-
 test, regner meget vel i Hovedet, endog bedre næsten
 end

fert og vidt 7). Fra sin Fader, sin Moder, sine Naarørende, sine Venner faaer Emil undertiden Indbuddelsesbreve til et Gjestebud, til en Spadsere-tour, til at seile, til at bivaane en eller anden offentlig Høitidelighed. Disse Breve ere korte, tydelige, nette og velskrevne. Der maa søges nogen til at læse dem for ham; enten er nu denne Nogen ikke altid strax at finde, eller og gjengjelder han Emil en Uvillighed, denne han viist imod ham den forrige Dag. Altsaa forløber Tiden, forgaar Leiligheden. Endeligen læser man Brevet for ham, men det er for sildigt. O, dersom man havde kunnet læse selv! En anden Gang kommer der ogsaa Breve. De ere saa korte! Indholdet er saa behageligt! Man har Lyst til at forsøge paa at udtinde dem; snart finder man Hjelp dertil, snart finder man ingen; man gjør sig Umage; man kommer efter Indholdet af det halve Brev: det angaaer Dagen efter at spise ind Melk: . . . men man veed ikke hvor eller hos hvem? . . . Hvormeget anstrænger man sig ikke for at læse det øvrige! Jeg troer ikke, Emil vil behøve noget Læsefrin. Skal jeg nu tale om Skrivningen? Nei, jeg
 skams

end det andet, det staver ogsaa tunge Ord, som siges det, næsten med mindre Noie end det andet; det er scenfærdigt i at dømme, men dømmer da og rigtigheden; det lærer det Franske Sprog, og det regner paa Tavlen med megen Besværlighed; ogsaa er det meget langsommere i at lære at skrive kalligraphisk end det andet.
 Trapp.

7) Det kan aldrig blive sagt høit og ofte nok!

Trapp. Campe.

ffammer mig over at ophælde mig ved saadanne Smaating i een Afhandling over Opdragelsen.

Jeg vil endnu blot tilføie et eneste Ord, et Ord, der indbefatter en magtpaaliggende Grundregel; dette nemlig: Almindeligen opnaaer man meget sikkert og meget hastigen, hvad man ikke anstrænger sig for at opnaae. Jeg er næsten sikker paa, Emil vil have lært at læse og skrive fuldkommen, førend han har naaet sit tiende Aar, og det allene fordi det kun er mig lidet magtpaaliggende, at han skal kunne det førend sit femtende Aar: men hellere saa jeg, at han aldrig lærte at læse, end at han skulde kjøbe denne Videnskab paa Bekostningen af alt, hvad der kan gjøre den nyttig: hvad Gavn vilde Læsuingen vel være ham til, naar man havde bortkjøst ham derfra for evigen? Id imprimis cavere oportebit, ne studia, qui amare nondum poterit, oderit, & avaritudinem semel perceptam etiam ultra rudes annos reformidet *).

Men jo mere jeg driver paa min Uvirksohmheds: Methode, desmere seier jeg og Indvendingerne at opdyngge sig imod mig. Dersom Eders Skolar intet lærer af Eder, saa vil han lære af andre. Forekomme J ikke Wildfarelsen ved Sandheden, saa vil han lære at lyve. De Fordomme, som J frygte for at bibringe ham, dem vil han indsuge af alt, hvad der kommer ham nær; de ville trænge ind igjennem alle hans Sandser. Enten vil hans Fornuft blive fordærvet af disse Fordomme, førend den er bleven dannet, eller og vil hans Aand,

so

*) Quintil. L. I. C. I.

sovende formedelst den lange Uvirkelighed, omkomme i Materien, der vælter ind paa den. Uvant til at tænke i Barndommen, beroves man Gode dertil i det øvrige af sit Liv.

Ma inkles, jeg kunde letteligen svare herpaa: men hvorfor just bestandigen svare? Dersom min Methode af sig selv igjendriver Indvendingerne: saa er den god; dersom den ikke igjendriver dem: saa duer den ikke. Jeg gaaer videre.

Dersom J, efter den Plan jeg har begyndt at lægge, følger Regler, som ere aldeles stridende imod dem, der ere indførte; dersom J, istedet for at henflytte Eders Skolars Mand til den sjerne Kraa-stand, istedet for at lade ham uophørligen forvilde sig paa andre Steder, i andre Himmelegne, i andre Aarhundreder, i de yderste Kanter af Jorden; ja endog i Himlene, dersom J, siger jeg, istedet for dette, ville beslitte Eder paa stedse at holde ham til at forblive i sig selv, stedse at være opmærksom paa det, der umiddelbar vedkommer ham 8);

Da

8) Ligesom om det ene ikke paa det fordeeltigste kunde være forbundet med det andet, ligesom det ene ikke kunde beforders ved det andet.

Phlers.

Men dette skeer ikke ved de Metoder, vi hidindtil have brugt: derved gaae om ikke alt, saa dog det meste, ud paa at bortvinge Barnet fra sig selv, fra dets Upholdssted, fra de Gjenstande, der ligge det nærmest, fra de nærværende Tider; og det er dog uviseligen handlet.

Campe.

Ligisaa uviseligen forekommer det mig, naar man, formedelst det Nærværende, forsømmer det Kraa-værende og Tilkommende, thi Barnet skal jo dog efterhaanden dannes til fornuftigt Menneske.

Resewitz.

Mes

da ville J finde ham beqvem til at indsee, beqvem til at erindre, ja endog til at dømme. Dette er Naturens Orden 9). Ligesom det førende Væsen tiltager i Virksomhed, saaledes opnaaer det ogsaa en med sine Kræfter overensstemmende Skjelnekraft; og det er ifkun med Overskudet fra den Kraft, det behøver til at vedligeholde sin Tilværelse 10), at den speculative Vone i det udvikler sig til at anvende denne Overflod af Kraft til andet Brug. Vilde J altsaa udvikle Eders Skolars Fors

Meget sandt; men, 1) kan, synes mig, Dannelsen til fornuftigt Menneske, for saavidt som den henhører til denne Alder, meget vel tilveiebringes uden Bøger, naar ifkun de Mennesker, der omgaaes med Børnene, ere fornuftige og dannede, og 2) er, troer jeg, den bedste Forberedelse for enhver tilkommende Alder den, at Barnet i enhver nærværende Alder netop gjør det, som passer sig bedst for dets tilstædeværende Kræfter og Fornødenheder. Campe.

9) Det henhører ligesaa meget til Naturens Orden, at ogsaa de voksne Mennesker virke med deres Kundskabsforraad paa Børnene. Ved Historiens Hjælp og den egentlige Underviisning kan man i faa Aar opnaae Kundskaber, som i en lang Levetid, uden dette, ikke kunne lade sig erhverve. Ehlers. Resewitz.

Men alt til sin Tid. De nærliggende Gjenstande tilbyde Barnets Sjæl langt mere Stof til Dvælse for dets Kræfter, end den i de første tolv Aar formaaer at forarbejde: hvorfor vilde vi da saa tidligen bortføre den fra denne Stof, særdeles da den endnu ikke har tilstrækkeligen Øvede og noksom styrkede Kræfter for enhver anden Stof? Campe. Stuve.

10) Dette er ligesaa rigtigt tænkt som lykkeligen udtrykt, og fortjener, ikke blot løseligen, at overflues. Trapp.

Forstandsæbne, saa maae J dyrke' de Kræfter, som ved den skulle lade sig regjere. Over bestandigen hans Legeme, gjører det sundt og stærkt, paa det han selv kan blive viis og fornuftig; lader ham arbeide, lader ham røre sig, lader ham løbe, lader ham skriige, lader ham stedse være i Bevægelse 11), lader ham være Mand i Kraft, da vil han ogsaa snart blive Mand i Fornuft 12).

Ende

11) Men det forstaaer sig, ikkun paa en Maade, som ei er uden Opmærksomhed, og altid under fornuftig Opsyn, paa det han, i det han intet synes at gjøre, dog bestandigen øver ikke allene sine Legems-, men ogsaa sine Mandkræfter. Det er en afgjort Sag, at vore Skoledrenge ikke have Underviisningen i Skolen, men derimod det frie Brug af deres Kræfter i Mellemtiderne, saa og Omgangen med deres Legemelevener, Naarværende og enhver anden, de leve i Huse med, at takke for den største Deel af deres Udvikling og Dannelse. Men hvormeget større vilde ikke Virkningen af alt dette være, naar det altid skede under Opsyn og Veiledning af en Mand, der besad Forstand nok til at kunne skjule den ledende Kraft, hvormed han styrede og indrettede alt, og der saaledes vilkaarligen bestemte Barnets Handlinger, imedens det troede at handle efter egen Villie! Alt ogsaa Forstanden og Fornuften derved ikke vilde blive uvæde, det er noget, som tydelig nok falder i Dinene af sig selv. Campe.

12) Ligefom alle Barnets øvrige Kræfter behøve Veiledning, Pleie og Ovelse, for ret lykkeligen at kunne udvikle sig, saaledes har man ogsaa Marsag til at skaffe Fornuften og Forstanden passende Ovelsesmidler, til at henføre samme paa de passeligste Virksomhedsveie. Kun at alting stedse maa svare saare nøie til Kræfternes virkelige og sande Tilstand.

Ehlers. Resewitz.

Anden Bog, 2den Deel. L

Phy=

Sandhed er det, I vilde gjøre ham til et Dyr ved at følge denne Methode, hvis I stedse vilde styre ham, steds: vilde si ham: Gaa, kom, bliv, gjør det, efterlad hiint! Dersom Eders Hoved stedse skulde bevæge hans Arme, saa vilde det, han selv har, være ham til Unytte. Men erindrer Ider vore Aftaler; dersom I blot ere Pedanter: saa er det ikke Umagen værd at læse mig.

Det er en meget beklagelig Bildfarelse, naar man indbilder sig, at Legemsøvelser skade Aandens Forretninger; det er, ligesom om disse to Slags Handlinger ikke holdte Skridt med hinanden, og det ene ikke stedse skulde styre det andet 13).

Der

Physisk, som Rousseau mener, vilde Barnet vel vanskeligen, uden fremmed Dannelsse, i Henseende til Fornuften blive Mand; især da det, efter hans foregaaende Uttringer, i Børneaaarene endnu ingen Fornuftkraft skal have i Besiddelse. Resewitz.

Rousseau har sagt, at Fornuftkræfterne udvikle sig i Barndommen med Legemskræfterne, han har altså ikke paastaet, at Barnet havde ingen Fornuftkraft; men uagtet Barnets Fornuft, efter hans Mening, ikke bør anstrænges i den tidlige Alder, er det dog, som man siden seer, ikke imod hans Princip, at Fornuften dyrkes i den senere Tid.

Dansk Anmærkning.

13) Skulle de holde Skridt med hinanden, saa maae dog Aandsøvelserne ikke tilfidesættes. Ved blotte Legemsøvelser bliver aldrig noaen Mand øvet; og skal den udvikle sig uden Pleie og Veiledning, vil den og blive meget raa. Resewitz.

Aandskræfterne skulle i Førstningen udvikle sig i Frihedens Skjød, og d. tte lader sig dog vel gjøre? Siden gives der andre Midler dertil.

Dansk Anmærkning.

Der gives to Slags Mennesker, hvis Levesmer stedse ere i Bevægelse, og hvoraf det ene vist ligesaa lidet som det andet tænker paa at dyrke Sjælen, og disse ere: Bønderne og de Wilde. De første ere ubehøvede, plumpe og ubequemme; de sidste ere bekjendte for deres stærke Sands og end mere for deres igjennemtrængende Aand: overhovedet gives der ingen dummere end Bønderne, ingen finere end de Wilde. Hvorfra reiser denne Forssjæl sig? Derfra, at de første, som ifkun gjøre, hvad de blive befalede, hvad de have seet deres Fædre at gjøre, eller hvad de selv have gjort fra deres Ungdom af, aldrig gaae uden for den gamle Glendrian, men deres hele Liv igjennem forblive, saa at sige, en Machine, stedse sysselsat med eet og det samme Arbeide, deres hele Levetid lade Banen og Lydigheden beherske dem i Fornuftens Sted 14).

Med den Wilde er det ganske anderledes beskaffent. Ikke bestet til noget Sted, ikke foreskrevet

§ 2

ven

14) Det, som her bliver sagt om Bønderne, kan ikke anvendes uden paa liveane og undertrykte, (men ikke paa frie og kun med maadelige Byrder betyngede Bønder.

Ehlers.

Men derfor vil man ogsaa finde, at jo mindre Bonden er Slave og Trælbyr, desmere beqvem, klog og forstandig er han ogsaa. Rousseaus Sagttagelse stadfæster sig.

Campe.

Frighed gjør unegtelig Aanden smidigere, virksomere og fastere, men Wildheden som Wildhed betragtet bidrager intet dertil; snarere sløver den Aanden.

Resewig,

Den Wilde har sin fuldkomne Frighed, og den, ikke Wildheden, er det, Rousseau her har havt for Dine ved at tænke sig den Wilde.

Dansk Anmærkning.

ven noget Arbeide, ikke forbunden at adlyde, ikke bekjendt med anden Lov end sin Villie, seer han sig nedsaaget til at bruge Overlæg ved enhver Handling i sit Liv, rører han aldrig sin Haand, flytter han aldrig sin Fod, uden forud at have betragtet Følgerne deraf 15). Jo mere altsaa hans Begieme øver sig, desmere dyrkes ogsaa hans Aand 16). Hans Styrke og Fornuft vore paa een Gang, udvide sig gjensidigen ved hinandens Hjelp.

Fader os see, min lærde Herr Lærer! hvilken af vore to Skolarer der ligner den Bilde, og hvilken der ligner Bonden. Underkaster i alt en stedsse undervisende Myndighed, foretager Eders Skolar sig intet, uden det der siges ham: han vover ikke at

15) Dette er dog vel ikke den Bildes Maade; Nød og Fornødenhed er meget mere det første, der driver ham til at være virksom. Resewitz.

Og ved hans Virksomhed er dog unegteligen hans frie Aand ei heller ørkesløs.

Dansk Anmærkning.

16) Aandens Oplysning er aldeles uafhængig af Legemets Dvælse, men den er afhængig af de Omstændigheder, hvori han befinder sig, og som i Forening med hans Drufter nøde ham til at tænke. Saasnart Omstændighederne ophøre at nøde ham dertil, saa ophører ogsaa hans Aandsvirksomhed og hans Aandsudvikling; saa falder han i Slummer igjen. Resewitz.

Den Aand, der er vant til at arbeide, den skalde falde i Søvn, saasnart der intet mere var, som nødede den til at arbeide? Nei, Herr Resewitz! Aandens Sysselsættelse er for behagelig, for naturlig til, at dette kan finde Sted. Men Sandhed er der derimod, at det er Omstændighederne, der fra først af sætte Aanden i Virksomhed. Dansk Anmærkning.

at spise, naar han er sulten, ikke at lee, naar han er glad, ikke at græde, naar han er bedrøvet, ikke at byde den ene Haand for den anden, ikke at sætte Foden anderledes, end man foreskriver ham det; snart vil det komme dertil, at han ikke tør drage Nanden uden efter Eders Regler. Hvorpaa vil J, at han skal tænke, naar J tænker paa alt for ham? Hvad behøver han at tænke sig ind i Fremtiden, naar han er sikker paa, J gjør det for ham? Ved at see Eder paatage Eder Om sorgen for hans Op holdelse og Velbefindede, føler han sig selv befriet fra denne Byrde; hans Lykke forlader sig paa Eder: alt, hvad J ikke forbyder ham, gjør han uden Betænkning, da han veed, at han ei staaer nogen Fare derved. Hvad behøver han at kunne forudsee, om det vil regne? Han veed jo, J betragter Himmelen for ham. Hvad behøver han at bestemme sin Spadseretour? Han frngter ikke for, J skulde lade Middagstimen forsømmes af ham. Saalænge J ikke byder ham at holde op, vedbliver han at spise; naar J forbyder ham at spise mere, saa ophører han: han spørger aldrig sin Mave, han spørger altid Eder til Raads. Men J maa fortjele hans Legeme ved Uvirk somhed, saa meget som J ville, saa gjør J dog ikke hans For stand aabnere derved. Ivertimod, J vil sætte Fornustren i en fuldkommen Misant'eelse hos hans Mand, v d at lade ham forøde det lidet, han har deraf, paa Ting, som forekomme ham aldeles unyttige. Da han aldrig seer, hvortil Fornustren er tjenlig, saa slutter han tilsidst, at den nyter til intet. Det værste, der kunde vederfares ham ved at fælde en vrang Dom,

vilde bestaae i en Bebreidelse, og dertil er han saa vant, at han neppe tænker det mindste derved: en Fare, der er saa almindelig, har for ham intet skrækkende mere 17).

Imidlertid finder J ham dog at besidde Aand. Ja, til at lade Munden løbe i Fruentimmerselskab, til at vaase saaledes, som før er omtalet. Men lad ham engang komme i de Omstændigheder, at han skal vise, hvad han duer til, at han skal tage Parti ved en vanskelig Leilighed: da vil J see ham hundrede Gange dummere, hundrede Gange mere umærkende, end den allerplumpeste Bondeskuds.

Hvad derimod min eller rettere Naturens Skolar angaaer, da vil han, betimmeligent over i, saavidt mueligt, at være sig selv nok, ikke vænne sig til uophørligen at tage sin Tilflugt til, og endnu mindre at udkramme sine store Kundskaber for andre. Men derimod dommer han, forudseer han, overlægger han, saa ofte noget umiddelbar vedkommer ham selv. Han sladrer ikke, han handler. Hvad, der foregaaer i Verden, veed han ikke et Ord af, men hvad, der er ham selv til Gavn, forstaaer han meget vel at udrette. Da han uafsladeligen er i Bevægelse, saa nødes han til at lægge Mærke til mange Ting, at gjøre sig bekjendt med mangfoldige Virk-

17) Det Overdrevene, der findes i dette Maleri, maa falde enhver i Øinene. Ehlers.

Men ogsaa det haandgribelige Sande, som derved ligger til Grund: Campe.

Det Overdrevene forekommer mig dog at overstige det haandgribelige Sande. Resewitz.

Have vil undres over, at det forekommer Hert Resewitz saa? J hans Dine har Rousseau altid uret. Dansk Anmærkning.

Virksomheder; og derved opnaaer han betimelig en stor Erfarenhed. Han modtager sine Lærdomme af Naturen, ikke af Menneskene 18); og jo mindre han viner Hensigten at gaae ud paa at lære ham, desmere lærer han. Saaledes øve hans Legeme og hans Aand sig begge paa een Gang. Da han stedse handler efter sit eget og ikke efter en andens Overlæg: saa forener han ogsaa stedse to Forretninger: jo mere han forøger sin Styrke og sin Haardsørhed, desmere øver han og sin Forstand og Dømmekraft 19). Dette er Midlet til i Tiden at tilveiebringe den Forening, som næsten alle store Mænd have tilveiebragt, den Forening, man ellers troer saa

R 4

vans

18) Dersom han aldeles ingen fik af Mennesker, saa gad jeg vide, hvor høit hans Forstand og Fornuft vilde stige.
Resewitz.

19) Vel forstaaet i Henseende til Ting, som ligge inden for hans Sphære. Sikkert er det stærke og smidige Menneske, ceteris paribus, under denne Gudstrængelse ogsaa stedse det bekvemteste. Herr Formey indvender vel: "At der gives Adelige, som overgive sig aldeles til Jagten, som bringe det deri til Kuldkommenhed, og som dog ere saa store Dømmere, som det i deres Stand er mueligt at være;" men han betænker ikke, at saadanne Nimrod'er ogsaa paa Jagten spille den lille Sultan, ogsaa der lade sig opvarte, der lade andre tænke for sig, og at de have været vant dertil, lige fra de vare den naadige Junker af. Naar ellers disse, deres Legemsstyrke uagtet, ere, hvad de ere, bør man da vel forundre sig derover? Og dog vide sikkert ogsaa disse i deres indstrængede Sphære at anvende deres Ejelekræfter bedre end de Andre, som med lige Opdragelse, lige Forstandsevne o. l. l. l. Levemaade, i øvrigt ei ere store Jægere med øvede Legemskræfter. Campe.

vanffelig: Foreningen af Legemets Styrke med Sjælens Styrke, af den Vises Fornuft med Stridsmandens Kræfter 20).

Unge Lærer! jeg præker en vanffelig Kunst for Dig, den Kunst at regjere uden Forfkrivter, og at gjøre Alt ved at gjøre Intet. Denne Kunst, jeg tilstaaer det, er ikke for Din Alder; Dine Gaver ville ikke strax glimre ved den, ei heller vil Du derved sætte Dig i Anseelse hos Fædrene; men det er den Eneste, hvorved Maalet kan naaes. Du vil aldrig bringe det til at danne vise Mennesker, naar Du ikke gjør Begyndelsen med at danne Bildbasser 21); det var Spartanernes Opdragelse:
istes

20) Lutter Extremet paa begge Sider, lutter romanagt'ge Træk af en Helt, der, om endog hans Tilværelse var muelig, dog umueli uforandret kunde vedligeholde sig i Verden og blandt Mennesker, af hvilke han stedse modtager Ideer, Meninger, Biledning, Indtrykke og Indskjerpelser.
Resewitz.

Hvilken en Snak! Det skulde være umueligt for et Menneske at forene Legems- og Sjælskræfter! Mon da Herr Resewitz aldrig skulde have seet dette forenet i een Person? Da har han seet mindre end Anmærkeren, da har han læst Historien ligesom Skoledrengen.
Dansk Anmærkning.

21) Herr Formey udbryder her: "Det hedder dog at rode-udsøgte skønne Fruatter i en meget slet og vild Stamme!" Bliortet meget slet undtagen har han Ret. Man poder jo og virkeligen de ædreste Fruatter i vilde Stammer, og en anden Methode er ganske umuelig, dersom ellers jeg ikke er bleven vrangt underrettet. Skulde det ikke ogsaa have samme Beskaffenhed med den sande Visdom? Skulde vi ikke allerede have Erfaringer nok, for at være overbeviste om,
at

istedet for at nagle dem til Bøgerne, lærte man dem først at røve deres Middagsmaaltid. Men vare Spartanerne desuagtet plumpe, naar de bleve vorne 22)? Hvo kjender ikke Kræften og Saltet i deres kortsattede Svar? Skabte stedse til at overvinde, sønderknust: de deres Fiender i hvert et Slags Krig: de snaksomme Atheniensere vare ligesaa bange for deres Ord, som for deres Hug.

Selv ved de omhyggeligste Opdragelser er det virkelige Barnet, der regjerer, uagtet Læreren befaler og troer sig at være den Regjerende. Det betjener sig af det, I forlange af det, til at opnaae af Eder, hvad der behager det selv, og det veed stedse at lade Eder betale een Times Flid med otte Dages Føielighed. Hvert Dieblif maa der slutes Foreninger med det, og disse Foreninger, som I foreslaae paa Eders og det efterkommer paa sin Maade, disse salde stedse ud til Fordeel for dets

§ 5

Gril:

at ogsaa den allene kan indpodes i Sjæl: hvori, ingen falsk Wiisdom forud for den har været indpodet?

Campe.

Rousseau's Kjendelse her bør dog forstaaes cum grano salis, og da havde det dog, for at forebygge Misbrug, været godt, om han havde været mere bestemt og mindre vittig.

Resewitz.

Rousseau har skrevet for Folk, som kunde læse og forstaae ham.

Dansk Anmærkning.

22) Spartanere kunne og skulle ikke mere opføres, om man endog i Henseende til Legemsøvelser kunde lære meget af dem, anvende meget af det Lærte.

Resewitz.

Og Spartanerne vare da uden Sjæl? Maatte dog Herr Resewitz læse Historien bedre!

Dansk Anmærkning.

Griller, særdeles naar man er saa ubesindig at gjøre det til Betingelse, som det er sikkert paa at opnaae, hvad enten det opfylder eller ikke opfylder den Betingelse, hvorunder det har faaet Løftet derom. Barnet læser almindeligen meget bedre i sin Lærers Aand, end Læreren læser i Barnets Hjerter 23), og dette er naturligt: thi al den Skarpsindighed, som det til sig selv overladte Barn nødes til at gjøre Brng af, for at sørge for sin Bedlignhedsdelse, den anvender dette Barn til at løse sin naturlige Frihed ud af de Bænker, dets Tyrann holder den i; dets Lærer har derimod paa sin Side ingen saa vigtig Fordeel af at udforske det, som det af at udspeide ham, og netop derfor finder han som oftest sin Mening bedst ved at overlade det til dets Dovenskab eller Forsængelighed.

Bælger den ganske modsatte Bei med Eders Skolar. Lærer selv stedse Mesteren, men lader ham troe, at det er ham, der er det! Der gives ingen større Afhængighed end den, der har Udseendet af Friheden; denne tager endog Billien fangen. Det ævneløse Barn, som intet veed, intet formaaer, intet kjender: have J ikke det aldeles i Eders BOLD? Er ikke alt, hvad der omgiver, hvad der angaaer det, underkastet Eders Billie? Staaer det ikke til Eder at tage det paa hvad Fod dermed, J finde for godt? Er ikke dets Sysselsættelser, dets Lege, dets Forlystelser, dets Modgang, er ikke alt i Eders Hænder, uden at det selv er vidende derom? Vel bør det intet gjøre, uden hvad det vil gjøre; men det maa ikke ville, uden hvad J ville,
 det

23) Hvor sandfærdigt! Sid dog Forældrene og Lærerne maatte vide og erkjende dette!
 Trapp.

det skal 24); det maa ikke gjøre et Skridt, uden at J have forudsæet det, ikke aabne Munden, uden at J vide, hvad det vil sige.

Da vil det uden at støve sin Mand formaae at overgive sig til de Legemsøvelser, som dets Alder kræver af det; da ville J blive Vidner til, at det, istedet for at pøse paa Rænker til at unddrage sig et besværligt Herredømme, ene og alene vil sysselsætte sig med, af alt hvad der omgiver det, at uddrage det Fordeelagtigste for sit virkelige Vel; da ville J blive forundrede over den Siinhed, hvormed det vil vide at udfinde Midler til at tilegne sig alle de Gjenstande, det formaaer at naae, til at nyde Tingene i det Virkelige, uden at lade sig bestemme af Meningen.

Ved saaledes at lade det være Herre over sin Villie, forskaffe J ikke dets Griller nogen Høde. Naar det aldrig gjør andet, end hvad der er fornødent for det 25), saa vil det ogsaa snart bringe det
Derz

24) Det maa forholde sig med sin Frihed i Hensigt til Eder, ligesom J forholde Eder med Eders i Hensigt til Tingenes almindelige Sammenfletning. J gjøre intet uden det, J ville, men J kunne ikke ville, hvad J ville, J kunne blot ville, hvad J i Eders af Omstændighederne hængende Forsætning og efter Tingenes Virken paa Eder maae ville. Saaledes er det ogsaa bestaet med Barnet. Det maa ei gjøre andet, end hvad det vil; men Eder paaligger det at lede og bestemme dets Villie saaledes, at det intet vil, uden hvad J ville, at det skal ville. Campe.

25) Hvor kan det uden Anviisning og Veiledning vide, hvad der er det gavnlige eller skadelige?

Kesewitz.

Kons.

dertil, at det kun gjør, hvad det bør gjøre; og omend skjønt dets Begjerte, saalænge det angaaer dets nærværende og sandfælige Fordeel, bestandig er i Bevægelse, saa skulde J dog erfare, at al den Fornuft, det har Anlæg til at opnaae, vil udvikle sig derved meget bedre og paa een det mere naturlig Maade, end ved blotte speculative Studeringer 26).

Naar det saaledes aldrig seer Eder opmærksomme paa at være det imod, naar det ingen Mistro har til Eder, naar det intet har at fordølge for Eder, saa vil det ei heller føre Eder bag Lynet, saa vil det ikke lyve for Eder, saa vil det uden Frygt vise sig, saaledes som det er: da ville J formaae at studere det efter Eders Magelighed, at omringe det med de Lærdomme, som J ville bibringe det, uden at det nogentid falder det ind, at det modtager en eneste deraf 27).

Li

Rousseau udelukker, efter hvad jeg troer, blot den mundlige Anviisning, ikke Veiledningen ved Forsatninger og Omstændigheder, thi deri skal endog, efter hans egen Thedri, Opdragerens hele Forretningene og allene bestaae. Denne skal, efter hans Mening, ikke befale Barnet at gjøre dette eller hiint, men han skal vide at sætte det i en saadan Forsatning, at Barnet af sig selv beslutter at gjøre, hvad han ønsker, at det skal gjøre. Rigtig nok en Methode, der er meget vanskeligere at følge end den sædvanlige.

Campe.

26) Det er alt sandfærdigt! Og det er intet mindre end umueligt at udføre, saasnart det kun er vor Villie at udføre det.

Trapp.

27) Her viser det sig endnu tydeligere, at Rousseau aldeles ikke er til Ginds at lade Barnet uden alt Veiledning

Ligesaa lidet vil det da ogsaa med nysgjerrig
 Avind traagte efter at uds pionere Eders Sæder og
 gjøre sig en hemmelig Fornøielse af at gribe Eder i
 Forseelser; og det Onde, vi saaledes forekomme, er et
 meget stort Onde 28). Jeg har allerede sagt, at een
 af Børnenes første Bestræbelser gaae ud paa at
 opdage Svagheder hos dem, der have over dem at
 sige 29). Denne Tilbøielighed udarter siden til
 Ondskab; dog har den ikke sin Oprindelse derfra, den
 har den fra den Bestræbelse, de anvende for at svække
 en Myndighed, som falder dem besværlig. Medtryk-
 kede af det Nag, man paalægger dem, søge de at aflas-
 ste det, og de Feil, de finde hos Lærerne, forsøge dem
 med noksom tjenlige Midler dertil. Imidlertid rod-
 fæster den Bane sig hos dem at søge hos Menne-
 skene efter Feil, og at finde Fornøielse i at opdage
 dem. Det er klart, at ogsaa her er tilstoppet en
 Kilde for Lasterne i Emils Hjerte. Da han ingen
 Fordeel har af at finde Feil hos mig, saa vil han
 ei heller søge derefter; ligesaa vil han heller ikke
 være

ning. Han vil ikkun, at den veiledende Kraft skal
 være skjult for det, og at det skal troe, at det handler
 frievilligen, naar det netop gjør, hvad vi ville, det
 skal gjøre.

Campe.

28) Det er det virkelig! Naturligen opdraagne Børn
 elske deres Opdragere, og disse Børn falder det aldrig ind
 at ville finde Feil hos dem. Trapp. Campe.

29) Fordi man ved unaturlig Evang gjør dette til For-
 nødenhed for dem. Det er det eneste Middel til at
 svække vort Tyranni over dem. Campe.

være synderligen fristet til at søge dem hos andre 30).

Rigtig nok synes det vanskeligt at udføre alt dette, efterdi man hidindtil er fremmet derfor; men i Grunden burde man dog ikke være det. Man er berettiget 31) til at forudsætte hos Eder de Indsigter, som udkræves til Udvølsen af det
Kald,

30) Ogsaa fra denne Side betragtet, er det Rousseauiske System bygget paa ligesaa dybe som rigtige psykologiske Jagttagelser, og fortjener derfor ogsaa, at man stedse omhyggeligere undersøger det, stedse holder det ved Siden af de for os uforanderlige Omstændigheder her paa Jorden, og saaledes endeligen udfinder, hvop meget vi maae, og kunne realisere deraf.

Campe. Trapp. Stuve.

Denne Realisering turde vel holde haart, saalænge ikke alle Tingene ere omdannede i denne Verden. Men at anvende det Provede og rigtigt befundne stykkeviis — (thi alt er dog langt fra ikke rigtigt) — derefter at søge at indpode det i den uforanderlige Tilstand, der er Verden egen, dette er Pligt for enhver viis Opdrager, for saavidt som hans Kræfter dertil ere tilstrækkelige.

Resewitz.

Da dette Stykkeviis vilde vist efter Herr Resewitzes Mening blive næsten aldeles intet. Vi ville troe vor egen Følelse og Fornuftoverbeviisning, og ikke lade os forføre af den altid beredte Dadelyst.

Dansk Anmærkning.

31) Gode Gud! hvor langt ere vi ikke endnu fra denne Berettigelse? Ja, naar vi havde Anstalter til at danne Opdragere, da kunde vi fordre, at der gaves Folk, som forstode Opdragelsen. Men saaledes!

Trapp. Campe. Stuve.

Hvad vi ikke have kunde, vi jo dog saae. Desuden er denne Dannelses Selvpligt for enhver, der vælger Opdragerens Kald. Dansk Anmærkning.

Kald, I have valgt; man maa formode, at I kjende den naturlige Gang i det menneskelige Hjerte; at I forstaae at studere Mennesket og Individet, at I forudvide, til hvilken Side Eders Undergivne vil henhelde med sin Villie, naar I ladede for ham i hans Alder tillokkende Gjenstande passere forbi hans Dine. Og kan det negtes, at man er Herre over Udfaldet af et Foretagende, naar man har Redskaberne, der udkræves dertil, i Hænderne, og tillige rigtiggen need at gjøre Brug deraf?

I bruge til Indvending Børnets Egenfindighed; men denne Indvending er ugruudet. Børnens Egenfindighed er aldrig 32) Naturens Værk; den har sin Oprindelse fra en slet Opdragelse, det er: de have enten befalet eller maattet adlyde, og jeg har sagt hundrede Gange, at hverken det ene eller det andet bør finde Sted 33). Eders Skolar vil altsaa ikke vide af anden Egenfindighed end den, I have bibragt ham; det er billigt, at I selv

32) Aldrig? Det er temmelig meget paastaet. Jeg er tilbøielig til at tage dette Aldrig blot i det overdrevne Betsalenhedsbegreb, hvori man hos Rousseau jo maa tage saa mangt et Udtryk.

Trapp.

Naar man, som man og burde, gjør Forskjel paa Egenfindighed og Fasthed: saa troer jeg, at Rousseau har, uden Undtagelse, fuldkommen Ret.

Campe.

33) Adlyde og Befale kan ikke allene bestaae med den bedste Opdragelse, men henhører ogsaa væsentlig til den god Opdragelse: dette er noksom oplyst ved foregaaende Anmærkninger. Kun maa alt i den Hæende vises seligen indrettes.

Ehlers.

Bed at læse Herr Ehlers's foregaaende Anmærkninger desangaaende, læses tillige flere.

Dansk Anmærkning.

selv lide Straffen for Eders Feil. Men, ville I sige, hvorledes oprettes det igjen? Ogsaa det lader sig gjøre: der maa iagttages en forsigtigere Udfærd, og der maa anvendes megen Taalmodighed.

Jeg havde engang i nogle Uger paabyrdet mig et Barn, som ikke allene var vant til at have sin egen Billie, men ogsaa til at byde over alle andres Billie: det fandt altsaa paa saare mange Griller. Allerede den første Nat faldt det paa, for at sætte min Føielighed paa Prøve, at ville staae op ved Midnatstid. Som jeg nu ligger i min bedste Søvn, springer det ud af Senaen, tager sin Slaabrok paa og kalder paa mig. Jeg staaer op og tænder Lys; og det var alt, hvad det vilde. Et Kvarteer derefter bliver det søvniqt, og gaaer til Sengs igjen, tilfreds med sin Prøve. Efter to Dages Forløb igjentager det Prøven med det samme Udfald, uden at jeg lader mig mærke med den mindste Utaalmodighed. Da det lagde sig igjen og kyskede mig, saade jeg ganske sindigen: "Det er godt nok, min lille Ven! men kom mig ikke saaledes en anden Gang." Dette Ord opvakte dets Nysgjerrighed, og Natten derpaa efterlod det ikke, for at prøve, om jeg turde være det ulndig, at staae op paa samme Tid, og atter at kalde paa mig. Jeg spurgte det, hvad det vilde. Det svarede mig, at det ei kunde sove. Det er ilde, sagde jeg, og blev liggende. Det bad mig derpaa at tænde Lys. Hvorfor det? spurgte jeg, og holde mig endnu roelig. Disse forfattede Svar begyndte at gjøre det forlequent.—Derpaa gav det sig til at trave om i Stuen for at søge Hyrtøiet; det fandt det, lod som det vilde
 flaae

slaae Ild, og neppe kunde jeg holde mig for Laster, da jeg herte, hvorledes det huggede sig med Stenen paa Fingrene. Endeligen mærkede det vel, at det ingen Wei kunde komme dermed, altsaa braagte det mig Steen og Staal hen i Sengen: jeg sagde, at jeg havde andet at forrette, og vendte mig om til den anden Side. Nu gav det sig til at springe om i Stuen som et galt Menneske, at raabe, synge og støie, at løbe mod Stole og Borde og støde sig derpaa; og endskjønt det nok tog sig i Bære for, at det skulde gjøre ondt, gav det dog, i Haab om at sætte mig i Urolighed, ved ethvert Stød Skrig af sig, som om det virkeligen var kommet til Skade derved.

Dette hjalp endnu ikke; jeg forblev rolig, naaget jeg tydelig fornem, at det, belavet paa smukke Formaninger eller endog Brede, aldeles ikke fandt sin Regning ved min Koldsindighed. Men fast besluttet at overvinde min Taalmodighed ved sin Haardnakkenhed, fortsatte det sin Tummel med saa megen Lykke, at jeg endeligen blev varm i Hovedet, men, for ikke ved en utidig Hidsighed at fordærve alt, tog mit Parti paa en anden Maade. Jeg stod op uden at sige et Ord, og gik efter Fyrteiet, men fandt det ikke. Jeg spørger derom: betagen af Glæde over at have triumpheret over mig, giver det mig det. Jeg slaaer Ild, tænder Lys, tager min gode Person ved Haanden, fører ham koldsindigen ind i et tilstødende Bærelse, hvor Vindueskudderne vare vel tillukkede, og hvor der intet var at slaae i Stykker, lader ham blive der uden Lys, gaaer fra ham, Unden Bog, 2den Deel. M slaaer

flaaer Døren i Laas efter mig 34), og lægger mig til Sengs igjen, uden at have sagt et eneste Ord til ham. Det er ikke at spørge om, at der is nu blev en stærk Tuden og Skrigen; men jeg var beredt derpaa, og det gjorde altsaa intet Indtryk paa mig. Endeligen sagnes det: jeg lurer; jeg fornemmer, at han giver sig til Ro; nu beroliger ogsaa jeg mig. Om Morgenen gaar jeg, saasnart det er Dag, ind til ham, og finder der min lille egenfærdige Krabat liggende paa Sengen i en ret tryk Søvn, den han vist høiligen havde nødig efter saa megen Udmattelse.

Men dermed var Sagen endnu ikke til Ende. Moderen fik at vide, at Barnet havde tilbragt de to tredie Dele af Natten oven for Sengen. — Nu var det ude med alt; man ansaae Barnet uden al Nedning. — Denne gode Leilighed greb det til at hævne sig; det anstillede sig lyst; men det forudsaae ikke, at det intet vilde vinde derved. Lægen blev hentet. Ulykkeligvis for Moderen traf det sig, at denne Mand fik Lyst til at gjøre sig tilaade over hendes Frygt ved end mere at forsøge den. Dog vidste han mig disse Ord i Øret: "Lad mig raades;

34) Her er allerede et Exempel paa et pædagogisk Haandgreb, som er intet mindre end blot negativt, og som Rousseau selv alligevel tillader sig. Den blot negative Forholdsmæssig havde især tilladt ham at forblive rolig liggende i Sengen, og lade Drengen gjøre, alt hvad han vilde. Waaskee denne Udfærd i det nærværende Tilfælde ogsaa virk. ligen havde været den bedste.

Campe. Trapp.

Neppes vilde da Følgen bleven den, den blev.

Dansk Anmærkning.

de; jeg svarer Dem til, at Barnet paa føie Tid skal blive helbredet fra den Grille at være syg?" Og saa blev det strax foreskrevet Diæt, paalagt at holde Stuen, og anbefalet dygtigen at indtage Medicamenter. Det gjorde mig ondt, at see denne arme Moder saaledes tagen ved Næsen af alle dem, der omgave hende, paa mig nær, som hun dog fik et Naag til, netop fordi jeg ikke vilde føre hende bag Lyset.

Efter nogle haarde Bebreidelser sagde hun mig endelig, at hendes Søn ikke var stærk af Natur, at han var Familiens eneste Arving, at man maatte skaae ham, det maatte koste, hvad det end koste vilde, og at hun ikke vilde have, man maatte være ham imod. Deri var jeg strax ganske enig med hende; men desværre forstod hun ved: ikke være ham imod, man skulde adlyde ham i alt. Jeg saae, at det maatte tages paa samme Fod med Moderen som med Barnet. "Madame! sagde jeg altsaa temmelig koldt til hende; jeg veed ikke, hvoreledes man opdrager en Arving, og, det som endnu er mere, jeg vil eiheller lære det: det staaer til Dem at gjøre, hvad De finder for godt." Man behøvede min Billighed endnu for nogentid: Faderen stiftede altsaa Fred i ajen. Moderen skrev til Hovmesteren, at han maatte skynde sig med at komme tilbage, og Barnet, som nu fandt, at det intet vandt ved hverken at forstyrre min Søn eller ved at anstille sig sygt, fattede og den Bestumning at sove rolig og befinde sig vel.

Man kan aldeles ikke forestille sig, hvormange saadanne Luner denne lille Tyrann havde gjort

sin arme Hovmester underdanig af; thi han blev opdragen under Moderens Dine, og denne Kone fordrog ikke, at man i nogen Maade modsatte sig at adlyde ham. Naar det faldt ham ind at gaae ud, maatte man strax være beredt til at føre ham, eller rettere til at følge ham; og stedse bar han Omsorg for just at vælge det Dieblif, hvori han saae, hans Hovmester havde allermeest at gjøre. Han vilde betjene sig over mig af det samme Herredømme, og han vilde hævne sig om Dagen for den Rolighed, som han var nødsaget til at unde mig om Natten. Jeg skikkede mig godvillig i alt, og jeg gjorde Begyndelsen med at bevise ham tydeligen, hvormegen Fornøielse jeg selv havde af at være ham til Billedlighed. Men naar det siden efter gjalt om at afsønne ham med hans Eaensindighed, saa tog jeg det igjen paa en anden Maade. Til den Ende maatte han først overtendes om sin Ubilledighed, og det lod sig meget let gjøre. Vidende om, at Børn ikke tænke uden paa det nærværende, betjente jeg mig af den maaelige Fordeel over ham, som Udsigterne i Fremtiden kunde skjenke mig. Jeg drog, nemlig, Omsorg for at forskaffe ham hjemme en Forlystelse, i jeg vidste at være overmaade meget efter hans Smag; og i det Dieblif, da jeg saae ham meest forgabet deri, foreslog jeg ham en Spaseertour. Han afflog mig det reent ud: jeg paastod det; han hørte mig ikke: jeg maatte finde mig deri, skjønt jeg tydeligen saae, han antogede dette omhyggelig hos sig selv som et sikke et Tegn paa min Undergivenhed.

Dagen efter kom Raden til mig. Tiden blev ham lang; det havde jeg sørget for: men nu lod jeg, som jeg var overlæstet med Forretninger. Saa meget gjordes der ikke fornødent for at bestemme ham. Han efterlod ikke at indstille sig for at forlange, jeg skulde forlade mit Arbeide, og strax gaae ud med ham for at spasere. Jeg afflog det; han paastod det. "Nei, sagde jeg; Du havde Din Billie i Gaar, og deraf har jeg lært at ville have min i Dag: jeg gaaer ikke ud." Vel da, sagde han heftig; saa gaaer jeg ganske allene. „Ligesom Du vil,“ og dermed tog jeg fat paa mit Arbeide igjen.

Han flæder sig paa, dog lidet urolig ved at see, at jeg lader ham gjøre det, uden at gjøre ligesom han. Da han er færdig til at gaae, kommer han hen til mig, hilser, og jeg hilser igjen; han opramser, for at forskrække mig, de Heltegjerninger, han vil udøve: ved at høre ham, skulde man have troet, at han agtede sig til Verdens Ende. Uden at flytte mig fra Stedet, ønsker jeg ham Lykke paa Reisen. Hans Forlegenhed fordobbler sig. Imidlertid holder han sig dog kjeft; og da han endeligen bliver færdig til at gaae, siger han til Tjeneren, at han skal følge med ham. Men denne, da han allerede veed Besked, svarer ham, at han ikke har Tid, at han har noget at forrette for mig, og at han er mere pligtig at lyde mig end ham. Nu veed den unge Herre næsten ikke mere, hvad han skal tænke. At ville lade ham gaae ud allene, ham, som holdes for den vigtigste, for Hovedpersonen, sent troer, at baade Himmel og Jord maa sørge for hans Beskjermelse: det var noget haardt at fordsie!

Imidlertid begynder han dog at føle sin Svaghed; han begriber, at han kan forvilde sig, naar han kommer ud blandt Folk, som ikke kjende ham; han forudseer den Fare, der venter paa ham; Haardnakkenheden allene understøtter ham endnu: han gaaer langsomt og beklemt ned ad Trappen. Endelig kommer han paa Gaden og begynder nu at træste sig lidet over det Onde, der kan vedsfares ham, ved det Haab, at det vil blive mig, der kommer til at staae til Ansvar derfor.

Dertil var det netop, jeg vilde bringe det. Hvad, der skulde ske, var forberedet i Forveien; og da der her skulde gives et eget Slags offentlig Optrin, havde jeg og forsynet mig med Faderens Samtykke. Neppe havde han gjort nogle Skridt, førend han hørte, der baade paa høire og venstre Side blev talet det ene og andet om ham. "Naabomoder! see den unge Herre der! hvor mon han skal hen, siden han gaaer saa allene? Han gaaer sikkert vildt: jeg vil bede ham komme herind." — "Dnei, min gode Kone! den Møie kan I spare: det er jo let at see, at det er en lille selvraadig Pøg, som man har jaget bort, fordi han ikke har villet gjøre godt. Saadanne Knegte, maa man ikke tage sig af; lad ham kun løbe, hvorhen han vil." "Naa vel da! Gud ledsage ham! det skulde dog gjøre mig ondt, om han kom til nogen Ulykke." Noget længere borte støder han paa nogle Gadedrenge af samme Alder næsten som han; disse drille ham og gjøre sig ret lystige over ham. Jo længere han kommer, desmere Fortrædeligheder møder der ham. Ene og uden Beskyttelse, seer han sig gis
ven

ven til Priis for enhver's Spot, og lærer nu til sin største Forundring, at hverken hans Skulderbaand eller hans galonerede Klædning er i Stand til at forskaffe ham Ugtelse.

Imidlertid havde jeg overdraget een af mine Venner, som han ikke kjendte, at vaage over ham, følge ham Skridt for Skridt, uden at han mærkede det, og at tage sig af ham, naar det var Tid. Denne Rolle lignede temmeligen Sbriganis i Pourceaugnac, den udkrævede en Mand af Forstand, og den blev ogsaa fortræffeligen udført. Uden at gjøre Barnet frygtsomt eller modløst, ved at underkaste det alt for stor en Skræk, tog han det paa en Maade, der tilstrækkeligen lod det føle Uforsigtigheden af dette Riddertog, og hvorefter han, efter en halv Times Forløb, bragte mig det ndmyt, skamsuldt og med nedslaaede Dine tilbage igjen.

For at iskjenke Bitterhedens Skaal over dette Tog til Randen for ham, kom hans Fader, just som han kom hjem, ned af Trappen for at ville gaae ud. Ved Medet maatte der siges, hvor han kom fra, og hvorfor jeg ikke havde været med ham. *) Helle- re havde nu det arme Barn villet være hundrede Allen under Jorden. Faderen opholdt sig ikke med at give ham nogen lang Trettesættelse, men han sagde til ham mere tørt, end jeg havde ventet: "Naar

M 4

Du

*) I saadanne Tilfælde kan man gjerne, uden at yove noget, forlange at vide Sandheden af et Barn; thi da veed det selv, at det ikke formaaer at dølge det, og at det, om det vilde betjene sig af en Løgn, i Dieblikket kunde blive overført derom. Forfatteren.

Du vil gaae ud allene, saa staaer det til Dig; men da jeg ikke vil have nogen Gadestryger i mit Huus, saa vogt Dig for at komme inden for mine Døre, om det skulde skee en anden Gang."

Jeg paa min Side modtog ham uden Bebreidelse, uden Spot, men med en lidet alvorlig Mine; og da jeg frygtede for, han skulde formode, at det, der var foregaaet, blot var Spøg, undflog jeg mig for mere at gaae ud med ham den Dag. Den paafølgende Dag saa jeg med megen Fornøielse, at han ved min Side med en triumpherende Mine gik forbi de Folk, som Dagen forud havde gjort sig lystige paa hans Regning ved at møde ham allene. Man begriber letteligen, at han ikke oftere truede mig med at gaae ud, uden at have mig med sig 35).

Ved disse og andre lignende Midler bragte jeg det i den korte Tid, jeg havde med ham at gjøre, dertil, at han gjorde alt, hvad jeg ønskede, uden

35) Skade, at denne i og for sig selv vel udtænkte og fortalte Historie, i Henseende til enkelte Omstændigheder, synes alt for usandsynlig! Den vilde være mere lærerig, dersom den var mere sandfærdig. — I øvrigt vil vel ingen holde det pædagogiske Maskinværk, Rousseau derved satte i Gang, for noget Negativt."

Campe. Trapp.

Hvilke ere de alt for usandsynlige Omstændigheder? Og hvad mon berettiger Herr Campe og Herr Trapp til at paastaae denne Fortælling at være digtet? — Have de forglemt, at Rousseau fort forhen har sagt, at de Exempler, han fortæller, ere Erfaringer? Og er det billigt uden Grund at beskylde død Mand, der ikke kan rette for sig, for Opdigtelse?

Dan's Anmærkning.

uden at jeg behøvede at paalægge ham noget, forbyde ham noget, præke for ham, formane ham eller sjeede ham med unyttige Lærdomme. Ogsaa var han fornøiet, saalænge jeg taledede, men frygtfom, saasnart jeg taug: i sidste Fald begreb han strax, at der maatte være en Knude paa Træden, men Overbeviisningen derom fik han aldrig af mig, den fik han stedse af Tingene og Omstændighederne selv. Lader os nu gaae tilbage igjen.

Vist er det ikke allene, at disse blot til Naturens Veiledning overladte uophørlige Dvælses 36) i ingen Maade sløve Manden, i det at de styrke Legemet, men det er endog uimodsigeligt, at de danne i os det eneste Slags Fornuft, som den første Alder formaaer at modtage, og som er høist nødvendig for hvilken Alder, det end er. De gjøre os især bekjendte med Anvendelsen af vore Kræfter, med vore Legemers Forhold til de Legemer, der omgive os, med Brugen af de naturlige Redskaber, vi have i vor Magt, og som ere passende for vore Lemmer. Gives der nogen større Dumbhed, end den der spores hos et Barn, naar det, opdrages i et indelukket Kammer og under sin Moders Dine, og uvidende om, hvad det er, man kalder

M 5

Lyngde

36) Hvor kan man sige, at de nyeligen fortalte Dvælses vare overladte blot til Naturens Veiledning? De vare jo, endog med meget Overlæg, foranstaltede af Rousseau selv, og de fik jo af ham selv deres Direction.

Campe

Herr Campe har forglemt, at Rousseau er gaaen tilbage til sin Materie fra det Sted af, hvor den sidste Fortælling begyndte.

Dansk Anmærkning,

Tvingde og Modstand, gjør Forsøg paa at oprykke et stort Træ eller opløste et Klippesynke? Den første Gang, jeg satte Foden uden for Gens, vilde jeg følge en Hest i fuld Gallop, ogsaa kastede jeg Stene imod Hjerget i Saleve, uagtet jeg var henimod to Mile borte fra det: jeg blev til Spot for alle Landsbybørnene, og anseet for en sand Tosse af dem. I det attende Aar lærer man phisiosophisk, hvad en Lettebom er; men der gives aldrig nogen Bøndebrødre, som ikke i det tolvte Aar bedre veed at betjene sig af en saadan Lettebom end den første Mechanicus paa Academiet. Den Underviisning, som Disciplene opnaae indbyrdes i Skolegaarden, er hundredede Gange saa nyttig for dem, som alt det, der bliver dem sagt i Skolen selv 37).

Ægts

37) Hvor sandfærdig denne Sætning end er, saa vil den dog kun vanskeligen almindelig blive erkjendt og antagen derfor, efterdi man er alt for vant til kun at holde det for Underviisning, som Barnet lærer i Skolen og med Bogen i Haanden. Og dog er dette netop det mindste og ukræftigste af alt, hvad der bidrager til dets Uddannelse. De daglige Ideer og Følelser, som, i Barnets Omgang med andre Børn, ved dets selv valgte barnlige Virksomhed, ved dets Deeltagelse i smaa huuslige Sysselsættelser, finde Adgang til dets Sjæl, disse virke allermeest til dets Uddannelse baade paa Forstand, Caracteer og Legeme. Campe.

Udentviol. Og saalænge vi ikke erkjende dette, saalænge er der ikke at tænke paa nogen grundig Forbedring af Opdragelsen og Underviisningen. Den, der i øvrigt skulde støde sig over Rousseaus stærke hundredede Gange, den oversatte det til det vel sandere men

Lægger Mærke til en Kat, naar den første Gang indsniger sig i et Værelse: den søger, den seer sig om, den snuser, den har intet Dieblig Rolighed paa sig, den stiller sig ikke tilfreds, førend den har

men tillige mattere ofte eller mangen en Gang, hvilket han formodentligen kun vilde sige. Trapp

I Henseende til den sædvanlige offentlige Skoleunderviisning er det, Rousseau siger, ganske upaatvilelig Sandhed. Men hvad forhindrer os fra, ved at give denne Børnenes første Underviisning i Skolerne en ganske anden Bending, at gjøre den ret nyttig og behagelig for dem? Lader Læreren sysselsætte Ungdommens Opmærksomhed med ganske sandfælsige Gjenstande, lader ham paa samme øve dens Sandsekraft og Attraaevne, dens Indbildningskraft og Sukommelse, — dens Diemaal, o. s. v. Lader ham lære den at tale, regne (paa den af Rousseau, i det følgende angivne Maade), tælle, regne, maale! Lader ham ofte følge den ud paa den fri Mark eller i Hængerne, og lader ham der underholde sig med den over de Gjenstande, som der tilbydes ham.

Lader ham fortælle den og igjen fortælles af den! Lader ham lære den at kjende Bogstaver og læse blot som en Visag og i Begyndelsen endog blot som Legeværk.

Det er meget naturligt, at en saadan Underviisning ikke allene maa være smaa Børn særdeles nyttig, men endogsaa meget behagelig: — ogsaa kan jeg af mange Aars Erfaring forsikre, at det forholder sig saaledes. Stuve.

Om denne Methode, som jeg vel erkjender passende for smaa Børn, kan anvendes i offentlige Skoler, og om dertil vilde findes duelige og til saadan Behandlingsmaade dannede Lærere, det er vel endnu at sætte i Tvivl. Rosewig.

Naar Forandringen skede efterhaanden, lod det sig vist nok gjøre. Dank Anmærning

har undersøgt alle Ting, førend den kjender alle Ting. Netop saaledes beskaffent er det ogsaa med et Barn, naar det begynder at gaae, og, saa at sige, træder ind i Verdens Omfang. Hele Forskjellen bestaaer deri, at Barnet forener Hænderne, som Naturen forudgav det til at undersøge, med Synet, som hiin har tilfældes med det; men at Ratten derimod er begavet med en nypperlig Lugt. Denne vel eller ilde dyrkede Beqvæmhed er det; der gjør Børnene plumpe eller smidige, klossede eller lette, ubeændige eller behændige.

Da Menneskets første naturlige Bevægelse medføre, at det maaler sig med alt, hvad der omgiver det, og prøver i enhver Gjenstand, det bliver vaer, alle de sandfælige Egenskaber, som kunne have nogen Indflydelse paa det: saa er altsaa dets første Studering et Slags Experimentalphysik, for saavidt som det angaaer Bedligholdelsen af dets egen Tilværelse, og fra denne Studering driver man det ved Speculations- Studeringer 38),

føs

38) Speculative Studeringer, saasom: Læselæren, Catechismens og uforstaaelige bibelske Sentensers Udenadslæren, Læsningen af Ting, som Barnet endnu ikke kan forestille sig, tænke sig nærværende og betragte, al Slags grammaticalsk Underviisning, det være sig i hvilket Sprog det end vil, o. s. v.; disse endnu stedse sædvanlige Underviisningsgjenstande bidrage ikke allene intet til det unge Barns Uddannelse, men lægge endog Hindringer i Veien derfor.

Campe. Trapp. Stuve.

Meget sandt! Men hvorfra tager man Mænd til Skolemestere, som vide med philosophisk Aand at kjende og behandle de unge Børns Sjel, som have
 præc

førend det noksom er bleven bekjendt med sin Stilling her nede. Det Tidsrum, hvori dets spæde og bæielige Lemmer kunne danne sig beqvemme efter de Begreber, paa hvilke de skulde virke, det Tidsrum, hvori dets Sandser endnu ere rene, ere usængslede af Blændeværk, det Tidsrum er det, hvori hine og disse maae gjøres skikkede til de Forretninger, som ere dem egne, hvori disse maae gjøres bekjendte med de sandelige Forhold, Tingene staae i til os. Da alt, hvad der søger Indgang i den menneskelige Forstand, finder denne Indgang igjennem Sandserne: saa er Menneskets første Fornuft blot en sandelig Fornuft; denne tjener til Grundvold for Begrebsfornuften: vore Fødder, vore Hænder, vore Dine ere vore første Lærere i Philosophien. At anbringe Bøger, listedet for alt dette, er altsaa ikke at lære os Fornuftoverlæg, det er at lære os at gjøre Brug af andres Fornuft, det er at lære os: at troe meget og at vide intet. 39).

For

practiske Kundskaber nok til beskuende at undervise dem, og somjere patriotiske nok til at lide Mangel ved denne saa mæisefulde, saa megen Estertanke udkrævende Forretning?
Resewitz.

39) Begge Dele kunne jo saa letteligen paa en viis Maade forenes med hinanden og beforders ved hinanden.
Ehlers.

Rigtig nok; men, velforstaaet! kun hos den modnere, ikke hos den spæde Ungdom fra fem til otte Aar. For denne maa ethvert Slags Underviisning af Bøger nødvendig være skadelig, da Børnene derved blive hindrede fra den dem meget nyttigere Forretning, at indsamle beskuende Forestillinger og levende Følelser.

Campe. Resewitz.

Him

For at udøve en Kunst maa man begynde med at forskaffe sig Redskaberne dertil, og for at kunne anvende Redskaberne, maa man gjøre dem stærke nok til at kunne modstaae Brugens deraf. For at lære at tænke maae vi altsaa øve vore Lemmer, vore Sandser, vore Organer: thi de ere Redskaberne for vore Forstandskundskaber; og for at drage saa megen Fordeel som mueligt af disse Redskaber, maa det Legeme, der besidder dem, være stærkt og sundt 40). Langt fra altsaa at den sande menneskelige Fornuft dannes sig uafhængig af Legemet, er det tværtimod Legemets gode Besskaffenhed, der gjør Aandens Forretninger lette og sikke 41).
 Ved

Himmel! Resewitz: hvilken en Forandring.
 Dansk Anmærkning.

40) Arbeidsomhedsdrixt og Virksomhed ere forbundne med enhver Kraft, have allerede Sted endog ved den mindste Grad af Kraft, og tage ogsaa til med enhver høiere Grad af Kraft. Altsaa kommer alt ved Krafternes Dvølse an paa, at hine staae i tilbørligt Forhold til denne.
 Ehlers.

41) En meget sandfærdig Paastand. Sid den maatte tages til Hjerte af mange af vore nærværende bedste Hoveder, naar de vise sig saa tilbøielige til at uafhængiggjøre Fornuftens Operationer af de sandfærdige Organer, og derved ofte deels komme paa Veie, som ikke lidet afølge fra den Mennesket af Forsynet ved den menneskelige Naturs væsentlige Indretning og det Forhold, hvori den menneskelige Natur er sat til andre Ting og andre Ting igjen til den, og hvori Sjelen ved gjensidig Indvirkning er sat til Legemet og Legemet igjen til Sjelen, foreskrevne sunde Fornufts Alfarevei, deels stedse ere i Fare for at blive hentrøkte paa deslige Bildfarellesveie. Spalding, som i alle sine Skrifter

Bed at vise, hvad Anvendelse man bør gjøre af Barndommens megen ledige Tid, nødes jeg til at indlade mig i en Oplysning, som mueligen vil synes latterlig. Man vil sige, at det er snorrige Lærdomme, at de, indskrænkende sig til at lære, hvad man ikke behøver at lære, blot skulde give mig Leilighed til at anvende min Critique. "Hvortil, vil man spørge, gavner det at øde Tiden paa Underviisninger, som stedse opnaaes af sig selv, og som hverken koste Tid eller Møie? Hvor gives der et Barn paa tolv Aar, som ikke, foruden hvad det har lært af sine Lærere, ogsaa veed alt, hvad I vil lære Eders Emil?"

Men, mine Herrer? I tage Feil. Jeg lærer min Skolar en meget lang, en meget besværlig Kunst, en Kunst, som Eders Skolarer vist ikke forstaae; jeg lærer ham at være uvidende 42): thi
Den

ter saa trøgt holder sig paa hiin Afsarevei, har i sin Tilgiot til de fortroelige Breve her angaaende sagt meget Fortræffeligt, som det var at ønske modent maatte blive overveiet af alle dem, der vove sig ind i de spidsfindigste Speculationer, førend de omhyggeligen have gjort sig bekendte med den sunde Fornufts Metaphysik. Skede det saa vilde de ikke saa let lade sig smitte og føre paa Afsie af de grovere og finere Cagliostros, som ondskabulde eller selv bedragne paa nogen Tid saa ivrigen arveide paa den sunde Forstands Underwingelse.
Ehlers.

42) Her udtrykker Rousseau sig dog alt for negentligen i Henseende til det, han vil sige dermed. I en Lærebog burde det ikke skee saa overdrevent, som det her saa ofte skeer.

den Videnskab, den besidder, der ikke troer at vide, uden hvad den veed, indskrænker sig vist til saare lidet. I bibringe Eders Skolarer Vidensskaben; til Lykke! jeg sysselsætter mig med det Redskab, der henhører til Erhvervelsen deraf (43). Man for

sker. Der gives kun alt for Mange, som desfor medelst misforstaae meget deri.

Ehlers. Trapp. Resewitz.

Emil er ingen N. B. C.-Bog; af dem, den er skreven for, forstaaes vel dette; og forstaae de det ikke, saa er Emil over deres Horizont endog paa det simpleste Sted.

Dansk Anmærkning.

43) Begge Dele kunne jo vel skee paa een Gang. En tilbørlig bestemt videnskabelig Underviisning, dersom man ellers kan give det, Børn og Drengene lære, dette Navn, kommer Organernes Uddannelse og Dvælse saare meget til Nytte.

Ehlers.

Men da maa det, man lærer dem, være noget ganske andet, end hvad de sædvanligen lære; og da vilde maastee denne Underviisning sandsynligviis blive eet og det samme med det, Rousseau foreslaaer for Børn.

Campe. Stuve.

Den hele Sag synes mig at komme an paa, at man gaaer analytisk til Verks med det, man vil lære Børn, at man begynder fra det Sandfælige og Beskuelige, og at man ved mange for Sandserne bragte Exempler og practiske Dvælses bibringer dem Kundskaber, som syntetisk og abstract foredragne hverken kunne begribes eller anvendes af Børn, men i det høieste blot fattes bogstaveligen og symbolisk, følgerigen uden al Nytte. Dette er Veientil at danne og forberede sund Fornuft, hvilket Andre allerede have viist. Men hvor ere de Mænd, som heilede dertil, som i offentlige Skoler med Visdom og jaaledes som det bør være formaae at henlede dertil, og hvor er Indretningen til at berede Mænd dertil, Indretningen til borgerligen at belønne deres forstandige Ild? Resewitz.

fortæller, at Venetianerne engang med stor Pomp skal have viist én Spansk Ambassadeur deres St. Marcusstat, og at denne, istedet for at gjøre dem nogen Compliment, efterat have seet under Bordet, skal have sagt: Qui non c'è la radice 44). Jea seer aldrig nogen Lærer at prunke med det, hans Skolar veed, uden at føle mig fristet til at sige ham det samme.

Alle de, som have lagt Mærke til de Gamles Levemaade, tillægge deres gymnastiske Øvelser den Legems- og Sjelsstyrke, som udmærker dem saa fjendeligen fra de Nyere 45). Den Maade, hvorpaa Montagne understøtter denne Mening, viser noksom, at han var dybt gjennemtrængt deraf: uophørlig og paa tusinde Maader vender han stedse tilbage dertil igjen. Ved at tale om Børneopdragelsen, siger han, at man for at styrke Sjelen maa hærde Børnets Muscler, at man, for at sætte det i Stand til at udstaae Smertes, maa vænne det til at arbeide, at man, for at gjøre det skicket til at udholde en eller anden Ledemods Forvridning, de heftigste Anfald af Mavepine og overhovedet alle legemlige Ondder, maa holde det til de strængeste Legemsøvelser. Den vise Locke, den gode Rollin, den lærde Fleuri, den pedantiske Crousaz, alle, hvor forskjellige de end i det øvrige ere i deres Meninger, ere de dog enige i, at man bør sørge for, Børnene have megen

Le

44) Roden deraf er ikke her.

45) Rigtig nok burde der stedse og allevegne ved Opdragelsen sørges for gode gymnastiske Legemsøvelser.

Ehlers.

Legemsbevægelse. Denne Forskrift er og den meest overlagte af alle dem, de give, men det er, og det vil stedse blive, den meest tilfidesatte af alle Regler. Jeg har allerede talet nok om dens Bigrighed, og da der ikke desangaaende kan gives bedre Grunde og bedre udtrængte Regler end dem, der findes i Lockes Bog: saa vil jeg nøie mig med at henvise dertil, efter at jeg har taget mig den Frihed at tilføie hans Jagtragelser nogle af mine egne.

Saa længe de legemlige Lemmer staae i Bert, maa alt, hvad der af Klæder bedækker dem, være rummeligt: intet maa være for snævert, intet præstet, intet snoet om Legemet. Den Franske Klædedragt er hinderlig og skadelig for voksne Mennesker, men for Børn er den endog en reen Fordærvelse 46).
De

46) Det gjør mig ondt, at jeg saa ofte skal gribe Herr Formey i skjæve Anmærkninger, som vi, fordi de forlede til skadelige practiske Wildfarelser, her umuelig kunne lade upaaankede. "Herved, siger han om nærværende Sted, er der mere Fordom end Virkelighed. Naar Legemet ikke bliver understøttet, saa kryber det sammen, særdeles hos Børnene". Men hvilket Legeme? Skal det være det Barns, der voxer op i naturlig Frihed? Det kan det ikke være; i det mindste ikke, saasnart det kan staae opreist og løbe. Rigtig nok finder det Sted hos de Børn, der ere forvante ved Snørlivets Evang og svækkede ved andre Unaturligheder. Men Rousseaus hele Opdragelses-Systeme gaaer jo ud paa at frelse Børnene fra denne unaturlige Svækkelse. Herr Formey vedbliver: "Snørlivet forekommer en Mængde stemme Boininger, som Vanen, overdrevne Lege og andre Tilfælde kunne foraarsage i denne Alder." Hvis det er saa, — uagtet Erfaringen allerede for længe siden har sat det Modsatte uden for al Tvivl — og hvis
Fryg-

De størkede og i deres Omløb standsede Bædsker blive stillestaaende i en Rolighed, som, forsøget af det uvirkelige og med Stillesiddende tilbragte Liv, forvolder deres Forraadnelse, og disse saaledes fordærvede Bædsker forarsage Skjorbu, en Sygdom, der dagligen bliver mere almindelig hos os, og som de Gamle, besknyttede derfor ved deres Leve- og Klædemaade, næsten intet kjendte til. Husardragten, langt fra at afhjælpe, forsøger endog dette Onde; den befrier Børnene fra nogle Svøb, men den trykker derimod Legemet allevegne. Det bedste, der kan gøres, er at lade dem løbe, saalænge som mueligt, i Sleiskjoler, og siden at give dem en meget viid Dragts thi ved den Umage, man gjør sig for at vise deres Taille, udrettes dog intet andet, end at man vanskasber den. Næsten alle deres Legems-, og Aands-

N 2

Feil

Frygten for muelige Tilfælde kan retfærbiggjøre saa voldsom en Forholdsregel, som Brugen af Snørlivet: saa handlevi urigtigen, naar vi lade det berøe blot ved dette eneste Evangsmiddel; saa burde vi ogsaa smedde Børnernes Hænder, Hoved og Fødder i Lænker, paa det aldeles ingen vilkaarlig Bevægelse skulde forblive i deres Bold, thi enhver af samme kan jo mueligviis blive dem skadelig. Vil Herr Formey have det saaledes? Naar han er consequent, saa maa han ville det.

Campe.

Snørlivernes Skadelighed er vel nu ved det Schnepfenthalke PriisKrixt sat saa aldeles uden for al Tvivl, at selv Herr Formey ikke vil formaae at indvende noget derimod.

Trapp.

Mine egne Børn, hvilke aldrig have haaret Snørliv, og dog ere rank vorede, kunne isjendrive den Fordom, at det spæde Legeme skulde behøve nogen Understøttelse. Understøttelsen ligger i Legemets egen Bygning og Reising

Resewis.

Feil' have een og samme Oprind. Ise, komme alle ders af, at man vil gjøre dem til vorne Mennesker for Tiden 47).

Der gives muntre og melancoliske Farver: de første ere mere efter Børnenes Smag end de sidste; de klæde dem ogsaa bedre, og jeg indseer ikke, hvorfor man ei heri skulde raadsføre sig med en Tilbøielighed, der er saa naturlig. Men fra det Dies blif af, at de foretrække et Slags Tøi for et andet paa den Grund, at det er rigere, fra det Dieblif af ere de hensealdne til Luxus, til alle Fordommens Grillen; og denne Smag have de vist ikke bibragt sig selv. Man formaaer ikke at beskrive, hvor stor Indflydelse Valget af Klædedragten og Bevæggrundene til Valget have paa Opdragelsen. Det er ikke nok, at de forblindede Mødre love deres Børn Pynt til Belønninger, men man hører endog usornuistige Hovmestere at true deres Skolarer med en grovere og tarveligere Dragt som en Rejselse. — "Dersom Du ikke læser flittigere, dersom Du ikke tager Dine Klæder bedre i Agt, saa skal Du estersdags blive klædt som en Bondedreng". Er det ikke det samme, som om man sagde til dem: "Blid, at Mennesket for sig selv er intet, at det er Klæderne, der gjøre det til, hvad det er, at al Eders Værd bestaaer i Eders Klæders Værd?" Bør man forundre sig over, at saadanne visse Fordomme slaae an hos Unadommen, at den ikke sætter Priis paa andet end Pragt, at den ikke dømmes om Fortjenester uden efter det Udvoortes? Der.

47) Denne Sandhed kan ikke prækes høit og ofte nok. Naatte den dog blive hørt og taget til Estertanke af ret mange Mennesker!
Campe. Crapp.

Derfom jeg ſkulde bringe Hovedet i Bave igjen
 paa ſaadant et fordærvet Barn, ſaa vilde jeg tra-
 ge Omſorg for, at dets prægtigſte Klæder bleve de
 ubequemmeſte, det havde; at det deri ſtedſe ſkulde
 være tvunget, ſtedſe indpreſſet, ſtedſe ſaſtspilet
 paa tuſinde Maader; jeg vilde lade Frieheden og
 Munterheden tage Flugten for dets Pragt. Naar
 det vilde blande ſig i andre mere tarvelig klædte
 Børns Lege, ſaa ſkulde alt ophøre, alt adſprede
 ſig i Dieblicket. Kort, jeg ſkulde gjøre det Liden ſaa
 Ljedsommeligt, jeg ſkulde gjøre det ſaa meget af, ſaa ſla-
 viſk i dets galonerede Klædning, at det ſkulde betragte-
 den ſom en Marter for ſit Liv, og være mindre redſom
 for det mørkeſte Fængſel, end for at ſee mig gjøre
 Uaſtalter til dets Pynt. Naar vi ikke have un-
 derkaſtet Børnet vore Fordomme, gaaer dets for-
 nemſte Ultraa ud paa at have det mageligt og være
 fri; den tarveligſte, den beqvemmeſte, den tvung-
 neſte Dragt er ſtedſe den koſtbareſte for det.

Der er een Bane, der gjør Legemet oplagt
 til Døelſer, og der er en anden, der gjør det til-
 beieligt til Uvirksomhed. Den første lader Bød-
 ſterne have et jævnt og eensformigt Omløb, og
 beſkytter derved Legemet imod Luſtens Forandrings-
 ger; den anden lader det uopbørlig gaae over fra
 Bevægelse til Rolighed, fra Hede til Kulde, thi
 det er Afveerlinger, ſom det uundgaaelig maa væn-
 ne ſig til. Deraf ſeeler, at de Menneſker, der ſidde
 og opholde ſig inden lukte Døre, maae til alle
 Ti er klæde ſig varmt, paa det Legemet ſtedſe kan
 holde ſig i een til alle Tider af Naret og til alle Tider
 af Dagen ſvarende næſten uforandret Temperatur;

de Mennesker derimod, som ere ude snart i Soels
 skin, snart i Storm og snart i Regn, som stedse
 bevæge sig, og som tilbringe det meste af Tiden
 under aaben Himmel, de Mennesker maae ogsaa stedse
 være let paaflædre, paa det de kunne vænne sig til alle
 Luftens Afverlinger, til enhver Grad Temperatur,
 uden at have Uleilighed deraf. Jeg vilde raade
 baade den ene og den anden, at de ikke skulde for-
 andre deres Klæder med Aarets Forandringer, og
 dette skal og bestandigen være min Emils Skik 48).
 Men derved forstaaer jeg ikke, at han om Som-
 meren, ligesom Juedesidderne, skal bære sine Vinter-
 Klæder, men jeg vil, at han om Vinteren, ligesom
 Arbeidsfolk, skal bære sine Sommerklæder. Det
 sidste var Newtons Sædvane hans hele Liv i aldens
 navn, og dog naaede han en Alder af firefindstyve
 Aar.

Emil skal kun have lidet eller intet paa Hovedet,
 det være sig paa hvad Tid af Aaret det end
 vil.

48) "Dette Raad forudsætter allerede, siger Herr Formey,
 ganske fulddannede Emiler, istedet for det dog nu først
 kommer an paa at danne dem." Man seer vel, at
 Herr Formey aldrig har anstillet Jagttagelser over
 Børnenes legemlige Natur; i andet Fald maatte han
 vide, at et Børns Legeme meget let og uden al Fare,
 naar der kun bruges megen Forsigtighed i Henseende
 til Graderne i Fremgangsmaaden, antager enhver
 Vane, som man finder fornøden at give det. Intet
 er lettere end at bringe det dertil, at alle Børn, endog
 de allerede forkjælede ikke undtagne, baade Sommer og
 Vinter kunne fordrage at bære een og den samme,
 endog meget let, Klædedragt. Jeg i det mindste har
 erfaret dette med alle de Børn, jeg har havt under
 mine Hænder. Campe. Resewitz.

vil. De gamle Egyptere-gik fædse med blottede Hoveder; Perserne bedækkede sig med store Huer, og de bære endnu i vore Tider tykke Turbaner, hvis Brug Landets Luft, efter Chardin, gjør nødvendigt for dem. Jeg har paa et andet Sted *) anmærket den Forskjel, som, efter Herodot, fores fandtes paa en Balplads mellem Persernes og Egypternes Hovedskalde. Da det altsaa er magt paaliggende, at Hovedets Been søges at gjøres haardere, fastere, mindre skjøre og mindre poreuse, paa det Hjernen desbedre kan være bevæbnet ikke allene imod Dvæstninger, men ogsaa imod Snue, Flaad og alle andre Indtryk af Luften: saa maa man vænne Børnene til, baade Sommer og Vinter, baade Dag og Nat, at være blottede paa Hovederne. Dersom J, for Reenligheds Skyld og for at holde Haarene i Orden, ville bedække deres Hoveder om Natten, saa maa det skee med en tynd Hue af aabent Løi, omtrent som det Næt, hvor med Biscainerne skjule deres Haar. Jeg veed vel, at de fleste Mødre, mere rørte af Chardins Jagttagelser end af mine Grunde, ville troe alle vegne at finde Persisk Luft; men jeg har ikke valgt mig en Europæer til Skolar, for at opdrage en Asiater af ham.

Overhovedet bedækker man Børnene, særdeles i den første Alder, alt for meget med Klæder. Det var nødvendigere at hærde dem til at udstaae Kulden, end til at fordrage Varmen; thi den stærke Kulde bliver dem aldrig besværlig, naar man kun

N 4

i Ti.

*) Lettre à M. d' Alembert sur les Spectacles, Pag. 109, første Udgave.

i Tiden udsætter dem derfor: men da deres Huud over hele Legemet endnu er alt for blød og tynd til at formene Uddunstningerne en alt for fri Gjennemgang: saa udsalder de, ved at holdes alt for varme, til en uundgaaelig Udtøring. Ogsaa fornemmer man, at der dør flere Børn i August end i nogen anden Maaned. I øvrigt synes det stadfæstet ved Sammenligning mellem Indbyggerne i Norden og Middagslandene, at man bliver stærkere ved at udsaae overhaands stærk Kulde, end ved at fordrage overhaands stærk Hede. Men vænner ogsaa Barnet til, liksom det tiltager i Bert og dets Fibre tiltage i Styrke, alt mere og mere at trodse Solens Straaler: da ville I, naar I altsam gradviis gaae til Berks, i Tiden kunne hørde det til uden Fare at fordrage endog den brændende Zones Røghede.

Midt iblandt de mandige og fornuftige Forskrifter, Locke giver os, gjør han sig skyldig i Modsigelser, som man ikke skulde vente af saa nøisagtig en Grandfker som han. Den Mand, der holder for, at Børnene om Sommeren skulle bade sig i iskoldt Vand, den Mand vil ikke, at de, naar de ere varme, skulle slukke deres Tørst med frisk Vand eller lægge sig ned paa fugtige Steder 49) *). Men han vil jo, at Barnets Skoe til

49) En grundig tænkende Physiker og Læge maatte her let kunne forsvare Locke imod Rousseau. Jeg veed, at endog meget haardfør opdragne Bønder, ledede blot ved

*) Opsøge da Bønderbørnene meget tørre Steder paa Jorden, naar de ville sætte eller lægge sig? Og har man

til alle Tider skulde trække Vand: trække de da
mindre Vand, naar Varmen er varm, og kan
N 5 man

ved egne Jagttagelser og Erfaringer, forholde sig netop
saaledes, som Locke vil, at Mennesket skal forholde sig.
Rigtig nok kan Mennesket ved uafbrudt Dvælse ogsaa
vænne sig til Ting, som ellers ere det skadelige. Mennesket
kan efterhaanden lære sig til at fordrage temmelig
meget. Men det er afgjort, at alt, hvad der i og for
sig selv er skadeligt, ogsaa gjør Livet og Helbreden Af-
bræk i det Hele. Ved visse Forretninger i Livet ind-
stille derfor Sygdomme og en tidlig Død sig meget sik-
kert. Naar det, der er i Stand til at blive Mennesket
skadeligt, er saaledes beskaffent, at Mennesket ved sin
Levemåde eller og overhovedet enten aldeles ikke eller og
kun med Besværighed kan undgaae det: saa gjør
det rigtig nok vel i, at det vænner sig dertil. Man-
get et Menneskes Svæler ere saaledes beskaffne, at
det meget ofte pludseligen maa gaae over fra stærk Hede
til stærk Kulde, fra tørt til vaadt, og saaledes ogsaa
omvendt. I dette Fald maa det i den tidligste Ung-
dom efterhaanden vænnes dertil; dette finder, f. E.,
Sted med Hallorerne. Meget let komme Menneskene
til at faae vaade Fødder, og derfor er det ogsaa, Locke
viseligen giver os det Raad, at Ungdommen overhovedet
skal vænne sig til at fordrage vaade Fødder. Men
hvad der kan raades enten eet Slags Mennesker eller
i visse Stykker Menneskene overhovedet, det maa,
af den anførte Grund, ikke raades alle Mennesker og
uden al Indskrænkning.

Ehlers. Trapp. Campe. Resewitz.

Men

man nogentid hørt, at Jordens Fugtighed har paa-
draget noget saadant Varn Sygdomme? Naar man
hører Lægerne at tale derom, skulde man troe, alle de
Bilde maatte tilfætte Helbreden af Forsjælelse.

Forsatteren.

man ikke gøre den samme Slutning fra dets Fødder til dets Legeme, som han gjør fra Hænderne til Fødderne og fra Ansigtet til Legemet? "Derfor vil, kunde jeg sige til ham, at Mennesket skal være lutter Ansigt, fortjener jeg da at lastes, fordi jeg vil, at det skal være lutter Fod?"

For at hindre Børn fra at drikke, naar de ere hede, foreskriver han, at man skal vænne dem til fremfor alle Ting at spise et Stykke Brød, førend der gives dem noget at drikke 50). Det er meget
 sel

Men da det ikke kan forudses, i hvad Forfatning et Menneske kan komme: saa er det dog vel raadeligt, at Legemet hærdes til at fordrage, alt hvad der er mueligt, det kan fordrage. Hvad det umuelige er, det maatte en kyndig, men derhos og fordomsfri og upartisk Physiker bestemme. Var han ikke Læge af Profession, vilde det være saa meget desbedre.
 Dansk Anmærkning.

50) Man maa overlade til Lægerne at afgjøre, om denne Forfatterens letsindige Theorie, i Sænsende til kold Drikke, naar man er varm, ikke er en meget for vidt dreven og fordærvelig Hypothese. De umiddelbare Slagflod, Blodstyrtninger eller efterhaanden tiltagende Svindsotter, som saa ofte ikke allene hos Menneskene, men endog hos Dyrene (s. E. Hestene, naar man lader dem drikke, efterat de ere komne i Sveed) ere Følgerne, gjøre det Naad: ogsaa heri blindt at lade dem følge Naturens Drivt, hvist betænkeligt. Locke gaaer sikkert den fornuftige Vej, han gaaer Maadelighedens Vej: og den vil enhver fornuftig Opdrager betrede med ham.

Antaget endog, at denne Drikken ikke vilde være skadelig for et Legeme, der fra Ungdommen af var hardet efter den hele Methode af Rousseau: saa vilde
 dog

selsomt, at man skal give et Barn Mad, naar det trænger til Drikke: hellere saae jeg, at man gav det at drikke, naar det var sultent 51). Jeg lader mig aldrig overbevise om, at vore første Attraer skulde være saa slet ordnede, at vi ikke kunde tilfredsstille dem, uden at udsætte os for at omkomme 52). Forholdt det sig saaledes, da
 havde

dog den, der nuomstunder, da end ikke Landmandens Søn bliver hardet saaledes, vovede at lade det svedende og hede Barn strax saae Drikke, være en inconsequent Daare. Lader os tøve dermed, indtil vi blive Bilde fra Canada, og i en Miils Frastand ere i Stand til at kunne veire Biltet.

Cramer. Campe. Trapp. Resewitz.

Det er jo Emils Opdragelse, Rousseau beskriver, og bør han da efterlade at anføre, hvad der passer sig for denne, fordi det ikke passer sig for alle andre? Desuden er der ingen Tvivl om, at jo ethvert Menneske kan vænnes til at fordrage kold Drikke, naar det er varmt, dersom det kun gradviis og med Forsigtighed er blevet vænnet dertil, fra Barndommen af.

Dansk Anmærkning.

51) Vittighed! Antithese! men ikke Argument.

Cramer.

Rigtigt nok! Men dog undskyldeligt med Hensyn til Emils Opdragelse. Dansk Anmærkning.

52) Det fuldkommen naturlige eller vilde Menneske kan, uden al Fare, ligesom det fuldkommen vilde Dyr følge sine Attraer; følgelig kan det ogsaa ligesom Hjorten og andre vilde Dyr, uden al Skade, drikke, naar det er varmt. Men ligesom det tamme Faar og den tamme Hest ikke kan rette sig efter Hjortens Exempel, saaledes kan ei heller det tamme Menneske rette sig efter det Vildes Exempel. Campe. Trapp.

Naar

havde det menneskelige Kjon været ødelagt mere end hundrede Gange, førend det var kommet efter, hvad det maatte gjøre, for at vedligeholde Livet.

Naar! Emil er tørstig, skal man strax give ham at drikke. Jeg vil, at han skal have reent Vand uden nogen Tilberedelse; det maa ei engang være koldslaaet, om han endog svømmede i Sved og det var i den strengeste Vinterkulde. Jeg anbefaler ingen anden Forsigtighed 53) end den, at man skal gjøre Forskjel paa Vandets Egenskaber. Er som det er rindende Vand, saa skal man give ham det paa Stedet, ligesom det er taget af Floden. Er det Kildevand, saa maa det staae nogen Tid i Luften, førend han drikker det. Paa de varme Tider af

Naar man har passelig Bevægelse strax efter, at man har drukket noget koldt, saa er det, i Folge Erfaringen, mindre skadeligt. Reserwirz.

Anmærkeren henholder sig til det han allerede har sagt, nemlig at Rousseaus Forholdsregler som oftest allene ere anvendelige hos Emiler.

Danst Anmærkning.

53) Allsaa dog een Forsigtighed, en Forsigtighed, som dog i det egentlige gaar ud paa Lockes Stykke Brød. Thi naar Emil skal bide, indtil Kildevandet har faaet lige Temperatur med Luften, saa maa han jo dog ikke stedse drikke i det Diebt, han mærker, han er tørstig. Hvorfor maa han nu ikke imidlertid spise et Stykke Brød, især da dette, naar det er tyret, virkeligen, som jeg veed af egen Erfaring, slukker den Tørst, som har sin Oprindelse fra Tænde? Trapp.

Men et andet Spørgsmaal er det, om det ikke er høit tungt at spise, naar man er meget tørstig: at det er det, veed Anmærkeren ogsaa af egen Erfaring.

Danst Anmærkning.

af Varet ere Gloderne hede; men saaledes er det ikke beskaffent med Kilderne, thi paa dem gjør Luften intet Indtryk. Man maa rove, indtil de have lige Temperatur med Luftkredsen. Om Vinteren derimod er Kildevandet mindre farligt i denne Henseende end det rindende Vand. Men det er hverken naturligt eller almindeligt, at man om Vinteren kommer i Sved, allermindst i den frie Luft 54): thi den kolde Luft, som stedse møder Huden, driver Sveden ind igjen, og formener Svedehullerne at aabne sig nok til at give den ubehindret Udgang. Smidlertid forlanger jeg ikke, at Emil om Vinteren skal søge Bevægelse i en Krog

54) Meget ofte. Ved at gaae, ved at danse, ved at løbe paa Skøiter, ved adskillige Ungdoms Lege, o. d. l. kan Mennesket, det Rousseau endelig siden efter ogsaa selv tilstaaer, let i den stærkeste Vinderkulde blive overhaands heet. At kold Drikke i en saadan Tilstand ikke allene er skadeligt, men endog letteligen kan blive ødelæggende og dræbende, det er ingen Tvivl underkastet. Det er dermed beskaffent, ligesom det er beskaffent, naar et Menneske der er kommet i stærk Hede, med eet enten bliver staaende stille i Kulden eller pludseligen gaaer ind paa et meget koldt Sted. Kun det Tilfælde er der, hvori ingen af Delene letteligen forvolder nogen Skade, at man strax derpaa forskaffer sig en stærkt angribende Bevægelse. Og dog udkræves der endnu til saadant et Forhold et meget godt Legeme.

Ehlers. Trapp. Resewitz.

Heri er Rousseau, som man siden seer, enig med de Herrer Pædagoger. Og at Emil, efter den Opdragelse han faaer, maa have et usædvanlig stærkt Legeme, følgerigen og kunne udholde usædvanlig meget, det er ingen Tvivl underkastet.

Dansk Anmærkning.

Krog ved en dygtig varm Døn, men han skal forskaffe sig den uden for Huset under aaben Himmelmel i dygtigt Frostveier. Naar han ikke kommer i Sveed uden ved at gjøre og kaste Sneeballer, saa kan man gjerne lade ham drikke, naar han tørster, og ijen begynde, hvor han slap, naar han har drukket 55), uden at være bange for, at han tager nogen Skade deraf. Dersom han kommer i Sveed ved nogen anden Dvelse og derefter bliver tørstig, saa maa han og drikke kolt Vand, uanseet at det er Vinter. Men mages maa der allene, at han har langt derefter, og at han gaaer noget langsomt for at søge det 56). Ved Kulden, hvilken man forudsætter, vil Heden noksom have lagt sig hos ham til, at han kan drikke uden Fare, naar han kommer til Sædet. Men magtpaaliggende er det, at han ikke mærker noget til den Forsigtighed, der bruges. Thi jeg vilde hellere, at han undertiden skulde være syg, end at han stedse skulde være ængstelig for sin Sundhed 57).

Bør

55) Denne Tilsetning gjør Sagen mindre farlig. Under Betingelse af vedvarende Bevægelse drikke vore Landes Beboere, ligesom deres Heste, om de endog ere ganske bedækkede med Sveed, uden al Fare, saa meget og saa ofte som de ville. Camp.

56) Hvortil dette, naar man uden Skade strax kan drikke koldt Vand? Ehlers. Trapp.

Saalænge han er Varn, maa han, mener Drouseau, ikke drikke, førend han har følet sig lidet, men naar Naturen først er bleven tilvant, anseer han det for ikke at skade. Dansk Anmærkning.

57) Mennesket maa være opmærksomt paa sin Følelse, naar Sagen udkræver det, og i det anførte Tilfælde ud.

Børnene behøve megen Søvn, efterdi de gjøre sig overhaands megen Bevægelse 58). Sønnen og Bevægelsen tjener gjensidigen til at befordre

udkræver jo Sagen det. Fornødent gjøres det kun, at Mandrolighed finder Sted ved denne Opmærksomhed, og at ingen Engstelighed blander sig deri. En saadan Opmærksomhed har jeg at takke for, at jeg ikke for mere end tyve Aar siden er gaaen udaf Verden, og at jeg efter en Helbredstilstand, hvori min Ven og da værende Læge Zensler neppe ventede at kunne see mig ved Live et par Aar endnu, efterhaanden, under tunge Arbejder og mange Slags tunge Lidelser, endeligen har opnaaet en ikke ringe Grad Sundhed og Kræfter.

Ehlers.

Men Herr Ehlers har dog nok eiheller i sin Ungdom nydt Emils Opdragelse. For at stille sig til Exempel maatte dette have været Tilfældet med ham; i andet Fald er det det samme som at bevise med Glasma-teriens Haardhed, at Diamanten meget let lader sig knuse!

Dansk Anmærkning.

58) Det er vel ikke Aarsagen; thi jeg har (Braunsch. Journal for Aaret 1788, 6te Stykke) viist af Erfaringer og Fornuftgrunde, at et Menneske, der om Dagen har stærk Legemsbevægelse, behøver mindre Søvn end en anden, der ved legemlig Rolighed ikkun arbejder med Sjelen; men Aarsagen er den, at Sønnen er et uundværligt Udviklingsmiddel for det Legeme, der staaer i Vext.

Campe. Trapp.

Ligesom Erfaringen lærer, at Bevægelsen er et kraftigt Middel til at befordre Vexten og Kræfternes Udvikling: saaledes lærer den ogsaa, at Sønnen bidrager dertil. Altsaa lader der sig heraf uddrage den uimodsigelige Slutning, at Bevægelserne i det de gjøre Legemet beredt til at vore, følgerigen middelbar blive Aarsag til den Søvn der fremmer Vexten.

Dansk Anmærkning.

dre hinanden; ogsaa sees man, at de trænge til begge Dele. Natten er Hviletiden, det har Naturen selv udklaaret den til. En stadfæstet Sagttagelse er det, at Sønnen er roligere og sødere, naar Solen er under, end naar den er over Horizonten, og at Luften ikke beskærer vore Sandser saa stor en Rolighed, naar den er varmjordt, som naar den ikke er varmjordt af Soelstraalerne. At staae op og lægge sig med Solen er vist altsaa den gavnligste Bane 59). Deraf følger, at saavel Mennesket som Dyrene overhovedet behøve en længere Søvn om Vinteren end om Sommeren. Men det borgerlige Liv er ikke simpelt, ikke naturligt, ikke befriet nok fra Forandringer og Tilfælde, til, at man tør vove at vænne Mennesket til eensformighed, og endnu mindre nødvendiggjøre den for samme. Riigtig nok maa man underkaste sig Regler, men den første af disse er den, uden Fare at kunne overtræde dem, naar Nødvendigheden udkræver det. Forskjeler altsaa ikke uformistigen Eders Skolar ved at vænne ham til saa vedvarende rolig en Søvn, at den ikke fordrager at afbrydes. Lader ham i

Bes

59) Denne Sætning maa indskrænkes. Nippe er det muligt at bringe den i Udøvelse i de hede og tempererede Jordstrøg. I de nordiske Egne kan den aldeles ikke anvendes. Mennesket maatte enten sove eller vaage hele Maaneder igjennem. Ogsaa i de hede Lande handler man, og som jeg troer med Grund, derimod; thi der sover man paa den bedste Tid af Dagen og ved Midnatstid, men vaager og arbejder derimod den øvrige Tid. Sige kan man vel ikkun, at Mennesket bør forholdsviis vaage mere i de lange Dage og sove forholdsviis mere i de lange Nætter.

Ehlers. Trapp. Campe. Resewitz.

Begyndelsen ubehindret følge Naturens Lov, men forglemmer ikke, at han blandt os maa være ophøiet over denne Lov, at han uden Besværlighed maa kunne lægge sig sildigen, staae op tidligen, vækkes pludseligen, tilbringe Nætterne uden at ligge. Ved at tage det berids paa denne Fod 60), ved at gaae sagtfærdig og gradviis til Værks, gjør man Legemet skicket til at fordrage, alt hvad der vilde ødelægge det, naar man først underkastede det samme, efterat det var fulddannet.

Alf Vigtighed er det, at man tidlig vænner sig til at ligge ilde: det er Midlet til aldrig at finde nogen Seng st. Overhovedet forsøger et strængt Liv, naar det først er blevet Bane, Tallet paa de behagelige Følelser; et kjælent Liv derimod bereder

OS

60) Den Nødvendighed, at vænne unge Mennesker til at kunne fordrage alt, hvad der er uundgaaeligt for det menneskelige Liv, er ikke underkaster nogen Tvivl: men at begynde med denne Banes Indførelse hos smaa Børn, nemlig hos Børn, som endnu ikke ere sex til otte Aar, i Henseende til deres Søn, det finder jeg aldeles ikke raadeligt, da den uforstyrrede Søn er alt for velgjørende, men den forstyrrede og negete derimod er alt for skadelig for dem. I de første sex Aar kan et Barn ikke letteligen sove for meget.

Campe. Trapp. Stuve. Kesewitz. A

Det er uden Tvivl ei heller Rousseaus Mening, at der saa tidligen skal begyndes med denne Banes Indførelse; thi han siger jo: Lader Barnet i Førstningen uden Evang lyde Naturens Love; ligesaa lader han sig og forstaae med, at Barnet skal med Fornøielse tage Deel i en Lystreise, en Tour til Vandse, &c., og dette synes dog at forudsætte en noget modnere Alder end sex til otte Aar.

Dansk Anmærkning.

Anden Bog, 2den Deel. D

os uendelig mange ubehagelige Følelser. De alt for kjælt opdragne Mennesker finde ingen Søvn, uden de ligge paa Duun; de derimod, som have tilvant sig at sove paa Bræder, finde den, hvor de end ligge: der gives aldrig nogen haard Seng for den, der falder i Søvn, saasnart den lægger sig.

Naar man begraver sig i en blød Seng i Fjer eller Edderduun, saa bortsmelter eller opløses, saa at sige, Legemet (61). De alt for varmt indsovte Nyrer blive ophidsede; og dette forarsager som oftest Steen eller andre onde Tilfælde, dette afføder useilbarligen en kjælt Legemsbeskaffenhed, udsat for alle Besværligheder.

Den bedste Seng er den, der forskaffer den bedste Søvn. Saadan en Seng berede vi, Emil og jeg, os om Dagen. Det er ufornødent at sende os Persiske Slaver til at rede vore Senge: ved at forarbejde Jorden, ryste vi selv vore Matrasser (62).

Jeg

61) Det er meget at ønske, at den Skif, at lade Børn sove paa Matrasser og under Dækkener, maatte blive almindeligere, og at Læger og Opdragere ikke vilde blive trætte af at drive derpaa. Det er utroeligt, hvor meget Børnenes Legemskraft taber ved tykke og hedende Fjerklæder, og hvor mange Anlæg til Forkjølelse og deslige Sygdomme dette føder af sig; — ei engang at tale om et andet skrækkeligt fysisk og moralsk Onde, der saa letteligen kan befordres ved det, der slapper, forkjøler og hidser Børnenes Legemer.

Stuve. Resewitz.

62) Hvor ofte skulle disse Sandheder endnu forgieves prækes for vore Mødre? Campe.

Jeg veed af Erfarenhed, at det næsten staaer til os selv, naar Børnene kun ere friske, enten vi ville, de skulle sove eller vaage. Naar Barnet er bragt til Sengs, og det gjør sin Opvarterste Tiden lang ved Snak, saa siger hun: Sov! Dette er det samme, som om hun vilde sige til det, naar det var sygt: Bliv frisk! Det sande Middel til at faa det i Søvn, er at gjøre det kjedsommeligt. Taler kun med det, indtil det nedes til at tie: da vil det snart falde i Søvn. Prækener ere dog nyttige til noget; det er ligesaa godt at præke for det som at vugge det: men om I betjene Eder af dette Sovemiddel om Altsenen, saa vogter Eder dog for at gjøre Brug deraf om Dagen.

Lindertiden vil jeg vække Emil, dog mindre af Frygt for, at han skulde blive vant til at sove for længe, end for at vænne ham til alt, til at vækkes, ja endog til pludseligen at vækkes (63). I øvrigt maatte jeg kun have saare saa Gaver til mit Kald, dersom jeg ikke forstod at tvinge ham til at vaagne og staae op af sig selv, til hvad Tid jeg, saa at sige, sandt for godt, uden at jeg behøvede at sige ham et eneste Ord desangaaende.

Dersom han sover for lidet, saa bereder jeg ham den næste Dag en kjedsommelig Morgen: da vil han selv betragte enhver Veilighed, der skjens

D 2

les

63) For unge Mennesker er denne Øvelse unegtelig nødvendig og nyttig; men for unge Børn anseer jeg den, som sagt, at være skadelig.

Campe. Trapp. Resewitz.

Anmærkeren har allerede desangaaende sagt, hvad for Børn han mener, Rousseau har meent.

Dansk Anmærkning.

kes ham til at sove, som en Belgjering. Sover han derimod for meget, saa har jeg, naar han vaagner, en Livsfordriv efter hans Sind paa rede Hænder for ham. Vil jeg, at han skal vaagne til et vist Klokketæt, saa siger jeg til ham: "I Morgen Klokker sex tage vi ud at fiske, ville vi spadserer hist eller her: vil Du med? Han siger Ja, han beder mig at vække sig. Enten lover jeg det 64) eller lover jeg det ikke, ligejom det træffer sig: vaagner han nu for sildia, saa er jeg borte. Det maatte gaae meget usikkert til, om han ikke snart skulde lære at vaagne af sig selv.

Skulde det ellers hænde sig, hvilket dog er sjeldent, at der gives saa trevnt et Barn, at det stedse gad henligge i Dovenskab: saa maa man ikke lade en Tilbøielighed faae overhaand hos det, hvorved det i Tiden vilde falde i en evig Dødsighed, man maa give det noget at forrette, hvorved det kan vækkes af sin Søvnagtighed. Man beqriber vel, at jeg hermed ikke vil sige, at man skal sætte det i Bevægelse ved Tvang, men min Mening er, at man skal anspore det dertil ved et eller andet, hvori det selv finder Behag. Naar dette gjøres med et Balg, der stemmer overeens med Naturens Orden, saa ledes vi til paa een Gang at opnaae et dobbelt Formaal.

Jeg veed ikke at tænke mig noget, som man ei, med nogenlunde Beqvemhed, skulde kunne bibringe Børnene Smag paa, ja endog heftig
Til.

64) I hvilket Fald Lovtet ogsaa maa holdes.

Det forstaaer sig.

Ehlers.
Dansk Anmærkning.

Tilbøielighed til, uden at man skulde behøve at tage sin Tilflugt til Forsængelighed, Kappelyst 65) eller Misundelse. Deres Fryghed, den Lyst, deres Aand har til at efterligne, men fornemmeligen deres naturlige Munterhed, et Redskab, der altid er sikkert, og hvoraf endnu ingen Lærer har vidst at gjøre Brug, dette er tilstrækkeligt nok dertil 66). I alle de Lege, hvor de ere sikkert overtydede om, at det virkeligen blot er Leeg, fordrage de, uden at beklage sig, ja endog med Latter, hvad de ellers ikke vilde fordrage uden at udgyde Taarer i strømmeviis. De Vildes Ungdom søger sig en behaelig Tidsfordriv i at faste længe, i at støde sig, i at brænde sig, fort i ethvert Slags Nødighed og Smerte, og dette er et Beviis paa, at Smerten selv har noget Kryderi, som kan betage den Bitterheden. Men det er ikke enhver Lærer, der forstaaer at tilberede

D 3

dette

65) Kappelyst kan ikke sættes i Classe med Forsængelighed og Misundelse. Kun ved Sammenligninger faaer Mennesket en Idee om sin Fremgangs, og der er aldeles intet Uædelt i den Drift at ville naae det, man paa andre seer at være opnaeligt, og at komme noget videre end en anden eller man selv til den Tid er kommen. Eiheller er der noget Lastværdigt i den Tilfredshed, man opnaaer, naar man ved at kappes kommer efter, at man formaaer meget. Kun maa man ved Kappelysten sørge for, at der ei forener sig nogen misundelig Tilbøielighed dermed. Ehlers. Resewitz.

66) Jeg har selv kjendt ikke saa Lærere, som omhyageeligen have benyttet sig af Bernones Munterhed og Fryghed til deres Henseters Opnaaelse. Ehlers.

Det kan være; men dog er Tallet paa disse lille imod Tallet paa dem, der retfærdiggjøre Rousseaus Ytring.
 Dansk Anmærkning.

Dette Krydret, maaskee eiheller enhver Skolar, der formaaer at fordøie det med et blidt Ansyn. Men see, der kunde jeg igjen, om jeg ikke havde taget mig i Bære, raget mig ind i Undtagelserne.

Det, der ingen Undtagelse fordrager, er altidertid den Sandhed, at Mennesket maa lære at underkaste sig Smerten, menneskelige Lidelser, flemme Tilfælde, Livsfarer og endelig Døden. Jo nøiere bekjendt man gjør det med alle disse Forestillinger, desmere helbreder man det for den besværlige Følsomhed, der forsøger Smerten med Utaalmodigheden over at fordrage den; jo fortroeligere man gjør det med de Lidelser, som kunne møde det, desmere fløyer man, som Montagne vilde have sagt, Braaden af det Fremmede (67), desmere saarfrie og haard gjør man ogsaa dets Sjæl: dets Legeme vil blive et Harnisk, som enhver Püil, der ellers kunde trænge ind til Marven, vil tørne tilbage for. Naar Døden nærmer sig, saa vil det neppe betragte den som de Forbud, den serud-

sen,
67) Ogsaa denne saa haandgribelige Sandhed troer Herr Formey at maatte modsiges. "For at blive en Dyrighedsperson, en Kjøbmand, o. s. v., siger han, behøver man ikke forud at have været en Kjemper, en Bild, en Spartaner." — Det vel ikke: men gives der nogen Stand, hvori et Menneske, der ikke er hærdet, stedse kan leve virksom og tilfreds? Herr Formey svicrer til: "De, som bestemme sig til Krigsstanden, kunn forud vænne sig til Besværligheder; men for de andre seer jeg inaaen Nødvendighed deri." — Ikke? Komme de andre maaskee aldrig i Forsatninger og Omstændigheder, hvor de maae fordrage Ubequemmeligheder og Besværligheder? Og lader os sætte, dette aldrig indtraf: kan man da nyde en fuldkommen Helbred uden i det minste i en vis Grad at være hærdet? Campe.

sender; det vil, saa at sige, ikke døe; det vil enten leve eller døe; en tredie Ting veed det ikke af at sige. Om saadant et Menneske kunde Montagne sige, som han har sagt om en Marocansk Konge: "Intet Menneske har levet saa langt ind i Døden, som han". Standhaftighed og Behjertethed ere, ligesom de andre Dyder, Barndommens Lærdomme; men man bibringer ikke Børnene disse Lærdomme ved at lære dem at nævne Dyderne, men ved at forskaffe dem Smag derpaa, uden at de vide, hvad det er.

Men, siden vi tale om Døden, hvorledes skulle vi forholde os med vor Skolar i Henseende til den Fare, der er forbunden med Kopperne? Skulle vi indpode ham dem i den spæde Alder, eller skulle vi tøve, indtil han faaer dem naturligen? Den første Maade er meest overeensstemmende med Sædvanen, og forflytter derhos Faren fra den Alder, hvori Livet har mere Værd, til den Alder, hvori det har mindre Værd, dersom man ellers har nogen Føie til at give en vel behandlet Indpodning Navn af Fare. Den anden derimod er mere overeensstemmende med vore almindelige Grundfæstninger: at lade Naturen ene raade i alt, (hvad den foretager sig 68), og ikke forstyrre den i det, den unddrager

D 4

sig

68) Men hvorledes: om nu Naturen intet overhovedet havde at gjøre med Kopperne? Om denne Sygdom var een af dem, som det menneskelige Kjønn havde paa draget sig ved en fra Naturens Love afvigende Leve maade? Vilde vi ogsaa i dette Fald overlade til den, hvad

der

sig fra, saasnart Menneſket ogsaa vil blande ſig deri. Naturens Menneſke er ſtedſe forberedt; vi ville lade Meſteren indpode det Kopperne: ſikkert vælger han et bedre Dieblig dertil end vi.

Imidlertid maa man ikke herfra ſlutte ſig til, at jeg laſter Indpodningen; thi den Grund, i Folge hvilken jeg undſlaaer mig for at indpode min Skolar Kopperne, vilde ikke være anvendelig, naar det angaaer Eders Skolarer 69). Eders Opdragelſe forbereder dem til ikke at undvige Faren ved Kopperne, i det Dieblig de anfaldes deraf: overlade I det alſaa til Hændelſen, ſaa er det ſandſynligt, at de ville omkomme derved. Jo nødvendiggere Indpodningen i adſkillige Lande bliver, desmere ſeer jeg, man modsætter ſig den: Aarſagen dertil er let at begribe 70). Imidlertid anſeer jeg det neppe Umagen værd at afhandle dette Spørgsmaal i Henſeende til min Emil. Om han ſkal eller han ikke ſkal indpodes Kopperne, det vil komme an paa

der ikke ſtammer fra den? Og dette Gald er dog her i det mindſte meget ſonſyndligt. Campe. Stuve.

Man gjøre, hvad man behaaer, ſiger Rousseau ſiden. Danſk Anmærkning.

69) Saaledes ſkulde Rousseau ogsaa have raiſonneret, da han taledes om at drikke, naar man var heed.

Cramer.

Allevegne at gjøre den Diſtinction vilde foraaſſage en Sidtloſtighed, der er unødvendig, naar man ſelv formaaer at tænke ſig den.

Danſk Anmærkning.

70) Her ikke at have mange Børn at underholde, — om jeg ellers forſtaaer den ſarkastiſke Philoſof og rigtigen.

Cramer.

paa Tiden, Stedet og Omstændighederne: det er næsten ligegyldigt, for saavidt ham angaaer. Indpoder man ham Kopperne, saa har man den Fordeel, at man forudseer og forudkjender hans Sygdom, og det er dog noget; men saaer han dem naturligen: saa befrie vi ham fra Lægens Hænder, og det er dog endnu mere 71).

Den udelukkende Opdragelse, som ene gaaer ud paa at udmærke dem, der have nydt den, fra den menige Mand, foretrækker stedse de bekosteligste Lærdomme for de almindelige og just derfor nyttigere Lærdomme. De unge Mennesker, paa hvis Opdragelse man anvender Nøie, lære saaledes alle at ride, efterdi det er kostbart at lære det; men det er sjeldent, at nogen af dem lærer at svømme 72), thi det koster intet, og en Haand-

D 5

værks

71) Ogsaa meget haardt opdragne sunde Mennesker døe letteligen i de naturlige Kopper. Hvilke Udelæggelser have disse ikke ofte anrettet selv iblandt de Bilde?

Ehlers. Trapp. Campe. Resewitz.

Men et sundt og stærkt Legeme modstaaer dem dog bedre end et svagt og usundt Legeme.

Dansk Anmærkning.

72) Det var rigtig nok af mange Aarsager godt, om det blev ganske almindeligt ved Opdraagelsen, at Børnene lærte at svømme, særdeles i de Lande, der ere omgivne af Havet. Man undgaaer derved ofte Døden. Ogsaa gives der mange Leiligheder, hvor man ved Svømmen kan opnaae vigtige Hensigter. Legemets Kræfter nyde derved en fortræffelig Ovelse. Legemet bliver vant til umiddelbar at imodstaae Luftens og Vandets Indtrykke. Den dermed forbundne Baden er et saare gavnligt Henselsesmiddel. Ved Nøie at estertænke denne denne Sag vilde man letteligen opda-

ge

værksmand kan forstaae dette ligesaa godt som nogen anden. Imidlertid stiger dog en Rejsende til Hest, uden at have besøgt nogen Rideskole, og saa holder han sig i Sadelen, og betjener sig af Hesten, saavidt det gøres fornødent. Men dersom man kommer i Vandet, uden at kunne svømme, saa drukner man, og svømme kan man ikke, uden at have lært det. Endeligen er man aldrig pligtig til at stige til Hest med Livsfare; derimod er ingen sikker paa at undvige en Fare, som man, saa ofte er udsat for. Enten Emil er i Vandet, eller paa Jorden, det skal være ham eet og det samme: Kunde han leve i alle Elementer, skulde det være mig des kjerere. Jeg skulde gjøre en Dru af ham, dersom man kunde lære at flyve i Luften; han skulde blive en Salamander, dersom man kunde gjøre sig Ilden fordragelig.

Man frygter for, at et Barn skal drukne, naar det lærer at svømme; men enten det drukner, i det

ge endnu flere Fordele. Imidlertid maatte man ved Svømmingen aldeles ikke lade Ungdommen gaae, letfærdigen til Bærts. Den maatte nødvendigvis øves og undervises deri ved en kyndig Mester. Ellers falder den lettelingen paa en urigtig Bevægelse med Hænderne og Fødderne, forekommer den ikke nok de onde Virkninger, der flyde af Ophidselse og Forkjølelse, gaaer den lettelingen saavidt, at Kræfterne med Skade udtømmes, handler den lettelingen for forvovent, for at lade sig see, er den ikke nok paa sin Post, naar Strømmene ere dybe og gaae til Grunden, staaer den lettelingen Fare for at blive opslugt eller lemlæstet af en Novfisk, forholder den sig ikke forsigtig nok, om den anfaldes af Krampe, o. s. v..

Ehlers. Resewitz.

i det at det lærer at svømme, eller fordi det ikke har lært at svømme, saa vil det dog stedse være Eders Skyld. Det er ene Forsængelighed, der gjør os forvovne; vi ere det ikke, naar vi ikke blive seete af nogen: Emil vilde ikke være det, om han end havde den hele Verden til Beskuere. Da man kan øve sig, uden at sætte sig i Fare, saa skal han i en Arm fra sin Faders Part lære at sætte over Hellesponten 73). Men man maa ogsaa vænne sig til Farer, paa det man kan lære, ikke at tabe Modet, naar man er deri; thi det er en væsentlig Deel af den Værdom, jeg nyeligen har talet om. Da jeg i øvrigt vil være opmærksom paa at afmaa- le Faren efter hans Kræfter, og da jeg stedse selv vil dele den med ham: saa vil jeg neppe have noget at befryste af hans Uforsigtighed, saa meget mindre som det ikke er at tvivle paa, jeg vil indrette Omfor- gen for at bevare ham efter den, jeg skylder mig selv.

Et Varn er ikke saa stort som et vorent Men- neske; det har hverken dets Styrke eller dets Fors- nuft; men det seer og hører ligesaa godt eller dog næsten ligesaa godt som det vorne Menneske. Det har en ligesaa fin, men ikke saa forvendt Smag; og det adskiller ligesaa godt den ene Dufte fra den anden som den Borne, men der er ikke saa megen Sand- selighed hos det som hos denne. De første Evner, der danne sig og blive fuldkomne i os, ere Sand- serne. Disse Evner ere altsaa de første, man bur- de dyrke; og dog ere de de eneste, man overseer, eller dem, man meest tilside sætter.

At

73) Hermed henfigtes til Hero's og Leanders Historie.
Cramer.

At øve Sandserne bestaaer ikke allene i at gjøre Brug af dem; det bestaaer ogsaa i at lære at dømme vel ved dem, at lære, saa at sige, at føle; thi vi forstaae ikke at føle, see eller høre, uden saaledes som vi have lært det.

Der gives et Slags Legemsøvelser, som blot ere naturlige og mechaniske, og som ifkun tjene til at styrke Legemet, uden at Dømmekraften har nogen Deel deri. At svømme, løbe, springe, pidffe Toppe, kaste Stene, alt det er meget godt: men have vi intet uden Arme og Been? Have vi ikke ogsaa Niere og Øren? Og ere disse Organer oversfisdige ved Brugen af de første? Over altsaa ikke alene Kræfterne, øver ogsaa alle de Sandser, der styre dem; drager al den Fordeel af enhver af dem, der kan drages, og prøver derefter Indtrykket af den ene ved den anden 74). Maaler, tæller, veier og sammenligner. Anvender ikke Kraften, førend I have undersøgt Modstanden; mager det stedse saaledes, at Virkningen indses, førend Midlerne blive brugte. Lad v. Barnet føle Fordelen af aldrig at anstrænge sig utilstrækkeligen eller overflødig. Naar I saaledes vænne det til at forudsee Virkningen af alle sine Bevægelser, at rette sine Bildfarelser ved Erfaringen: er det da ikke tydeligt, at jo mere det handler, desmere øver det ogsaa sin Dømmekraft?

Las

74) Naar man fraraader den tidlige Underviisning i Læsning og overhøvet den tidlige Skoleunderviisning af Bøger, saa pleier almindeligen det Spørgsmaal at blive opkastet: Hvad man da ellers kan foretage sig med Børn? Her er et af de Svar, som ere passende paa dette Spørgsmaal. Campe. Trapp.

Lader os antage at en Ting af Bægt skal løstes i Veiret! Dersom Bærnet tager for lang en Lettebom, saa bliver Svinget for stort; tager det for kort en Lettebom, saa vil det ikke have Kræfter nok: Erfaringen kan lære det at vælge det Spær, der netop gjøres fornødent. Denne Kundskab er altsaa ikke over dets Alder. Lader os antage, at der skal bæres en Byrde! Dersom det vil tage den saa tung, som det kan bære den, og ikke forud gjør Forsøg paa at løste den: er det da ikke nødsaaet til at bedømme Tyngheden efter Diesynet? Naar det først veed at sammenligne Masser af een Materie men af forskjellige Størrelser, lader det da ogsaa vælge mellem Masser af een Størrelse men forskjellige Materier: derved nødes det til at lægge sig efter at sammenligne deres særdeles Tynghde. Jeg har seet et meget vel opdraget ungt Menneske, som ikke vilde troe, uden at have prøvet det, at et Anker, fyldt med Eggespaaner, var lettere, end det samme Anker, fyldt med Vand.

Vi ere ikke paa lige Maade Herre over Bru- gen af alle vore Sandser. Een af dem, nemlig Følelsen, er aldrig ørkesløs, saalænge vi ere vaags- ne; den er bleven udbredt over den hele Overflade af vort Regeme, ligesom en Vagt, der uophørligen skulde underrette os om alt, hvad der kunde nærme sig det. Ogsaa er det den Sands, der, formedelst den bestandige Øvelse, snarest enten vi ville eller ikke ville, opnaaer Erfarenhed, og der følgerigen ogsaa mindst af os særdeles behøver at vorde dyrket. Imidlertid fornemme vi, at de Blinde have ca sikrere og finere Følelse end vi, esterdi de, ikke
 veir

veiledede af Synet, ere tvungne til ene og allene ved hiin Sands at samle Materialier til de Domsme, som Diet forsyner os andre med Stof til. Hvorfor øver man da ikke os ligesom dem i at gaae i Mørke, i at kjende de Legemer, som vi formaae at naae, i at bedømme de Gjenstande, som omgive os, med eet Ord i at gjøre ved Nat og uden Lys, altidet de gjøre ved Dag og uden Syn? Saalænge Solen skinner, have vi Fordelen for dem; men i Mørket ere de igjen vore Veiledere. Vi ere blinde det halve af vort Liv; kun den Forskjel er der paa Blindheden, at de, virkelige Blinde vide stedse at finde Veie 75), men vi, vove ikke i det Lykke af Natten at gjøre et eneste Skridt. Derfor har man Lys, vil man sige. Ih hvad, stedse Ma

75) Saaledes som Rousseau forestiller Sagen, skulde man troe, at Forsynet, ved at give os den herlige Sands Synet, havde givet os noget saare Oversflødigt eller endog Skadeligt. Efter de her yttrede Ideer vilde man paa Følelsens Cultur ogsaa letteliggen anvende formegen Slid og Tid. Denne Cultur maa, ligesom enhver anden, staae i tilbørligt Forhold til vore Fornødenheder. Den Blinde maa af den Grund nødvendigen gaae videre deri end den Seende. Denne maae altjaa og øve Følelsen: men est modis in rebus. Ehlers.

Det vilde være reen Ondskab, om man af det, Rousseau siger, for at opmuntre til at øve Følelsen, vilde ulede, at det var bedre at være blind end have sit Syn. Er det da ikke muligt at forene en stærk Følelse med Synet? Og er det ikke en Fuldkommenhed at besidde den Blindes Følelse tilfældes med den Seendes Syn? Unadomtiden skal anvendes til noget: hvorfor da ikke anvende noget deraf paa at øve denne Sands?

Danst Anmærkning.

Machiner! Hvo inbestaaer Eder for, at de skulde følge Eder allevegne, hvor I behøve dem? Jeg for min Part vilde hellere, at Emil skulde finde Dine paa sine Fingrender end i Tyfsestøberens Udsalgsbod.

Ere I midt om Natten indelukkede i en Bygning, og I der smække den ene Haand i den anden: saa ville I af Stedets Gjenskrald kunne fornemme, om Rummet er stort eller lille, om I ere i Mitten eller i et Hjørne. En halv Fod borte fra en Væg gjør Lusten, mindre omstreifende og mere tilbagerørnende, et andet Indtryk paa Ansigtet. Forbliver man paa Stedet og dreier sig langsomt omkring til alle Sider, saa vil man, dersom en Dør staaer aaben, af et saagtigt Vindstød kunne fornemme det. Ere I i en Baad, saa ville I af Lustens Trykning paa Eders Ansigt kunne kjende ikke allene til hvilken Side, I seile, men ogsaa, om Strømmen driver Eder stærkt eller langsomt. Disse og tusinde andre lige Jagttagelser lade sig ikke gjøre uden om Natten; hvor opmærksomme vi end vilde være derpaa ved Dagens Lys, vil dog Synet enten tage Deel deri eller adsprede os, selveligen ville Jagttagelserne da ogsaa undvige os. Smidlertid er der her endnu ikke talet om den Hjælp, Hænderne eller en Stof tilbyder os: hvor mangfoldige Dienkundskaber kan man dog ikke erhverve sig allene ved Følelsen, endog uden at man rører ved noget!

Leger ofte ved Natten! Dette er et vigtigere Raad, end det synes at være. Natten forskrækker undertiden Menneskene, undertiden ogsaa

Dys

Dyrene *). Fornuft, Kundskab, Aand, Mod befrier tilhobe kun faa Mennesker fra denne Told. Jeg har seet Grandfere, stærke Aander, Philosopher, Krigsmænd usofsærdede om Dagen, men om Natten skjælvende som Qvinder, saasnart et Blad har rørt sig paa et Træ. Man søger Oprindelsen til denne Skræk i Ammestuehistorierne, men det er en Bildfarelse 76); den grunder sig paa en ganske naturlig Aarsag. Og denne Aarsag er? Den samme, der gjør de Døve mistroiske og menig Mand overtroisk, nemlig Uvidenheden om

*) Denne Skræk bliver meget kjendelig ved store Soelformørkelser.
Soffatteren.

76) Ikke ligesom Bildfarelse. En stor, ja endog den største Deel af Frygtsomheden har sin Oprindelse fra saadanne Fortællinger. Den siden angivne naturlige Aarsag bidrager kun lidet til hiin Frygtsomhed og Angest. Spøgeshistorier og andres Exempler gjøre det allermeste dertil.

Ehlers. Campe. Stuve. Trapp.

J mine Børn, som i deres Børneaar ei have maattet høre noget om Spøgeser, og som i den spædste Ungdom ere blevene vænnede til Mørket, har jeg et Erfaringsbeviis paa, at Børn, der ere saaledes opdragne, aldrig ere bange i Mørke. Resewitz.

Herr Resewitzes Børn ere ikke bange i Mørke: men hvorfor ere de ikke bange? Netop fordi han har fulgt Rousseaus Methode, nemlig vænnet dem til Mørket, og afværget de Midler, der kunde øhidsse Andbldningskraften. Det er rigtigt, at Ammestuehistorier bidrage meget til Frygtsomhedens Optømf hos Børn; men denne Frygtsomhed forsvinder, ligesom Fornuften forjager Aarsagen; efter den Tid kræver den naturlige Aarsag sin Gjeld.

Dansk Anmærkning.

om Beskaffenheden saavel hos de Ting, der omgive os, som hos det, der foregaaer i Nærheden af os *).

Naar

*) Her er endnu en anden Aarsag, forklaret fortræffelig af en Philosoph, hvis Bog jeg ofte beraaber mig paa, og hvis vide Udsigter endnu oftere ere høist lærerige for mig: "Naar vi, formedelst sære Omstændigheder, ikke kunne gjøre os noget Begreb om Frastanden, og vi ikke formaae at dømme om Gjenstandene uden allene efter Vinkelens Størrelse eller rettere efter det Billede, samme danne i vore Dine, saa bedrage vi os nødvendigviis i Henseende til Størrelsen af disse Gjenstande. Af Erfarenhed veed enhver, at man, naar man reiser om Natten, antager en nærstaaende Buss for et stort frastaaende Træ, eller et stort frastaaende Træ for en nærstaaende Buss. Paa samme Maade vil man og nødvendigviis bedrage sig, naar man ikke kjender Gjenstandene saaledes af deres Skikkelse, at man ved dette Middel formaar at opnaae noget Begreb om Frastanden: thi en Flue, som i nogle Tommers Frastand med Hurtighed flyver forbi vore Dine, vil i dette Fald forekomme os som en Fugl, der er meget langt borte; og en Hest, der staaer uden Bevægelse midt paa en Mark, omtrent i en Stilling som et Faar, vil ogsaa, naar vi ikke paa Skabningen kunne see, at det er en Hest, useibarligen forekomme os af samme Størrelse som et Faar; men saasnart vi derimod af Stillingens Forandring erkjende Creaturet for at være en Hest, ville vi ogsaa i Dieblicket forandre vor første Dom og ansee det for at være saa stort som en Hest 77).

Naar

77) Det dog just ikke. Thi de sandfæltige Gjenstande, der sees, blive efter optiske Grundsætninger stedse de samme. Naar man fornemmer en Forandring deri, saa reiser det sig fra Indbildningskraftens Indflydelse paa Forestillingskraften. Ved en høi Grad tydig Virksomhed hos den mechaniske Phantasi, kan

Anden Bog, 2den Deel. P 98

Naar jeg er vant til i Kraastand at blive Gjenstandene vaer, og at forudsee det Indtryk, de ville gjøre

”Naar man ved Nattetid befinder sig paa ube-
 ”kjendte Steder; hvor man ikke formaaer at dom-
 ”me om Kraastanden, og eiheller formedelst Mørket
 ”kan kjende Gjenstandenes Stikkelse: saa staaer
 ”man Fare for hvert Dieblif at feile i de Domme,
 ”man fælder over de Gjenstande, der vise sig. Der-
 ”fra reiser ogsaa den Skræk og indvortes Frygt sig,
 ”som Nattens Mørke næsten opvækker hos alle Men-
 ”nesker; derfra de Spøgelses, de gyselige Kjempestabnin-
 ”ger, som saa mange Mennesker paastaae og indhilde
 ”sig selv at have seet. Man svarer dem almindeligen, at
 ”disse Figurer have dannet sig i deres Indbildning;
 ”men de kunne ogsaa virkelig have dannet sig i
 ”deres Dine, og det er meget mueligt, at de virkelig
 ”have seet, hvad de beraabe sig paa at have seet:
 ”thi da det er en Kølge, at enhver ubekjendt Gjen-
 ”stand, som vi blot kunne bedømme efter den Vinkel,
 ”den danuer i vort Die, nødvendig maa forekomme os
 ”større eller mindre efter den større eller mindre Kraastand,
 ”der skiller os fra den: saa maa altsaa og den Gjenstand,
 ”der, tyve eller tredive Skridt borte, viser sig nogle
 ”Fod høi for det Menneske, der seer den, men ikke
 ”kan kjelne, hvad det er, han seer; eller bedøm-
 ”me, hvor langt det er borte, derimod, i en Kra-
 ”astand kun af noale Fod, forekomme ham adskillige
 ”Favne høi. Er han nu uvidende om Sammenhængen
 ”dermed: saa er det naturligt, at han maa blive forun-
 ”dret og forfærdet derover, og at han, om han, istæ-
 ”det for at trine Gjenstanden saa nær, at han, ved at
 ”betragte den og føle derpaa, kan blive i Stand til at
 ”erkjende, at det, han tvrt forhen ansaae for overna-
 tur

ogsaa denne rigtig nok virke saaledes paa de udvortes
 Organer, at de antage en ligesaadan Tilstands Modifi-
 cation,

Høre: saa følger det af sig selv, at jeg, ved at være
 blind for det, der omgiver mig, maa forestille mig
 P 2 tusind

"turlig stort, ikkun har en ganske naturlig Størrelse,
 "strax giver sig paa Flugten, uden at torde nærme sig
 "Gjenstanden, ikke faaer eller kan faae noget andet Be-
 "greb derom end det, han gjør sig om det Billede, Gjen-
 "standen dannede, da han saae den i Kraastand, men vir-
 "keligen troer at have seet en kjæmpe dannet eller anden i
 "Henseende til Størrelsen og Stikkelsen rædselsfuld Fi-
 "gur. Fordomræn om Spøgelsernes Tilværelse er alts-
 "saa grundet paa Naturen, følgerigen ere saadanne Syn-
 "ner ikke, som Philosopherne troe ene og allene af-
 "hængige af Indbildningen," *Hist. Nat. T, VI in*
12mo. Pag. 22.

Smidlertid har jeg dog i Texten stræbt at vise, hvor-
 ledes de, i det mindste for endel, ere afhængige deraf; hvad
 derimod den Marsag, der paa dette Sted er forklaret, angaa-
 er: saa seer man deraf, at det er Banen at gaae om Natten,
 der skal lære os at adskille det Tilsyneladende, som Skikkel-
 sernes Lighed og Kraastandenes Forskjellighed i Mørke lade
 Gjenstandene antage for vore Dine fra det Virkelige; thi
 om Lusten end er klar nok til at lade os blive Conturerne af
 Gjenstandene vaer: saa kunne vi dog, paa Grund af at der
 er mere Mellemluft i en lang end i en kort Afstand, ikke
 saa tydelig i en lang som i en kort Distance sine disse
 Conturer; hvilken Kunst, forenet med Banen, er
 nok til at beskyrme os for den Bildfarelse, som Herr
 Buffon her har advaret for. Men man foretrækker hvil-
 ken Forklaring man end vil, saa er dog min Methode
 steds: virkende; dette stadfæster Erfaringen fuldkommen.
 Forfatteren.

cation, som de selv have, om de bleve satte deri ved
 dertil stemmende udvortes Gjenstande. Derfor see de
 Mennesker, som ligge i hidsig Feber eller have en
 utømmelig virksom Indbildningskraft, med deres bedste
 Vidende, Ting, som enten aldeles ikke ere til, eller
 som

tusinde Ting, tusinde Bevægelser, som kunne
 skade mig, og for hvilke jeg umuelig kan tage mig
 i Bære.

som ere ganske anderledes, end de see dem. Ligesom Naturen, ved en naturlig Følelsestilstand, virker udenfra indad, saaledes virker Naturen, ved en unaturlig og svag Følelsestilstand, indensfra udad. Er denne Tilstand ikke forbunden med en ordentlig Feber, men blot en Virkning af en syrig virksom Phantasi: saa forener der sig letteliaen en Forrykkelse i Forstanden dermed. Rousseau har i det følgende ikke riatiat og bestemt nok forklaret denne sidste Tilstand. Med Hensyn til de Syner, som have deres Oprindelse blot fra Mørket og Kraaftanden, er det i øvrigt vigtigt, at Ungdommen overhovedet veed, efter hvilke optiske Love Synerne staae i Forbindelse med Gjenstandenes Realitet, hvad for et Syn en bestemt Ting, i en stor Kraaftand og ved en vis Grad Mørke, maa foranledige, og hvad for en bestemt Ting der maa ligge til Grund for et vist Syn. Ved en god Undervisning af det Slags forebygges der en Mængde Forblændelser og Bedragerier, som tilfældigvis blive foranledigede eller med Hensigt foranstaltede af det Slags Folk, der kalde eller ikke kalde sig Tassenspillere. Da det i vore Dage er meget almindeligt, at rige og fornemme Folk, ja ogsaa Forster, hyr pigen lade sig bedrage af det sidste Slags Tassenspillere, og at disse især i Frimurer-Logerne søge at sætte deres Snedighedshjul i Gang og ved ubekjendte herskende Bøfener at underkaste sig samme: saa var det særdeles at ønske, at Ungdommen af de høiere og høieste Stænder ved rigtige practiske, metaphysiske, vhsiske, optiske og chymiske Begreber tilbørligen bleve brvøbenede imod de mangfoldige Cagliostros og Stærke, som med Bistand endog af temmelig Lærdom indhulle sig i mangfoldige skuffende Skikkelse og Figurer, og at Nationerne saaledes bleve sikrede og beskyttede imod de udgaaende Virk-

i Bæde. Thi om jeg endog veed, at jeg er i Sikkerhed paa det Sted, jeg befinder mig: saa veed jeg det dog aldrig saa fuldkommen vist, som om jeg saae det virkeligen: jeg har altsaa stedse i Mærke en Marsag til Frygt, som jeg ikke vilde have ved lys Dag. Rigtig nok veed jeg, at et fremmet Legeme ikke vel kan røre ved mit, uden det forkyndes mig ved nogen Bevægelse; — og hvor agtpaagivende er ikke uophørligen Dret! — men saasnart der skeer den mindste Bevægelse, uden at jeg kan fatte Marsagen dertil, saa lader desuagtet Frygten for min Persons Beskædigelse mig strax forudsætte alt, hvad der kunde forpligte mig til at være paa min Post, folgeligen ogsaa alt, hvad der er i Stand til at forskrække mig.

Antaget endog, at jeg aldeles intet hører, saa er jeg dog derfor ikke rolig; thi man kan jo ogsaa overfalde mig uden nogen foregaaende Bevægelse. Jeg maa altsaa forudsætte Tingene nu, ligesom jeg forudsatte dem at være før: folgeligen maa jeg see, hvad jeg ikke seer. Saaledes tvungen til at lade min Indbildningskraft uophørligen have Raaderum, taber jeg meget snart Herredømmet over den; hvad jeg har gjort for at sætte mig i Sikkerhed, tjener ifkun til at foruroilige mig end mere.

P 3

Naar

Virkninger fra de bedragne Mægtige paa denne Jordklode. Skeer dette ikke, kan det maaskee endnu komme dertil, at Directionen og Overopsynet over vore Videnskabs Academies, vore Universiteter og Skoler kunde falde saadanne fine Gøglere og Bedragerer, som Draaner for een eller anden hirarkisk Gævælde eller despotisk Ordensmagt, i Hænderne. . . . .

Naar jeg hører noget at pusle, saa hører jeg Toves; hører jeg intet, saa seer jeg Phantomer: den Narvaagenhed, som Omforaen for min Tilværelses Beskjermelse afkræver mig, giver mig stedse Narfsag til at frygte. Alt, hvad der skulde indgyde mig Mod, er indskrænket allene til min Fornuft; den stærkere Naturdrift taler til mig i en ganske anden Zone end den. Hvor kan man tænke, at der intet er at frygte for, naar man ikke har andet end Frygt at sysselsætte sig med?

Naar Narfsagen til det Onde er sunden, saa vides ogsaa Hjælpemidlet. Baneen er i enhver Ting Indbildningens Morder: dødet, opvækkes den ei ligeså uden af nye Gjenstande. Ved de Gjenstande, som man seer daalig, er Indbildningskraften uvirksom, men Husommelsen allene virksom; og derpaa beroer den Grundsetning: ab assuetis non fit passio; thi det er kun ved Indbildningskraftens Gld, at Lidenskaberne antændes. Raisonnerer altsaa ikke med dem, som I ville afvæne med Frygt for Mørket, men lader dem ofte gaae og opholde sig i Mørke, og værer forsikrede paa, at alle Philosophiens Grunde ville ikke formaae at veie op imod denne Bane 78). Blytækkereens Hoved svimler ikke paa Tagene, og man seer aldrig den at frygte for Mørket, som er vant til at være i Mørke.

Altsaa udspringer her en ny Fordcel fra vore Lege i Mørke: men paa det disse Lege maatte

78) Man serene det Ene med det Andet, kun at man aldrig lader Philosophie gjelde for Philosophie, naar den forlader den Junds Forstands Bes.

Ehlers. Kesewig.

lykkes, kan jeg ikke nok anbefale bestandig Munsterhed derved. Intet er saa nedslaaende som Mørket: indspærrer derfor ikke Eders Barn i et Fængsel. Lader det leende træde ind i Mørket; lader det leende forlade det igjen; og lader Forestillingen om de Forlystelser, det forlod, og den Fornøielse, der venter paa det, beskjerme det imod de taabelige Indbildninger, som kunde hjemsoge det; medens det opholder sig der.

Naar man har opnaaet en vis Tidspunct i sit Liv: saa gaaer man tilbage igjen, i det man rykker fremad. Jeg føler, at jeg har tilbagelagt denne Tidspunct; jeg betræder, saa at sige, en anden Løbebane: det Tomme i den modne Alder, som jeg nu begynder at føle, tilbagefalder igjen de søde Dage i den første Alder for mine Dine. I det jeg bliver gammel, bliver jeg Barn igjen; thi jeg erindrer mig hellere, hvad jeg har foretaget mig i mit tiende, end i mit tredivte Aar. Læsere! tilgiver mig altsaa, at jeg undertiden henter mine Exempler fra mig selv; thi for at skrive denne Bog vel, er det for nødvendigt, at jeg skriver med Fornøielse.

Jeg var i Kost paa Landet hos en Præst ved Navn Lambercier, hvor jeg havde til Kammerat en Fetter, som var Eier af mere end jeg, og der blev behandlet som en rig Arving, istedet for at jeg, fraværende fra min Fader, blev anset som en Faderløs. Bernhard, min fornemme Fetter, var en overhaands frygtisom Staffeliser om Natten. Jeg drillede ham saa meget med hans Frygtisomhed, at Herr Lambercier, kjed af mit Praseri, foretog sig at sætte mit Mod paa Prøve. En

Aften om Efteraaret, da det var overhaands mørkt, leverede han mig Nøglen til Kirken og overdrog mig at hente hans Bibel, som han havde ladet ligge paa Prækestolen. For at angribe mig fra Herrens Side, tilføiede han nogle Ord, som betogte mig al Muelighed til at undslaae mig derfor.

Jeg begav mig i Mørke paa Veien: dersom jeg havde medtaget Lys, vilde det maaskee gaaet værre, end det gik. Veien løb over Kirkegaarden; og denne travede jeg med frisk Mod; thi saalænge jeg befandt mig i fri Lust, kjendte jeg intet til Natens Rædseler.

I det jeg aabnede Kirkedøren, hørte jeg fra det hvælvede Loft en Gjenlyd, der forekom mig som Lyden af nogle Stemmer: dette begyndte allerede at gjøre min romanske Behjertethed vakslende. Da Døren var aabnet, vilde jeg gaae ind, men neppe var jeg kommen nogle Skridt frem, førend jeg blev staaende. Ved at fornemme det dybe Belmørke, som allevegne herskede paa dette vidrøstige Sted, blev jeg betagen af saadan en Skræk, at Haarene reiste sig paa mit Hoved: jeg trækker mig tilbage, gaaer ud af Døren og begiver mig skjelvende paa Flugten. I Gaarden finder jeg en lille Hund, som vi kaldte Sultan; ved dennes Logren vender mit Mod tilbage igjen. Skamfuld over min Frygt bliver jeg til Sinds at gaae tilbage, dog søger jeg at bevæge Sultan til at følge mig, men han er ikke at besvemme dertil. Jeg gaaer kjel igjennem Døren og derefter ind i Kirken. Men aldrig saasnart er jeg kommen ind, førend Skrækken betager mig

mig atter, og det med saadan en Hefstighed, at
 jeg bliver halv forvirret. Prækestolen var paa høire
 Haand, det vidste jeg saare vel, men uden at
 mærke det havde jeg vendt mig om, og søgte nu
 længe efter den paa venstre Side. Over denne
 Sægen kommer jeg ind imellem Bænkene, ved ikke,
 hvor jeg er, kan hverken finde Prækestolen eller
 Døren, og bliver herved saa forstyrret i Hovedet,
 at det ikke lader sig beskrive. Endeligen bliver jeg
 Døren vaer, er saa lykkelig at komme ud af
 Kirken, og begiver mig nu paa Flugten ligesom
 den første Gang, men denne Gang i den faste
 Beslutning ikke at gaae mere allene derind uden ved
 Dagens Lys.

Jeg kommer hjem igjen, men i det jeg vil
 træde ind, hører jeg Herr Lambertier at tale med
 en høi Skoggerlatter. Jeg skriver denne Latter
 paa min Regning, og i min Forvirring over at see
 mig udsat for Spot bliver jeg hindret fra at aabne
 Døren. I dette Mellemrum hører jeg Tomsfru
 Lambertier, bekymret for mig, at befale Pigen at
 tage Lygten, Herr Lambertier at berede sig til at
 søge mig, og min uforsærdede Fætter, som man
 vist ikke siden havde efterladt at tillægge Vren for
 det hele Tog, villig til at følge ham. I dette
 Dieblig forlader Skrækken mig ganske og aldeles;
 jeg veed ikke af anden Frygt end den: at blive grebet
 ben paa min Flugt. Jeg løber, eller rettere, jeg
 skyver ind i Kirken; uden at forvirde mig, uden
 at føle mig for, kommer jeg til Prækestolen: jeg
 stiger op i den, tager Bibelen, farer ned igjen,
 er i tre Spring ude af Kirken, glemmer at lukke

Døren efter mig, træder aandeløs ind i Stuen og kaster Bibelen paa Bordet, vel lidet forvirret, men dog med et Hjerte bankende af Glæde over at have forekommet den Bistand, man havde tiltænkt mig.

Man vil spørge mig, om jeg har fremsat dette Træk som et følgeværdigt Mønster 79) og som et Exempel paa den Munterhed, jeg holder for nødvendig ved saadanne Øvelser. Men, nei! jeg har kun opgivet det som et Beviis paa, at intet er bequemmere til at indynde det Menneske Mod, der er skræksom over Nattens Sknyger, end at lade det i et tilstødende Bærelse være Drevidne til, at et i andet forsamlet Selskab roligere fordriver Tiden med Snak og latter 80). Jeg vilde, at man om Altsenen, istedet for at underholde sig allene med sin Skolar, skulde sammens

sans

79) Rousseau har sandeligen ikke viist sig her som nogen uforfærdet Dreng. Jeg veed mange Exempler, hvor man i lige Prøver har holdt sig meget bedre.

Ehlers.

Det forekommer dog Anmærkeren, som han her kan paastaae Plads i behjertede Børns Tal. At han gik to Gange tilbage med uforrettet Sag, er intet Beviis paa Modløshed, mangt et voret Menneske vilde gjort det samme; at han derimod glemte al Frygt, og gik tredje Gang ind i Kirken, det beviser dog uden tvivl Mod hos et Barn. Desuden læse man videre og see Hovedsagen. Dansk Anmærkning.

80) Saaledes var det ikke beskaffent med Rousseau. Den til det høieste opvakte Ergjerrighed var her den spandende.

Ehlers. Resewig.

Tildeels, men ogsaa havde vel den Rolighed og Munterhed, der herskede i Stuen, sin Deel deri.

Dansk Anmærkning.

sanke endeel muntre Børn, derefter sende dem ud i Mørke, i Behandelsen ikke hver for sig, men mange paa een Gang, og ikke vove at lade noget Barn være ganske allene, med mindre man forud var fuldkommen overtydet om, at det ikke vilde blive synderlig meget forskrækket derved.

Jeg veed intet at forestille mig saa nyttigt og fornøieligt som deslige Lege, naar man vilde anordne dem med den fornødne Betænkksomhed. Jeg for min Part vilde i et stort Værelse ved Stole, Borde, Labouretter og Skjermie anlægge et Slags Labyrinth. I den meest forvirrende Irgang i denne Labyrinth vilde jeg midt iblandt otte eller ti Fixeræsker hensette en Kasse med Conditorsager, som i alle Maader skulde ligne disse; derefter vilde jeg med korte men tydelige Ord bestemt betegne Stedet, hvor den sidste Kasse var staaende, og i øvrigt give en Forklaring derover, som kunde være tilstrækkelig for mere opmærksomme og mindre forvildede Skabninger end Børn*); og endelig vilde jeg, efterat de smaa Medstræbere indbyrdes havde trukket Lod, affende den ene efter den anden, indtil Conditorkassen, syldt mere eller mindre i Forhold til den større eller mindre Bequemhed, der blev vundet, var bleven funden.

Forestiller Eder nu en saadan lille Herkules, stolt af sine Bedrifter, at træde ind med Kassen i Haand

*) For at øve dem i at være opmærksomme, maa man ikke tale til dem uden om Ting, som de have en sandelig og nærværende Fordeel af at forstaae, ikke være vidtløftig i sin tale, og ikke bruge overflødige Ord. Men dog maa man hverken tale dunkelt eller overtydigen til dem.

i Haanden. Resten bliver sat paa Bordet; man aabner den med Ceremoni. Jeg hører endog her den Latter, enhver vil brude ud i; den Hujen og Skrigen, der vil høres i denne glade Complot, naar man, istedet for det Sukkertoi, man havde ventet, finder en Oldenborre, en Snegl, et Kul; en Olden, en Roe eller nogen anden saadan Kostbarhed, meget net tilrettelagt enten paa Mos eller Bomuld. — En anden Gang hænger man nær ved en nyeligen hvittet Muur noget Vegetoi, eller en anden Ting, som skal hentes, uden at der maa røres ved Muren. Aldrig saasnart er det Barn, som bringer det, kommet ind igjen, seend det strax, om det i mindste Maade har overtraadt Bestingelsen, enten ved Hjornet af sin Hat, Laaen af sin Sko, Skjødets af sin Kjole eller og ved sit Erme vil see sin Forseelse røbet 81). Dette er vel nok, mueligt endog formeget, til at lægge Manden i saadanne Lege for Dagen. Dersom man skal siger Eder alt, saa lader være at læse mig.

Hvilke Fordele vil ikke et saaledes opdraget Menneske fremfor andre have om Natten! [Med Hjelp af sine Fødder, vante til at gjøre sikre Skridt i Mørket, ved Hjelp af sine Hænder, øvede i tilstrækkelighen at føle alle de Legemer, der møde dem, vil det uden Meie vide at finde Veien endog i det tykkeste Mørke. Dets Indbildningskraft, endnu opfyldt med Erindringen om de Forlystelser, det i sin Barndom har havt om Natten, vil

81) Dette Exempel er saare vel udtænkt, og kunde give Anledning til hundrede lignende Legeøvelser i Mørke, hvoraf den mangehaande Nytte vil være umistjendelig.

vil neppe beholde Rum tilovers for nogen frygtelig Gjenstand. Troer det at høre Latter, saa vil det ikke forekomme det, som det var en Nisse, men som om det var dets gamle Kammerater, der lee; synes det at see en Natteforsamling, saa vil det ikke tænke sig derved en Hærecomplot, men det vil tænke sig sin Hovmesters Bærelse. Natten vil stedse tilbagekalde glædelige Forestillinger i dets Tanker, den vil aldrig opfylde dem med Skrækbilleder: istedet for at frygte for den, vil det elske den. Skal der i Krigstider om Natten udføres et Krigspus, saa er det beredt dertil, paa hvad Klokket det er, ligemeget enten det skal gaae ene eller have sin Troupe med sig. Det vil træde ind i Sauls Leir, og streife den igjennem uden at forvilde sig; det vil komme lige til Kongens Telt, uden at have vækket noget Menneſke; det vil trække sig tilbage igjen, uden at blive seet. Skulle Rhessuss's Heste bortføres, saa henvender Eder med Tryghed til denne. Blandt dem, der anderledes ere opdragne, ville I neppe finde nogen Ulyſſes.

Jeg har seet Folk, som ved Overrumpling have villet vænne Børn til ikke at forſkrækkes for noget ved Nattetid. Men det er en meget ſlet Maade 82): den frembringer netop den modsatte Virkning af den, man søger, og den tjener ikkun til at forøge deres Frygtſomhed. Hverken Fornuften eller Vanen kan berolige os over Forestillingen om en Fare, som vi troe nærværende og hvis

Grad

82) Meget mere, det er en ſaare bagvendt og uviis Methode, og den virker netop det Modſatte, af hvad den skal virke.

Campe. Resewitz.

Grad og Bessaffenhed vi ere uvidende om 83);
 ei heller lade vi os betage vor Frygt for pludselige
 Overs

83) Fornuft og Bane bidrage unegteligen ikke lidet til Frembrudelsen af en vis Uforsædethed ved nærværende endog efter Grad og Bessaffenhed ikke nok erkjendte Farer. Den, der efterhånden bliver indtrukken i flere og flere farlige Omstændigheder, og der ofte er omgivet af Farer, lærer snart at handle deri med en vis Rolighed og Nadsnærværelse. Fare overhovedet og en egen modificeret ny Fare i Særdeleshed forkræfter ham da ikke letteligen ved dunkle Fornemmelser deraf. Naar Farerne derhos efter deres forskjellige Bessaffenhed og Realitet tillige blive beregnede af Fornuften: saa indeholder Forestillingen om Faren som oftest neppe hundrede Delen, af hvad den vilde indeholde, naar man forestiller sig den uendelig meget forstørret og tillægger Ting, som aldeles ikke ere at befrygte. Da jeg fra den første Barndom af har været vant til at gaae i Mørke, og da der tillige derved er blevet gjort Brug af Fornuft og Bane: saa har det ofte faldet mig tungt at gjøre mig noget Begreb om den Frydsomhedsstilstand, der for saa mange er forbunden med at være og gaae i Mørket. Den, der veed, at man intet har at frygte for, naar det tordner efter Lynilden, har ei heller nogen Angest for denne Torden. Den, der beregner Forholdet i Gjennemsnit efter de Mennesker, der blive dræbte eller beskadigede af Lynilden, helbreder snart, særdeles i Ungdommen, hvor Lidenskaberne endnu ikke ere komne til nogen stor Færdighed, for sin Frygt. Iøvrigt har Rousseau saare megen Ret, naar han modsætter sig al Overrumpling. En saadan Overrumpling foraarsager sædvanlig en vis Feberystelse ligesom og en Svækkelse i Nervesystemet, hvorved dette i lige Tilfælde bliver bestemt til at vige. Naar man imidlertid efterhånden bliver vænnet til Uforsædethed: saa gjør tilsidst et pludseligt Overfald næsten ingen

Overfald, naar vi allerede have havt Erfaringen deraf. Men hvorledes ville I sætte Eders Skolar

gen Virkning paa Naturen mere. Min Moder vænnede sine Børn fra den første Periode af deres Tilværelse til Mørket; hun øvede dem deri, saasnart de kunde gaae, først ved at lade dem træve i Mørke omkring i Huset, dernæst ved at lade dem efter foregaaende indbyrdes Aftale pludseligen søge og gribe hinanden, og endeligen ved at lade den ene pludseligen overfalde den anden, uden at det forud var blevet aftalet. Tilslidst gjorde saadanne Overfald intet skræksomt Indtryk mere, hvilket dog ellers er Tilfældet hos andre.

Ehlers.

Det første Indtryk af Skræk lader sig vel ikke aldeles forebygge. Men naar man strax fornuftigen siger til sig selv: — det vil ikke være af nogen Betydning; det maa være hiint eller dette sædvanlige; o. s. v. — naar man saaledes, allerede forud, gjetter paa Ting, som ikke kunne forvolde Skræk: saa vænner man sig Tid efter anden til ideligen at forskrækkes mindre og mindre, særdeles da man i de fleste Tilfælde siden erfarer, at man har gjettet rigtigen, og at Aarsagen til Forskrækkelsen er noget saare Sædvanligt og Ubetydeligt; og paa denne Maade vil endog det første Indtryk stedse blive svagere og mindre rystende.

Resewitz.

Det er rigtig, at Vanen og Fornuften gjør hos mange Mennesker saare meget til at betage Skrækken ved en pludselig Hændelse eller et uventet Overfald; men ligesaa rigtig er det ogsaa, at der og gives mange Mennesker, som Fornuften og Vanen aldeles ikke i saa Fald kan faae noget Herredømme over. Særdeles er dette Tilfældet med mange Fruentimere; og vilde man her heraabe sig paa Fornuftens Mangel, saa vilde dette blive saare let at igjendrive baade med Grunde og Erfaringer. Anmærkeren har kjendt dem, som ved

Ia r i Sikkerhed for bestandig for saadanne Overfald?
 Efter mit Tylke lader det sig bedst gjøre paa følgende
 Raade. — Ved at tale med min Emil derom, vilde jeg
 si ge til ham: "Du er, i et saadant Tilfælde, fuld-
 kommen berettiget til at forsvare Dig; thi Angris-
 baren lader Dig i Uvisshed, enten han vil tilføie Dig
 ondt eller blot forskrække Dig; og da han, som
 Angriber, har taget Fordelen fra Dig: saa kan
 Du ei engang søge at redde Dig ved at flygte.
 Tag altsaa dristigen fat paa enhver, der anfalder
 Dig i Mørke, det være sig Menneſke eller
 Creatur, det er ligemeget; grib til af alle Dine
 Kræfter og hold fast: vil det Grebne rive sig løst, saa
 hug til, spar ikke paa Pryglene; og hvad det end
 siger eller gjør, saa slip det ikke, førend Du er
 bleven vidende om, hvad det er. Sandsynligviis
 vil Oplesningen lære Dig, at Du intet syndeligt
 har havt at frygte for, ligesom og denne Be-
 handlingsmaade naturligviis vil betage Spøgesug-
 len Lysten til at komme en anden Gang igjen".

End.

ved ethvert Skud, hvormange der endog ere skeete paa
 hinanden, have havt en Green af convulsivisk Bevægelse,
 dem, som, endog førend et ventet Tordenkrald,
 have gysed. Ogsaa er det vist; at enhver pludselig
 Hændelse gjør Indtryk, dog større eller mindre, selv
 paa det meest uforsædede Menneſke. Denne Skræk-
 somhed ligger ikke i Naturen, det seer man tydelig
 deraf, at et ganske spædt Barn ikke kan forskrækkes:
 den kommer med Fornuften. Men at Fornuften har fuld-
 kommen Maagt i det Dieblit, man forskrækkes, det modsi-
 ges med Indtrykkets Pludselighed, hvorved ingen
 Tid til Forestillinger eller Escertanke lades.

Dansk Anmærkning.

Endskjønt Følelsen blandt alle vore Sandser er den, som vi flittigst holde i Dvælse, saa forblive dog, som jeg allerede har sagt, denne Sandses Domme stedse grovere og ufuldkomnere end nogen af de andre Sandfers Domme: Marsagen er den, at vi bestandigen, naar vi gjøre Brug af Følelsen tillige gjøre Brug af Synet, ligesom og at Manden næsten stedse demmer uden Haanden, fordi Diet naaer Gjenstanden, førend Haanden formaaer at naae den. Derimod ere Følelsens Domme de sikreste, netop fordi de ere de meest indskrænkede; thi da de ikke strække sig videre end vore Hænder kunne, naae: saa selger deraf, at denne Sands iagttager rigtig, alt hvad den iagttager, at dens Domme berigtige den Overilelse, de andre Sandser ved at gaae løs paa Gjenstande, som ere saa langt borte, at de neppe kunne naae dem, gjøre sig skyldige i. Hertil kommer endnu, at vi, i det vi, naar vi finde for godt, sammensøie Musclernes Kraft med Nærvernes Virksomhed, ogsaa, ved en simultan Sensation, forene Dommen over Legemernes Temperatur, Størrelser og Figurer med Dommen over deres Lyngde og Fasthed. Ligesom nu Følelsen blandt alle vore Sandser er den, som meest underretter os om de Indtrykke, fremmede Legemer gjøre paa Bores, saaledes er den ogsaa den, som vi meest gjøre Brug af, og som meest umiddelbar meddeler os de Kundskaber, der ere fornødne til vor Conservation.

Naar nu den øvede Følelse erstatter Manglen af Synet: hvorfor skulde den da ikke ogsaa indtil i en vis

Anden Bog, 2den Deel.   D.   Grad

Grad kunne erstatte Manglen Hørelsen, især da Lyden opvækker i de tonende Legemer et Slags Bevægelser, der ere fornemmelige for Følelsen? Naar man lægger Haanden paa Bugen af en Violoncel, kan man, uden Bistand af Dinene eller Ørene, blot ved den Skjelven og Brummen, Træet ytrer, tydeligen adskille, om Lyden, den giver, er høj eller dyb, om det er Kvinten eller Bassen, der røres. Over naar altsaa Sanden i at lægge Mærke til denne Forskiel, saa tvivler jeg ikke paa, man jo med Tiden kunde bringe det dertil, at man ved Følelsen kunde høre en heel Arie igjennem Fingrene. Dette forudsat, er det klart, at man let kunde tale til Døve ved Musik; thi da Tonerne og Tactdelene formaae at antage ligesaa mange regelrette Forbindelser som Articulationerne og Stemmerne, saa kunne de ogsaa bruges som Elementer til Talen 84).

Der

84) Denne Sags Udførelse vilde være forbunden med uovervindelige Vanskeligheder, dersom det her skulde angaae Erhvervelsen af egentlige Forstandsbegreber. Rousseau har allerede forhen anmærket, at Følelsens Domme (Sielens Domme ved Følelsen) ere grovere og ufulkommnere end nogen anden Sandheds Domme. Fasthed, Glæthed, Kulde, Rystelse, Skiftelse og den dertil henhørende Forskjellighed kunne ikke bemærkes uden ved Følelsen. Naar den Døve skulde erhverve sig Ideer ved Følelsen, maatte alting skee ved successive Bevægelser, hvilket vilde udkræve megen Tid, da derimod Diet iagttager paa een Gang baade Tingenes forskjelligheder og Tingens Dele. En enkelt Iagttagelse ved Følelsen udkræver med Hensyn til Gradernes, Fasthedens og anden Forskjellighed, megen længere Tid, end en saadan

Der gives Forretninger, som støve Fø-
 lsesandsen og gjøre den plumpere; andre der-
 imod,

D. 2

imod,

dan enkelt Jagttelse ved Synet. Den Forestilling om
 sammensatte og enkelte Elementer, som formedelst Synet
 ved et eneste Blik faaes og bringes til Klarhed, vilde saare
 langsomt erhverves ved successiv at fornemme enhver
 enkelt Deel. Naar et Menneske ved Bevæelser hos et
 Legeme, dem Rousseau dog ikke kan kalde Musik, skulde
 meddeles Underviisning: saa vilde et Forsøg vise, at
 det vilde blive høist tungt at bringe Jagttagelsen af omtrent
 24 forskjellige Nysteller, som Følelsestegnenes Elementer,
 vilde udkræve til saadan en Færdighed, at den Døve strax
 kunde forestille sig et bestemt forskjelligt Element ved en-
 hver bestemt Nystelse. Endnu meget tungere vilde det
 blive rigtigheden og hastigheden i en Nystelse at kunne fatte
 Sammensætningens Modification af Nystelsens enkelte
 Forskjelligheder eller et heelt Nystelsesværks Beskaffenhed.
 Endeligen har man endnu ikke fundet nogen Døve,
 som ved Erhvervelsen af sine Ideer mere har taget sin
 Tilflugt til Følelsen end til Synet. Eiheller betjene de
 Personer, der undervise døve Mennesker, sig af Følelserne
 men af Synstegnene. Og derhos ere disse kun for saavidt
 skikkede til Erhvervelsen af en vis Færdighed i at tænke,
 som de Tonetegn, hvorved vi antyde Ideer og Begreber,
 efter disse sidstes Elementer og deres Sammensættelse
 i Skrift og Tryk betegnes ved Synstegn. Skal man
 tænke ved Synstegn uafhængige af Tonetegn: saa gaaer
 det meget langsomt med Fremgangen i Kundskaber,
 og saa kommer man ikke let til saa stor en Færdighed i
 at tænke, som naar man ved at tænke blot holder sig
 til Toner. Thi man forestiller sig langt lettere ved
 Hørelsen en stor Mangfoldighed af Toner og de derved
 betegnede Ideer, end man forstiller sig en stor Mang-
 foldighed af Synstegn i Hensigt til Elementer og deres
 Sammensættelse. Derfor have og blot Chineseerne
 endnu et af Toner uafhængigt Synstegn-Sprog tillige
 med

imod, som skærpe den og gøre den finere og
 kjelner. De første, hvori megen Bevægelse og
 Stræ-

med Tonesproget; derfor maa ogsaa en Chineseer være
 saa længe om at lære at læse, førend han opnaaer
 nogen Færdighed deri; derfor bliver et godt Hoved
 blandt Chineseerne næsten gammelt, førend det ved Læs-
 ning faaer indstuderet det almindelige Forraad af er-
 hvervede Kundskaber, og derfor bliver den Chinesiske
 Nation næsten steds i een og den samme Kundskabstil-
 stand, uden enten at rykke frem eller tilbage. I saare
 mange vigtige Ting, hvortil maaskee næsten alle vige-
 tige Dele af Statshuusholdningen kunde henføres, staaer
 den chinesiske Nations videnskabelige eller formelle lær-
 de Tilstand i saa god en Overeensstemmelse med den sun-
 de Forstand, at man maa tage i Betænkning synderligen
 at beklage denne Nation formedelst denne Stillestaaen
 og dens Kundskabstilstands Censformighed, hvor tillofs-
 fende Ideen om Fremgangen i Aandsfuldkommenheder
 endog er i sig selv. Thi desværre indbilde vi Europæere os
 ofte forfængeligen, at vi gaae opad Bakke, i det vi ube-
 stændigen nedrive gamle næsten ganske fuldbygte videnska-
 belige Systemer og formedelst Nyhedens Tillokkelse
 hentrække mange Beundrede til et flattere bygget Syste-
 me, naar blot hist og her Kraftdele falde i Dinene og det
 behagelige ved en ny Mode i det Hele udmærker sig. L'
 ennui naquit de l' uniformité, Mottoet paa den Fran-
 ske Modejournal taler just ikke til Roes for Chineseer-
 nes videnskabelige Tilstands Censformighed, men der-
 for tager ogsaa saa megen Virksomhed og saa megen
 Arbeidsdrive, efter den chinesiske Forfatning, Gæde hos
 det hele Folk, at det derved tilstrækkeligen bliver be-
 skjermet mod Kjedsommelighed. Men alligevel ønsker
 jeg ikke, at vort Hørelsesprog skulde ophøre at væ-
 re Dagsproget, med mindre, at vi vare komne til
 saadan en Fasthed i Elementerne til alle de Videnska-
 ber, der væsentligen angaae vor Lyksalighed, at intet
 Fra-

Styrke forene sig med vedvarende Indtrykke af de haarde Legemer, gjøre Huden haard og tyk og berøve den dens naturlige Følelse; de sidste frembringe ved en let og ofte gjentagen Berørelse en saadan Forandring i Følelsen, at Manden, uophørlig opmærksom paa de gjentagne Indtrykke, selv opnaaer Færdighed i at dømme om alle de Modificationen, de antage. Denne Forskjel er mærkelig ved Behandlingen af adskillige musicalske Instrumenter. Den haarde og anstrængte Trykning, Violoncellen, Contrabassen, ja endog Violinen udkræve, sætter Træl paa Fingerenderne, i det den gjør dem smidigere; det jevne og glatte Slag, Claveret fordrer, gjør dem paa een Gang baade smidige og følsomme. Her fortjener altsaa Claveret Fortrinet.

D. 3

Det

Frafald mere skulde være at befrygte, med mindre vi, ved at give vor Drixt til at gaae fremad og erobre nye Tillokkelser i Kundskaber, være i Stand til at handle saaledes som Mænd, at vi ikke stode Fare for af vore lærde Markskrigere, Sværmere og Bedragere igjen at lade os fralocke den sande Skat af Ret og Sandhed, og igjen lade dem paa practisere os deres Blændværk. Ehlers.

Den ene Sands kunde understøtte den anden, saaledes maa Rousseaus Mening have været. Umuelig kunde han falde paa, at den Døve ikke skulde undervise sig ved Synet, thi det var jo at betynge hans desuden tunge Bei til Kundskabers Erhvervelse end mere; men Begrebet om Hørelsen, det fornemmeligen troede han at kunne bibringes den Døve igjen; nem Følelsesandsen, og deri har han vel Ret, da ingen anden Sands staaer i saadan Overeensstemmelse med Hørelsen som denne.

Dansk Anmærkning.

Det er magtpaalagende, at Huden hærdes til at imodstaae Lustens Indtrykke, og bringes til at trodse dens Forandringer; thi det er den, der be-
 skiermer alt det Dyrige. Men dette undtaget, vilde jeg ikke gjerne, at Haanden, alt for slavisk brugt til eet og det samme Arbeide, skulde sanke Træl eller at dens Hud, næsten beenhaard, skulde tabe den ypperlige Følelse, hvorved vi formaae at kjende, hvad det er for Legemer, vi røre ved, og som i Mørket, efter Fornemmelssens Beskaffenhed, endog undertiden er i Stand til enten paa een eller anden Maade at komme os til at gysse.

Hvorfor skal min Skolar være nødsaget til stedse at bære Drehud under sine Fødder? Hvad Ulykke var der i, om hans egen Hud i Nødsfald kunde tjene ham til Saaler? Det er aabenbart, at Hudens Fiinhed paa denne Deel af Legemet aldrig kan være til nogen Nytte, men derimod ofte til megen Skade. Genferne, opvakte i deres egen Stad af Fienden ved Midnats-Tid sandt jo midt om Vinteren deres Glinter førend deres Skoe. Havde ingen af dem kunnet gaae paa bare Fødder: hvo veed, om Genf da ikke var bleven et Brite?

Lader os stedse beværne Mennesket imod uforudseete Tilfælde. Løber Emil om Morgenen omkring paa bare Fødder, det være sig paa hvilken Tid af Aaret det vil, det være sig i Børelset, paa Trapperne, i Haugen: langt fra at skjende paa ham derfor, vil jeg endog gjøre ligesom han 85);

85) Herr Formen gjør herved følgende ironiske Anmærkning:
 "Dette vilde være et uforligneligt Mærke, hvorpaa man

kun at jeg drager Omsorg for, at der ikke ligger Glas i Veien for os. Snart skal jeg tale om det Arbeide og de Lege, Hænderne tage Deel i. Her være det sagt for det første: han lære alle de Skridt og Trin, som kunne befordre Ferdigheden Legemets Bevægelser og Bevægelser; han lære at staae let men trygt paa sin Fod i enhver Stillina, han tager; han forstaae at springe baade i Længden og Høiden, at klattre op i et Træ og krybe over en Muur; han vide stedse at holde Ligevægten; han lade alle sine Bevægelser, alle sine Haandgreb være ordnede efter Vægtens Love, længe førend Statisten befatter sig med at forklare ham dem! — Naar han sætter sin Fod paa Jorden, saa maa han af Legemets Hvile paa Venene kunne føle, om hans Stilling er god eller slet. En sikker Gang har stedse Ynde, og de stadigste Stillinger ere ogsaa ogsaa de ziirligste. Var jeg Dansemester, saa vilde jeg ikke befatte mig med Herr Marcell's *) Ubeskræ,

D. 4

”man i Fremtiden kunde kjende Emilerne og deres ”Ledfagere.” Det er, som om Føddernes Hærdelse ved at gaae med bare Fødder var det Eneste, der adskiller en Emil fra andre Disciple. Bedrøveligt er det at see en Philosoph gjøre saadanne spødste Anmærkninger fordi han ikke formaaer at trænge ind i Aanden af det Værk, han skriver over.

Campe. Trapp.

*) En berømt Dansemester i Paris, hvilken, fordi han ret vel kjendte sine Folk, brugte den List at gjøre sig til en Hansnar og tillægge sin Kunst en Vigtighed, som man foregav at ansee for latterlig, skjønt man i Grunden bar den største Erbødighed for den. I en anden ikke mindre unyttig Kunst, seer man endnu i vore Dage, en Thea-

ter

stræger, som faaer at være gode nok for det Land, hvori han gjør dem; men istedet for evigen at sysselsætte min Skolar med at hoppe, vilde jeg føre ham hen til Foden af en Klippe, der vise ham, hvilken Stilling han maatte tage, lære ham, hvorledes han maatte holde Hovedet og Legemet, hvilken Bevægelse han maatte gjøre, hvorledes han maatte anbringe snart Foden og snart Haanden, for at følge med Lethed den stejle, knortede og ujævne Sti, og svinge sig fra Punt til Punt saavel ved at gaae op som ved at gaae ned af Klippen. Jeg vilde hellere gjøre ham til Esterligner af en Bul end af en Opera-danser.

Ligesaa meget som Føielsen samitrækker sin Virksomhed i Mennesket, ligesaa meget udvider Synet sin Virksomhed uden for det. Mennesket omfatter med eet Diekast det Halve af sin Horizont: men dette er det og, der forvolder, at det ofte skuffes. Hvorledes skulde man blandt denne Mængde simultane sandselige Indtrykke, blandt de Domme, disse opvække, undgaae at seile i nogle af dem? Allisaa er Synet blandt alle vore Sandser den Sands, der er underkastet fleest Feiltagelser, underkastet dem; netop fordi den er den meest udvidede Sands, og fordi den, ilende langt forud for

de

terkonstner paa een Gang at gjøre sig til som Mand af Bigtighed og spille Narrens Rolle, og at befinde sig ret vel derved. I Frankrige er dette stedse en sikker Methode. Det sande og simple gjør der ingen Lykke; denne er kun forbeholdt Sjøglertalenter. Beskedenheden er der ene for Vaarer.

Forfatteren.

de andre, er for hurtig, for udbredt i sine Forretninger til, at de kunne blive berigtigede af samme. End mere: Perspektivets Blændelser ere os endog nødvendige, dersom vi ville opnaae Kundskab om Udstrækningen og sammenligne dens Dele med hinanden. Uden at Gjenstandene i deres Fremstillingse vilde sig falske for os, vilde vi ei kunne see noget i Frastanden; uden Graderne i Størrelsen og Lydningen vilde vi ikke kunne dømme om nogen Strækning, eller rettere vilde der ingen Strækning gives for os. Naar tvende lige store Træer, hvoraf det ene stod ti og det andet hundrede Skridt borte fra os, begge forekom os lige store, begge kunde sees lige tydeligen, saa ilde vi jo ansee dem for at staae ved Siden af hinanden. Kort dersom alle Gjenstandenes Omfang viste sig for os under deres virkelige Maal, saa vilde vi ikke see noget Rum, men saa maatte alt forekomme os at ligge i vort eget Die.

Synets Sands har kun et eneste Maal til at bedømme Gjenstandenes Størrelse og Frastand efter, nemlig Aabningen af den Vinkel, de danne i vort Die; og da denne Aabning er en enkelt Virkning af en sammensat Ting, saa lader den Dom, den opvækker i os, enhver særdeles Ting enten werde ubestemt eller urigtig. Thi hvorledes adskilles der ved det blotte Syn, om Vinkelen, ved hvilken jeg seer en Gjenstand mindre end en anden, gjør denne Virkning, fordi Gjenstanden virkelig er mindre, eller fordi den er længere borte 86)?

Q 2

Man

86) Liden Vægt maa man dog herved ogsaa give det forskjellige Maal, Kraften til at see langt eller kort, vel eller ilde

Man maa altsaa her følge en modsat Methode af den foregaaende: istedet for at gjøre det sandfælige Indtryk enkeltfold, maa man fordobble det, maa man stedse bestyrke det ene ved det andet, maa man give Føleredskabet Herredømmet over Seeredskabet, og, saa at sige, lægge Tømme paa den sidste Sandses Hestighed ved den første Sandses tunge og ordnede Gang. I Mangel af at betjene os af dette Middel blive vore Bestemmelser ved Tiemaal meget usiagtige; og at Feilen, altsaa, naar vi ingen Sikkerhed have i vort Die til at bedømme Høiderne, Længderne, Dybderne og Strækningerne, ikke ligger saa meget i Sandisen selv, som i det Brug, der gjøres deraf, have vi Beviis paa i Ingenieurerne, Landmaalerne, Bygmesterne, Murerne og Malerne, hvilke overhovedet have et meget sikrere Die, og desformedst bedømme Strækningernes Maal med mere Rigtighed end vi: et Fortrin, som kommer deraf, at den Erfaring, de heri opnaae ved deres Kunst, og vi derimod efterlade at erhverve os, hjælper dem til, efter de optiske Apparencer, som følge Dievinkelen, og i deres Dine nøie bestemme Forholdet mellem begge denne Vinkels Aarsager, at undgaae den Tvetydighed, som Vinkelen frembringer i vort Die.

Alt, hvad der sætter Legemet i Bevægelse uden at tvinge det, opnaaer man letteligen af Bern.

Der

ilde, upaatvivleligen har. I samme Forhold som man formaaer at see eller ikke see en Ting, i samme Forhold maa man ogsaa, naar man ved Sammenligninger forud har gjort sig bekendt med sit Syns Styrke eller Beskaffenhed, ansee Tingen længere eller kortere borte.

Ohlers.

Der gives tusinde Maader, hvorpaa man kan lokke dem til at maale, indsee og bedømme Strækningerne. — Hisset staaer et meget høit Kirsebærtræ: hvorledes komme vi til at afplukke Bærrene derpaa? Mon Stigen i Skuret er lang nok? — Her er en meget bred Bæk: hvorledes ville vi komme over den? Mon een af de Planker, der ligge i Gaarden, kunde naae fra den ene Bredde til den anden? — Vi faae Enst til at fiske fra vort Bindue i Slotsgraven: hvormange Allen Fiskesnor monne vi behøve ders til? — Jeg faaer i Sinde at anbringe en Gynge mellem disse to Træer: mon to Kavne Loug ere nok dertil? — Man siger, at vort Kammer i det andet Huus skal være fem og tyve Fod paa langs og tværs: mener Du, vi ville være tilfreds dermed? Mon det bliver større end dette? — Vi ere meget sultne; her er to Landsbyer: til hvilken monne vi skulle gaae, for at faae noget at spise? o. s. v.

Engang kom det blandt andet an paa at øve et Barn, som var meget trevent og dovent, i at læbe. Selv yttrede det ingen Tilbeielighed hverken til denne eller nogen anden Øvelse, og dog var det bestemt til Krigsstanden. Det havde sat sig, jeg veed ikke ved hvad Leilighed, i Hovedet, at et Menneske af Stand hverken maatte gjøre noget eller forstaae noget, og at dets Adelskab skulde tjene det istedet for Arme og Been, ligesom istedet for ethvert Slags Fortjenester. Til at gjøre en hurtig Achil af saadan en Adelsmand, vilde selv en Chirons Kunst neppe været tilstrækkelig. Vanskeligheden var saa meget desto større, som jeg paa ingen Maade vilde foreskrive ham noget. Fra mine
Diet.

Retligheder havde jeg forviist Formaninger, Lovter, Trudser, Kappelst, Uttraa efter at glimre: hvorledes skulde jeg opvække Lyst hos ham til at løbe, naar jeg intet maatte sige ham? At løbe selv havde været et usikkert Middel, og tillige forbundet med Uæisommelighed. Desuden kom det ogsaa an paa at gjøre denne Dvælse tillige til en saadan Underviisningsgjenstand for ham, at Maskinens og Dømmekraftens Forretninger kunde blive vant til stedse at holde Skridt med hinanden. Jeg — det er at sige, den, der taler i dette Exempel — tog det altsaa paa følgende Fod.

Naar jeg gik ud med ham om Eftermiddagen, tog jeg undertiden to Kager i min Lomme af et Slags, som jeg vidste, han var meget for: underveis spise enhver af os sin*), og kom derefter fornøiede hjem igjen. En Dag mærkede han, at jeg havde tre Kager; gjerne havde han kunnet spise sex uden at have Uæilighed deraf: altsaa skændte han sig, alt hvad han kan, med sin, og beder mig derpaa om den tredie. "Nei, svarer jeg ham; jeg gider selv spise den, eller og ville vi dele den: dog seer jeg hellere disse to smaa Drenges at løbe Kap derom. Jeg kaldte

*) Næmlig paa en Spadseretour paa Landet, som man strax vil begribe af sig selv. De offentlige Spasere-gange i Stæderne ere farlige for Børn af begge Køn. Der er det, de begynde at blive forsængelige og ville tiltrække sig Opmærksomheden; i Luxemborg, i Thuilleries og overhovedet i Palais Royal er det, at den smukke Parisiske Ungdom antager den uforfammede og flauue Mine, som gjør den saa latterlig og giver hele Europa Anledningen til at bespotte og affkye den.

kaldte paa dem, viste dem Kagen og foreslog dem Bæddeløbet. Dette lode de sig ikke sige to Gange. Kagen blev lagt paa en stor Steen og Stenen tjente til Maal. Efterat Løbebanen var afstukken, satte vi os ned; derpaa blev der givet Tegn, og nu gave begge Drengene sig paa Reisen. Seiervinderen bemægtigede sig Kagen, og fortærede den uden Barmhertighed i Tilskuernes og den Oversvundnes Paasyn.

Denne Forlystelse var mere værd end Kagen, men slog ikke strax an: den blev for det første uden al Virkning. Dog lod jeg mig ikke kuse, men eiheller overilede jeg mig: Børneunderviisningen er en Kunst, der udkræver, at man maa forstaae at tabe Tid for at vinde Tid. Vi vedbleve fremdeles med vore Spadseretoure; snart medtog man tre, snart fire Kager; og imellemstunder gaves der een, ja vel endog to til Priis for Bæddeløberne. Var end Prisen ikke stor, saa vare dog de, der strede derom, ærgjerrige: den, der vandt den, blev priist og lovet, og alt foregik med Pomp. For at give Leilighed til Omiskifning i Lykken og forsøge Begjerligheden, afstak jeg en længere Løbebane, og tillod flere Medbeilere at tage Deel deri. Saa snart de traadte ind paa Banen, bleve alle de Forbigaaende staaende, for at see paa dem; ved Opmuntringer, Skrig og Haandklap bleve de besjelede; og undertiden saae jeg min gode Junker at bæve, strække sig og give Skrig fra sig af Glæde, naar den ene var nær ved at naae eller forbiøbe den anden: dette var ret Olympiske Lege for ham.

Imidlertid betjente disse Medbeilere sig undertiden af Smaakneb mod hinanden: de opholdte hinanden, stødte hinanden omkuld, eller og kastede Stene i Veien for hinanden. Dette bevægede mig til at skille dem fra hinanden og lade dem begynde deres Væddeløb fra forskjellige men lige langt fra Maalet afstufne Steder: man vil snart faae at see, hvad Bevæggrund jeg havde til denne Forsigtighed; thi jeg maa afhandle denne vigtige Sag meget omstændeligen.

Endeligen blev min lille Junker kjed af stedse at see de Råger, han selv havde saa megen Lyst til, at blive spiste af andre lige uuder hans Dine, og dette bragte ham paa den Tanke, at det dog kunde være godt for noget, om man forstod at løbe vel; da han nu tillige saae, at ogsaa han havde to Been: saa begyndte han hemmeligen at øve sig i at rende. Jeg lod, som jeg ikke saae det, men dog mærkede jeg ret vel, at mit Krigspuds vilde lykkes mig. Da han havde bragt det dertil, at han troede sig stærk nok, overhang han mig forstilt om den sidste Råge, jeg havde. Jeg havde læst i hans Tanker, førend han selv, følgelig afslog jeg ham det. Efterat han længe haardnakket, men forgjeves, havde paastaet det, sagde han endelig med en forrædelig Mine: "Maa, saa er det lige meget! læg den kun paa Stenen og astik Bannu: saa ville vi see!"—"Godt! svarede jeg leende; men mon ogsaa en Junker forstaaer at løbe? De vil forskaffe Dem større Appetit, men intet til at tilfredsstille den ved". Foruærmet over denne Spot, samlede han alle sine Kræfter, løb og satte sig

sig i Besiddelse af Laubærkrandsen, hvilket denne Gang faldt ham saa meget deslettere, som jeg just havde afflukket Banen kort, og draget Omhu for at udelukke den bedste Løber. Man begriber let, at det, efterat dette første Skridt var gjort, ikke faldt mig tungt at holde ham i Mande. Ivertimod fandt han endog snart saadan en Fornøielse i denne Øvelse, at han, uden noget Fortrin, næsten stedse var sikker paa at tage Luen fra mine Bondedrenge, hvor lang jeg endog gjorde Løbebanen.

Med denne Fordeel opnaaede jeg tillige en anden, som jeg et engang havde drømt om. Naar han i Begyndelsen vandt Prisen, hvilket, som man selv begriber, ikke skede altid: saa fortærede han den næsten stedse allene, ligesom han saa sine Medløbere at gøre 87), men ved at blive mere vant til Seieren, blev han ædelmodig; og deledede ofte Byttet med de Overvundne. Dette gav mig endog Anledning til en moralsk Jagttagelse; thi jeg kom derved efter, hvori Ædelmodighedens sande Grundfæmning egentligen bestaaer.

3

87) Herr Formey udraaber Iatter iherved' ret 'barnagtig chicanerende: "Premier til at spise, dette er Grundvolden for Herr Rousseaus Skoleøvelser, ja næsten for hans hele Opdragelsesbygning! Man kan paa ham anvende Ordsproget: Venter artis magister, Bugen er Konstens Læremester." Sømmer det en Philosoph at udlede en almindelig Methode for alle Øvelser fra et eneste Exempel paa et eneste Slags Øvelse? Eller tør Herr Formey negte, at Maven i Henseende til nogle Øvelser virkeligen er den bedste Læremester for unge Mennesker? Er det ham ubekjendt, at denne Læremester engang gjorde, vore Forfædre til de bedste Bueskyttere?
Campe.

J det jeg fremdeles med ham betegnede de forskjellige Pladser, hvorfra enhver af de Løbende skulde begynde Beddeløbet, afstak jeg, uden at han mærkede det, Strækningerne saaledes, at den ene, ved at lægge en kortere Wei tilbage for at komme til Maalet, havde en siensynlig Fordeel for den anden; men min Skolar vidste, uagtet jeg overlod Balget til ham, dog ikke at benytte sig af Fordelen. Uden at bekymre sig om Strækningen, foretrak han stedse den bedste Wei; og dette blev jeg tilsidst saa vis paa, at det næsten bestandigen stod til mig at afgjøre, enten han skulde vinde eller ikke vinde Kagen. Dog ogsaa af dette lod der sig i mere end een Henseende gjøre Brug. Da imidlertid min Hensigt gik ud paa at lade ham mærke Forskjellen, saa beslittede jeg mig især paa at tiltrække denne hans Opmærksomhed; men endskjønt han var doven, naar der intet var at gjøre, var han dog saa syrig, naar han var med i Leagen, og satte tillige saa liden Mistro til mig, at jeg havde alle mine Konster nedig for at lade ham mærke, at jeg førte ham bag Lyset. Endeligen kom jeg dog, hans Uopmærksomhed uagtet, til Maalet. Han gjorde mig Bebreidelser derfor. Jeg sagde: "Hvad beklager De Dem over? Er jeg ikke Herre over mine Betingelser, naar jeg er til Sinds at bortgive noget, der tilhører mig selv? Hvo tvinger Dem til at løbe? Har jeg forpligtet mig til at gjøre Banerne lige lange? Og staaer ikke desuden Balget til Dem? De kan jo udflaare Dem den Porteste: der er ingen, der formener Dem det. Og kan De ikke see, at det er Deres Gavn, jeg vil

vil befordre; at Uliigheden, De puffet over, er ganske til deres Fordeel, dersom de kun forstod at benytte Dem deraf?" — Dette var saa tydeligt, at han nødvendig maatte begribe, at han, for at vælge den korteste Bane, blev nød til at see sig nøiere for. Beagndelsen gjorde han med at ville tælle Skridtene; men Maalingen ved et Barns Skridt er ikke allene langsom, men ogsaa utilforladelig; desuden fandt jeg paa, at man skulde løbe Kap mere end een Gang om Dagen, og da Forlystelsen nu begyndte at blive et Slags Lidenskab: saa faldt det ham alt for tungt at spille den Tid paa Opmaalingen, som var bestemt til Veddelebene. Den Fryghed, der følger Barndommen, finder ilde sin Regning ved for mange Omkost; altsaa over man sig i at see, i at anslaae en Stræknings Længde efter Diemaalet: dette skede ogsaa her følgerigen, kostede det mig kun liden Møie at udvide og føde denne Smag. Efter nogle Maaneders Forsøg og rettede Feiltagelser, antog endeligen hans Diemaal saadan en Sikkerhed, at han, naar jeg endog i Tankerne lagde en Kage paa en eller anden langt bortliggende Gjenstand, ved blot Diemaal angav Længden næsten ligesaa sikkert, som det kunde ske ved Landmaalerkjeden.

Da Synet blandt alle Sandserne er den, som Aandens Domme ere meest uadskillelige fra: saa udkræves der megen Tid til at lære at see. Man maa længe have sammenlignet Synet med Følelsen, for at vænne den første af disse to Sandser til at give os en troværdig Beretning om Skikkelserne og Afstandene; thi uden Følelsen, uden den ved

Anden Bog, 2den Deel. R va

varende Bevægelse vilde de meest igjennemtrængende Dine i Verden ikke formaae at give os noget Begreb om Rummets Omfang. Den hele Verden maa forekomme en Østers ikkun som en Punct; ja den vilde ikke forekomme den større, om den endog var beboet af en menneskelig Sjæl. Det er kun ved at gaae, ved at tage paa, ved at tælle, ved at maale Størrelserne, at man lærer at anslaae dem; men vedbleve vi uastadeligen at maale, saa vilde vort Die, forladende sig paa Redskabet, aldrig opnaae nogen Nøiagtighed. Eihell maa Barnet forpludseligen overgaae fra Opmaalingen ved Redskaber til Opmaalingen ved Diet; det er fornødent, at det i Begyndelsen, ved steds med rigtige Aliquoter stykkeviis at sammenligne det, som det ikke formaaer at sammenligne under eet, gjør Beregningen efter anslaaede Aliquoter; siden maa det, istes det for at optage Maalet med Haanden, vænne sig til at optage det allene med Dinene. Dog saae jeg gjerne, at man stadfæstede dets første Forsøg ved virkelig Opmaalning, paa det Barnet kunde rette sine Bildfarelser, og ved et bedre Omdømme lære at befrie sig fra de falske Gissninger, som Sandsten endnu mueligen kunde gjøre sig skyldig i. Man har naturlige Maal, som næsten allevegne ere eens, for Exempel: et Menneskes Skridt, dets udstrakte Arms Længde, dets Høide. Naar Barnet maaler med sit Die Heiden af et Stokværk, saa kan dets Hovmester tjene det til Maalestok; naar det vil maale Høiden af et Taarn, saa kan det betjene sig af et Huus; naar det vil vide, hvormange Mile en Vej er lang, saa kan det gjøre Beregningen

gen efter Trinene, det bruger til at lægge den tilbage; men for alle Ting maa man ei besatte sig med at gjøre noget af dette for Barnet, det maa være dets Sag at gjøre det selv.

Man kan ikke lære at demme rigtigten om Legemernes Udstrækning og Størrelse, uden at man ogsaa lærer at kjende deres Skikkelser, ja endog at eftergjøre dem; thi i Grunden er denne Efterligning ene og alene afhængig af Perspektivets Love; og man kan ikke anslaae Omfanget efter Oversynet, naar man ikke i det mindste har nogen Følelse af disse Love. Børn ere meget for at efterligne; alle gjøre de Forsøg paa at tegne: hvad min Emil angaaer, da skal han ogsaa dyrke denne Kunst, ikke just for Konstens Skyld, men for at opnaae et rigtig: Die og den smidig Haand. Overhovedet ligger der kun lidet Magt paa, enten han forstaaer sig paa hiin eller denne Dvælsse, naar han kun opnaaer den skarpsindige Sands og den gode Legemsfærdighed, som man forskaffer sig ved denne Dvælsse. Jeg tager mig altsaa nok i Vare for at give ham en Tegnemester, som kun vilde lade ham efterligne Efterlignelser og aftegne Tegninger: jeg vil ei, at han skal have nogen anden Læremester end Marcusen, noget andet Mønster end (Gjenstandene 88);

R 2

men

88) I det Hele har man Marsag til saavel i Tegningen som i alt andet at lade Ungdommen gjøre Begyndelsen med det, der er let. Man har altsaa Føie til at lade den gaae over fra det Enkelte til det Sammensatte, og fra Fladernes Efterlignelse til hele Legemers Efterlignelse. Paa den Grund maa ogsaa en Skolar i Tegningen gjøre Begyndelsen med at efterligne sin lærers Tegning

men jeg vil, at han skal have Originalen selv, ikke det Papiir, der forestiller den, for sine Dine; at han skal ridse et Huus efter et Huus, et Træ efter et Træ, et Menneske efter et Menneske, paa det han kan vænne sig til rigtigten at overskue

Lege-

ninger. Mennesker, begavede med ganske usædvanlige Kræfter, kunde vel gjøre Begyndelsen med det tungere, og hoppe over mangt et almindeligt Mellemtrin. Men i øvrigt er en Lærer Ungdommen saavel i Tegningen som i alt andet meget nyttig eller endog uundgaaelig nødvendig. Den, der blot arbejder efter Naturen, han være endog udrustet med de største Kandskræfter, feiler mangfoldigen uden selv at mærke det, og mærker han det ikke, saa bringer han det til Færdighed i at feile. Der gives meget store Malere, hvis Arbejder, just fordi de ikke nok have arbeidet under Opsyn af en Mester, som formaaede at opdage og forbedre enhver Feil hos dem, enten mere eller mindre ere fortegnede. Ehlers.

Uagtet jeg, hvad denne Anmærkning angaaer, er enig i, at man ligesaavel ved Underviisningen i Tegningen som ved enhver anden Underviisning bør gjøre Begyndelsen med det Lettere, og at man til at lære denne Konst vanskelig kan undvære en god Mesters Hjælp: saa kan jeg dog ikke paa den anden Side undgaae at stemme overens med vor Rousseau i den Mening, at det er bedre at lade Skolarerne i Tegnekonsten gjøre Begyndelsen med at øve sig paa Naturens Gjenstande end paa Efterlignelser af Naturen, d. e. paa Tegninger. Grundene for denne Mening ere: 1) Fordi man paa denne Vej ligesaa vel som paa den anden kan gjøre Begyndelsen med de enkelte Gjenstande, der ere lette at gjøre efter; 2) fordi Tegnekonsten ikkun bliver ret nyttig, naar man har lært at arbeide efter Naturen; og 3) fordi Tegningen efter naturlige Gjenstande er en langt bedre Øvelse for Diet og Indbildningskraften end Tegningen efter Tegninger.

Campe.

Legemerne og deres Skikkelser, og ikke antage falske og vilkaarlige for sande Esterlignelser. Jeg vil end og forhindre ham fra at tegne noget i Gjenstandenes Fraværelse efter Sukommelsen, førend han ved gjentagne Jaattagelser ret har indprentet deres sande Figurer i sin Indbildningskraft; i andet Fald var det mueligt, at han, ved at anbringe selsomme og phantastiske Figurer istedet for Tingene i deres sande Skikkelse, for bestandig maatte give Ufskald paa Kundskaben om Forholdene og paa Smagen for Naturens Skjønheder.

Jeg veed vel, at han paa denne Maade vil tilbringe megen Tid med at gjøre Krimskrams, som ingen kan see Betydningen af, at han først sidigen vil bringe det til Siirlighed i Conturerne, til det lette Haandelag, en Tegner maa have, at han maaskee aldrig vil opnaae Evne til at bedømme Konstvirkningerne, aldrig opnaae nogen god Smag i Valget: men derimod vil han vist erhverve sig et rigtigere Oiekast, en sikkere Haand, Kundskab om de sande Forhold i Dyrenes, Vexternes og de naturlige Legemers Skabning og Størrelse, og endelig en hurtigere Erfaring i Perspektivets Spil. Dette er det netop, jeg har til Formaal; altsaa gaaer og min Hensigt ikke saa meget ud paa, at han skal kunne esterligne Gjenstandene, som at han skal erhverve sig Bekjendtskab med dem 89): jeg seer hellere

R 3

89) Dersom Dvellerne ikke blive tilbørligen anstillede, og dersom Mennesket ikke ved ethvert Feiltrin, det begaaer, bringes til at kjende, at det er et Feiltrin: saa flyder deraf ikke allene en feilfuld og vrang Erkjendelse, men

hellere, at han viser mig en velgjort Bjerneklo med dens Blade end en Laurbærkrands til et Selvecapitel.

I øvrigt er det ligesaa lidet ved denne som ved alle andre Øvelser mit Ønske, at min Skolar skal nyde Fornøielsen derved allene; jeg vil forsøge den for ham ved stedse at dele den med ham. Han maa ikke have nogen anden Medhjælper end mig; jeg vil være hans bestandige, hans uforsvundne Medarbejder; og dette vil opvække Lust hos ham til at arbejde, uden at Misundelsen indsniger sig mellem os. Jeg vil tage Ridssepennen ligesom han, jeg vil i Begyndelsen afbetjene mig den ligesaa uvant som han. Da jeg end var en Apelles i Konsten, vilde jeg her dog kun vise mig som en Judsffer. Jeg vil begynde med at tegne en Mand, saaledes som de Mennesker, der intet have seet eller lært, pleie

men ogsaa en fejlfuld og urigtig Hærdighed i den Eftersignelse, der har sit Udspring fra urigtige Øvelser. Den, der sver sig, om det endog var nok saa meget, i at opnaae et godt Øiemaal til at dømme i Frastand, og ikke ved Eftermaalning berigtiger sine Forestillinger, den vil aldrig komme saavidt i Henseende til Sikkerhed i Diekastet, som det Menneske, der stedse prøver sit Øiemaal ved Eftermaalning eller dømmer efter rigtige optiske og perspectiviske Kundskaber. Ehlers.

Men saadanne unegtelig fornødne Berigtigelser udelukker jo enhver den Rousseauiske Methode.

Campe.

90) Han lod dog sin Skolar kappes med andre i at løbe, ligesom og tabe eller vinde de til Præmier bestemte Rager. Ehlers.

Det gjorde han, men det er og kun den Rapperlyst, der grændser til eller endog udarter til Misundelse, han forskyder. Dansk Anmærkning.

pleie at male den paa Bæggene: en Streg for hver Arm, en Streg for hvert Been, og Fingrene længere end Armene. En Tidlang derefter ville vi, enten den ene eller den anden af os, blive dette Misforhold vaer; vi ville opdage, at et Been har nogen Tykkelse, at denne Tykkelse ikke allevegne er eens, at Armen har sin bestemte Pænnde i Forhold til Legeemet, o. s. v. Ved den Fremgaa, han gjør, vil jeg stedse gaae Haand i Haand med ham, eller i det høieste gaae ham saa meget forbi, at han stedse uden Noie kan naae mig, og undertiden end og ile mig forbi. Vi ville anskaffe os Farver og Pensler; vi ville søge at efterligne Gjenstandenes Colorit, deres Udseende og deres hele Skabning. Vi ville anbringe Farverne, male, smøre; men alt vort Smøveri uagtet ville vi ikke efterlade at undersøge Naturen: kun under denne Mesters Dine ville vi gjøre, alt hvad vi gjøre.

Vi vare i Forlegenhed for Zirater i vort Værelse, nu er der fundet Raad derfor. Jeg lader vore Tegninger sætte i Ramme; ligesaa lader jeg og sætte smukt Glas for dem, deels paa det ingen Skal røre dem, og deels paa det enhver af os for sig, ved at see dem forblive i den Stand, vi have sat dem, Skal lade det være sig magtpaaliggende ikke at være skodesløs ved deres Forsærdigelse. Jeg ophænger dem i Orden rundt om i Værelset, enhver Tegning tyve til tredive Gange igjentagen, og alle Exemplarerne visende et efter det andet Forsærdigerens Fremgaa fra det Dieblif af, da, for Exempel, Huset næsten ikke var andet end en uordentlig Firkant, indtil det Dieblif, da dets Fagade, dets

Profil, dets Forhold, dets Skjæger ere overeensstemmende med den nøiagtigste Sandhed. Denne gradviis stivende Fremgang kan ikke andet end stedse være for os et b. hyageligt og for andre et sjeldent Syn; den kan ikke andet end stedse opmuntre os til at fornye vor Glid. De første, de flætteste af disse Tegninger sætter jeg i Kammer, der kunne have dem, i meget glimrende og stærkt forgyldte Kammer; men naar Efterlignelsen bliver mere nøiagtig, naar Tegningen er virkelig god, saa sætter jeg ifkun en simpel sort Kamme derom. Thi naar de ere gode i sig selv, saa behøve de ingen andre Zirater; ja det vilde endog være Skade, om Indfatningen skulde dele den Opmærksomhed, som Gjenstanden fortjener. Enhver af os higer altsaa efter den Ære at have den tarveligste Kamme om sine Tegninger; og naar den ene af os vil nedsette den andens Tegning, saa kjender han den værdig til den forgyldte Kamme. I Fremtiden ville disse forgyldte Kammer maaskee antages af os til Ordsprog; vi ville forundre os over, at der gives saa mange Mennesker, der lade sig selv vederfares den Retfærdighed at bekoste sig indsatte i saadanne Kammer.

Jeg har sagt, at Geometrien oversteg Børnens Fatterevne; men det er vor egen Skyld. Vi søle ikke, at Børnene ei have den samme Methode som vi, og at det, der for os bliver den Konst at raisonnere, ifkun for dem maa være den Konst at see. I stedet for at bibringe dem vor, burde vi hellere antage deres Methode: thi vor Maade at lære Geometrien paa er snarere en Forretning for Indbildningskraften end for Dømmekraften

ten. Naar Sætningen er opgIVEN, maa man i Indbildningen udtænke sig Beviser derfor, det er: man maa udfinde af hvilken os allerede bekendt Sætning, denne er en Folge; ligesaa maa man ogsaa af alle de Følger, man kan udlede af denne Sætning, netop vælge den, som det egentligen kommer an paa.

Paa denne Maade maa den fineste Raisonneur, dersom han ikke er opfindsom, komme til Fort. Og hvad er det, der udrettes derved? Istedet for at lade os finde Beviserne, siger man os dem; istedet for at lade os gjøre Fornuftslutninger, gjør Læreren dem for os, det er: man øver blot vor Hukommelse.

Ægner nviagtige Figurer; forbinder dem med hinanden; sætter den ene paa den anden; undersøger deres Forhold: da ville J, ved at gaae fra Jagttagelse til Jagttagelse, udfinde den hele Elementargeometrie, uden at der bliver Spørgsmaal enten om Definitioner, Problemer eller nogen anden demonstrativ Form, uden allene den blotte Superposition. Hvad mig angaaer, da har jeg ingenlunde i Sinde at lære Emil Geometrien; det er han, der skal lære mig (Den 91): jeg vil søge Forholdene, og han skal finde dem; thi jeg vil søge dem saaledes, at han bliver nødsaget til at finde dem. Naar jeg, for

R 5

Exem.

91) Et blot Ordspil.

Ehlers.

Men hvori der dog ligger den gode Sands, at Rousseau efter den Socratiske Maade ikke vil dogmatisere med sin Skolar, men ved antagen egen Uvidenshed og eenfoldig ladende Spørgsmaale bringe det derhen, at han selv finder den Underviisning, man onsker at give ham.

Campe.

Exempel, skal gjøre et Cirkelslag, vil jeg, istedet for at bruge Passer dertil, betjene mig af en Traad, fastgjort med den ene Ende i den valgte Middelpunct, og forsynet i den anden med en Stift til at slaac Kredsen med om denne Middelpunct. Naar jeg derefter, for at sammenligne Distancerne fra Middelpuncten til Omkredsen, begynder at estere maale samme: saa vil Emil forundre sig over mig og søge at overtynde mig om, at der ikke ved en uforanderlig udspændt Traad kan trækkes nogen ulige Distance fra Middelpuncten.

Vil jeg maale en Vinkel paa tredsindstyve Grader: saa slaer jeg ikke en Bue, men et heelt Cirkelslag over den aabne Ende af denne Vinkel; thi naar man har med Børn at gjøre, maa man aldrig henholde sig noget, som ikke sees, men blot forstaaes derunder. Nu finder jeg, at den Deel af Cirkelslaget, som indbefattes fra den ene til den anden Linie af Vinkelen, udgjør netop en Sjettedeel af det hele Cirkelslag. Derefter slaer jeg et større Cirkelslag uden om det forrige, og finder at den Bue, Vinkelen indbefatter, ogsaa udgjør en Sjettedeel af dette Cirkelslag. Nu slaer jeg et tredje og atter større Cirkelslag fra det samme Middelpunct, maaler derefter Buen og gjør den samme Prøve, og saaledes vedbliver jeg at slaac Cirkelslag efter Cirkelslag, indtil Emil, forundret over min Eenfoldighed, forklarer mig, at enhver Bue, stor eller lille, stedse maa, naar den er indsluttet i denne Vinkel, blive en Sjettedeel af sit Cirkelslag, o. s. v. Her ere vi i Diebillet ved Brugen af Transporteuren.

Naar

Maar man vil bevise, at to Vinkler, der staae ved Siden af hinanden, ere begge Retvinkler: saa slaer man et Cirkelslag. Jeg derimod mager det saaledes, at Emil først overbevies derom i Cirkelslaget, og derefter siger jeg til ham: Der som man nu borttog Cirkelslaget, og lod de lige Vinkler blive staaende: bleve da Vinklerne forandrede i Henseende til deres Størrelse? o. s. v.

Man overseer Figurerens Rigtighed, man forudsætter den, og befatter sig kun med Beviset. Hos os derimod vil der aldrig blive Spørgsmaal om Bevis. Vor vigtigste Sag vil gaae ud paa at træffe et ret lige, retvinklet og retvinklet Vinkel; at gjøre en ret firkantet Firkant; at staae et ret rundt Cirkelslag. For at godtgjøre Figurerens Rigtighed, ville vi undersøge den efter alle dens for Sandserne kjendelige Egenheder, og dette vil give os Bevis til hver Del at opdage nye hos den. Ved Diameteren ville vi sammenlægge de tvende Halvcircler, ved Diagonalen de tvende Halvfirkanter; vi ville sammenligne begge vore Figurer, for at see, hvis Rand er retvinklet passende, og derved komme efter, hvilken der er bedst gjort; vi ville disputere over, om denne Lighed i Delingen ogsaa stedse maa have Sted i Parallelogrammer og Trapecier, o. s. v. Undertiden vil man gjøre Forsøg paa, om man kan forudsee Følgen af Erfaringen, førend man gjør den; undertiden vil man stræbe at finde Grunde, o. s. v.

Geometrien er for min Skolar blot den Konst vel at kunne betjene sig af Linealen og Passeren: men han maa hverken gjøre Brug af det ene eller det andet af disse to Instrumenter ved Tegningen.

Linealen og Passeren blive gjennte under Laas og Lukke, og kun sjeldent og for en søie Tid saer han Tilladelse til at bruge samme, paa det han ikke skal vænne sig til at gjøre Krimstrams dermed. Dog ville vi undertiden medtage vore Figurer paa vore Spaseretoure, for at tale om, hvad vi have gjort og hvad vi fremdeles have i Sinde at gjøre.

Jeg glemmer aldrig, at jeg i Turin engang saae et ungt Menneſke, som man, medens det var Barn, havde bibragt Kundskab om Omfredsernes og Gladernes Forhold ved daaligen at give ham Balact blandt isoperimetriske Vaster i Skikkelse af alle Stags geometriske Figurer. Denne lille Graadsler havde udtømt Archimedes's hele Konst, for at udfinde, i hvilke der gaves den meste Føde.

Naar et Barn kaster Bold: saa øver det Diet og Armen i Sikkerheden; naar det pidſker en Top: saa forøger det sin Styrke ved at betjene sig deraf: men det lærer intet ved nogen af Delene. Undertiden har jeg spurgt, hvorfor man ikke lader Børn øve sig i de samme Færdighedsspil, som voksne Menneſker sysselsætte sig med, i at spille Langbold, Billard, Kegler, ſkude med Bue og spille musicalke Instrumenter. Man har svaret mig, at de mangle Kræfter til nogle af disse Spil, og at deres Lemmer og deres Organer ikke ere dannede nok til de andre af dem. Men disse Marsager ere utilstrækkelige for mig. Et Barn er ikke saa stort som et vorent Menneſke, men lade vi det ikke desuagtet bære Klæder, der ere forfærdigede ligesom vore? Det er ikke min Mening, at det med vore Masser skal spille paa en Billard, tre Fod høi; heller ikke,
at

at man skal føre det ind i vore Olfuse til Kælespil eller sætte den øvede Spillers Maquette i dets spæde Haand; men jeg vil, at det skal spille i et Værelse, hvor Vinduerne ere satte i Sikkerhed, at det ikkun skal bruge en blød Bold, at dets Maquetter i Førstningen skulle være af Træ, siden efter af Pergament og endeligen af udspilede Tarmestrænge, alt i Forhold til den Fremgang det gjør. I ville give Hjerbolden Fortrinet, paa Grund af at den er mindre udmattende, og at der ingen Fare er derved. Men I hve Uret af to Aarsager. Hjerbolden er et Fruentimmerspil; men naar min Bold er i Flugten, gives der vist ikke et eneste Fruentimmer, som har Mod til at blive staaende. Deres hvide Hud fordrager ikke at udsættes for Saar, deres smukke Ansigter ikke at vanvires ved Buler. Men vi, vi som ere skabte til at være haardsøre, vente vi, vi kunne blive det uden Smerter? Og hvilket Slags Forsvar skulde vi være skikkede til, naar vi ere ubekjendte med ethvert Ufald? Man spiller stedse de Spil maadeligen, i hvilke man uden Fare kan være ubehændig; naar en Hjerbold falder ned, saa gjør den intet Menneſke Skade, men intet gjør Armene saa bevægelige, som at have Hovedet at beskytte, intet Diekastet saa rigtig som at have Dinene at tage i Vare. At gjøre Spring fra det ene Hjørne af Salen til det andet, at slutte sig til, hvor Bolden vil dale ned, og endnu medens den er i Luften at tilbagesende den med en stærk og sikker Haand, saadanne Øvelser sømme sig ikke allene for, men bidrage endog til at danne Mænd.

Et

Et Børns Fibrer, siger man ere for bløde; de have for liden Fyrighed: men just derfor ere de og desmere bøielige. Dets Arm er svag; men det er dog en Arm. Naar man iaattager Forholdet, kan man gjøre dermed, alt hvad man gjør med en anden lige Machine. Børnene have ingen Færdighed i Hænderne; netop derfor vil jeg, man skal forskaffe dem den: en Mand, ligesaa lidet øvet som de, vilde eiheller besidde større Færdighed end de; vi formaae ikke at kjende Bruagen af vore Organer, førend vi have anvendt dem. Kun ved en lang Erfaring lære vi at drage Fordeel af os selv, og denne Erfaring er den sande Studering, hvorefter man aldrig kan lægge sig for tidlig (92).

Alt, hvad der lader sig gjøre, er gjørligt. Intet er mere almindeligt end at see smidige og behændige Børn, som have ligesaa megen Hurtighed i Lemmerne, som noget vorent Menneſke kan besidde. Næsten paa alle Markeder ser man Børn at gjøre Ballancekonster, at gaac paa Hænderne,
at

92) Det, Rousseau her meget rigtigten siger, tjener til Gjendrivelse af det, han ellers ofte selv indvender mod Mandens tidlige Dvælsse og Dannelse i Henseende til Fornuft og Forstand. Ehlers.

Jeg mener, Rousseau vilde have svaret herpaa, at han vel var af den Mening, at ogsaa Forstand og Fornuft ved Dvælsse og Erfaringer maatte uddannes, men, at de litterariske Dvælsse af disse høiere Sjelekræfter ikke ere for Barndommen, at alt for det første hos denne kommer an paa at øve Sandserne og den sandseelige Høleevne ved sandseelige Gjenstande, og paa denne Bei foregaaende at lade den indsamle en Skat af Erfaringer, som hine høiere Sjelekræfter til sin Tid skulde bearbejde. Campe.

at springe og danse paa Linier. Hvor lang en Række af Aar have ikke Børnetrouper ved deres Balletter lokket Tilskuere til den Italienske Comedie. Hvo i Tyskland og Italien har ikke hørt tale om den berømte Nicolinis Pantomimetrøupe? Gives der nogen, som have fornummet mindre Udvikling i Bevægelserne, mindre Ynde i Stillingerne, mindre Rigtighed i Dret, mindre Lethed til at danse hos disse Børn, end hos de fuldkomne dannede Dansere? Omendkjønt deres Fingre i Førstningen ere tykke, korte og kun lidet bevægelige, deres Hænder buttede og uskikkede til at holde rigtigheden paa noget: saa gives der dog desuagtet mange, som kunne skrive eller tegne i en Alder, hvori andre ei engang formaae at holde en Pen eller Pnyant. Hele Paris erindrer sig endnu den lille Engellænderinde, som i sit tiende Aar formaede at gjøre Underværker paa Claveret *) 93)

Jeg

*) En Dreng paa syv Aar har siden efter gjort større Underværker paa samme Instrument.

Forfatteren.

93) Just nu (den 25 Junii 1788) seer jeg af en Engelsk Tidende, at et Barn paa tre Aar ved den store Grad af Færdighed, hvormed det spiller Claveer, sætter Tilhørerne i London i den største Forundring. Men da Sjelen, i det mindste dunkelt, tager Deel i Legemets Dveller og Konstfærdigheder, følgerigen og maa følge dets fiint bestemte og hastige Bevægelser, for saavidt det angaaer denne og andre af Rousseau her anførte lignende Færdigheder: saa bliver dog den menneskelige Natur berved angreben langt over det naturlige Maal, der er foreskrevet dens Kræfter. Hiin Claveerspiller bliver vist ikke gammel, men skulde han blive det, bliver han

Jeg har kjendt en Dyrigheds-person, der havde en Søn, otte Aar gammel, som, hensat ved Deserten midt paa Bordet istedet for en Figur, spillede saa nypperlig paa en Violin, næsten ligesaa stor som han selv, at endog Kunstnere maatte beundre hans Færdighed.

Alle disse og tusinde andre Exempler bevise, synes mig, at den Ubeqvemhed til vore Dveller, som vi formode hos Børn, kun er indbildt og at

Aars

han dog vist ikke nogen Hændel. Jeg vilde ønske, at man et eller andet Sted havde samlet og vilde meddele Verden Efterretninger om de Børns Helbred og Levnet, som Nicolini har brugt og dannet, især ogsaa om den Grad af Sjelekræfter, de i Fremtiden have laet for Dagen. At dømme efter det, jeg veed fra Personer, som have været tilstæde ved hine Børns Dveller og Underviisning, og efter det, jeg selv, til min og alle de Tilstædeværendes høieste Forundring, har seet udført af hine Børn i de Nicoliniske Pantomimer, maae de tidligen være blevene anfaldte af alle den høie Alders Svagheder, og meget unge være blevene et Nov for Døden. Ved det, vor Rousseau saade og foreskrev i Henseende til Forstandens Cultur, forblev han ganske paa den ene Side af Middellinien; og her er han med eet ganske sprungen over paa den anden Side deraf.

Ehlers.

Jeg bitræder aldeles denne Anmærkning. Men man vil ogsaa af det Følgende see, at det ikke er Rousseau saa meget om at gjøre, at danne unge Virtuoser, som blot at vise, at Børn, deres smaa uddannede Lemmer uagrede, dog kunne bringe det meget vidt i alle Slags Konster og Legemsdveller, og at Dveller af det Slags kunne gjøres meget uskadeligere og nyttigere for dem, end de overdrevne Forstands- dveller ved Stole- og Bogunderviisning ere for dem.

Campe.

Årsagen til, at de ikke ville lykkes for somme af dem, ene og allene er den, at man aldrig har øvet dem deri. Man vil sige mig, at jeg her, i Henseende til Børnenes Legemes Dannelse, gjør mig skyldig i den samme Feil, i den alt for tidlige Udvikling, som jeg før, i Henseende til deres Aands Dannelse, havde saa meget at indvende imod. Men her er en meget stor Forskjel: thi den Fremgang, Aanden gjør, er kun en Skinfremgang, men den Legemet gjør en virkelig Fremgang. Jeg har viist, at de ikke besidde den Forstand, som de synes at besidde 94) ;

Der

94) Det er aldeles ikke beviist. Det bekjendte lærde Lundsbeckers-Barn, saa og Baratier have begge bragt det lige saa vidt i Henseende til Sjelen, som de her til Exempel tagne have bragt det i Henseende til Legemet. Desuden tager Sjelen, som jeg allerede har anmærket, meget væsentligen Deel i det Underfulde, Legemes formaaer at vise.

Ehlers.

Sjelen er jo ogsaa medvirkende i alle disse Øvelser, og øves derhos ogsaa tillige i sine Øver.

Resewig.

Skal der her til at bevise udfraeves anførte Exemppler, saa har Rousseau rigtig nok ikke beviist det, ligesom det og i saa Fald vilde blive en non factum at bevise; men er den Erfaring, man har i det daglige Liv, understøttet af Fornustarunde, Beviis, saa er der nok, der taler for Rousseau. At Sjelen medvirker hos Virtuoser er intet Beviis paa, at Rousseau feiler; thi hos disse er det dog aldrig mere end en nødvendig vilkaatlig Medvirkning, indskrænkende sig allene til det Fag; Naturen ved sine Gavers Uddeling har været rund mod dem i. Virtuosen er endog som oftest et reent Beviis paa Rousseaus Menings Rigtighed, thi stor i sin Kunst, blev han det som Barn mangen en Gang paa sin Fornusts Bekostning. Undersøge vi i Almindelighed Kunsternes Fornust eller, om man saa vil, Andens Bog, 2den Deel. S

Be-

derimod gjøre de virkeligent alt, hvad de synes at
gjør. I øvrigt maa man ogsaa stedse betænke,
at alt dette ikkun er eller bør være Leeg, en let
og frivillig Anvendelse af de Bevægelser, Naturen
kræver af dem 95), en Kunst, tjenende til at for-
skaffe dem Afvevling i deres Forlystelser, til at gjøre
dem samme des behageligere, uden at Tvana, endog
i mindste Maade, nogentid maa forvandle den til Ar-
bejde for dem. Thi hvilken Forlystelse kunde de vel fals-
de paa, uden at det stod til mig at gjøre den enten paa
een eller anden Maade lærerig for dem? Da formaaes
de jeg det end ikke, saa er deres Fremgang mig, i
hvad

Begreb, saa see vi hyppigen Exempler paa, at de uden
for deres Fag ere yderligen indskrænkede. Aarsagen der-
til søges vel rimeligst deri, at den tidlige Anstrængelse af
Forstandskræfterne, der udkræves til at blive stor syste-
matisk Kunstner, er en Givt for disse Forstandskræfter i
deres hele Omfang. Dansk Anmærkning.

95) Hvor lidet tænker Rousseau her paa de Tilfælde,
dette dog egentligen gaaer ud paa! Naar et Barn saa tid-
lige bliver en stor Mester, det være sig paa et Instru-
ment eller i Pantomime: saa er det sandeligen ingen
blot Virkning af en Naturkraft, der uophørligen blot
gaaer ud paa Opnaaelsen af en saadan Konstfærdighed.
De Nicoliniske Børn have skjelvet og bævet, naar de
ere blevne kaldte hen til deres Dvælses. Dette er ogsaa
meget ofte Tilfældet med de Børn, som man bruger
til Viniedans og Ballancekonster, selv endog ved de
offentlige Forestillinger. Ehlers.

Det siger Rousseau jo heller ikke: han paastaer
ikkun, at man skal lade dem drive det blot af Lyst, blot
for Tidsfordriv, uden Tvang, ubekymret for enten
de gjøre eller ikke gjøre Fremgang. De Børn, der
af Tvang blive Kunstnere, ere ikke opdraagne efter
Rousseaus Methode. Dansk Anmærkning.

hvad det endog for nærværende Tid maatte være, ei heller synderlig magtpaaliggende, naar de ikkun forlyste sig uden Skade 96) og Tiden vil gaae for dem derved; da det derimod, naar de nødvendigen skulle lære dette eller hiint 97), stedsse, paa hvad

S 2

Maa

96) Efterhaanden er Rousseau her igjen kommen tilbage fra den anden Extreme, han var udartet til.

Ehlers.

Notabene, for dem, der misforstaae eller ville misforstaae ham.

Dansk Anmærkning.

97) Nicolinis Børnetroupe havde i egentlig Forstand langt mere at lære end de Børn, som man tidligen underviser, tidligen bringer det vidt med i Geographien, Historien, o. s. v. Ogsaa udkræver hini Lærdom ligesaa megen Sjelsvirkosomhed. Det, Børnene lære i Geographien, o. s. v., er og ligesaa megen Realitet i Henseende til den Kundskab, de erhverve, som de Konstfærdigheder, de opnaae, ere for sig Realiteter. I alle disse Ting tænker og skriver Rousseau ikke som nogen ægte Mennesketjender, som nogen Mand af grundige psykologiske Kundskaber, og fornemmeligen ikke som nogen Mand, der med mandig Mandskraft formaaer at vogte sig for eensidige Mandsbetrægtninger, for Luner og lidenskabelig Baklen mellem de paa begge Sider af det Sande og Rigtige liggende Extremes.

Ehlers. Resewig.

Nicolinis Børn bevise netop, at Rousseau har Ret, thi de bleve holdte til at lære deres Konst ved Evang, som Herr Ehlers i en foregaaende Note selv tilstaaer, og der formodes, ligeledes i en foregaaende Note af Herr Ehlers, at de have udtømt deres Marv og Mandskræfter saa aldeles ved denne tvungne Lærdom, at de tidligen maae være blevne et Nov for Døden. Hvor man kan modsig sig selv saa aldeles, er ganske ubegribeligt? — Skal da den ene Feil retfærdiggjøre den anden? Og det maa den jo, dersom Herr Ehlers

og

Måade man end tager det, er umueligt, uden
Evang, uden Fortrædelighed og Kjedsommelighed,
at komme til Maalet med dem.

Hvad, jeg har sagt angaaende de tvende
Sandser, hvis Brug er vigtigst og almindeligst,
kan ogsaa tjene til Exempel paa, hvorledes de øv-
rige Sandser skulle øves. Synet og Hørelsen anvendes
eens baade ved de Legemer, der hvile, og
v. d. de Legemer, der bevæge sig; men da det ikkun
er Luftens Zitteren, der kan sætte Hørelsen i Be-
vægelse, saa er det ogsaa kun ved et Legeme, der
er i Bevægelse, at der kan forårsages Lyd eller
Tone: altsaa vilde vi ikke høre det allermind-
ste, dersom baade vi selv og alt, hvad der omgav os,
stedse var stille. Da vi om Natten ikke bevæge os
selv mere, end vi for godt, og vi altsaa ene have at
frngte for de Legemer, der uden for os bevæge sig, saa
er det os magtpaaliggende at have et vaagent Dre,
for efter det Indtryk, der gjøres paa os, at kunne
dømme, om det Legeme, der forårsager det, er stort
eller lille, langt borte eller nær ved, samt om dets
Bevægelse er stærk eller svag. Det er en Egenskab hos
den zitterende Luft, at den, i det den tørrer tilbage, for-
årsager Gjenstrald, som igjintage Indtrykket, og læ-
de

og Herr Resewitz skulle have deres Krig frem med den
tidlige Underviisning i boglige Konster og Videnska-
ber. Hvad Beviis har man paa Realiteten i et Barns
videnskabelige Kundskaber, som formaaer at opveie det
Beviis, vore Sandser opnaae, paa Realiteten i dets
Konstfærdigheder? Dette og deslige skulde man have
overveiet, førend man havde drifet sig til at fælde
saa fornærmelig en Dom over en Mand, som man
aldrig formaaer at naae i Mandskraft og Mandestyrke.

Dansk Anmærkning.

de os høre de Indende eller tonende Regemer fra et andet Sted, end den selv befinder sig. Naar man i en Dal eller paa et fladt Stykke Land lægger Øret til Jorden, saa hører man Menneskenes Røst og Hestenes Trin meget længere borte fra sig, end naar man staaer paa Benene.

Da vi have sammenlignet Synet med Følelsen, saa er det ikke af Veien ligeledes at sammenligne det med Hørelsen, for derved at erfare, hvilket af de to Indtrykke, der, paa een gang forladende et vist Regeme, først naaer sit Organ. Naar man seer Ilden af en Canon; saa har man endnu Tid til at undvige Kuglen; men naar man hører Skudet, saa er det for seent, thi da er ogsaa Kuglen der. Man kan domme om, i hvad Hastand det ordner, af Tiden der foregaaer fra Lynildens Indtryk paa Øiet til Skudets Indtryk paa Øret. Mager det saaledes, at Barnet bliver bekjendt med alle saadanne Erfaringer; at det selv forskaffer sig dem, der passe sig for dets Færdteevne, og at det kommer efter de øvrige ved Slutninger: men jeg vil hundrede Gange hellere, at det skal være uvidende derom, end at I skulle mundsligen forklare det samme 98).

S 3

Bi

98) Besynderligt! Rigtig nok maa man i øvrigt indrette alt saaledes, at Barnet ved egne Jagttagelser og Erfaringer opnaae alle de Kundskaber, det saaledes formaaer at opnaae. Men den, der lang Tid har været practisk Opdrager, veed og tilstrækkeligen, at man i mange vigtige Ting ikke allevegne efter Ønske kan forberede deslige Jagttagelser og Erfaringer, og at man, naar man ikke ligesrem vilde meddele Kundskaber, meget ofte maatte lade en saare skadelig Stilstand eller et
gane

Vi have eet Organg, der svarer til Hørelsen, nemlig Nælet; men vi have intet der svarer til Synet: vi tilbagegive ikke Farven, som vi tilbage Lyden 99). Et yderligere Middel til at dyrke den
før

ganske unyttigt og utilfredsstillende Legeværk finde Sted i Kundskabskraftens Virkedrivt.

Phlers. Resewitz.

Dette vilde Rousseau have negtet, vilde han maaskee med Føie have negtet. Han vilde have sagt: Dersom det ikke just nu staaer til os at foranstalte en beqvem Leilighed til Erhvervelsen af hiin eller denne Erfaring: saa vil der endda stedse blive hundrede andre lige saa nødvendige og nyttiae Erfaringer, som den vise Opdrager kan lade indsamle, indtil der ligeledes vil findes en Leilighed til hiin. — Hvad imidlertid min egen Mening angaaer, saa er jeg enig med min Ven i, at der virkelig gives meget, som maa læres, da Leiligheder til at finde det selv, mueligen aldrig eller og for sildig ellers vilde indtræffe for Skolaren.

Campe.

Og ligeledes ofte, fordi Barnet selv forlanger Forklaring desangaaende af andre.

Trapp.

99) Ved de hieroglyphiske Figurer og den Chinesiske Skrift tilbagegiver man Figurer for Diet, ligesom man modtager dem, paa selvsamme Maade, som man modtager og tilbagegiver Lyd for Dret. Dette har jeg allerede forhen anmærket. Men Erhvervelsen og Meddelelsen af Ideerne ved de Forme, som svare til Diet, er undertastet langt større Vanskeligheder og forbunden med langt mere Tidsspilde. Vi gjøre altsaa rigtigst i, at vi ikke heri følge Rousseaus Raad, da vi ved det Slags Dveller ikke kunne vinde noget af Vigtighed, men derimod kunne anvende vor Tid meget nyttigere. Vi Europæere maae være glade ved, at vi blot have et Sprog for Dret. Imidlertid kommer dog hiint Med-

der

første Sands have vi altsaa, ved at øve det hand-
lende og det lidende Organ gjensidigen ved hinan-
den.

Mennesket har tre Slags Røst, nemlig
den talende eller articulerede, den syngende eller
tonende, og endelig den heftige eller accentuerede,
hvilken sidste ei allene tjener til at fortolke Videns-
skaberne, men ogsaa til at give Sangen og Taleren
Liv. Barnet har disse tre Slags Røst ligesaa vel
som det voksne Menneske, men det forstaaer ikke saa
ledes som dette at forene dem: det formaaer, ligesom
vi, at lee, at skrige, at klynke, at exclamere, at sukke,
men det forstaaer ikke at blande Bøiningerne i det
ene med Bøiningerne i de to andre Slags Røst.
Den Musique, som bedst forener disse tre Slags
Røst, er den fuldkomneste Musique. Børnene
ere uskikkede til denne Musique, deres Sang er
stedse uden Liv. Saaledes er det ogsaa beskaffent
med den talende Røst: deres Sprog har ingen

S 4

Ac-

delelsesmiddel de Døve ret vel til Gavn. Hvad Rousseau
i øvrigt siger om Farver for Diet, burde han
forneemmeligen have sagt om Former, hvortil Farverne
rigtig nok henhøre, men som dog efter deres Forskjel-
ligheder ikke væsentligen udkræves til Diesproget.

Ehlers.

Her tillader Herr Ehlers sig at give Rousseau
Skyld for et Raad, som han ikke har givet. Rousseau
siger ikke, at man skulde beslitte sig paa et Diesprog
ligesaa vel som paa et Dresprog, men han siger, vi have,
intet Organ (i os selv), der svarer til Synet, men
derimod et Organ, der svarer til Hørelsen. Da mon
det er Usandhed? Herr Ehlers maa dog vel tilstaae,
at der er Forskjel paa et umiddelbart og et middelbart
Organ!

Dansk Anmærkning.

Accent; de skrig, men de accentuere ikke, og da der ikke er nogen Accent i deres Røst: saa er der ei heller synderlig Eftertryk i deres Tale. Vor Skolars Udtale vil endog være mere eensformig, mere simpel end andres, esterdi hans Videnskaber, ikke opvakte, ei heller ville blande deres Sprog med hans Sprog. Lader ham altsaa ikke oplæse nogen Rolle hverken af Sørgeespil eller Comedier 100), og læs

100) Hvad, Rousseau, forhen sagde, passede paa et Barn paa et eller to Aar. Derefter følger Musik og Accent. Og her skulle de endnu feile i den Alder, hvor et Barn kunde læse Lystspil og Sørgeespil. Hvor note Rousseau endog maatte beskjerme sin Emil for alle Leiligheder til Videnskaber og Sindsbevægelser: saa vil han dog allerede i femte og siette Aar anbringe de musicalske og accentuerede Toner i Talen, dersom ellers hans Emil besidder noget Hjerte og Hoved. Men Rousseau har nu en Gang foresat sig at indpræke os, at Børn i en heel Række af Aar ikke tale og ikke forstaae uden et Papegaisprog.

Phlers.

Mig synes, Rousseau har just ikke saa megen Uret i det, han her siger. Børn kunne vist ikke tænke sig saaledes ind i de Boynes Følelser og Videnskaber, som de blive forestillede i Bøger, Digte og Skuespil, og kunne altsaa ei heller rigtigten ved Tone og Stemme udtrykke samme. Lader man dem nu declamere deslige Ting, saa vænne de sig enten til en blot mecanisk følesløs og udtrykløs Tone, naar de læse, — eller og begynde de at skrig, at affectere, at lægge Eftertryk paa de Ord, hvor det ikke burde finde Sted, o. s. v.; og derved blive de for deres hele Levetid næst n uden Piedning forstæmte saavel i Henseende til deres hele Følelsesmaade som og i Henseende til sammes Utryk. Det forekommer mig altsaa yderst vigtigt, at man ikke lader Børn læse eller declamere, hvad de ikke tilhørligen forstaae, og hvad der ikke er passende for deres Hæls og Tænkraft.

Stupe. Campe.

ter ham ei heller at declamere, som man taler i samme. Han vil have for megen Sands til at lægge Tone paa Ting, som han ikke kan forstaae, til at udtrykke Sindsbevægelser, som han aldrig har erfaret.

Lærer ham at tale eensformigt og tydeligt, at articulere vel, at sige Ordene rigtigen og naturligen, at kjende og følge den grammaticalske og prosodiske Accent, at give Lyd nok fra sig til at forstaaes, men aldrig mere end der gjøres fornødent, en almindelig Feil hos de Børn, som opdrages i Skolerne; lærer ham at sige Overflødighed i enhver Ting!

Gjører ligeledes, i Henseende til Saaen, hans Stemme rigtig, jevn, bøielig og tonende, hans Dre sølsomt for Tact og Harmonie, men mere ikke. Den esterliqende og theatralske Musique er ikke for hans Alder. Jeg saae endog gjere, at han ikke sang Ord; thi skulde det behøves, vilde jeg stræbe at gjere Saaen, som udtrykkelig vare for ham, som havde Tillokkelse for ham i den Alder han er, og som vare ligesaa jevne, som hans Begreber 1).

Man vil letteligen forestille sig, at jeg, da jeg har saa liden Hast med at lære ham at læse, ei heller vil have mere Hast med at lære ham at kjende Noder. Vi ville skaaen hans Hjerne for

S 5

af

1) I Tydskland behøve vi ikke først at gjere desline Saaen, passende for Børn saavel i Henseende til Melodien som i Henseende til Indholdet. I den af Reichard componerede Samling af Saaen i mit Kinder-Bibliothek findes mange, som, for saavidt dette Brug angaaer, ganske svare til Hensigten.

Campe.

al, mæisommelig Opmærksomhed, og vi ville ikke forhaste os med at heste hans Aand til vilkaar'ige Tegne. Dette synes, jeg tilstaaer det, at have sine Vanskeligheder; thi om end Bekjendtskab med Moderne ikke i Begyndelsen synes mere nødvendig til at kunne synge, end Bekjendtskab med Bogstaverne til at kunne tale: saa er der dog den Forskjel derved, at vi ved at tale udtrykke vore egne Begreber, men ved at synge næsten stedse andres Begreber. Altsaa maa man, for at udtrykke dem, ogsaa kunne læse dem.

Men istedet for at læse dem kan man høre dem; og en Sang indprænter sig mere paaalidelig i Øret end i Øiet. Desuden er det ikke nok, for at kunne Musiquen vel, at man kan igjentage den, man maa ogsaa kunne forfatte den; det ene læres med det andet, ellers forstaaer man den aldrig vel. Over altsaa i Førsningen Eders lille Musicus i at gjøre meget ordentlige, meget tactrigtige Phraser, derefter i at forene dem indbyrdes ved en meget simpel Modulation, og endeligen i at betegne deres forskjellige Forhold ved en nøiagtig Punctuation, tilveiebragt ved et godt Valg baade i Henseende til Cadancen og Hvilepuncterne. Men for alting ingen Følsomheder, ingen Besynderligheder, ingen Expressioner! En Melodie, der er klar og jævn, stedse sammensat af de Tonearten væsentlige Toner, og stedse saaledes angiver Bassen, at den føles og aecompaneres uden Noie: thi for at danne sin Stemme og sit Øre, maa han aldrig synge uden til Claveret.

For desbedre at betegne Tonerne, articulerer man dem, i det man udiryktter dem; derfra reiser den Brug sig at solmisere eller synge med visse Stav-
 veller. For at adskille Graderne, maa man give disse Grader og deres forskjellige faste Puncter Navne: derfra Benævnelserne af Intervallerne, ligesom og de alphabetiske Bogstaver, hvormed man betegner Tagerterne paa Claveret og Noderne i Tonestigen. C og A betyde faste, uforanderlige og stedse paa de samme Tagerter angivne Toner. Men Ut og La ere noget ganske andet. Ut er bestandig Tonica i en haard eller Mediant i en blød Toneart. La er stedse Tonica i en blød, eller den sjette Note i en haard Toneart. Altsaa betegne Bogstaverne de uforanderlige Grændsepuncter for Forholdene i vort musicalske System, og Stavellerne de overeensstemmende Grændsepuncter for de lignende Forhold i forskjellige Toner. Bogstaverne betyde Tagerterne paa Klaveret, og Stavellerne Graderne i Tonearten. De Franske Musikkyndige have besynderligen omblandet disse Forskjelligheder: de have forbyttet Bemærkelsen af Stavellerne med Bemærkelsen af Bogstaverne, unyttigen givet Tagerterne dobbelte Tegn, og saaledes, ved at berøve sig Leilighed til at benævne Toneartens Toner, sat sig i den Forlegenhed at maatte lade Ut og C stedse betyde een og samme Ting, skjønt det hverken er sac eller bør være saa: thi hvortil skulde da C tjene? Derfor er ogsaa den Maade, de solmisere paa, overhaands tung uden at være til nogen Nytte eller at bringe den mindste tydelige Idée ind i Sjelen; thi efter denne Met-

tho

thode kunne de tvende Staveller ut' og mi, for Exempel, paa een Gang betynde en stram og en slap, en overflødig og en knap Ters. Ved hvilket besynderligt Uheld er det skeet, at man i det Land, hvor man har de bedste skrevne Bøger over Musiquen 2), netop skal have meest Besværlighed for at lære den?

Lader os med vor Skolar følge en jevnere men renere Bei. Lad der for ham ikkun gives to Tonearter, hvis Forhold stedsse blive de samme og som ogsaa stedsse betegnes med de samme Staveller. Hvad enten han synger eller spiller Instrumenter, saa lad ham forstaae at oprette sin Toneart paa enhver af de tolv Toner, der kunne tjene den til Basis; og hvad enten der moduleres i D, i E eller i G, o. s. v.: Saa lad Finalen stedsse være enten ut eller la, ligesom Tonearten udkræver det. Paa denne Maade vil han stedsse fatte Eder, vilke Toneartens væsentlige Forhold stedsse ligge ham saa levende i Hukommelsen, at han altid baade synger og spiller rigtig; paa denne Maade vil hans Sang og Spil blive rener, hans Fremgang hurtigere. Der gives intet, der er selsommere end det, Franskmændene kalde at solmisere efter Naturen; det er at forjage de sande Begreber om Tingen, for i deres Sted at anbringe andre, som kun tjene til at forvirre

2) Imod hvilket Tydskeren, som har sin Kirnberger, under hvilken, sjønt han, omarbejdet paa ny af en Schultz, kunde blive meget fuldkommere, dog enhver hos Italienerne og Franskmændene over Theorie i Compositionen skreven Bog, staaer langt nede i Rang, protesterer i Rettens bedste Form.

Cramer.

virre. Intet er naturligere end at forklare ved Omsætning, naar Tonearten er omfat. Men her er saet nok om Musikken: underviser deri ligesom I finde for godt, kun at Lærdommen aldrig bliver andet end en Forlystelse 3).

Nu ere vi noksom underrettede om de fremmede Legemers Beskaffenhed i Henhold til vore egne Legemer, om deres Skikkelse, deres Farve, deres Fasthed, deres Størrelse, deres Kræft, deres Temperatur, deres Hvile, deres Bevægelse. Vi ere bekendte med dem, vi trække til os, og dem, vi drive bort fra os; med Maaden, hvorpaa vi maae tage det, enten for at overvinde deres Modstand eller ved en anden anbragt Modstand at forhindre dem fra at tilføie os Skade. Men dette er endnu ikke nok: vore egne Legemer udtømme sig uophørligen, og behøve altsaa uophørlig at

3) Ligesom om ikke enhver af Menneskets Forretninger enten havde sandelige Fornødenheders Tilfredsstillelse eller Mandens ædlere Forlystelse til Formaal. — At en Philosoph kan skrive saaledes, det er virkelig en beklagelig!

Cramer.

Enhver Forretning? O! der gives baade for Unge og Gamle en urallig Mængde menneskelig Forretninger, som hverken forarsages af sandelige Fornødenheders Tilfredsstillelse eller Mandens ædlere Forlystelse! Derhen henhører alt Slavearbejde, al anbefalet og tvungen Udenadslæren af Ting, man ikke forstaaer, al voldsom Hændelse af unge Sjæles Opmærksomhed paa Gjenstande, som endnu aldeles ingen Interesse have for dem. Rousseau har altsaa aldeles ingen Uret i kun for saavidt at anbefale Musikken for Børn, som man veed at kunne gjøre den til Forlystelse og ikke til Qual for dem.

Campe. Trapp. Stuve.

at fornyes igjen. Endskjønt vi have Vone til at forvandle andre Legemer til vor egen Substancer, er dog Valget deraf ikke ligegyldigt: ikke alle Ting ere Levnedsmidler for Mennesket, og af de Substancer, som kunne være det, ere nogle mere og nogle mindre skikede dertil, deels efter Beskaffenheden af Menneskets Art, deels efter dets Himmelegh, deels efter dets Temperament, deels efter den Levemaade, dets Stand foreskriver det.

Vi vilde omkomme af Hunger eller Givt, dersom vi skulde tøve med at vælge de Levnedsmidler, der skikke sig for os, indtil Erfarenheden havde lært os at kjende og udsøge dem: men det algode højeste Varsen, som af de følgende Skabningers Fornøielse har dannet Medskabet til deres Conservation, anviser os selv ved det, der behager vor Vane, Valget af det, der passer sig for vor Mave. Der gives af Naturen ingen paalideligere Læge for Mennesket end dets Appetit; og antager man, at Mennesket befandt sig i sin oprindelige Tilstand: saa tvivler jeg ikke paa, at de Levnedsmidler, det da vilde finde behageligst, ogsaa vilde være de sundeste for det 4).

End mere: Skaberen drager ikke allene Omforg for de Fornødenheder, han medgiver os, men han drager ogsaa Omforg for dem, vi paaføre os selv: for stedse at sætte Utraaen ved Siden af Fornødenheden, mager han det saaledes, at vor
Smag

4) Dette synes at stadfæstes ved den Jagttagelse, at de iblandt de Wilde, der aldrig have haft nogen Omgang med Europæere, ikke lade sig bevæge til af vore Europæiske Epise, og Drikkevarer at nyde uden de simpleste, altsaa og de sundeste.
Campe.

Smag forandrer og omstifter sig, ligesom vi forandre og omstifte vore Levnedsmidler. Jo længere vi bortvige fra Naturens Stand, desmere taber vor naturlige Smag sig, eller rettere: Naturen giver os en anden Natur, som vi antage saa ganske i hins Sted, at ingen af os mere kjender denne første Natur.

Den naturligeste Smag er ogsaa den simpleste Smag; thi Smagen forandrer sig meget let, naar den er naturlig, da den derimod, naar den er bleven ophidset ved vore Griller, antager en Skikkelse, der ikke forandres. Det Menneske, der ikke hører til noget Land, vil uden Meie vænne sig til hvilket Lands Skikke det endog er, men det Menneske, der har hjemme i et vist Land, lader sig ikke gjøre til Indfødt i et andet Land.

Dette forekommer mig rigtigt i enhver Forstand, og end mere rigtigt, naar man anvender det paa den egentlig saa kaldede Smag. Melk er vor første Føde; kun gradviis vænne vi os til skarpt smagende Ting: de ere os i Begyndelsen modbydelige. I Haugefrugter, Markfrugter, Urter og i det høieste noget ristet Kjød, uden Krydderie og uden Salt, bestode de første Menneskers Maaltider *). Den første Gang een af de Wilde drikker Viin, gjør han et suurt Ansigt og vrager den; ja selv blandt os kan den, der har opnaaet sit tyvende Aar, uden at have smagt aftrukne stærke Drikkevarer, ei heller i Fremtiden vænne

*) Man eftersee Pausanias's Arcadia; ligeledes det siden anførte Stykke af Plutarch.

vænne sig dertil 5): vi vilde alle være Biinhadere; dersom man ikke havde givet os Vin i vore Ungdomsaar. Kort, jo simplere vor Smag er, des almindeligere er den ogsaa: altid er det de af flere Sorter tillavede Retter, der blive Gjenstand for Modbydeligheden. Se man seet noget Menneske at have haft Bæmmelse for Vand eller Brød? Det er Naturens Spor, det er altsaa og vor Rettesnor. Bedlign holder hos Barnet dets oprindelige Smag saa meget som mueligt: lader dets Føde være almindelig og tarvelig, lader dets Gærne ikke blive bekjendt uden med Ting, der ikke ere krydrede for meget, og lader det ikke vænne sig til at være Braacr i sin Smag.

Jeg undersøger ikke her, om denne Leveemaade er sundere eller ikke; det er ei fra den Side, jeg

5) Det stemmer ikke overeens med Erfaringen. Jeg veed mange Exempler paa, at man endog i den sildigere Mandalder i meget kort Tid har vænnet sig til og endog faaet en lidenskabelig Tilbøielighed for allehaande stærke Spise- og Drikkevare. Ogsaa veed man af Reiseskrivelsene, hvor letteligen vilde Folk antage en heftig Tilbøielighed til Brændeviinsdrik.

Ehlers. Trapp. Resewitz.

J hvorvel det er en Sandhed, at der og gives dem, som først i en senere Alder vænne sig til stærke Drikkevare, saa er det dog vel temmelig uvist, at de aldrig skulde have smagt samme i deres yngre Aar: i vort Europa i det mindste, taler Vanen, eller om man vil den Uskik at lade Børn dele alt med de Eldre, meget for denne Menings Rigtighed. Men hvilket som er, saa bliver det dog altid en vigtig Regel, at man, saa meget som mueligt, bør holde Børn fra at faae Smag paa stærke og for andre Jordstreges Indbyggere bestemte Sager. Dansk Anmærkning.

jeg betragter den. Det er mig nok, for at give
 den Fortrinet, at jeg veed, det er den, der er meest
 overensstemmende med Naturen, og der lettest
 lader sig forvandle til enhver anden Levemaade.
 De Mennesker, der sige, at man maa vænne Bør-
 nene som Børn til de Levnedsmidler, som de skulle
 unde, naar de blive voksne, tale, i mine Tanker, ikke
 fornuftigen. Hvorfor skal deres Føde være eens;
 naar deres Sysler, deres Forsætning er saa forskjellig
 i disse to Perioder? En Mand, der udmatter sig ved
 Arbeide, Bekymringer og Lidelser; behøver saftig
 Føde, som kan forsyne hans Legeme og Aand med
 nye Kræfter; et Barn, som tumler sig, og hvis
 Legeme staaer i Bort, behøver tilstrækkelig Føde,
 som kan befordre Fordøielsen hos det. Desuden
 har den fuldvorne Mand bestemte Kaar, et bestemt
 Kald og Tag over sit Hoved: men hvad er sikker
 paa, at Lykken forbeholder Barnet dette? Lader
 os i ingen Ting give det saa bestemt en Form, at
 det skulde koste det for meget at forandre den, om
 det gjøres fornødent. Lader os ikke handle saaledes,
 at det i et andet Land skal døe af Sult, om
 det ikke allevegne kan slæbe en fransk Kof med sig
 i sit Følge, eller at det skal sige i Tiden, at man
 ikke forstaaer andensteds end i Frankrige at spise.
 Det er, i Forbigaaende, en snorrig Lovtale! Mig
 synes, jeg hellere kunde sige, at det allene er
 Franskmændene, der ei forstaae at spise, siden
 der udkræves saa egen en Kunst til at gjøre dem
 Maden spiselig.

Blandt vore forskjellige sandfælsige Fornem-
 melser har den, Smagen opvækker, overhovedet
 Anden Bog, 2den Deel. den

den meste Tillokkelse for os. Daa er det os vigtigere at dømme rigtigheden om de Substancer, som skulle indlemmes i vor Substance, end om de Substancer, som ere uden for os. Tusinde Ting ere ligegyldige for Følelsen, Hørelsen og Synet, men næsten intet gives der, som er ligegyldigt for Smagen. End mere: denne Sandsets Virksomhed er ganske physiske og materiel, det vil sige, den er, om ikke ganske døv for Indbildningskraften, saa dog i det mindste den Sands, hvis Indtryk denne Kraft mindst befatter sig med, istedet for saavel den som Efterlignelsen ofte blander et andet til Sæderne hørende i Indtrykket af alle de andre Sandser. Daa ere virkelig sømme og vellystige Hjerter, heftige og følsomme Caractere, hvor letteligen de end lade sig sætte i Bevægelse af de øvrige Sandser, dog overhovedet temmelig lunkne i Hensigt til denne Sands; og netop af dette, skjønt det synes at nedsætte denne Sands under de øvrige Sandser og at foragteliggjøre den Tilbøjelighed, som gjør os til Slaver deraf, netop af dette, siger jeg, vilde jeg tværtimod slutte, at det beqvemeste Middel til at regjere Børnene bestaaer i at lede og føre dem ved Hjælp af deres Smag. Vækkeligheden er at foretrække Forsængeligheden, fornemmeligst deri, at den første er en naturlig Utraa, som er umiddelbar afhængig af Sandsen, men at den sidste er et Fodster af Indbildningen, underkaster Menneskets Griller og alle andre Slags Misbruge. Barndommen er den egentlige Alder, hvori Vækkeligheden er Videnskab, men den er ingen varig Videnskab: thi saasnart nogen anden Videnskab

Skab indfinder sig, saa tager denne Flugten. Troer mig, thi det er en Sandhed: Barnet vil ophøre alt for tidlig at tænke paa, hvad det spiser: saasnart dets Hjerte bliver for meget sysselsat, ophører dets Gane for det meste at sysselsætte det 6). Naar det bliver Menneſke, ville tusinde voldsomme Følelser fortrænge Lækkerheden, men i dens Sted igjen opvække Forsængeligheden hos det; thi denne sidste Lidenskab opstaaer paa de andres Undertrykkelse, og opsluger dem derefter alle til sidst. Jeg har undertiden givet Ngt paa de Menneſker, som Ganens Kildren ligger saa meget paa Hjertet, at de, saasnart de opvogne om Morgen, strax tænke paa, hvad de ville spise den hele Dag igjennem, og som forstaae med mere Nøiagtighed at beskrive et Maaltid end Polybius forstod at beskrive et Feldslag; og jeg har fundet, at alle disse saa kaldede Mænd ifkun vare Børn paa forgetyve Aar, uden Fryghed og uden Consistence 7), fruges consumere nati. Fraads

§ 2

ses

6) Dette kunde dog vel taale mange Undtagelser. Hvorfra skulde ellers de Qedere, fruges consumere nati, komme, om hvilke Rousseau selv siden taler?

Trapp.

I de fleste Tilfælde har dog vel Rousseau Ret. Den, der vedbliver at være en Fraadser eller Lækkerstund, efterat Barndomsaarene ere forsvundne, vil vel neppe være beqvem til nogen Aandsdriugtighed.

Keserwig.

7) Folk af en særdeles ophøiet Aand og Caracteer ere vel aldrig beherskede af dette Slags Belyst. Men jeg har

feri er en Last, der vidner om et Hjerte, som ei har nogen Stof. En Graadsers Sjæl er stedse i hans Gane: han er ikkun skabt for at æde; han er dum, uskikket og allene ved Bordet paa sit rette Sted; han forstaaer ei at domme om noget andet end Mad: lader ham stedse beholde dette Kald! det er bedre baade for ham og for os, at han beskæder dette end noget andet 8).

At

har kjendt mangen en stor, ja endog grundig tænkende Politiker, der henregnede et herligt Bord til een af de største Lyksaligheder i Livet, og for hvilken en fortrinlig udmærket Kok ogsaa var en saare vigtig Mand. Den store Friderich var i denne Henseende ei heller stor nok endnu.

Ehlers.

— Friderichs Smag var vel mere at henregne til den raffinerede end til den graadige. Resewitz.

8) Mon Rousseau skulde have været uvidende om, at der ved mangfoldige af de Stores Taffler neppe bliver tale om noget andet end om herlige Retters Velsmagenhed, om de bedste Vine, om Maaden, hvorpaa hine blive tilberedte, og hvorpaa disse ere at bekomme, item om de bedste Taffler der gives. Jeg erindrer mig engang at have taget Deel i et Maaltid, hvorved jeg saae mange meget anseete Personer næsten ude af sig selv af Belyst over Epise- og Drikkevarene, uden derfor en eneste af dem egentligen var beruset. Den heftige Altraa efter Modellen straaledede ligesom Smagens Belyst ofte saaledes ud af Dinene og Minderne, at jeg ikke kunde holde mig for mangen en nedslaaende Forestilling og en dermed stemmende Følelse af Skamfuldhed og Medlidenhed.

Ehlers.

Disse Exempler bevise vel ikke saa meget Graadighed som Forfinelse i den jandselige Smag, der ogsaa har sine Grænser, item den Forsængelighed at kunne domme derover; ei engang at tale om, at Taf-

flet

At frygte for, at Lækkerhed skulde rodsætte sig hos et Barn, der besidder Anlæg til at blive noget, det er en Forsigtighed, som ingen uden smaa Sjele kunne falde paa 9). I Barndoms Alderen tænker man ikke paa andet, end hvad man spiser; men i Ungdomsalderen tænker man ikke mere derpaa, alt er godt, da har man ganske andre Ting i Hovedet. Vel saa jeg ogsaa, om man ufornuftigen gjorde Brug af saa stet en Drivesjeder, eller om man lod en Lækkerbid trine i Gærens Sted

§ 3

ved

stet ofte er store og tænkende Hoveders Bedersvægelstid.
Resewitz.

Men i saa Fald er dog ei heller anden fornuftig Samtale udelukket fra Bordsamtalen.

Dansk Anmærkning.

9) Jeg maa desværre her være af andre Tanker, da jeg af alt for mange Tilfælde veed, at Ude og Drickelysten, for saavidt læder Spise og Drikke angaaer, under allehaande og ikke til det bedre fremstridende Forandringer, stedse har forsvaret sin Plads. Der findes Num nok i Hjertet til flere Slags Belyster og Lidenskaber, og til disse overgive desuden det unge Menneske, Manden og Oldingen sig saare let.

Ehlers. Trapp.

Der er Forskjel paa Graadighed og Delicatesse i Smagen; hiin, som er usvømmelige for ethvert Menneske, kan denne ikke sættes ved Eiden af, før end den gaaer saavidt, at Mennesket ikke har Sands uden allere for sin Gane: det er altsaa kun denne, der ikke spømmer sig for Mennesker, og altsaa ifkun den, Rousseau paastaar ikke at kunne tage Sæde hos et Menneske af nogenlunde sund Fornuft, og det maa man vil lade ham beholde Det i.

Dansk Anmærkning.

ved en skien Handling 10). Men da hele Barndommen ikkun er eller bør være Leeg og spøgfuld Tidsfordriv: saa indseer jeg ikke, hvorfor der for blotte legemlige Dveller ikke ogsaa kunde gives materielle og sandselige Belønninger. Naar en lille Majorcaner nedslinger en Kurv, som han seer i Toppen af et Træ, er det da ikke billigt, at han har Fordeel deraf, og at der ved en god Frokost er stattes ham den Styrke, som han har anvendt, for at vinde den *)? Naar en ung Spartaner, udsættende sig for hundrede Vidst, behændigen lister sig ind i et Kjøkken, bemægtiger sig en levende Ræveunge, borslæber den under sine Klæder, bliver forkradset, bidt, og blodig; naar han, for ikke at have den Skam at blive greben, lader sine Indvoldene udrive, uden at gjøre en suur Mine, uden at give noget Skrig fra sig: er det da ikke billigt, at han høster Fordeel af sit Rov, at han æder det, efter at være bleven ædt af det 11)? Et godt Maaltid bør

10) Her igjendriver Rousseau udtrykkeligen det, Herr Formey forhen gjerne har villet give ham Skyld for.
Trapp.

*) Det er mange Aarhundrede siden, at denne Skik er ophørt hos Majorcanerne; den sandt kun Sted i de Tider, da de vare berømte formedelst deres Færdighed i at slynge.
Forfatteren.

11) Her stod den unge Spartaners Mod vist kun i en ringe Forbindelse med Udelysten. Ehlers.

Dette Exempel henhørte derfor aldeles ikke her.
Campe.

Det er en Sandhed, at det var Frygten for at blive greben i en ond Gjerning, der bevægede den unge Spartaner til at undertrykke sin Smerte, men det var

bør aldrig være nogen Belønning: men hvorsom for skulde det ikke være Fruaten af den Nøie, man har anvendt for at forskaffe sig det 12)? Emil anseer ikke den Kage, jeg har lagt paa Stenen, som en Præmie 13), fordi han har løbet vel; men han veed, at det eneste Middel, der er for ham til at blive Eier af denne Kage, bestaaer i, at han er den første, der kommer til den.

§ 4

Dette

var dog Edelysten, der bevægede ham til at begaae den onde Handling, hvorefter Frygten var en Følge. Altsaa var dog Edelysten Aarsagen til hans Smerte og Tilfredsstillelsen af den vel og den vigtigste Erstatning, han kunde nyde for sine Smertes.

Dansk Anmærkning.

12) Med denne Indskrænkning er der intet Betænkeligt i det, Rousseau har sagt i Henseende til Anvendelsen af Edelysten som en Drivefjeder, særdeles naac man tillige sørger for, at det Spiselige, som et Barn ved een eller anden Bestræbelse selv maa forskaffe sig, ikke er nogen ved Kunst tilberedt Madstort, men et simpelt og naturligt behageligt Næringsmiddel.

Campe. Trapp.

Dog maa dette ikkun finde Sted i Børnearene, og det alt for meget undgaaes.

Resewig. Campe.

13) Dog turde det maasse blive Tilfældet.

Ehlers. Trapp. Resewig.

O, nei! thi han løber jo, for at komme til Kagen, førend en anden har taget den. Man prøve paa en lang Distance at lade endeel Børn løbe efter en vis henlagt Ting, og man skal finde, at de øvrige enten ville blive staaende eller løbe langsommere, saasnart de see, at et af dem er i Besiddelse af Tingen. Det er altsaa Besiddelsen, der bevæger dem til at løbe.

Dansk Anmærkning,

Dette modfiger ikke de Grundsætninger, som jeg nyeligen, Lærnetmidlernes Lævelighed angaaende, her har ytret; thi for at smigre Børnens Appetit, behøver man ikke at opvække deres sandfelige Vellyst, det er nok, at man tilfredsstiller den; og dette kan opnaaes ved de alleralmindeligste Ting, naar man ikke arbejder paa at forfine deres Smag. Den Appetit, der, i det de vore, bestandigen følger dem, er et sikkert Kryderi, der erstatter dem Savnet af mange andre Kryderier. Frugter, Mellemad, Skoldesager, lidet mere velsmagende end det almindelige Brød, men overhovedet den Kunst at uddele alt dette sparsommelig, dette er Midlet til at føre Børn Skolevis, om det endog var, til Verdens Ende, uden at bringe dem Smag paa Lækkeri eller staae Fare for at forvænne deres Gane.

At Smagen paa Kjød ikke er Mennesket naturlig, det beviser den Eieegtydighed 14), Børn have for de deraf tillavede Retter, og det Fortrin, de give al den til Planteriget henhørende Føde, Melk, Meel, Frug-

14) Denne Eieegtydighed har jeg ikkun fundet hos faa Børn. I øvrigt troer jeg, at vore indsigtsfulde og lærte Physiologer nu ere temmelig enige i den Sætning, at Mennesket egentligen henhører til de Creature, der æde Kjød. Ehlers. Trapp.

Børn spise for det meste alt, hvad der gives dem, dog er Melk deres kjæreste Føde, og dette kommer af, at det er den første, de vannes til: en god Læge og Naturkyndig maatte i øvrigt afgjøre, om Kjød er en gavnlig Føde for dem i Henseende til deres Helbred, og en opmærksom Philosoph og Forsker maatte bestemme, om det er det i Henseende til deres Caracteer.

Dansk Anmærkning

Frugtet o. s. v. Det er overhovedet magtpaaliggende, at man ikke lader denne oprindelige Smag vanslægte, eller bibringer Børnene Smag paa Kjød: dette raader jeg, om ikke for deres Sundheds, saa dog for deres Characters Skyld 15). Thi man forklare Erfaringen, paa hvad Maade man end vil, saa er det dog altid en Sandhed, at de stærke Kjødædere overhovedet ere grusommere og vildere end andre Mennesker: en Jagttagelse, som er gjort og kan gøres til alle Tider og i alle Lande. Engellændernes Umenneskelighed er bekjendt *),

L 5

Gauz

15) Jeg for min Part fraraader Kjødspise for smaa Børn, hverken af den Marsag, at den ikke er sund for dem, eller af Frygt for, at de derved skulde blive hengivne til Grusomhed, men jeg fraraader den paa følgende tvende Grunde: 1) fordi det i mere end een Betragtning er godt, at deres Næringsmidler ikke blive manifoldgjorte, og 2) fordi Nydelsen af saa kraftig en Føde som Kjød let kan meddele deres Legeme en alt for tidlig, altsaa og skadelig Modenhed og deres Begjerligheder en fordærvelig Retning. Campe.

Hverken paa disse eller paa de af Rousseau anførte Grunde vilde jeg ansee en fuldkommen Afholdenhed fra Kjød nødvendig eller nyttig for Børn. Jeg vilde raade, man skulde holde Maade i Nydelsen deraf og kun langsomt vænne Børnene til at spise Kjød, saa og at man i Begyndelsen skulde give de fine Kjødarter Fortrinet. Allerede ved denne ligesom næsten ved alle andre diætiske Regler kommer det fornemmeligen an paa Børnenes Legemesbeskaffenhed og øvrige Levemaade. Et stærkt og sundt Barn, der opdrages naturligen og har megen Bevægelse, kan fordrage mere og maa nyde stærkere Føde end et Barn, der opdrages forskjelet og svageligen. Stuve. Resewitz.

*) Jeg veed, at Engellænderne broste sig meget af deres Menneskelighed og deres Nations gode Naturel; at de
tal

Gaurerne derimod, veed man, ere de sagtmødige Menneſker 17) *). Alle de Wilde ere grufomme, men det er ikke deres Sæder, det er deres Føde, der gjør dem grufomme 18). De gaae til Krigen, lig

falde ſig the good natured people; men de maa roſe ſig deraf ſaa meget de ville, ſaa vil dog ingen igjentaar ge det efter dem 16).
Forfatteren.

16) Nemlig ingen Franſkmænd, thi diſſe ere jo ſer berømte for deres ſtore Sagtmødighed og Menneſkelighed i deres Criminalproceſſer, Queſtion prealable og Executioner.
Cramer.

Lovgivningens Aand er ſmittende, den Engelliſke Lovgivning er i mange Henseender blodtørſtig, og ſenere Exempler under den Franſke Revolution kunde bevife, at denne Blodtørſtighed ogſaa for endeel behørfør Nationen. Man anføre ikke Franſkmandens egen Blodtørſtighed under denne Revolution, thi paa en Nations Tænkemaade for, under og efter en Revolution er der en overhaands ſtor Forſkjel.

Danſk Anmærkning.

17) Jaa god dog beſuagtet hellere være en Engelliſkmand end en Gaurer.
Cramer.

En barnagtig Yttring, ſom ikke kan have ſin Oprindelse uden fra Modſtælleſe og Dadlelyſt, og ſom dertil her er ganſke utidig.

Danſk Anmærkning.

*) Endſkjønt Banianerne afholde ſig, endog ſtrængere end Gaurerne, fra al Kjødſpife, ere de dog ikke fuld ſaa ſagtmødige, ikke fuld ſaa ædelmodige ſom diſſe, og dette kommer deraf, at deres Sædelære ikke er ſaa reep, og deres Gudſdyrkelse ikke ſaa fornuftig ſom Gaurernes.

Forfatteren.

18) Dog ſikkert ikke formedelſt Føden allene. Cook ſynes, ſ. E. at domme ganſke rigtigen, naar han finder Hovedaarsagen til den umenneſkelige Etik hos Nys

gesom de gaae paa Jagten, og de behandle Menneskene, ligesom de behandle Bjørnene. Selv i England maae Slagterne 19), ligesaa lidet som Saarlægerne, aflægge Vidnesbyrd*). De Mennesker, der ere Mordere af Profession, hærde sig jo til at myrde ved at drikke Blod. Homer gjør Cycloperne, fordi de aade Kjød, til vederstyggelige Mennesker, og Trophagerne derimod til saa elskværdigt et Folk

Dyscelænderne at æde Menneskekjød, og den derfra udspringende Lyst til at myrde i Landets Fattigdom paa menneskelige Næringsmidler.

Campe. Resewig.

I det mindste døver Banen af Blodsudgydelse Hjertets Røst, og mangen en Slagter gives der, som vant til at dræbe, ingen Følelse har derved, uagret han, førend han kom til Professionen og førend han igjentaaget havde overværet Slagteri, vist har fornummet Medlidenhed i sin Barm over det arme Creatur, der blev et Offer for at kildre den menneskelige Gane.

Dansk Anmærkning.

19) Slagterne henhøre aldeles ikke her; Rousseau taler jo om Kjødæderne.

Trapp. Resewig.

Anmærkeren henholder sig til sin foregaaende Anmærkning, hvorved er sagt, at Banen af at see Blod hælder Hjertet til Grusomhed. Endog blot Kundskaben om Blodsudgydelse af andre er i Stand til at hærde Hjertet, naar der ikke tillige bibringes Afsty derfor.

Dansk Anmærkning.

*) En af de tvende Engellske Oversættere af denne Bog har heri anmærket en Bildfarelse, men begge have de forbedret den. Baae Slagterne og Saarlægerne blive antagne til Vidner; det er blot til Medlemmer af en Jury, man ikke antager de første, men derimod uden Indvending de sidste.

Forfatteren.

Folk, at man, saasnart man havde prøvet deres Omgang, strax maatte forglemme alt, endog sit Fædreland, for at leve iblandt dem.

”Du spørger mig, sagde Plutarch, hvorfor
 ”Pythagoras holder sig fra at spise Kjød af Crea-
 ”ture; men jeg, jeg spørger Dig derimod, hvad
 ”for et Mod, det første Menneſke maa have været
 ”besejlet af, der vovede at aabne sin Mund for
 ”det blødende Kjød, at knuse med sine Tænder
 ”det gispende Dyrs Been, at lade sig beværte med
 ”døde Legemer, med Uadseler, at nedsluge isjen-
 ”nem sin Hals de Lemmer, som et Dieblig forud
 ”brægede, brølede, saae og gik? Jeg spørger
 ”Dig, hvorledes hans Haand kunde støde en Dolk
 ”ind i Hjertet paa en sølende Skabning, hans Dine
 ”kunde udholde at et møde Mord; hvorledes han kun-
 ”de fordrage at see et forsvarsløst Creatur at svømme
 ”i Blod, at flaaes, at sønderhugges; hvorledes
 ”han kunde udstaae Synet af det gispende Kjød;
 ”hvorledes det kunde gaae til, at Lugten deraf
 ”ikke opfyldte hans Hjerte med Anger; hvor-
 ”ledes han har kunnet undgaae at betages af Væm-
 ”melse, af Skræk, af Rædsel, da hans Hænder
 ”skulde røre ved disse besudlede Saar, da de skul-
 ”de afstørre det sorte størkede Blod, der bedækkede
 ”dem?

”Huden, saa nyeligen løst, ligger paa Jorden og
 bærer;

”Kjødet paa Risten endnu gispende vidner om Liv:
 ”Menneſket æder det vel, men dog Naturen ud-
 kræver,

”At det maa gysse derved, at det maa skjelve som Siv.
 ”Saa

"Saaledes maa han have været til Mode den første
 "ste Gang, han overvandt Naturen for at nyde
 "dette skrækkelige Maaltid, den første Gang han
 "tænke paa at stille sin Hunger ved et levende Crea-
 "tur, den første Gang han fik i Sinde at fortæ-
 "re det paa Marken græssende Dyr, han grundes-
 "de paa, hvorledes han skulde dræbe, sønderlem-
 "me, tillave det Faar, der ventligen stilledes hans
 "Haand. Over dem, der først bekvemmede sig til
 "saadant et gyselig Maaltid, ikke over dem, der
 "undsløge sig for det, har man Aarsag at forundre
 "sig; og dog kunde disse første retfærdiggjøre deres
 "Grusomhed ved Undskyldninger, som mangle os
 "til vor Retfærdiggjørelse, og hvis Mangel gjør os
 "hundrede Gange mere barbariske, end de vare.

"O, I af Guderne yndede Dødelige! vilde
 "disse første Mennesker sige til os; sammenligner
 "Eiderne; seer, hvor lykkelige I ere, og elendige
 "vi vare! Den uskabte Jord, den af Dunster
 "opfyldte Luft var den Tid endnu ulydig imod
 "Aartidernes Befaling; Floderne steg ved des-
 "res usikre Løb alle vegne over deres Bredder;
 "Damme, Søer, dybe Modrader oversvømmede
 "de tre sjerdeparter af Jordens Overflade; Træer
 "og ufrugtbare Skove indtog det Dyrige deraf.
 "Jordbunden frembragte ingensteds gode Frugter;
 "vi havde ingen Agerdyrkningsredskaber; vi vare og
 "uvidende i den Kunst at betjene os deraf; og Høst
 "kom der aldrig for den, som intet havde udsaaet:
 "altsaa forlod Hungeren os aldrig. Om Vinteren
 "var Mos og Bark af Træerne vor almindelige
 "Føde; Hede, og Løvetands-Rødder vare os Gjeste-
 buds.

"budsretter og naar vi ifkun sandt Bøv, Olden og
 "Nødder, saa dansede vi af Glæde omkring en Eeg
 "eller Bøg, sang skurrende Sange, og kaldte
 "Jorden vor Amme og vor Moder. Dette var vor
 " eneste Fæst, vor eneste Forlystelse; uden for dette
 "omgav stedse Smerte, Møie og Elendighed vore
 "Dage.

"Da nu endelig den nøgne og blotte Jord
 "intet mere havde at tilbyde os: saa bleve vi nød-
 "sagede til, for at opholde vort Liv, at beskjemme
 "Naturen, og hellere fortære vore Medelendinge end
 "omkomme tillige med dem. Men J, J grusomme
 "Mennesker! Hvo tvinger Eder til at udgyde Blod?
 "Seer, hvilken en Overflødighed, der omgiver
 "Eder! Hvor mange Fruater Jorden frembringer
 "for Eder! Hvor mange Rikdomme Markene og
 "Bjergene give Eder! Hvor mangfoldige Crea-
 "ture, der tilbyde Eder deres Melk til Eders Føde,
 "deres Uld til at klæde Eder med! Hvad forlange
 "J mere af dem, og hvad er det for et Raseri,
 "der bevæger Eder til, mættede ved denne Overs-
 "flødighed af Levnedsmidler og Fornødenheder,
 "at begaae saa mange Mord? Hvorfor lhye J paa
 "Eders Moder og beskyldte hende for ikke at kunne
 "føde Eder? Hvorfor forsynde i Eder imod Ceres,
 "hun der opfandt de hellige Love, og imod den
 "venlige Bacchus, Menneskenes Trøster, ligesom
 "om deres rundelige Gaver ikke vare tilstrækkelige
 "til det menneskelige Kjønns Ophold? Hvor kunne
 "J have Hjerte til paa Eders Bord at blande de-
 "res søde Frugter med Dødningsbeben, og at spise
 "med Melken tillige Blodet af de Creaturer, der
 "give Eder den? Parderne og Løverne, hvilke J
 kal

"falde graadige, følge af Nødvendighed for at leve
 "den Naturdrixt at dræbe de andre Dyr. Men
 "J, Jere hundrede Gange graadigere end de, thi J
 "modstaae Naturdrixten uden Nødvendighed, alles
 "ne for at overgive Eder til Evers Bølløst. De
 "Dyr, J æde, æde ikke andre Dyr; J æde ikke
 "de glubende Dyr, men J esterligne dem. J
 "have kun Appetit til de Dyr, der ere tamme og
 "uskyldige, der ikke tilføie nogen noget ondt, der
 "holde sig til Eder, og tjene Eder: til Tak for deres
 "Tjeneste opsluge J dem.

"O, Du Morder mod Naturen! dersom
 "Du endnu vedbliver haardnakket at paastaae,
 "at den har skabt Dig til at fortære Dine
 "Eige, Væsener af Kjød og Blod, levende og søs-
 "lende ligesom Du: saa qvæl den Gysen, den op-
 "vækker hos Dig for disse skrækkelige Maaltider,
 "dræb disse Dyr, men selv, med Din egen Haand,
 "siger jeg Dig, uden Kniv og uden Dolk; sender-
 "slid dem med Dine Negle, ligesom Løverne og
 "Bjørnene med deres Kløer; anfald denne Tyr med
 "Dine Tænder, riv den i Stykker, og slaa Dine
 "Kløer i dens Hud; æd dette Lam, medens det er le-
 "vende, tyk dets Kjød, medens det er varmt, drif
 "dets Sjæl med dets Blod! Du gyser; Du tør ikke
 "føle levende Kjød at gispe under Dine Tænder?
 "Medlidende Menneske! først dræber Du Dyret,
 "derefter æder Du det: er det for at lade det døe
 "to Gange? Men dette er ikke nok endnu: ogsaa
 "det døde Kjød er Dig modbydeligt, Dine Ind-
 "volde kunne ikke fordrage det, det maa omskabes
 "ved Jlden, det maa koges, steges, tilberedes med
 "Krydderi, for at gøres ukjendeligt; Du behæ-
 ver

”ver Kofke, Stegere og en Mængde andre for at be-
 ”tage Din Morders Rædsel og smykke det døde Lege-
 ”me, paa det at Smagen, Kuffet ved denne Forklæd-
 ”ning, ikke skal vrage det, der er fremmet for den,
 ”men nyde med Fornøielse de Rædseler, som selv
 ”Diet har tungt for at fordrage Synet af 20).”

Ende

20) Man seer af dette i saa mange Betragtninger skjøne
 Sted, hvor let det falder Mennesket at forestille en-
 hver Ting, selv endog dem, der ere overeensstemmende
 med Naturens Love og Andretninger og Fornuftens
 tilfærlige Udvikling og Cultur, som Gysen opvækkende
 Grueliheder. Maatte dette være Eder, I Skriben-
 ter, I, som have al Velalenhedens Fordeel og alle
 Stilens henrivende Skjønheder i Eders Magt! maatte
 det være Eder en Advarsel i Henseende til, at I aldrig
 betragte nogen Ting eensidigen; at I lade hine For-
 dele og Skjønheder ikkun tjene Eder til Sandhedens og
 Rettenes vise bestemte Begreber, og at I saaledes kun
 opflamme Menneskene til Kjærlighed for alt ægte Godt
 og Fortræffeligt! Og maatte Du, Rousseau! Du, som
 blev saa stor en Mester i Fremstillelseskunsten, og
 som selv ved de vrangeste Meninger saa letteligen hen-
 river Forstanden til at skjenke Dig Bisald, maatte Du
 have anvendt denne sin store Kunst blot til Fordeel for
 de fra alle Bildfareller reent adskilte Dyder og Sand-
 heder! Men Din Sjæl blev for stærkt ontumlet paa
 de oprørske Videnskaber's Hav, og Horizonten blev for
 meget indhyllet i Skyer for Din Forstands Die til, at
 dette Die stedse kunde overskue den rone Dyd og
 Sandhed. Maatte altsaa kun Dit eget Exempel bevæ-
 ge Forældre og Opdragere til ivrigen og viseligen at
 drage Omfarg for, at den dem betroede Ungdom ikke
 begiver sig ud paa et Hav, hvorpaa saa mange, endog
 store Genier, lide Skibbrud og omkomme.

Ehlers. Resewitz.

Lutter Snak, tomme Declamationer, intet
 Beviis! Har alt dette i mindste, Maade godtgjort, at den

Endskjønt dette Stykke er min Plan uvedkommende, saa har jeg dog ikke kunnet imodstaag den Fristelse at hensætte det her, og jeg troer, kun saa Læsere skulde være misfornøiede derover.

Hvad Diæt I end i øvrigt bestemme Eders Børn, saa kunne I, naar I vænne dem ene og allene til naturlig og almindelig Føde, lade dem spise, løbe og lege, saa meget som de selv finde for godt, uden at gjøre Eder Bekymringer i Henseende til, at de ville spise for meget eller have ondt for at fordøie det, de spise 21) Men lade I dem sulte det halve af Tiden, saa ville de, naar de finde Middel til at unddrage sig Eders Narvaagenhed, gjøre sig

Ka

denne Skildring af Plutarch er vrang og eensidig? Og har Rousseau nydt den Opdragelse, han giver sin Emil?
 Dansk Anmærkning.

21) Til dette Sted føier Herr Formey følgende: "Rousseau, siger han, kjender ikke Børnene. Der gives blandt dem et stort Antal, som ved Graadighed vilde tildrage sig Døden, dersom man ikke gav Agt paa dem." Herr Formey tillade, at jeg, med Fare for ligeledes at blive anset, som om ogsaa jeg ikke kjendte Børn, imodsetter hans Erfaring den Erfaring, jeg selv har havt. Denne bestaaer i: at der ikke gives noget Barn, som er saa graadigt af Naturen, at det, naar det er blevet vant til tarvelig Føde, uden paa den ene Side af utidig Forsigtighed for meget at være bleven bevogtet og indskrænket ved Nudelsen af samme, og uden paa den anden i den tidlige Ungdom at være bleven forvænt, skulde spise sig selv til Skade; i det mindste er der blandt alle de Børn, jeg har kjendt, ikke forekommet mig et eneste, som dette har været Tilfældet med, naar kun de ovenstaaende Betingelser ere blevene iagttagne derved.

Campe.

Skadesløse, saa meget som det staaer i deres Magt; de ville spise, indtil de føle det i Halsen, indtil de briste. At vor Appetit overskrider Grændserne kommer deraf, at vi ville give den andre Regler, end Naturen foreskriver den. Vi ordne, bestemme, tilføie, fradrage; ved alt, hvad vi gjøre, holde vi stedse Vægtskaaalen i Haanden; men denne Vægtskaal er indrettet efter vore Griller, ikke efter vor Mave. Jeg kommer stedse tilbage igjen til mine Exampler. Hos Bønderne staaer ideligen Brødkuffen og Frugthaugen aaben, og der kjende Børnene ligesaa lidet som de voksne Menneſker til Mangel paa Fordøielse.

Men hændte det sig imidlertid, at et Barn havde Tilbøielighed til at spise formegent (hvilket jeg ikke troer mueligt, naar min Methode følges): saa er det jo en let Sag ved Tidsfordriv efter dets Smag saaledes at adsprede det, at det vilde udtæres af Mange uden at skulle tænke paa at spise. Hvorledes er det mueligt, at saa paalidelige og lette Midler kunne undgaae alle Opdrageres Opmærksomhed? Herodotus fortæller, at Endierne, plagede af en haard Hungersnød, fandt paa at opfinde Lege og andre Forlystelser, hvorefter de saaledes skuffede deres Hunger, at de tilbragte hele Dage uden at tænke paa at spise *). Ederes lær

*) De gamle Historieſkrivere ere fulde af Beretninger, som man kunde gjøre Brug af, om endog de Handlinger, de indeholde, ikke skulde være sandfærdige. Men vi vide ikke at drage nogen Fordeel af Historien; den videnskabelige Critique opsluger alt, ligesom om det var saa overhaands vigtigt, at en Tildragelse endeligen skulde være sandfærdig, om man vilde drage nogen nyttig Lærdom

lærde Opdragere have maaskee læst dette Sted hundrede Gange, uden at see den Anvendelse, man deraf
 U 2 kan

deraf 22). Forstandige Mennesker maa betragte Historien som en Sammenfletning af Fabler 23), hvis Sadelære er saare sømmende for det menneskelige Hjerte.
 Forfatteren.

22) Mig forekommer det dog, at det er meget magtpaaliggende, særdeles for at gjøre den Underviisning nyttig, der skal drages deraf. Naar jeg ikke er vis paa Sandheden i en Fortælling eller Tildragelse, saa kan jeg ei heller deraf med Tryghed lære og uddrage Regler, som ikke af andre Grunde allerede ere visse og tydelige; endnu mindre kan jeg fremsætte dem eller anføre dem som Exempler til Advarsel eller Opmuntring eller som Underviisnings- og Overbeviisnings-Grunde for dem, jeg vil gavne ved samme.

Stuve.

Naar vi ere overbeviste om, at Exemplerne ere følgerverdige og Grundene rigtige, saa vedkommer det os ikke ved Anvendelsen af samme, at Tildragelsens Fortælling er blandet med Fabel; thi det er ikke BARNET, der skal gjøre Anvendelsen af saadan en Fabel paa sig, men det er os, der skal gjøre den nyttige Anvendelse deraf paa BARNET. **Danskt Anmærkning.**

23) Rousseau gaaer her for vidt. Gives der endog ingen i enhver Henseende fuldkommen sand Historie: saa kommer dog mangen en Historie Sandheden nær, og saa maa Historieforfatteren dog gjøre det til sin første Pligt, at komme Sandheden saa nær som mueligt. Ogsaa er det meget gavnligt, at Critiquen undersøger strængeligen, hvorvidt en Historieforfatter har opfyldt denne sin første Pligt. **Ehlers. Resewitz.**

Historieforfatterens Pligt er det at blive Sandheden troe i Fortællingen af den egentlige Tildragelse, men i Reflectionerne kan det ikke altid staae til ham at følge den strængeste Sandhed, da disse ere mangesidige

kan gjøre hos Børn. Maaſkee nogle af dem ville bruge til Indvending, at et Barn ikke har ſynderlig Lyſt til at forlade ſit Maaltid, for at give ſig i Færd med at lære ſin Læſe. I have Ret, Lærere! paa denne Tidsfordriv tænkte jeg ikke 24).

Lugten er for Smagen det ſamme ſom Synet for Følelſen; den forekommer den, den underretter den om, hvorledes hiin eller denne Subſtance vil virke paa den, den beſtemmer den til at attraae eller afſkye Subſtancen, alt efter det Indtryk, der forudſigtes paa den derved. Jeg har ladet mig fortælle, at de Bilde ere begavede med en ganſke anden Lugt end vi, og at de dømme ganſke anderledes om onde og gode Dunſter end vi. Jeg for min Part er i Stand til at troe det. Dunſterne i og for ſig ſelv opvække kun ſvage og ſandſelige Indtrykke: de kildre mere Indbildningskraften end Sandſen, og derøre ikke

og ofte ligeveiende paa forſkjellige Sider. Alt, hvad der fordres af ham, er, at han fortæller og vælger efter bedſte Overbeviisning. ſaa

24) Rousseau anfalder alt for ofte paa en heift bitter Maade alle Opdragere, ligesom om der neppe gaves een, der i ſine Opdragelsſindretninger lod ſig lede af ſund Fornuft, og hævede ſig over en vis Middelmaadighed. Derved ere der værre alt for mange ſtolte Fædre blevne foranledigede til, at ſee ned med Foragt paa deres Børns Lærere og Hovmestere. Og blandt diſſe gives der dog mange, ſom af deres Skolarer vilde danne meget indſigtsfulde og fortræffelige Menneſker, naar der ikke fra alle Sider blev lagt Hindringer i Veien for dem. Ehlers.

Men Rousseau ſiger, i det mindſte her, udtrykkeligen mangen en. Campe.

Han taler endog mere indſkrænket, han ſiger blot: nogle. Danſk Anmærkning.

ſaa meget ved det, de give, ſom ved det, de de lade vente. Dette forudſat maa Smagen nødvendig bibringe dem, der ved Nydelfen have forandret den, gaaſke modsatte Domme over de Ting, der ere Gjenſtande for Smagen, ſølges ligen maa ogſaa deres Lugt ved at forkynde Smagen være underkaſtet ſamme Forandring i Henſeende til de Domme, den bibringer dem. For en Tars Næſe maa det ſtinkende Udſel af en død Hest have ſamme Tillokkelfe ſom en halv forraadnet Algerhøne har for en af vore Jægeres Lugt.

Vore lediffe Senſationer, ſ. Ex., naar vi mødes af Belluaten fra et Blomſterbeed, maa, af de Menneſker, der gaae for meget til at finde Fornoielle i at ſpadsere, og der ikke arbeide nok for at ſmage Belluaten i at hvile, aldeles ikke kunne fornemmes. De Menneſker, ſom ſtedle ere hungrige, ville ikke finde ſtor Fornoielle i den Belluat, der ikke forkynder dem Gjenſtande for deres Appetit.

Lugten er Indbildningskraftens Sands 25). Thi da den giver Nerverne en ſtærkere Ton end de andre Sandſer, ſaa maa den ogſaa nød-

U 3

25) Ikke mere end enhver anden Sands. Ogſaa virker enhver Sands ligefrem paa Nervesystemet. Naar man bedømmer og ſammenligner de udvortes Sandſer indbyrdes efter den mindre eller ſtorre Forbindelfe og Lighed, der finder Sted mellem dem og Indbildningskraftens indvortes Sands: ſaa maa man ſige, at Synet er Indbildningskraftens Sands. Denne foreſtiller ſig fortrinlig let Synets Gjenſtande. Den anvender denne ſin Evne endog til Fordeel for den Forretning, den foretager ſig, naar den opvækker Ideer, ſom ved de andre udvortes Sandſer ere tilførte den. Derfra flyde de Fordele, ſom vi drage af Localhukom-

vendigen sætte Hjernen i mere Bevægelse end disse; og derfor besjeler den ogsaa Temperamentet for et Dieblif, men svækker det igjen i Længden. Den har en temmelig bekjendt Indflydelse paa Kjerligheden: den søde Bellugt, der hersker i et Natbordscabinet, er ikke saa ubequem en Snare, som man forestiller sig; og jeg veed ikke, enten man skal lykønske eller beklage den vise og koldfindige Mand, der ikke føler sit Hjerte at slaae, naar Bellugten af den Blomsterbush, der pryder hans Donna's Barm, møder hans Næse 26).

Lugt

melsen. Skal der angives, hvorved Lugten adskiller sig fra de andre Sandser: saa kan man ikke sætte dette i, at den er næiere forbunden med Indbildningskraften eller endog er en egen Modification af Imaginationsens Virksomhed. Epæthed og Svaghed samt en dermed forbunden meget ufuldkommen Geetilstand characteriser meget mere fornemmeligen Lugtens Sands.

Ehlers.

Det er Rousseaus Mening, at Lugten har en, saa at sige, materiel Indflydelse paa Indbildningskraften; Herr Ehlers Mening gaaer derimod ud paa, at Synet er Indbildningskraftens Sands, fordi Indbildningskraften formaaer at forestille sig de synlige Gjenstande. Efter Rousseaus Mening, Lugten angaaende, er Indbildningskraften lidende; efter Herr Ehlers's Mening, Synet angaaende, er den handlende; følgerligen er Rousseau misforstaaet, og kan altsaa ikke anses for at være overbevist om Meningsurigtighed.

Dansk Anmærkning.

26) I Kjerlighedsjager spiller virkeligen enhver Sands en meget betydelig Rolle. I Lugtens Lod er her vist ikke den første falden, dersom man skal tale om Rang i denne Henseende mellem Sandserne.

Ehlers. Resewitz.

Herr

Lugten maa ikke være synderlig virksom i den første Alder, efterdi Indbildningskraften, besjelet i dette Tidrum kun af saa Lidenskaber, neppe er nogen synderligt Bevægelse voren, og efterdi vi i Barndomsalderen ikke have Erfarenhed nok til ved een Sands at fornemme, hvad der loves os ved en anden. Denne Slutning stadfæstes ogsaa fuldkommen ved Jagttagelsen; thi det er vist, at denne Sands er svag, ja næsten stum hos de fleste Børn. Ikke skal dette sige, at denne sandelige Fornemmelse ei hos dem er saa fin som hos voksne Mennesker; thi mueligen er den endog finere; men da de ikke forbinde noget andet Begreb dermed: saa opvækker den ikke letteligen nogen Følelse af Velbehag eller Mishag hos dem, ei heller smigres eller krænkes de derved saaledes som vi 27). Jeg troer, at man,

U 4

uden

Her beraaber Anmærkeren sig paa, hvad han har sagt i foregaaende Anmærkning, nemlig at Indbildningskraften er lidende ved Lugtens Sensationer, og at det er fra denne Kant betragtet. Rousseau anseer den for at spille en vigtig Rolle i Kjærlighedsager.

Dansk Anmærkning.

27) Virkeligen tilflyder der Børnene ligesaa vel som voksne Mennesker behagelige og ubehagelige Følelser igjennem Lugten. Men Børnene ere ikke i Stand til at yttre sig tilbørligen over denne Følelsestilstand, deels fordi Følelserne ere spæde, deels fordi der befinder sig for megen Fattigdom i dem af deres Ideer, der angaae Lugten. Hvorlidet er endog den grundigste Tænker i Stand til at forklare sig over Lugtens forskjellige Modificationer!

Ehlers.

Denne Forklaring beviser netop, hvad den ikke skal bevise, nemlig, at Rousseau har Ret.

Dansk Anmærkning.

uden at forlade dette System, og uden at tage sin Tilflugt til Anatomien for at sammenligne begge Kjøen, med liden Møie skulde finde Aarsagen, hvorfor Gjenstandene for Luften overhovedet gjør større Indryk paa Fruentimmerne end paa Mandfolkene 28).

Man siger, at de Wilde i Canada fra Ungdommen af forskaffe sig saa gjennemtrængende en Lugt, at de, uanset de have Hunde, ikke bryde sig om paa Jagten at benytte sig af dem, men betjene sig af sig selv til Støvere. Jeg begriber ogsaa virkelig, at man, dersom man opdrag Børnene til at opspore deres Føde, ligesom Hundene opspore et Stykke Wildt, mueligen vilde bringe det dertil, at de opnaaede en ligesaa fuldkommen Lugt som hine; men jeg seer i Grunden ikke, hvad særdeles Nytte Brugen af denne Sands kunde blive dem til 29), med mindre det skulde være for at gjøre dem dens Forbindelse med Smagen des begribeligere. Naturen har draget Omsorg for at tvinge os til at gjøre Brug af denne Forbindelse. Næsten
uad

28) Fruentimmerne have overhovedet finere Organer, end Mandfolkene, deres Følelse, for saavidt Sandserne angaae, overgaae og Mandfolkenes Følelse baade i Føinhed, Reenhed og Belevenhed.

Ehlers Resewitz.

29) Denne Reflection havde Rousseau ogsaa skullet gjøre ved det; han sagde i Henseende til de efter ham saa vidt drevne Følelsesøvelser.

Ehlers.

En stærkere Øvelse af Følelsen forekommer mig dog i mange Betragtninger at være nyttig. Rousseau har i det foregaaende oplyst denne sin Mening med Ex-
empler.

Stuve.

uadskillelig har den forenet denne Sandses Virksomhed med den anden Sandses Virksomhed, i det den har gjort begge Organer til Naboer og i Munden oprettet saa umiddelbart et Fællesskab mellem dem, at vi ei smage noget uden tillige ogsaa at lugte det. Kun ønskede jeg, at man ikke, i Hensigt at bedrage Barnet, vilde begaae den Daarlighed at krænke denne naturlige Forbindelse, det er, at man ikke for at lokke det til at intage et ubehageligt Medicament, ved et behageligt Kryderi vilde dæmpe den modbydelige Estersmag, Medicamentet kunde have: thi hvor stor Overensstemmelsen end er imellem disse to Sandses, er den dog ikke stor nok, til at de begge paa een Gang kunde skuffes: den virksomme Sands vil lede den mindre virksomme paa Spor efter Bedrageriet, og sælles ville de derefter bevæge Barnet til at modtage Medicamentet med samme, ja endog større Modbydelighed, end om det havde sin uforstillede Smag, fri for alle fremmede og unødvendige Tilsætninger. Skaden, som stunder deraf, er den, at Modbydeligheden udbreder sig til alle de Sensationer, som paa samme Tid have rørt Barnet, at Indbildningskraften ved Tilstædeværelsen endog af den svageste Sensation stedse tillige tilbagekalder alle de andre, at selv den behageligste Lugt ikke bliver andet end en ubehagelig Stank for det; og endeligen, at vi saaledes ved vor ubesindige Forsigtighed selv forøge Summen af de ubehagelige Sensationer paa Bekostning af de behagelige.

Endnu staaer der i de følgende Bøger tilbage for mig at tale om Dyrkelsen af en sierte

Sands, et Slags Sands, som man kalder Sensus communis, ikke just fordi den er fælles for alle Mennesker, men fordi den udspringer fra det velordnede Brug af de andre Sandser, og underretter os om Tingenes Natur ved Sammenløbet af alle deres Egenheder. Denne sjette Sands har selvfølgelig intet eget Organ; den har ikkun sit Sæde i Hjernen; og dens blotte indvortes Sensationer hedde Perceptioner eller Ideer. Efter Antallet af disse Ideer er det, at Omfanget af vore Kundskaber lade sig maa- le: deres Reenhed, deres Klarhed udgjør Aandens Rigtighed, den Kunst at sammenligne dem indbyrdes kalder man menneskelig Fornuft. Altsaa bestaaer det, jeg kalder sandselig eller Børnefornuft, i at dan- ne enkelte Begreber ved Foreningen af flere sandli- ge Indtrykke, ligesom det, jeg kalder intellectuel eller Menneskefornuft, i at danne complexe Begreber ved Foreningen af adskillige enkelte Begreber 30).

Antage vi altsaa, at min Methode er Natu- rens Methode, og at jeg ikke har bedraget mig i An- vendelsen: saa have vi nu ført vor Skolar igjen- nem Sensationernes Land til Børnefornuftens Grændser. Det første Skridt, vi gjøre over disse, maa

30) I denne Afsetning gives der meget, som ikke er rigtig og noie nok bestemt. Men Berigtigelsen af samme vilde udkræve, at Naturen maatte sættes saa- ledes ud af hinanden, at der vilde medgaae mere Rum, end Formaalet for dette Værk vil fordrage.

Ehlers.

Skjønt man meget vel forstaaer Rousseau, var det dog at ønske, Herr Ehlers ligesaavel havde gjort sig denne som saa megen anden, ofte unyttig, Noie i dette Værk. Rummet dertil kunde han taget fra adskillige andre af sine overflødige Anmærkninger.

Dansk Anmærkning.

maa være et Skridt, der sømmer den unge Mand. Men førend vi betræde denne nye Lebebane, ville vi et Dieblig kaste Dinene tilbage paa den, vi have igjennemvandret. Enhver Alder, enhver Stand i Livet har en Fuldkommenhed, der er passende for samme, et Slags Modenhed, der er samme egen. Vi have ofte hørt tale om en fuldkommen dannet Mand, men lader os betragte et fulddannet Barn: dette Syn vil have mere Nyhed for os, maaskee vil det endog være os mindre behageligt.

De forgjængelige Væsners Tilværelse er saa fattig, er saa indskrænket, at vi aldrig blive bevægede, naar vi ikke see andet end det, der er. Blændværk maa der til for at pryde de virkelige Gjenstande for os; thi naar Indbildningskraften ikke giver det, der kommer os nær, et fortryllende Udseende, saa indskrænker den tørre Fornøielse, det volder os, sig allene til Organet og lader Hjertet stedse blive koldt. Smykket med Høstens Skatte udbreder Jorden en Rigdom for os, som Diet ikke kan undgaae at beundre, men denne Beundring er ikke rørende, den har mere sin Oprindelse fra Overlæget end fra Følelsen. Om Foraaret er den næsten nøgne Mark ikke bedækket med nogen Ting; Træerne tilbyde ingen Skygge; det Grønne pipper allene frem, og dog bliver Hjertet rørt ved Synet deraf. Ved saaledes at see Naturen gjensødes, føler man ogsaa sig selv oplivet paa ny: Fornøielsens Billede omgiver os; Henrykkelsens Ledsaagere, vore Følelsesfestaarer, stedse beredte til at forene sig med enhver behagelig Følelse, staae os allerede i Dinene. Derimod maa Synet af Viinhøsten være saa oplivende, saa muntert, saa behageligt, som det

det vil: saa nyder man det dog stedse med tørre Dine 31).

Hvorfra reiser denne Forfjæl sig? Derfra, at Indbildningskraften fører til Synet af Foraa- ret ogsaa Synet af de paafølgende Aarets Tider; til de søde Knopper, der vise sig for Diet, ogsaa de Blomster, de Fruater, de Skager, undertiden vel og de Hemmeligheder, som Knopperne holde indhyllede. Den samler paa eet Sted alle de Tider, der ville afløse hinanden, og den seer mindre Gjenstandene, saaledes som de ville blive, end saaledes som den ønsker dem at blive; en Ting, der falder den let, da det berøer paa den at vælge dem saaledes, som den selv finder for godt. Om Esterraaret der-
imod

31 Ligesom den Ideestilling er til, paa hvilken en Sindss- Bærelse har Indflydelse, tager ogsaa denne en egen Bending. Men der gives dog mere end een Ideesfor- fatning, hvorved Synet af Vinhøsten vilde aflokke og visseligen ogsaa aflokke Vinene Taarer.

Phlers.

Indtrykket og Rørelsen selv opstaer ikke blot fra det sandfælige Syn eller fra Indflydelsen paa sandfælige Organer, den opstaer ogsaa fra associerede Ideer, der paa een gang ved Phantasie, Erindringer og Sjelestem- ninge blive tilveiebragte i os, saa og fra de Reflectioner og Domme, de opvække og forarsage. Paa disse associerede Ideer og følelser har Rousseau i sine philoso- phiske Raisonnements deels overhovedet ikke givet Rgt, deels ikke bestemt nok givet Rgt. Resewitz.

Skulde Rousseau gaaet ganske i Detail med alle sine Reflectioner og Domme, saa vilde Emil bleven et uendeligt Værk. Dette har han ikke villet gjøre sin Bog til, og derfor gives der hist og her meget, som er over- ladt til Læseren selv at sætte ud af hinanden.

Dansk Anmærkning.

imod gives der intet mere at see, end hvad der er 32). Vil man forflytte sig hen til Foraaret, saa

32) Men det, som er, foranlediger vist ligesaa mange, ja endog flere rørende Sindsbevægelser, end Ideen om det, der vil blive eller kan være. Vel gives der maaned et Menneske, som stedse sysselsætter sig med Phantasiens Ideer, og paa hvilket den virkelig nærværende Verden ikke virker synderligen. Saadant et Menneske har vel Nørelser og Sindsbevægelser, hvortil de nærværende sandfælsige Jagttagelser ofte kun bidrage saare lidet; men saadant et Menneske er og en Undtagelse fra Reglen, dersom ikke een eller anden Idee- eller Følelsesyge (Udtrykket Genie, taget i en ædel Forstand, er os for nødvendigt et Ord til, at jeg kunde sige Geniesyge og igjen lade den Foragteligheidsidee falde derpaa, hvortil for omtrent ti eller flere Aar siden saa mange falske Genier, ved alle deres Fordringer, saa hyppigen gave Anledning) i hiin eller denne Egn almindeligen har anstukket Menneskene. Ved en herskende Syge af dette Slags eller og hos enkelte hypochondriske eller grillesfulde Mennesker er det rigtig nok mueligt, at der kan opstaae Fryd og Beemodighed paa een endog selsommere Maade end hos Till Ugløpil i Gællert. Men naar nærværende Ting sætte os levende i Bevægelse, og der for at frembringe visse Sindsbevægelser træder en fremmed Tilfætning af Ideevarighed i Forbindelsen dermed: saa indstille de dertil contrasterende eller harmonisk medvirkende Ideer om det Forbigangne sig langt mere til Association end Ideerne om det Tilkommende. Foraaret virker fornemmeligen saa behalig paa os, fordi det lader sig see saa skjort i Sammenligning med den foregaaende Vinter, og fordi Forskjellen er saa stor mellem den nærværende Søde og Vinterens ubehagelige Følelse. Men Mennesket kan ved saadanne Leiligheder meget vilkaarligen ordne Ideeassociationerne, og er det fornuftigt: saa ordner det dem og saaledes, at det høster Fryd og Trøst af samme.

Ehlers. Resewitz.

saar kommer Vinteren i Veien: den stivfrysende
 Indbildningskraft omkommer i Snee og Rimefrost.

Saaledes er og den fortryllende Udsigt, der
 aabner sig, naar man betraaeter en skøn Barns
 dom, fremfor naar man overskuer den modne Alder
 i dens Fuldkommenhed. Naar smage vi en sand
 Fornøielse i at betragte en Mand? Det er allene,
 naar Erindringen om hans Handlinger drager os til-
 bage til hans hele Levnet, naar den, saa at sige, gjør
 ham ung igjen i vore Dine. Naar vi ere ind-
 skrækkede til at betragte ham, saaledes som han
 er, eller at tænke os ham saaledes, som han vil blive
 i sin Alderdom: saa tilintetgjør Forestillingen om
 Naturen i sin Afstaaelse al vor Glæde. Der er ingen
 Fornøielse i at see et Menneske med stærkt Skridt nær-
 me sig sin Grav, thi Dødens Billede vansker alt.

Men naar jeg tænker mig et Barn paa ti til
 tolv Aar, kraftfuldt og veldannet efter sin Alder,
 saa opvækker det ikkun en behagelig Forestilling,
 være sig enten for den nærværende eller den tilkom-
 mende Tid, hos mig: jeg seer det syrigt, mun-
 tert, belevent, ubekymret, frit for al kjedende og
 besværlig Udsigt i Fremtiden, opmærksomt ene paa,
 hvad der i det værende Dieblif angaaer det selv,
 og endeligen i saadan en Nydelse af Livets Lykke,
 at den synes at ville udvide sig endog uden for dets
 Jeg. Allerede forudseer jeg det i en anden Alder
 at dyrke sin Forstand, at danne sin Aand, at øve
 de Kræfter, som fra Dag til Dag udvilde sig i det,
 og hvorpaa det hvert Dieblif aflægger nye Prøver.
 Jeg betraaeter det som Barn, og det behager mig,
 jeg forestiller mig det som Mand, og det beha-
 ger mig end mere: dets syrige Blod synes at

satte mit paa ny i Bevægelse; jeg troer at leve i dets Liv; jeg føler dets Belevenhed at gøre mig ung i min Alderdom.

Timen flaaer; o, hvilken en Forandring! I Dieblisset vorder dets Die mat; har dets Munsterhed Ende. Farvel, Glæde! Farvel, spøgefulde Lege! En tvær og alvorlig Mand tager det ved Haanden; med en stræng Mine siger han: "Kom, Junker!"; bort fører han det. I det Bærelse, de træde ind i, seer jeg Bøger. Ha, Bøger! hvilken en sørgelig Meublering for dets Alder! Det arme Barn lader sig slæbe afsted, kaster Diet bekymret hen paa alt, hvad der omgiver det, tier og gaar med: dets Dine staae fulde af Taarer, som det ikke tør udgøde, dets Hjerte er opsvulmet af Sukke, som det ikke tør give Lust 33).

D

33) Dette Sted har i Henseende til Opdragelsen skadet mere end hundrede Gange saa meget, som det har gavnnet. Da jeg vilde ikke for alt, hvad der er til i Verden lade det læses af mine tre yngste Nigebørn. Hvor naturlig endog den Fornøielse og indvortes Glæde er, hvormed de drive alt, hvad de blive underviste i, saa kunde de dog ved Læsningen af samme, særdeles naar de vare forberedte saaledes som her, letteligen fare vild baade i Henseende til sig selv og i Henseende til Naturen. Endskjønt de ere unge, troe og føle de dog allerede, at deres ordentlige Arbejder befordre langt mere deres Lykke end deres Lege. Arbeidsfornøielse medfører endog efter deres Følelse solid Lyksalighedsnydelse. Den Forlystelse at lege er hos dem, hvad den skulde være for enhver og hvortil den efter Naturen ogsaa er bestemt; nemlig et nødvendigt Bedrøvelsesmiddel, men som letteligen forvandles til en flau og for liden Tidsfordriv med sig førende Fornøielse.

O Du! Du, som intet saadant har at frygte
for, som i intet Tidsrum af Livet kjender det mindste

se. Dersom de læser dette og det følgende Sted, og hørte, at en stor Mester i Opdragelseskonsten og en stor Børneven havde skrevet det: saa kunde de troe, at Ideerne om Arbeide og Leeg blive dem urigtigen bragte, og at de hidindtil ved deres Kjælelse vare blevne førte vildt. Da kunde de, ligesom alle Belystige i Henseende til den sandfælige Belyst pleie at gjøre, lægge sig efter at søge, for andensteds i Lege at forøge den Legeforslystelseskat, som de hidindtil ikke havde fundet i deres Lege og som overalt ikke ere at finde i nogen Leeg. Thi gode og naturlig tænkende og følende Børn blive ligesaa vel vildfarende i Henseende til Tingenes Natur, som de voksne, der, efterat have læst dette og flere lignende Steder, uden at have fattet og beholdt det Fortræffeligste i Rousseaus Emil, intet mere ville vide af ordentlig Arbeide og ordentlig Underviisning, og der lade deres Børn, efter deres Mening, blive Naturbørn, af hvilke der siden ikke opvoxer andet end Dagdrivere.

Ehlers.

Meget sandt!

Resewitz. Campe.

Dette er fornemmelig Herr Ehlers's sædvanlige Indvending imod Rousseau, men om den er besøiet, det sætter Numærkeren hvilligen i Tvivl. Emil er ikke skreven for Børn, ikke skreven for Herr Ehlers's Børn; den er skreven for Mænd, der kunne tænke, og saadanne staae vist ikke fare for at ledes paa Afveje ved at følge Rousseaus Opdragelsesmaade. Om der skulde gives nogle, der vare saa taabelige at lade deres Børn hengaae i en evig Urkesløshed, for at danne Naturbørn af dem, saa forudsætter dette, at saadanne Mennesker desuden ere saa svagfinede, at der aldrig ved deres Opdragelse vilde blive andet end Dagdrivere af deres Børn, om endog Emil aldrig havde været skreven. Dog den store Vennekjænder Rousseau trænger ikke til at forsvares imod Herr Ehlers og hans bejaende Conforter!

Dansk Anmærkning.

ste til Evang eller Kjedsommelighed, som uden Urolighed seer Dagen, uden Utaalmodighed Natten at komme, som ikke tæller Timerne uden for Dine Fornæfelses Skyld, kom hid, Du Lykkelige! kom, min elskværdige Skolar! kom og trøst os ved Din Nærværelse over denne Ulykkeliges Bortgang! Kom . . . . Han kommer, og jeg fornemmer, i det han nærmer sig, en Glædesbevægelse, som jeg seer ham at dele med mig. Det er hans Ven, hans Legebroder, hans Kammerat, han kommer til; ved at see mig ved han med megen Sikkerhed, at det ikke vil vare længe, førend han finder Tidsfordriv. Vi ere aldrig afhængige af hinanden; vi stemme stedse overeens; og ingen Fremmed gives der, som vi befinde os saa vel ved at være i Selskab med, som naar vi to allene ere samlede 34).

Hans

34) Et Barn maa lære betimeligen, at der i Tiden gives os et vigtigt Gode, og at vi have Aarsag til ved et sær fortræffeligt Levnet at hentytte os af enhver Deel af samme til vor Lyksalighed. Ikke allene maa det tidlige høre, men det maa ogsaa erfare paa sig selv, at det aldrig kan falde et godt Menneske ind at ville fordrive Tiden, og at de Mennesker, der søge Tidsfordriv, maae være svage og paa Lyksalighedens Vej ganske forvildede Skabninger. Det af Forfatteren brugte Ord Amusement medfører vel ikke ligesom et saadant Begreb, men Franskmænden befinder sig dog almindeligen ved Brugen af dette Ord i en lige Følelsesforfatning med den Tydsker, der søger Tidsfordriv og der vil love og prise den Ting, han kalder saaledes. Ogsaa skammer en Franskmænd, der ingen Sands har for en god Anvendelse af Tiden, og der ikke føler Tidens Værd, sig aldeles ikke ved i saadanne Tilfælde at bruge den Talemaade *tuer le tems*. Oversætterten havde iøvrigt, da han oversatte for Tydske, Aarsag til her at

Hans Skabning, hans Anstand, hans hele Udvoortes forkynder Sikkerhed og Betsilfredshed; Helbreden staaer malet i hans Ansyn; hans trygge Skridt give ham en kraftfuld Anstand; hans Hud er skjer, men den er ikke flau, den har ingen blodagtig Gruentimmerfarve, thi Luften og Solen have allerede givet den det ærefulde Præg, der bærer Vidne om, hvad Kjon han er af. Hans Muskler ere endnu rundagtige, men de begynde dog at betegne nogle af de Træk, der forkynde et tilblivende Physiognomie; hans Dine ere ikke besje-

le udtrykke Amusement ved Tidsfordriv; og da jeg skriver min Anmærkning for Tydske, saa har ogsaa jeg Aarsag til ved min Anmærkning at henholde mig til hiint Tydske Udtryk. Ehlers.

Herr Ehlers maa forlade Anmærkeren, at han finder en uendelig Forskjel mellem de tvende Franske Udtrykke l'amuser og tuer le tems. Hiint kan man bruge om en nyttig Sysselsættelse, som tillige morer, men dette bliver aldrig andet, end hvad det er efter Ordet, at dræbe Tiden. Var det Rousseaus Mening, at Tiden skulde dræbes for Børn, saa havde han kun behøvet at grandse efter en uskadende Sovedrik for dem; men hans Amusement skal være lærerigt for hans Emil, og det kan Tidens Drab aldrig blive. Vilde Herr Ehlers, naar han en anden Gang tager sig den Frihed at bedømme en Mand, der, baade i Sjeleærvner og som Fransker er saa uendelig over ham som Rousseau, være saa forsigtig ikke at gjøre sig skyldig i saa grov en Uvidenhedsfeil som den: at paastaae, det aldrig kan falde noget godt Menneske ind at søge Tidsfordriv, men at de Mennesker, der søge Tidsfordriv, ere svage og forvildede paa Lyksalighedens Veie, saa kunde man maaskee tilgive ham hans her brugte Dristighed paa Grund af Forstandssvaghed, da han skrev denne Anmærkning; i andet Fald lader det sig neppe gjøre.

Dansk Anmærkning.

lede af Følelsens Tid, men de have i det mindste al den dem medfødte Klarhed (toute leur serenité native*); de ere ligesaa lidet blevne fordunklede ved langvarig Græmmelse, som hans Kinder ere blevne rynkede ved uophørlige Taarers Udgydelse. I hans hurtige, men besuagtet sikre Bevægelser seer man den Belevenhed, der følger med hans Alder, den Rasthed, Uafhængigheden søder, den Erfarenhed, Mængden af Begemsøvelser meddeles. Han har en aaben og fri, men ikke hovmodig eller forsængelig Mine; hans Hoved staaer ikke ud over hans Bryst, thi han er ikke bleven krumnakket ved at hænge med samme over Bøger; det er unødvendigt at sige til ham: Hold Hovedet i Beiret; thi hverken Skam eller Frygt har nogentid budet ham at skjule.

Gjører Plads for ham i Midten af Forsamlingen, mine Herrer! Prøver og spørger ham i al Fortrolighed. Frygter hverken for hans Overhæng, hans Mundkaadhed eller hans utidige Spørgen. Værer ikke bange for, at han skal tiltage sig Herres domme over Eder, at han skal forlange, I skulle selskætte Eder allene med ham, at I ikke skulle kunne løsrive Eder fra ham igjen.

Men venter ligesaa lidet, at han skal holde skjønne Taler i Eders Paaher, som at han skal gjentage for Eder, hvad han har hørt mig at sige til ham; venter allene den naturlige og jevne Sand-

X 2

hed,

*) Jeg anvender dette Ord i en Italiensk Bemærkelse af Mangel paa noget dermed eenstydigt Ord i Fransk. Forseer jeg mig end, vil det dog kun sige lidet, naar man blot forstaaer, hvad jeg mener.

Jorfatteren.

hed, uden Prydelse, uden Sminke, uden Forsæns-
gelighed. Han vil sige Eder det Onde, han tæn-
ker eller har gjort, ligesaa frimodigen som det
Gode, uden at bekymre sig i nogen Maade over,
hvad Virkning, det han har sagt, vil frembringe
hos Eder; han vil anvende Ordene i den simple
Betydning, der fra Oprindelsen af er bleven dem
givet.

Man er meget for at spaae vel om Børnene,
og man gjør sig Bekymringer ved enhver, af de
Hindringer, der, som næsten stedse skeer, lægge
sig i Veien for de Forhaabninger, man har gjort
sig ved et eller andet lykkeligt Indfald, som hæn-
delsesviis er fluppet dem ud af Munden. Min
Skolar vil kun sjelden give deslige Forhaabninger,
men han vil eiheller opvække disse Bekymringer;
thi han siger aldrig noget unyttigt Ord, og han
udmatter sig aldrig med Snak, som han veed,
man ikke hører paa. Hans Begreber ere indskræn-
kede, men rene: veed han end intet af det, der
læres udenad, saa veed han dog meget af Erfarin-
gen. Maaskee forstaaer han ikke at læse saa færdig-
gen i vore Bøger som et andet Barn, men deris-
mod læser han des færdigere i Naturens Bog:
hans Aand er ikke i hans Tunge, men i hans Ho-
ved, han har mindre Hukommelse end Dømmes-
kraft; han forstaaer kun at tale eet Sprog, men hvad
han siger, forstaaer han, og siger han det end ikke
saa smukt som andre, saa gjør han derimod, hvad
han gjør, bedre, end de gjøre det.

Han veed ikke af nogen Sædvane, Brug
eller Skik; hvad, han gjorde i Gaar, har ingen
Ind-

Indflydelse paa, hvad han gjør i Dag *): han følger aldrig nogen Formular, han viger hverken for Anseelsen eller Exemplet, og han handler og taler ikkun, som han selv finder for godt. Venter altsaa af ham hverken Ord, der ere opsnappede efter andre, eller Lader, der ere studerede, men venter stedse Udtrykke, der ere hans Begreber troe, og en Adfærd, som stemmer overeens med hans Tilbøieligheder.

Hos ham finde I kun et lille Antal moralske Begreber, men alle have de Hensyn til hans egen nærværende Tilstand, ingen til Menneskenes relative Tilstand: hvortil skulde de vel ogsaa tjene ham, da et Barn jo ikke er noget medvirkende Lem af Selskabet? Taler med ham om Frihed, om Eiendom, ja mueligen og om Foreninger; dertil gaae hans Kundskaber; han veed, hvorfor det tilhører ham, der tilhører ham, og hvorfor det, der ikke tilhører ham, ikke tilhører ham. Men uden for dette veed han intet. Taler til ham om Pligt, om Ly-

K 3

dige

*) Vanens Tillokkelse nedstammer fra Menneskets naturlige Dovenskab, og denne Dovenskab tager til, naar man overgiver sig til samme: det koster kun liden Møie at gjøre, hvad man har gjort tilforn; thi naar Velen er banet, saa er det let at følge den. Ogsaa viser det sig, at Vanen har et meget stort Herredømme over gamle Folk og idovne Mennesker, et meget lidet Herredømme over Ungdommen og drivtige Mennesker. Denne Diæt sommer ikkun svage Sjele, den svækker dem Dag for Dag mere og mere. Den eneste nyttige Vane, der gives for Børn, bestaaer i at underkaste sig Tingenes Nødvendighed uden Besvarlighed; den eneste, der gives for voksne Mennesker, intskranke sig til uden Møie at underkaste sig Fornuften. Alle andre Vaner ere Feil.

Jorfatteren.

bighed, han forstaaer ikke, hvad I sige; befaler ham noget, han vil ikke begribe det; men siger ham: "Dersom Du vil gjøre mig hiint eller dette til Villighed, saa vil jeg gjentjene Dig, naar der gives Leilighed dertil 35);" da vil han i Diebligs Fet bestraabe sig for at fræie Eder; thi der er intet, han onsker saa meger om at gjøre sig andre forbunden at opnaae over dem Rettigheder, som han og veed at være usøkrænkkelige. Maaskee er det ham endog ikke ubehageligt at blive anseet for noget, at blive medtalt, at gjelde for noget; men har han denne sidste Bevæggrund for sig, saa har han allerede forladt Naturen, saa have I ikke omhyggeligen nok lukket alle Forsængelighedens Porte for ham.

Behøver han paa sin Side nogen Bistand, saa vil han uden Forstjæl forlanæ den af den første Den bedste, han møder, han vil forlange den af Kongen ligesom af en Betjent: thi alle Mennesker ere endnu lige i hans Dine. I see jo paa den Mine, han beder med, at han føler, man er ham intet skyldig. Han veed, at det, han forlanger, er en Gunst af Eder, han veed ogsaa, at Menneskeligheden byder at indrømme ham samme. Hans Udtroffe ere jevne, men tydelige. Hans Stemme, hans Mafyn, hans Mine, alt rober, at han er ligesaa beredt paa Ufflag som paa Bønhørelse. Det er hverken Slavens krybende og flaviske Ydmyghed, eller Stormandens bydende Tone; det er en sødelig Tillid til sit Medmenneske, det er den ædle og rørende Venlighed, som sømmer

det

35) De fornødne Erindringer til disse Sætninger ere allerede forhen blevne anførte. Campe.

det frie, men følende og svage Væsen, der henstyer
til sin frie, men stærke og velgjørende Medskabning
om Bistand. Tilstaae I ham, hvad han beder
Eder om: saa takker han Eder ikke 36), men har
X 4 for

36) At jeg ikke hos unge Mennesker kan love dette lige
som meget andet, det behøver jeg ikke her at erindre,
da jeg i de hidindtil gjorte Anmærkninger tilstrækkelig
gen har forklaret mig over det dertil Henhørende. Lyd-
dighed, Pligt, Velgjørenhed og Taknemmelighed ere
uimodsigeligen Dyder og Fuldkommenheder, som tida-
ligen maae vorde Ungdommen bekjendte, dyrebare og
af Værdi. Den sunde Menneskeforstand har ogsaa
allevegne steds erkjendt dette. Ehlers.

Meget af det, man kalder og som ogsaa er Pligt
bestaaer i Udtrykker af de Følelser, som under visse
Forhold naturligvis maae opstaae i Mennesket, naar
det kun bliver gjort opmærksomt derpaa. Hvor Ud-
trykket ikke bliver foretundet, der kan altsaa Følelsen
eiheller være. Et ti Aars Barn, som ikke takker
for en imøgtagen Hjælp eller Velgjerning, er eiheller
taknemmeligt; et ti Aars Barn, der ikke yttre
Kjerlighed til andre, nærer eiheller nogen Kjerlighed
i sit Hjerte til andre, og da duer Opdragelsen visseligen
ikke. Et ti Aars Barn maa ogsaa allerede vide, hvad
Lydighed er, ellers lærer det aldrig at adlyde i Verden,
og da har det allerede faaet en urigtig og skadelig Følelse.
Af Had til alle de conventionelle udvortes Pligter, hvor
til rigtig nok den gangbare Opdragelse, uden Sands og
Forstand, uden hos Børnene at opvække de Følelser,
hvis Udtrykke og Udbrud hine skulle være, og uden
hvilke sidste hine rigtig nok ingen Værdi have, væn-
ner Børnene, har Rousseau bortkastet det ene med det
andet, og handlet imod Naturen ved at bortskulle
Barnet med Bader. Men den Skolar, han har dana-
net sig i sin Phantasie og som han har affildret saa
smuk, vilde ogsaa have et ganske andet Udseende, naar
han

føler, at han har sat sig i Eders Gjæld; negte I ham det: saa beklager han sig ikke, ei heller bliver han overhængende: han veed det vilde være forgjeves, og han vil altsaa ikke sige til sig selv: "Man har afflaaet mig det;" men han vil sige: "Det lod sig ikke gjøre." Man puffet ikke, som jeg allerede har sagt, mod den Nødvendighed, man erkjender tilstræffeligen.

Vader

Han efter sine ubestemte Grundsætninger havde dannet og fremstillet ham virkelig. Imidlertid vilde der udkræves et eget udsørligt Værk til at bestemme disse nøie nok. Han har ikke fattet sin Skolar rigtig, hverken efter hans indvortes bestemte Natur eller efter hans Forfatning i Selskabet: han har ladet sig lede snart ved at henkaste Diet paa den raa Menneskenatur uden at tage Selskabet i Betragtning, snart ved at henstjele med et Sideblik paa den rigtig nok meget løselige og falske stemte Franske Modeopdræelse.

Resewig. Campe.

Det er ikke Noien værd at indlade sig paa al denne Magtsprogsbræk uden alt Beviis, thi vare Rousseaus Grundsætninger saa ubestemte og urigtige, som disse Herrer finde for godt at udgive dem for; saa havde de gjort bedre i enten at foragte hans Emil eller at omarbejde den i et eent Værk, end at sammendynge denne Mængde Anmærkninger. Vi ville allene gaae til, hvad der har foranlediget denne Anmærkning, nemlig at Emil ikke skal takke med Ord. Kan der tænkes større Underlighed end den at paastaae, Mennesket ingen Følelse kan besidde uden at opramse den med Ceremonieludtrykke? Da skulde det være disse Herrer ubekjendt, at den sande Følelse er stum? Rigdom paa Ord er Følelsens Morder, det beviser Erfaringen, og det taaler ingen Modsigelse. I øvrigt gjør det Anmærkeren ondt, at han skal træffe den ellers billiggømmende Campe i denne Sammensværgelse mod den sunde Fornuft.

Dansk Anmærkning.

Lader ham, overladt til sig selv, befinde sig i Centrum; værer Vidne til, at han handler, uden at sige ham noget; giver Algt paa, hvad han gjør, og hvorledes hans Udfærd er derved. Da han ikke behøver at tænke paa, at han er fri: saa foretager han sig aldrig noget af Ubefindighed og allene for at udøve nogen Myndighedshandling over sig selv: thi veed han ikke, at han stedse er sin egen Herre 37)? Han er hurtig, let, beqvem; i hans Besværgelser hersker der al den Belevenhed, der kan finde Sted i hans Alder, men I opdage hos ham ikke en eneste, hvormed han jo enten har et eller andet til Hensigt. Man maa gjøre, hvad man vil: saa foretager han sig aldrig noget, som oversiger hans Kræfter; thi han har prøvet dem saa nøie, at han tilstrækkeligen kjender dem 38). De Midler, han anvender, ere stedse overensstemmende med hans Hensigter; det er sjeldent, at han foretager sig noget, uden at være sikker paa Udfal-

X 5

Det

37) Men i Verden kan et ti Aars Barn ikke være det saaledes som den Skolar, Rousseau har dannet af sin Phantasie. Resewitz. Campe.

Derfor der hensees til Tingenes Herredømme over Barnet, saa er det rigtigt, og saa har Rousseau endba ikke Uret: men hensees der til Menneskenes Herredømme, saa er det urigtigt.

Dansk Anmærkning.

38) Alle dog ikke. Uden Forsøg og forulykkede Forsøg bliver man ingen Mand. Resewitz.

Paa Forsøg og Handling er der nogen Forskjel: desuden veileder een Handling til nogenlunde at forudsætte Følgen af en anden endog uden Forsøg.

Dansk Anmærkning.

det 39). Opmærksomhed og Overlæg vil boe i hans Dine; han vil ikke taabeligen spørge andre om alt, hvad han seer: han vil selv undersøge, og han vil gjøre sig Meie for at finde, hvad han vil vide, førend han spørger derom. Dersom han kommer i nogen uforudseet Forlegenhed, saa vil han forurolige sig mindre end en anden; dersom der er Fare derved, saa vil han ligeledes blive mindre forskrækket der over end nogen anden. Da hans Indbildningskraft endnu er uvirksom 40), og man intet har gjort for at opvække den: saa seer han ikkun Tingene, som de ere, agter Farerne blot efter deres Virkelighed, og beholder stedse koldt Blod derved. Nødvendigheden har alt for ofte lagt sit Nag paa ham til,

39) Da er han jo en fuldkommen Mand.

Resewitz.

Herr Resewitz behager at glemme, at de Handlinger, Rousseau her taler om, ere Handlinger, som ere muelige for et Barn: ved at være sikker paa Udsaldet af dem, bliver Emil endda ikke nogen fuldkommen Mand.

Dansk Anmærkning.

40) Den er aldeles ikke uvirksom. Thi denne Krafts Cultur staaer i en væsentlig Forbindelse med de udvortes Sandser. Naar alt er, som det skal være, saa er den blot virksom i Overensstemmelse med et bestemt Formaal, der ikke ved Chimærer leder paa Afveie.

Ehlers. Resewitz.

Rousseau synes undertiden, som her, at forbytte Indbildningskraften med Phantasien.

Campe.

Her dog nok ikke; thi Indbildningskraften kan ogsaa see mere, end der virkeligen bliver; og dette er det netop, Rousseau mener paa dette Sted. Det bliver ikke Phantasie, førend Umuelighedens Forestilling kommer med i Spillet.

Dansk Anmærkning.

til, at han endnu skulde modsætte sig den; han har baaret det fra sin Fødsel af 41): nu er han vant dertil, og nu er han uafsladeligen beredt paa alt.

Enten han arbejder eller han forlyster sig, det er ham ligemeget; Leeg og Arbeide ere eet for ham: Forskjellen derimellem kjender han intet til. Han anvender paa alt, hvad han gjer, 'en Flid, som man maa lee over, men tillige gjer han alt, hvad han foretager sig, med en Uvungenhed; der
saa

41) En Nødvendighed, der er grunde i Tingenes Væsen og Fuldkommenhed, maa ikke characteriseres paa saa ufordragelig en Maade. Hvad vi føle, naar en Jernhaand, under hvis Nag vi maae bukke os, hviler paa os, derpaa kunne vi umuligen tænke med Velbehag. Men bliver et Menneske først vant til at være tilfreds med det, som det tænker sig i Forbindelse med en Jernhaand og et Nag: saa vil det ogsaa snart forsones sig med det Nag, som den menneskelige Despotismes Jernhaand paalægger det. Ehlers. Resewitz.

Uter her forurettes Rousseau, i det de Herrer Ehlers og Resewitz bedømme ham efter den Tydske Oversættelse og ikke efter hans Original. Rousseau siger: La nécessité s'appesantit trop souvent sur lui &c. Dette har Herr Cramer oversat: "Die Nothwendigkeit legt zu oft ihre Eisenhand auf ihn, &c.; og deraf kommer Pædagogernes Dom. Antage vi Ordet Nag og forkaste Jernhaanden, som her intet har at gjøre: saa lader Rousseau sig meget let forsvare. Man bruger Ordet Lænker endog i en heurtykkende Forstand. Siger man ikke Hymens Lænker; hun har smædet ham i sine Lænker; han bærer hendes Lænker? Og taber derfor virkelige Lænker den Rædsel de have? Samme Anvendelse gjør man af Ordet Slave og mange andre Ord.

Forend man var saa afgjørende i sin Dom, burde man dog gjøre deslige Betragtninger.

Dansk Anmærkning.

ſaa meget mere vil fornøie Eder, ſom han der ved paa een Gang lægger for Dagen ſaavel den Stilling, hans Mand har taget, ſom Omfanget af de Indſigter, han har erhvervet ſig. Er ikke Synet af denne Alder et yndigt og indtagende Syn? Er det ikke en Henrykkelse at ſee et artigt Barn, med muntre og ſyrige Mine, med en tilfreds og fornøiet Mine, med et blide og aabent Phyſiognomie, at forrette de alvorligſte Ting, ſom om det var Leeg, eller at ſyſſelsætte ſig med de muntreſte Forlyſteller, ſom om der laae høiligen Magt derpaa 42)?

Wille I nu bedømme ham i Sammenligning med andre Børn, ſaa blander ham imellem dem, og lader ham der handle, ligesom han finder for godt. I ville ſnart opdage, hvilket Barn der har nydt den rigtigſte Dannelse, hvilket der nærmer ſig meeſt Fuldkommenheden i den Alder, det er. Iblandt Kjøbſtædsbørnene er der ingen hurtigere og beqvems mere end han; ogſaa er det langt fra, at nogen af dem

42) Om Børnet endog ikke tilkiendegiver noget Begreb om den ſtore Forſkjel, der findes ſted mellem alvorlige og nyttige Forretninger og megen Tidsfordriv ſaa har Beſkuelsen af ſamme deſuagtet alligevel i det mindſte intet ſødt og, henrykkende. Ehlers

Her tales intet om Begrebet, Børnet gjør ſig ved ſine Foretagender; her tales blot om dets Munterhed og Ufortrødenhed, hvad enten det har alvorlige eller forlyſtende Syſſelsættelser. Det er en Fornøielse at ſee et voxent Menneſke opfylde ſine Pligter med Munterhed: hvormeget mere maa det da ikke være det, naar man ſeer, et Barn gjøre det?

Danſk Anmærkning.

dem kommer ham nær i Styrke. Er han derimod iblandt Bønderbørnene, saa ere de ham vel lige i Styrke, men han overgaaer dem igjen meget i Smidighed og Hurtighed. Alt, hvad der ligger inden for Barndommens Kundskab: og Virkekreds bedømmer han, omtaler han og forudsæer han bedre end de alle. Kommer det an paa at gjøre et eller andet, at løbe, at springe, at bevæge tunge Ting, at løfte noget i Veiret, at bedømme Strækningernes Længde, at opfinde Lege, at vinde Prisen: saa veed han at snøe og drive alle Ting saaledes efter sit Sind, at man skulde troe, han havde at befale over Naturen. Han er skabt til at lede, til at reagere sine Egenmænd; hos ham udrette Naturs gaver og Erfarenhed det samme som Rettighed og Myndighed. Giver ham, hvilken Klædedragt og hvilket Navn I finde for godt: han vil allevegne blive den første, allevegne være de andres Formand; de ville stedse føle hans Overlegenhed over dem. Uden at ville befale bliver han Overherre; uden at tænke paa at adlyde, ville de adlyde.

Han har opnaaet Barndommens Modenhed, han har tilbagelagt sit Børneliv, men han har ikke kjøbt sin Fuldkommenhed paa sin Ulykkeligheds Beføstning 43): tværtimod, de have endog rakt hinanden Haanden. I det han opnaaede den Fornuft, der i hans Alder lader sig gjøre at opnaae, var han stedse saa fri og lykkelig, som hans Begjærs beskaffenhed tillod ham at være det. Dersom den ulykkelige Lee nærmer sig for at afflaae vort Haabs
Blom

43) En Lykke for ham! Hvormange dannede Mennesker kunne vel rose sig af samme? Campe.

Blomster i ham: saa have vi dog ikke paa een Gang at begræde baade hans Liv og hans Død; vi have ingen Marsag til at forbitte vore Smerter med Erindringen om dem, vi have paaført ham; vi ville sige til os selv: Han har i det mindste nydt sin Barndom; vi have intet berøvet ham, af det, Naturen havde givet ham.

Det betydeligste Onde, der finder Sted ved denne første Opdragelse, bestaaer i, at den ikke falder andre end klarshnede Mennesker i Sinene, og at almindelige Dine ikke see andet end en almindelig Pog i et med saadan Omfarg opdraget Barn 44). Læreren tænker sædvanlig mere paa sit eget end paa sin Skolars Gavn; han beslitter sig paa at bevise, at han ikke spilder sin Tid, og at han for tjener de Penge, man giver ham; han forsyner ham med Sager, som falde i Sinene, og som man kan sætte til Skue, naar man finder for godt; det er ham ikke om at gjøre, at det, han lærer ham, bliver ham til Nytte; det er nok, at det er til Synne. Han sammendynger, uden Valg, uden Forskjel,
hans

44) Rigtig nok er det bedrøveligt, at de almindelige Mennesker ikke noksom vide at sætte Priis paa en ret god Opdragelses Fortræffeligbed. De ville stedse have noget unaturligt Stort, noget særdeles Mærkeligt og Usædvanligt. Men saaledes gaaer det over hovedet næsten med alt, hvad der er fortræffeligt, baade i Henseende til Handlinger, Forfatterarbejder og Kunstværker. Af den store Hob Bedømmere bliver det hverken noksom erkjendt eller noksom agtet. Og skeer det end, at der engang bliver sat tilbørlig Priis derpaa: saa udvirkes det sædvanligen ved de Menneskers Anseelse, som kunne angive Tonen, og som andre efter deres Maade efterabe baade i Følelser og Ord.
Ehlers.

hundrede Slags unyttigt Gods i hans Hukommelse. Naar der skal anstilles nogen Prøve over Barnet, saa skal det ubrede den Kram, det har inde; dette sseer, og man er tilfreds: det pakker sammen igjen og dermed er det nok 45). Min Emil er ikke saa rig; han har ingen Kramliste at oplægge; han har intet at fremvise uden sig selv. Men et Barn lader sig lige saa lidet som en Mand overskue i eet Dieblif. Hvor ere de Forskere, som ved første Dickast vide at bemægtige sig ethvert Træk, der charactericerer det? De gives, men det er kun saa; og blandt hundrede tusinde Fædre vil der ikke findes een af dette Tal 46).

En Dynge Spørgsmaale kjeder og besværer, hvem det end er, end sine Børn. Efter nogle Minutters Forløb slappes deres Opmærksomhed: de høre ikke mere, hvad den standhaftige Spørger spørger dem om, de svare paa alt hen i Veir og Vind. Denne Maade at overhøre dem paa er unyttig og pedantisk; ofte skildrer et Ord, der hændelsesviis falder dem af Munden, deres Sands og deres Aand langt bedre end lange Samtaler formaae det; men man maa være sikker paa, at dette Ord hverken er opsnappet efter andre eller er et Fostet af Hændelsen. Man maa selv besidde megen Dømmekraft, for at bedømme, hvormeget et Barn besidder deraf.

Jeg

45) C'est tout comme chés nous.

Trapp.

46) Denne Proportion er overdreven paa Fædrenes Beskøftning.

Ehlers.

Naar man tænker sig Mennesker overhovedet, og ikke Fædre allene, saa bliver Proportionen ikke meget overdreven.

Dansk Anmærkning.

Jeg har hørt den afdøde Lord Hyde fortælle, at een af hans Benner, som efter tre Aars Fraværelse var kommen tilbage fra Italien, foretog sig paa følgende Maad at prøve den Fremgang, hans Søn, et Barn paa ni til ti Aar, havde gjort. Lorden, Faderen, Sønnen og Hovmesteren gik en Aften ud at spadsere. Endeligen kom de paa en jevn Mark, hvor nogle Skolebørn fornøiede sig med at lade Papiirdrager flyve i Luften. I det de gik, sagde Faderen til Sønnen: "Hvor er den Drage, vi her see Skyggen af?" Uden at betænke sig og uden at see i Veiret, svarede Barnet strax: "Paa den store Landevei!" Og virkelig, tilføiede Lord Hyde, den store Landevei var imellem Solen og os. — Faderen omfavnede ved dette Ord sin Søn, ophørte med Prøven og fortsatte Veien uden at sige mere. Dagen efter sendte han Hovmesteren en Forskrivning paa en aarlig Pension for Livstid foruden hans sædvanlige Løn.

Hvilken en Mand var ikke denne Fader, og hvilken en Søn 47) var der ham her forjettet! Spørgsmaalet var efter Barnets Alder, og Svaret var meget ligesrem: men overveier, hvilken en Endelighed det forudsætter i Barnets Dømmekraft. Det var saaledes, at Aristoteles's Skolar tømmede den berømte Hest, som ingen Berider havde formaaet at tømme.

47) Efter hvad Herr Wendeborn fortæller, var Underverket ikke saa stort. See: die Allgemeine Litteraturzeitung, September 1788. Trapp.

Ende

paa anden Bog og første Tome.

Indhold
af
Emils anden Deel.

A.

	Side.
<p>Uand (enhver) har sin egen Form, efter hvilken den maa styres.</p> <p>(Barnets) maa i Førstningen have Raaderum, men siden sættes Skranker.</p> <p>(almindelig), hvorpaa den kjendes i Barndommen.</p> <p>Forskjellen paa den, Emil og den, andre Børn besidde.</p>	16 86 86 164
Alexander troede paa Dyden.	119
Appetit (Børnenes).	297
Arvinger, hvorledes de maae opdrages.	179

B.

Barn (det fuldkomne).	318
<p>Barnet behersker Læreren ved den alt for ængstelige Opdragelse.</p> <p>hvorledes det maa opdrages, for ikke at trægte efter at udspejde sin Hovmesters Sæder.</p> <p>maa ikke lære at declamere.</p>	169 173 281
Barns (det fuldkomne) Skilderi.	318
<p>Barndommen maa modnes i Børnene.</p> <p>der gives Mennesker, som aldrig komme ud af samme.</p> <p>maa ikke bedømmes tilfældigen.</p>	14 83 89
Begreber, adskilte fra Billeder.	92
Bøger, Børnenes Elendighedskredskaber.	152
Bønderne, hvorfor de ere dummere end de Wilde.	163
D	Børn

	Side.
Børnene, hvad Misbrug de gjøre af de lange Taler, man holder til dem.	25
er det ikke naturligt at lyve.	53
hvorfor de undertiden finde et lykkeligt Indfald.	83
have ingen sand Hukommelse.	94
kunne ikke læres andet end Ord.	100
om Historien er efter deres Begreb.	110
vide at igjentage Historiens Ord, men fatte ikke Begreberne, der forbindes dermed.	119
hvorledes de tabe deres Dømmekraft.	121
hvorledes den Hukommelse, de have, bedst lader sig dyrke.	125
om deres Hoveds Bedækning.	198
bære overhovedet for mange Klæder.	199
om de maa drikke naar de ere varme.	204
behøve megen Søvn	207
Middel til at gjøre dem søvnige.	211
Middel til at faae dem til at vogne af sig selv.	211
hvorledes de fordrage Smerter med Munterhed.	213
bør øve sig i det Slags Lege, der ere forbundne med Legemsbevægelse.	268
om de maae nyde den samme Kød, som vi.	289
Børn, i hvilken Maaned der dør fleest.	200
Børnenes Lethed til efter Anseende at lære er dem til Skade.	91
Jordbeskrivelse, hvorledes den er.	107
Klæder angaaende.	194
Buffon, anført.	225, Not.
Banianerne.	298, Not.
C.	
Chardin anført.	199
Chycloperne.	431

D.

Dans.	247
Dovenstak, hvorledes man helbreder Børn derfor.	212
Drager (Børnes).	336
Dumbhed hos de Børn, som stedse opdrages i et Bærelse.	185
Dyden, ved at prækes for Børn, bibringer dem Kjerlighed til Lasterne.	66
hvorledes den forfeiles ved at efterlignes.	66
Dyrene behøve mere Søvn om Vinteren end om Sommeren.	208
Dyderne ere Barndommens Lærdomme	215
Døden, hvorledes den betages sin Bitterhed	214
Døve vilde det være mueligt at tale til ved Musique.	242

E.

Egensindighed (Børnenes) er ikke Naturens Bærf.	175
Egensindigheden, Exempel paa Maaden at helbrede et Barn derfor.	180. 176
har ikke sin Grund i Børnenes Frihed.	171
Eiendomsretten, Exempel paa Maaden til at bibringe Barnet det første Begreb derom.	41
Emil, hvorfor han i Forstningen opdrages paa Landet.	23
hvorledes han lærer at læse.	157
skal drikke koldt Vand, om han end er heed, dog med nogen Forsigtighed.	204
hvorledes han skal lære at svømme	219
hvad Naad Tutor giver ham i Tilfælde, at nogen anfalder ham i Mørke.	240
hvorledes han lærer at tegne.	259
skal aldrig lære noget udenad.	126
hans Fremgangs Tilstand, naar han er tolv Aar.	323
Emils Samtale med Gartner Robbert.	43
Engellænderinde paa ti Aar, som spillede fortræffeligen paa Claveer.	27

	Side.
Engellænderne paaftaae at være et Folk af et godt Naturel.	297, Not.
F.	
Fabler, om deres Studering er passelig for Børn. (Lafontaines), Forklaring over een af samme.	127 131
Fablernes Moral, Undersøgelse deraf.	146
Fjerboldspil, passelig Dvælse for Børn. med en blød Bold er et Fruentimmerspil.	268 269
Forbittrelse.	27
Foreninger og Forpligtelser aabne Portene for alle Væster.	49
Forklaringer, i hvad Tilfælde de kunde være særdeles nyttige.	97, Not.
Fornuft (sandfælig)	189
Fornuften, hvorledes man sætter den i Misansæelse i Barnets Mand.	12
Fornuftens Medskab.	190
Fornuftslutninger, Bigtigheden af ikke at meddele Børnene andre end dem, de kunde fatte. (Børnenes), af hvilken Beskaffenhed de ere	95 95
Franske Ungdom, (den) hvad det er, der i Førstningen gjør den udstaaelig og ubehagelig.	252
Søde (Menneskets første).	287
Spølsen, Dyrkelse af denne Sands. hvorledes den kan erstatte Manglen af Synet.	221 223
hvorledes den kunde erstatte Manglen af Hørelsen.	242
Midler til at skærpe den eller svække den uden den vilde vi intet Begreb opnaae om	243
Straffanden.	258
Spølsens Domme ere indskrænkede, men sikre.	241
G.	
Ganens Forlystelse har Fortrinet til at lede Børnene fremfor Forsængeligheden.	290
er en Last, der ikke kan rosfæste sig uden i et Hjerter, som ikke eier nogen Stof.	292
	Gau:

Gaurerne.	298
Genferne havde mueligen været berøvede deres Frie- hed, dersom de ikke havde kunnet gaae uden Skoe.	246
Genie har i Barndommen ofte Udseende af Dum- hed.	86
Geometrien læres af os paa en Maade, der mere er et Arbejde for Indbildningen end for Fornuften.	264
hvorledes Emil skal lære de første Grunde deraf.	265
Geographien, hvad Begreb Barnet kan opnaae derom.	107
Gjerningsløgnen og Rigtighedsløgnen.	52
ingen af dem er Børnene naturlig.	53
Gift, hvad Begreb Børnene have derom.	117
Gymnastiske Øvelser.	193
S.	
Henrik den Fjerdes Ytring i Anledning af Stjer- netydernes Spaadomme.	83
Herodot, anført.	199. 306
Historien er ikke efter Børnenes Begreb.	110
Exempel paa, at den ikke er efter Børnenes Begreb.	113
Historiekrivere (de gamle).	306
Hovedets Bedækning paa Børn angaaende.	198
Hovmesteren maa have Herredømme over alt, hvad der omgiver hans Skolar og Midler til at naae denne Magt.	21
Hukommelse (Børnenes) er ingen sand Hukom- melse.	94. 120
Hukommelsen, hvorledes den, Børnene have, bedst lader sig dyrke.	125
Hørelsen, virkende Organ, der svarer til samme.	278
Hørelsens Dyrkelse.	276

I

Indbildningen pryder de virkelige Gjenstande.	315
Indfald (vittige), den Hemmelighed at finde dem.	83

	Side.
Indfatninger (forgyldte), hvortil de ere gode.	264
Indvendinger imod den forhalede Opdragelse.	18
imod Uvirkningsmetoden, i Henseende til Børneunderviisningen.	158
imod den Anvendelse, Autor gjør af Børn- dommen.	191
imod Legemsvæller, førend Le. emet. er blevet dannet.	273
Inoculation (Koppernes).	215
K	
Katten undersøger alle for den fremmede Gjenstan- de.	187
Kjød er ingen naturlig Føde for Mennesket.	296
Kjødet til Føde angaaende, et Stykke anført af Plutarch.	300
Klæder (Børnenes), Betragtning derover.	194
Køf (en Fransk), hvor nødvendig han er.	289
Konst (den) at herske, uden at det mærkes.	170
Koppernes Inoculation.	215
Kraft (Geniets og Sjelens), hvorledes den yttres sig i Barndommen.	86
L	
Lafontaines Fabler, om de ere passelige for Børn.	128
Last, ikke en eneste gives der i det menneskelige Hjerte, uden at man er i Stand til at gjøre rede for, hvorledes den er kommen der.	I
Lege i Mærke, nyttige og anvendelige.	223. 235
af hvem og ved hvilken Leilighed opfundne.	306
Legeme (det menneskelige) bliver ved een Bane op- lagt til B. vægelse, ved en anden til Uvirk- sombhed.	197
Lidenkab (kun en eneste) er Mennesket naturlig.	I
Leveorden (den pythagoriske).	300
Locke, hvorledes han tilraader at gjøre Børnet gavmildt.	69
vil, at Børn skulle lære at læse ved Hjælp af Terninger.	154
	Locke

Locke gjør sig Skyldig i Modsigelse i Henseende til sin Bestemmelse af Temperaturen hos Børnet, naar det maa drikke.	200
Lothophagerne.	299
Lugten, Betragtninger over denne Sands.	308
Lydierne, hvorledes de søgte at forglemme deres Hunger.	306
Lyst til at efterligne er Naturens Indskydelse.	76
til at efterligne, hvorledes den forvandles til en Lyst.	76
Lærdom (en gavnlig) maa man tøve med at give Børnet af Frygt for, den kunde blive det skadelig.	26
Levnet (et strengt) mangfoldiggjør de behagelige Følelser.	209
Løben.	251
af denne Dvælse kan Børnet desuden drage en anden gavnlig Lærdom.	256
Læreren, behersket af Børnet.	169
Læsningen, hvorledes Børn lære samme.	152
M	
Maaden at gjøre det vel paa er at tage det paa den næsten ganske modsatte Fod.	11
Marcel, en berømt Danskemester i Paris.	247, Not.
Marocansk Konge (en), hvad Montagne har sagt om ham.	215
Matematiquen, om Børnene ogsaa virkeligen lære den.	95
Medlidenhed, den vrang Maade, hvorpaa man troer at opvække den hos Børn.	67
Mennesket maa bevæbnes imod uforudsete Tilfælde.	246
Montagne anført.	193. 215
Moral, den eneste Lærdom af samme, der passe sig for Børn.	77
Moralen i Fablerne undersøgt.	146
Musique vilde det være mueligt at høre igjennem Fingrene.	242
kan tjene som Middel til at tale med Døve.	242
Musiquen, om Maaden at undervise Børn deri.	281

U

Uatten, hvoraf den Skræk, den har i Følge med sig, egentlig kommer.	224
Middel til at hemme dens Medfær.	227
Newton har Sommerklæder om Vinteren.	198
Uæringsmidler, som ere skarpe, have vi en naturlig Uodbydelighed for.	287
er det urigtigt at vænne sig til.	288

O

Ondt maa ikke tilføies nogen, dette er den første og vigtigste af Moralens Lærdomme.	77
Opdragelse (den almindelige) befrier Børnene fra den Nødvendighed at tænke.	165
hvilken Land den giver Børnet.	166
(den lidelukkende) foretrækker de bekostelige for de almindelige Lærdomme.	217
(den første) maa blot være negativ.	8
Opdragelsen, Vigtigheden af at forhæde den.	5
Opdragelsens Vanskelighed.	18
Ord er det eneste, man lærer Børnene.	100
Ordene lade sig umueligen stedse tillægge eens Begreber.	97, Not.
Overrumpling i Mørke.	237

P

Perspectivet, uden dets Forblandelse see vi intet Rum.	249
Philippus, Alexanders Læge, Træk af hans Historie.	114

R

Republique (den Platoniske), hvorledes Børnene opdrages deri.	90
Ret (hvad der er), hvorledes vi opnaae den første Følelse deraf.	36
Ridningen, Betragtninger over denne Dvælse.	217
Roberts (Gartneren) Samtale med Autor og hans Skolar.	143
Røst (hvor mange Slags) Mennesket har.	279

S.

Sandheden, naar man uden Fare kan æste den af Børn.	183, Not.
	Sand-

	Side.
Sandserne, den Kunst at øve dem.	219
Seng, hvilken der er den bedste.	210
Sengen, Middel til aldrig at finde den slet.	209
Sensus communis, hvad det er.	313
Skolaren, Middel til at gjøre ham beqvem til at indsee, erindre og bedømme.	160
maa lyde vor, men troe at følge sin egen Villie.	170
Skolarens Fordeel af intet at lære, førend han er tolv Aar.	10
Skolarer lære meget andet, men ikke at svømme.	217
Slagterne, i hvilket Land de ikke antages til Bidner.	299
Smag (den naturligste) er den simpleste	287
saa og den almindeligste.	287
Smagen, Betragtninger over denne Sands.	286
Smerten, hvorledes den taber sin Bitterhed for Børn.	213
Solfiere.	283
Spartanerne, opdragne i Frihed, vare derfor ikke plumpe, naar de bleve voksne.	169
Sprog, om deres Studering er passende for Børn.	102
af disse lærer et Barn aldrig mere end eet.	103
hvorfor man giver de bedste Fortrinnet ved Børneunderviisningen.	105
Studeringer, hvortil der ikkun udkræves Dine, hvilke de er.	110
om der gives nogen, som passe sig for Børn.	120
Svømmen, hvilken Dvælse man i den store Opdragelse giver Fortrinnet for denne.	217
hvad det er, der gjør den farlig.	219
Synet, Dvælse af denne Sands.	248
hvad det er, der gjør dets Domme tvetydige.	250
hvorledes et Barn ved at løbe ogsaa over denne Sands.	256

	Side.
Sæder (Hovmesterens), hvorledes BARNET maa opdrages for ikke at tragte efter at udspeide dem.	173
Søvn (Børnens) angaaende.	207
Sønnen, Midler til at ordne den, for saavidt som dens Barighed angaaer.	211. 212
T.	
Tegnekunsten, Betragtninger over samme.	259
BARNET skal læres den ved steds at tegne efter de virkelige Gjenstande.	259
Tiden, naar det er fordeelagtigt at spille den.	5
spilbes mere, naar der gjøres et Stet, end naar der intet Brug gjøres deraf.	89
U.	
Ufordøielighed, hvorledes det gaaer til, at Børne ne aldrig have den.	306
Underviisningerne bør mere bestaae i Handlinger ne end i Ord.	45
V.	
Vand, i hvilken Tilstand BARNET maa drikke det.	204
Venitianernes St. Marcus'skat, hvad den satte des.	193
Vilde (de) hvorfor de ere finere end Bønderne.	163
(de) maae, efter Lægerne, alle omkomme af Forkjølelse.	201, Not.
Vinflen i Diet, hvorledes den bedrager os.	256
Vasser isoverimetrisk.	268
Vanens Tillokkelse, hvorfra den kommer.	325
Viin have vi ingen naturlig Tilbøielighed til.	287
Z.	
Zrinde, forrettet om Natten af Autor i hans Barn dom.	231
Ø.	
Øvelser (Legemet's), om de tjene til at fremme Naa dens Forretninger.	161

